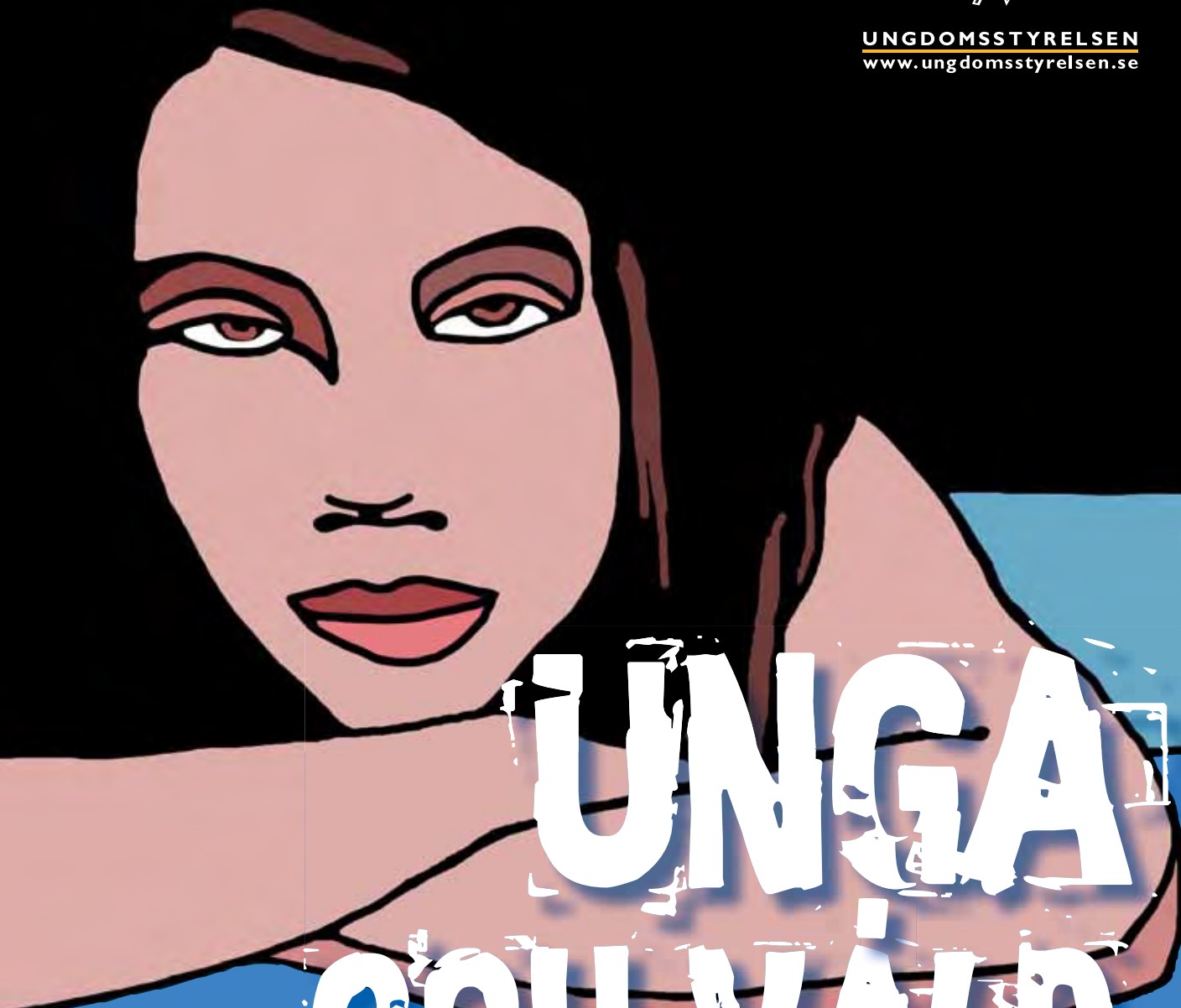

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGA OCH VÅLD

- en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter

UNGDOMSSTYRELSENS
2013:1
SKRIFTER

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

UNGA OCH VALD

UNGDOMSSTYRELSENS
2013:1
SKRIFTER

- en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter

Ungdomsstyrelsen

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor och om det civila samhällets förutsättningar. Vi ger stöd till föreningsliv, kommuner och internationellt samarbete.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:1

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-85933-63-1

projektledare **Tiina Ekman** • *textredigering* **Ingrid Bohlin**

grafisk form **Christián Serrano** • *illustratör* **Christián Serrano**

foto **Colourbox.se** • *tryck* **Danagård LiTHO AB**

distribution **Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm**

tfn **08-566 219 00**, *fax* **08-566 219 98**

webbplats **www.ungdomsstyrelsen.se** • *e-post* **info@ungdomsstyrelsen.se**

Förord

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en studie av pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld. Studien ska även beskriva och analysera killars utsatthet för och användande av våld. Ungdomsstyrelsen har under ett antal år arbetat med uppdrag där våld varit en del av problembilden och har i tidigare studier också pekat på behovet av att fördjupa kunskapen om den utbredda användningen av våld bland killar.

Samtidigt som vi i studien *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter* beskriver hur killar använder sig av våld så har vår ambition varit att inte svartmåla killar som grupp. Vi försöker också att hålla isär de killar som har en våldsbejakande maskulinitet och den stora majoriteten killar som inte är våldsamma, varken i sina attityder eller i sina beteenden. Det är också viktigt för Ungdomsstyrelsen att markera att det inte får ses som normalt att killar är mer utsatta för våld än någon

annan grupp i samhället, och att vi endast kan acceptera en mansnorm som säger nej till våld.

Arbetet har genomförts inom enheten för nationell och kommunal ungdomspolitik av Tiina Ekman, Sara Ström, Maria Billinger, Maria Nyman och Inger Ashing.

Medverkande experter har varit Lena Berg och Magnus Sjögren från riksorganisationen Män för jämställdhet, Kjell Elefalk från Trygghet och management, Tove Pettersson, Christoffer Carlsson och Emy Bäcklin vid kriminologiska institutionen, Stockholms universitet och Lucas Gottzén och Sibel Korkmaz vid Tema Genus, Linköpings universitet.

Under arbetets gång har myndigheten samrått med bland andra Brottsförebyggande rådet, Socialstyrelsen och Forum för levande historia. Ett stort tack till alla som bidragit med sin tid och kunskap.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

INNEHÅLL

- 7 SAMMANFATTNING
- 21 KAPITEL 1
Inledning
- 29 KAPITEL 2
Undersökningar kring unga och våld
- 45 KAPITEL 3
45 Statistik om unga och våld
68 Killars våld mot tjejer i nära relationer
- 101 KAPITEL 4
101 Tankar om jämställdhet, maskulinitet och våld
132 Maskuliniteter som livsloppsprocesser
- 177 KAPITEL 5
Våldsförebyggande metoder
- 211 KAPITEL 6
Diskussion och förslag
- 225 BILAGA
Regeringsbeslut 11:4

SAMMANFATTNING

Unga och våld

Ungdomsstyrelsen beskriver i denna rapport killars och unga mäns användning av och utsatthet för våld samt hur detta samspelar med deras attityder till jämställdhet och maskulinitet. Vi beskriver också det arbete som görs för att förebygga killars och unga mäns våld. I enlighet med regeringsuppdraget (se bilaga) beskriver vi det kunskapsunderlag som finns i form av studier som mäter dessa attityder och den faktiska omfattningen av våld bland unga.

Bruket av våld är ett stort samhällsproblem som de allra flesta, oavsett kön, tar avstånd från. Våldet vållar samhället och dess medborgare stort lidande. Ett lidande som främst drabbar offret men också anhöriga, vänner, vittnen till händelsen och utövaren. Även om statistiken visar att de flesta misstänkta gärningspersoner för misshandelsbrott och sexualbrott är killar eller män är det samtidigt viktigt att påpeka att det är en minoritet som begår våldsbrott och att de allra flesta killar tydligt tar avstånd från all typ av brottsligt våld.

Utsatthet för våld

Killar är betydligt oftare inblandade i olika våldshändelser jämfört med tjejer. Omkring 40 000 killar och 22 000 tjejer i åldern 16–24 år¹ har själva angett att de det senaste året har blivit utsatta för fysiskt våld så att de skadats eller så att det gjort ont. Det motsvarar 8,9 procent respektive 4,8 procent av samtliga i den åldersgruppen. Jämfört med för äldre så är den nivån mycket hög. Ungas utsatthet för våld var 2011

två till tre gånger så hög jämfört med i gruppen 35–44 år och tre till fyra gånger så hög jämfört med i gruppen 45–64 år. Killars utsatthet har minskat något, från att ha varit som högst 2007 med 11,9 procent. Tjejers utsatthet för våldsbrott är i stort sett oförändrad under perioden 2005–2011 (Brottsförebyggande rådet 2012b).

Långtifrån alla våldsbrott blir anmälda till polisen, men i statistiken över misstänkta för misshandelsbrott framstår det tydligt att killar står för den största andelen våldsbrott bland unga, 86 procent av de misstänkta under 25 år var killar.

Den Nationella trygghetsundersökningen redogör för våld i befolkningen från 16 år och uppåt och kriminalstatistiken redovisar personer misstänkta för brott från 15 år och uppåt. Men det innebär inte att våld inte existerar bland de yngre tonåringarna. Tvärtom, det intryck som olika undersökningar förmedlar är att unga i de tidiga tonåren är särskilt utsatta för våld i sin vardag, men att det våld som de yngre utsätts för kan vara av lindrigare form.

Enligt den återkommande undersökningen om brott bland ungdomar i årskurs 9, Skolundersökningen om brott, hade 27 procent av killarna i årskurs 9 blivit utsatta för sparkar, slag eller annat våld, utan att behöva söka vård, det senaste året (2008) och nära 8 procent hade blivit utsatta för så grovt våld att de hade behövt söka vård. Bland tjejerna var det 21 procent som hade utsatts för lindrigare våld och 5 procent för grövre våld. I nästan hälften av samtliga fall av både

lindrigt och grovt våld så hade våldet ägt rum i skolan eller på skolgården. Nivåerna har varit stabila sedan undersökningen startades 1995 (Brottsförebyggande rådet 2010).

En annan brottskategori som vi beskriver i vår studie är sexualbrott. Enligt 2012 års Nationella trygghetsundersökning har omkring 15 000 tjejer och 2 000 killar i åldern 16–24 år själva angett att de det senaste året blivit utsatta för ett sexualbrott. Det motsvarar 3,4 respektive 0,5 procent av samtliga i den åldersgruppen. Männen utgör 98 procent av samtliga misstänkta för sexualbrott enligt Brottsförebyggande rådets statistik. Unga är utsatta för sexualbrott i betydligt större utsträckning än äldre. Närmare hälften av offren för polisanmälda våldtäkter under 1995–2006 var i åldern 18–29 år och 16 procent var i åldern 15–18 år. Även gärningspersonerna är i stor utsträckning unga. Under 2009–2011 var 30 procent av de misstänkta gärningspersonerna i åldern 15–24 år och 19 procent i åldern 15–20 år.

Unga är också i stor omfattning utsatta för hatbrott, en tredjedel (33 procent) av de som utsattes 2008–2010 var i åldern 16–24 år. Andelen är ännu högre för homofobiska hatbrott där 41 procent av de utsatta var i åldern 16–24 år. En påfallande stor andel av de misstänkta för homofobiska hatbrott är unga killar.

Användning av våld

De återkommande enkätundersökningarna som riktas till befolkningen, från 16 år och uppåt, ställer inte frågor om deltagande i brott. Men i den riksrepresentativa enkätundersökningen om brott bland elever i årskurs 9, Skolundersökningen om brott, ställs ett antal frågor om våldsrelaterade handlingar utifrån frågan *”Hur många gånger har du gjort följande saker under de senaste 12 månaderna?”*. De unga har fått svara på om de haft en kniv med sig (som vapen) när de gått ut, om de med avsikt har slagit någon (som inte tillhör familjen) så att de tror eller vet att denne behövde sjukvård, om de med avsikt slagit någon som tillhör familjen så att denne behövde sjukvård samt om de med avsikt skadat någon med en kniv eller med något annat vapen.

Sammantaget har våldsbruket, utifrån svaren på dessa frågor, minskat bland killar under 1995–2008. År 1995 svarade nästan 30 procent av killarna i grundskolans årskurs 9 att de hade genomfört någon av handlingarna, jämfört med 20 procent 2008. Bland tjejerna har andelen varit kring 10 procent vid samtliga undersökningstillfällen.

Förmodligen baseras minskningen av genomförda våldshandlingar bland killar mest på den sjunkande andelen som angett att de har burit kniv. Andelen sjönk från 23 procent 1995 till 15 procent 2008.

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 ställdes ett antal frågor om eget våldsutövande bland unga i åldern 16–25 år, det handlade om att skriva elaka kommentarer på webben, att delta i ”lekar” där slag är en del av leken, att delta i supporterbråk, att förolämpa eller ska-

da någon i samband med eget idrottsutövande eller försöka göra det och att tvinga eller försöka tvinga någon till sexuella handlingar. En stor majoritet av de unga tar avstånd från dessa våldsamma och kränkande handlingar. Undersökningen visade att 27 procent av killarna och 10 procent av tjejerna hade deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken, vilket var den vanligaste formen av våldsutövande av de olika alternativen.

Flest våldsbrott bland yngre killar

Statistiken visar tydligt att våldsbrotten minskar med ökad ålder. Enligt Brottsförebyggande rådets statistik över misstänkta för brott begick 15–19-åriga killar drygt 5 000 misshandelsbrott 2011, jämfört med cirka 3 600 misshandelsbrott bland 20–24-åringar och 2 300 bland 25–29-åringar.

Det är inte klarlagt vad det är som gör att de allra flesta killarna lägger det våldsamma och normbrytande beteendet bakom sig när de väl etablerar sig i vuxenlivet. Rent generellt brukar man utifrån ett utvecklingspsykologiskt perspektiv hänvisa till ökad mognad och samhälls-anpassning.

Vi vet inte hur våldsbeteendet ser ut bland killar som är under 15 år, eftersom den officiella statistiken över misstänkta för brott inte redovisar lägre åldrar och de skolundersökningar som belyser våldsdeltagande – Brottsförebyggande rådets skolundersökning och Stockholms stads skolundersökning – båda undersöker elever i grundskolans årskurs 9, det vill säga 15- och 16-åringar.

Våld i ungas relationer

Våld i ungas nära relationer har inte uppmärksamats i samma omfattning som vuxnas våld. En möjlig anledning till att det har varit så lite uppmärksamhet kring frågan är att de inblandade, framför allt förövarna, är försiktiga med att berätta om våldet eftersom det upplevs som *"det mest moraliska fel man kan göra"*.

Studien *Killars våld mot tjejer i nära relationer*, av Lucas Gottzén och Sibel Korkmaz som presenteras i kapitel 3 (s. 68), tar upp våld i ungas relationer och vuxenvärldens reaktioner. Deras studie visar att killar som slagit sin flickvän ibland får stöd från omgivningen och att skulden läggs på tjejen, till skillnad från mäns våld mot kvinnor där det generella mönstret numera är att mannen som brukar våld beläggs med skam och att kvinnan får stöd. De utsatta tjejerna har ett stort behov av och stora förväntningar på stöd från sina närmaste, men stödet kan ibland dröja. Våldet kan också tillta eftersom tjejernas kompisar och manliga släktingar kan ta på sig en beskyddande roll och i sin tur hota den manliga förövaren med våld.

Våld mot kvinnor förstås som moraliskt förkastligt, men också som något som går emot könsnormerna. En kille får inte slå en tjej och allra minst sin egen flickvän. Denna syn påverkar responsen (reaktionen) från andra män. En kille som utövat våld mot en tjej förtjänar hot och våld. Den responsen bör förstås utifrån ett genusperspektiv. Inte minst är förställningar om kvinnomisshandlaren som en maskulin avvikare avgörande för hur våldet uppfattas och hanteras.

De stereotypa förställningarna av kvinnomisshandel gör det svårt för tjejerna att identifiera sig med andra våldsutsatta kvinnor. Unga tjejer

har svårt att förhålla sig till en vuxen kvinnas våldsutsatthet. En våldsutsatt vuxen kvinna antas leva under villkor som en ung tjej – trots att hon blivit misshandlad av sin kille – inte kan känna igen. Genom att inte känna igen sig i den stereotypa bilden av våld i nära relationer framställer tjejer och killar sina egna erfarenheter av relationsvåld som annorlunda och mindre allvarliga jämfört med ”vanlig” misshandel av kvinnor.

Hatbrott

Brottsförebyggande rådets statistik över hatbrott bygger på brottsanmälningar och på uppgifter om självrapporterad utsatthet för främlingsfientliga och homofobiska hatbrott utifrån Nationella trygghetsundersökningen (NTU). År 2011 identifierades drygt 5 490 anmälningar med hatbrottsmotiv. Fördelningen av de olika hatbrottsmotiven var i stort sett densamma som föregående år. Det främlingsfientliga eller rasistiska motivet är dominerande följt av homofobiska, bifobiska, heterofobiska och antireligiösa motiv. Ungefär vart femte hatbrott var ett våldsbrott med ett fysiskt angrepp mot den utsatta personen. Av samtliga identifierade hatbrott var 970, motsvarande 18 procent, anmälda som våldsbrott. Drygt 50 anmälningar identifierades innehålla ett transfobiskt motiv 2011.

Enligt den Nationella trygghetsundersökningen polisanmäldes drygt en fjärdedel (27 procent) av de främlingsfientliga hatbrotten 2010. Av de homofobiska hatbrotten uppgavs 40 procent vara polis-anmälda. Enligt Brottsförebyggande rådets beräkningar var cirka 1,1 procent av befolkningen (16–79 år) utsatta för hatbrott med främlingsfientliga motiv under 2010, detta motsvarar cirka 81 000 personer. På liknande sätt kan andelen utsatta för hatbrott med homofobiska motiv skattas till 0,3 procent av befolkningen under 2010, vilket motsvarar cirka 19 000 personer (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Andelen kvinnor var lika stor som andelen män bland de utsatta för hatbrott enligt den nationella trygghetsundersökningen 2012. Enligt samma undersökning var alla ålderskategorier ungefär lika utsatta för hatbrott, med undantag för homofobiska hatbrott där unga i högre grad än äldre var utsatta, 41 procent av de utsatta var i åldern 16–24 år. Enligt Brottsförebyggande rådet var nästan hälften, 46 procent, av de misstänkta gärningspersonerna för hatbrott på grund av sexuell läggning 2010 under 20 år, motsvarande siffra för hatbrott totalt var 32 procent.

Våld inom familjen

Sverige var det första landet i världen som förbjöd all kroppslig bestraffning av barn 1979 då lagen som förbjuder barnaga trädde i kraft. Stiftelsen Allmänna Barnhuset följer i samarbete med Karlstads universitet regelbundet upp barns utsatthet för våld inom familjen med hjälp av en återkommande riksrepresentativ studie som består av en föräldraenkät och en klassrumsenkät i årskurs 9.

Av den senaste föräldraenkäten framgick att nästan samtliga föräldrar tar avstånd från kroppslig bestraffning av barn, 92 procent av föräldrarna ansåg att det inte var rätt att vare sig slå eller ge barnet en örfil, även om barnet gjort föräldern arg. Nivån har hållit sig stabil sedan 1995 och är i en internationell jämförelse hög (Janson, Jernbro & Långberg 2011).

Skolenkäten gav en något mörkare bild av ungas utsatthet för våld inom familjen jämfört

med föräldraenkäten. Andelen som angav att de blivit slagna någon gång var 14 procent och andelen som angav att detta hänt många gånger var nästan 3 procent. Andelen är i stort sett identisk jämfört med de tidigare undersökningarna under 2000-talet. Det har således vare sig skett någon ökning eller minskning (Janson et al. 2011).

Hedersrelaterat våld

Hedersrelaterat våld är osynligt i den officiella statistiken eftersom det inte registreras som en särskild kategori i kriminalstatistiken, utan redovisas som en del av andra våldsbrott. I syfte att kartlägga omfattningen gick Brottsförebyggande rådet igenom polisens utredningar av hedersrelaterat våld under 2009 med resultatet att 117 ärenden identifierades (Brottsförebyggande rådet 2012c). Resultat avser dock enbart anmälda ärenden och kan inte ge en bild av det hedersrelaterade våldets totala omfattning under ett år.

FADIMES MINNESFONN
— en minnesdagstiftelse

Startsida Om Fadime Om fonden Stipendiat Tal och artiklar

Om Fadime

Fadime kom till Sverige från den turkiska delen av Kurdistan med sin familj som flyktingar. Hon växte upp i Sverige och anammade det nya sättet att leva. I vuxen ålder träffade Fadime en svensk man och blev kär. Det kom att bli hennes döda. Den 21 januari 2002 mördade hennes far henne framför synskolan och modern, när hon besökte familjen för att ta hand om en längre resa till Afrika.

Fadime och hennes pojkvän Patrick hade under fyra år levt under högt från sin far och broder. Både fadern och brodern dömdes för svaga misshandlar och brodern dömdes även för misshandel, efter att tidigare ha gett sig på Fadime. Hon var vid det tillfället 18 år.

Efter misshandeln från sin broder och hoten från fadern föreläste Fadime runt om landet för myndigheter och frivilligorganisationer om de problem och hot som många unga kvinnor med utländsk bakgrund möter. Hon pratade också om vad samhället kan göra för att komma åt problemen. I november 2001 våldade Fadime i torsdagens socialdemokrati en svensk politiker att inte vånda de utsatta tjejerna ryggen. Efter Fadimes död lovades en rad åtgärder från regeringen.

Fadime var medlem i SSU. Hon var aktiv i Jämförande SSU-debatt där hon var ledamot av debattstyrelsen med ansvar för jämföringsströkar. Fadime var även aktiv i den socialdemokratiska studentklubben Partiarei på Mittbygdskolan i Östersund. SSU har erstatat en fond till Fadimes minne för att för hennes kamp vidare.

Läs Fadimes tal i videon »

Läs mer om fonden »

bild: Skärmdump från webbplatsen www.fadimesminne.nu

Attityder och värderingar till jämställdhet, maskulinitet och våld

Vi har studerat ungas attityder och värderingar till jämställdhet, maskulinitet och våld utifrån Ungdomsstyrelsens ungdomsenkäter 2008 och 2012 samt attityd- och värderingsstudierna från 2002 och 2007. Både ungdomsenkäten och attityd- och värderingsstudien riktar till unga i åldern 16–25 år, i attityd- och värderingsstudien ingår även en äldre jämförelsegrupp bestående av individer i åldern 35–74 år. Analysen har resulterat i en del intressanta iakttagelser. Till att börja med anser de allra flesta unga att det är viktigt med jämställdhet mellan killar och tjejer. Endast 5 procent tar avstånd från det påståendet. En något större andel killar än tjejer tar avstånd från att det är viktigt med jämställdhet, bland killarna är det 8 procent jämfört med 2 procent bland tjejerna.

Det som komplicerar den generellt positiva bilden av ungas syn på jämställdhet framträder i analysen av de mer konkreta frågorna kring hur ansvaret för hem och barn ska fördelas, respektive hur man ser på kvinnor som chef. Bland tjejerna håller 6–7 procent med om påståenden att män i det stora hela är bättre chefer än kvinnor och att kvinnor bör ta ett större ansvar över sysslor i hemmet och för barnen. Bland killarna är det 21 procent som anser att män är bättre chefer, 17 procent att kvinnor bör ta ett större ansvar för sysslor i hemmet och 15 procent att kvinnan bör ta det största ansvaret för barnen. Den stereotypa synen på könsrollerna är mer utbredd bland yngre killar än bland de som är 20–25 år. Synen på jämställdhet är ungefär densamma 2008 som 2012 enligt ungdomsenkäten.

I 2012 års ungdomsenkät ställdes också, för första gången, ett antal påståenden kring maskulinitet och femininitet. Analysen visar att nästan

90 procent av de unga anser att det finns särskilda förväntningar på hur de ska vara som tjej eller kille. Andelen är något högre bland tjejerna. Bland killarna svarade drygt hälften att det är viktigt att killar är manliga, respektive att tjejer är kvinnliga, och ännu en ännu större andel, 64 procent, att de flesta i deras omgivning tycker att det är viktigt att killar är manliga. Bland tjejerna var det färre som själva tyckte att det är viktigt att killar är manliga (32 procent) eller att tjejer är kvinnliga (25 procent) men ungefär lika många tjejer som killar ansåg att de flesta i deras omgivning tycker att det är viktigt att killar är manliga.

Det kan tolkas som att en betydande andel bland de unga upplever att det finns olika förväntningar på hur en tjej respektive en kille ska vara. Att de flesta uppfattar att deras omgivning har förväntningar på att killar är manliga betyder att det finns ett gruppträck riktat mot killarna att

vara manliga, och att killarna är medvetna om dessa förväntningar även om killen själv tycker annorlunda.

En viktig fråga som vår studie inte kan svara på är vilka egenskaper och beteenden som de unga förknippar med att vara manlig respektive kvinnlig.

Vi vuxna förknippar ofta killar med att vara kroppsligt orienterade, det vill säga ha stort behov av att röra på sig, vara bråkiga, prata med hög röst och vara impulsstyrda. Tjejer förknippas ofta med att vara lugna, känsliga, ordningsamma, prata tyst och kunna följa regler. De kopplas också oftare än killar till att vara högpresteraende i skolan. Dessa egenskaper kan stämma väl med en enskild tjej eller kille, men kan likväl träffa helt fel, vilket de flesta förmodligen inser. Men trots det upplever de allra flesta tjejerna och killarna att omgivningen har förväntningar på dem, utifrån en könsstereotyp syn på hur en kille eller tjej ska vara.

Attityder till våld

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 ställdes ett antal frågor om eget våldsutövande bland unga i åldern 16–25 år. Andelen som tydligt tog avstånd från den typen av maktlekar var 84 procent bland tjejerna och 58 procent bland killarna, vilket är en tydlig indikation på att synen på våldsamma och kränkande handlingar skiljer sig mellan tjejer och killar. Det är störst andelar som tar avstånd från att tvinga eller försöka tvinga någon till sexuella handlingar (99 procent bland både killar och tjejer) och minst andelar som tar avstånd från så kallade maktlekar (58 procent bland killarna och 84 procent bland tjejerna).

Samspel mellan attityder och beteende

En rimlig tes är att individens attityder till jämställdhet och maskulinitet kan påverka benägenheten att använda våld. Vi har därför prövat antagandet att attityden till påståenden om stereotypa könsroller och stereotypa påståenden om maskulinitet och femininitet kan påverka de ungas benägenhet att utöva våldsamma eller kränkande handlingar. Genom en serie logistiska regressioner och utifrån de frågor som ställdes i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 har vi undersökt samspelet mellan attityder till jämställdhet, attityder till maskulinitet och utövandet av våldsamma och kränkande handlingar.

Resultaten från dessa analyser visar att risken för att ha utövat en våldsam eller kränkande handling ökar med 3,2 gånger för killar som både instämmer i stereotypa påståenden om könsroller och i stereotypa påståenden om maskulinitet och femininitet jämfört med killar som inte instämmer i något av dessa påståenden. Mönstret är detsamma bland tjejer, men risken är något lägre (2,5). Modellerna kontrollerar för ålder, föräldrarnas utbildningsnivå och boenderegion, vilket innebär att överrisken för våldsam samt beteende inte kan bero på dessa faktorer. I en rapport av WHO (2010) refereras opublicerade forskningsresultat som går i linje med våra resultat – en acceptans för våldslegitimerande maskulinitetsnormer bidrar till att förklara våldsam samt beteende.

Resultat visar därmed att stereotypa attityder kring könsroller samt kring maskulinitet och femininitet kan vara en riskfaktor för våldsam samt beteende. Eftersom våra resultat inte har prövats i någon annan fristående undersökning så bör de ses som preliminära.

Kopplingen mellan värderingar och kriminella beteenden diskuteras också i den kvalitativa studie, *Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning*, av kriminologerna Emy Bäcklin, Christoffer Carlsson och Tove Pettersson, som presenteras i kapitel 4 (s. 132). I artikelns slutdiskussion poängteras betydelsen av faderskap som en vändpunkt där många kriminellt belastade män väljer att lämna den kriminella livsstilen. Flera av de män som intervjuades i samband med studien berättade att faderskapet var en viktig händelse i deras liv och att de nu vill "vara där" för sina barn. Detta är intressant eftersom det på ett generell plan kan kopplas till den jämställdhetsdiskussion som förekommer i samhället i stort, där delat föräldraskap och fäders närvaro i barnens liv allt mer poängteras. Och enligt artikelförfattarna visar detta hur mer generella genusnormer och förändringar av dessa även kan få betydelse för frågor om kriminalitet och våld.

Våldsförebyggande arbete

Riksorganisationen Män för jämställdhet har på uppdrag av Ungdomsstyrelsen och som underlag till denna rapport genomfört två studier. *Före han slår* beskriver effektutvärderade, universella våldspreventiva metoder med ett genusperspektiv, varav de flesta kommer från USA. *Låt 101 blommor blomma* beskriver det våldsförebyggande arbete som bedrivs i Sverige.

I Sverige, och i de övriga nordiska länderna, är det ont om våldsförebyggande program som kombinerar ett genusperspektiv med en utvärdering som bygger på kvantitativ metodik. En förklaring som har lyfts är att genusvetenskap och evidensbaserad praktik inom våldsprevention ses som åtskilda sfärer. I den genusorienterade sfären, där många icke utvärderade preventions-

insatser ingår, används företrädesvis kvalitativ metodik, tydliga genusperspektiv i kombination med normkritik och sociologisk och pedagogisk forskning.

Effektutvärderade metoder

Resultatet av kartläggningen av effektutvärderade våldsförebyggande metoder visade att samtliga identifierade metoder fokuserar på unga mäns våld mot unga kvinnor och (hetero)sexuellt våld. I princip var det endast metoder från USA som ingick i vår genomgång – på grund av den höga kvalitet i utvärderingsmetodik som än så länge är unikt för USA och Kanada inom detta fält – vilket gör att den geografiska spridningen är liten i det material som studeras i *Före han slår*. Nästan alla program var insatser i skolan eller på universitet och riktades främst till åldersgruppen 18–25 år. Många av programmen är utvecklade för att motverka våld i framtida relationer.

Flera av de studerade programmen är så kallade åskådarprogram eller har inslag av det. Program med åskådarperspektiv handlar inte om hur män ska undvika att bli våldsamma i framtiden utan om hur de kan agera så att ingen blir förövare eller offer. Bakgrunden till denna glidning mot främjande fokus verkar handla om att hitta tillvägagångssätt som inte skapar motstånd hos deltagarna, där killar och unga män är den viktigaste målgruppen. Frågan om mäns våld mot kvinnor är laddad och kan väcka negativa känslor hos många män. Reaktionen kan bli att män känner sig utpekade och anklagade för vad andra män ställer till med. Väcks mycket motstånd kan våldspreventiva insatser få kontraproduktiva konsekvenser, vilket kan leda till att våldet ökar istället för minskar.

Kartläggningen av effektutvärderade våldsförebyggande metoder visar att universella våldspreventiva insatser med genusperspektiv är ett ungt forskningsområde. Att fältet är ungt avspeglas i att det inte finns någon större enighet i hur effekterna av insatserna ska mätas. Därtill kompliceras utvärderingsmomentet av att det förebyggande arbetet omfattar många olika våldformer, till exempel ungdomsvåld, mobbning, våld i nära relationer och sexuellt våld. Inte ens inom området sexuellt våld och våld i nära relationer finns något gemensamt utfallsmått.

Enligt resultatredovisningarna visade de beskrivna programinsatserna mest effekt på deltagarnas kunskap och attityd när mätningen gjordes i direkt anslutning till insatsen. Ett vanligt mönster är dock att effekterna avklingar över tid. När det kommer till beteendeförändringar ser det olika ut. Alla program mäter inte beteenden, utan istället attitydförändringar som kan relateras till våldsutövande, vilket i sin tur förmodas leda till minskat våld.

Våldsförebyggande arbete i Sverige

I den genomgång och analys som gjordes i studien *Före han slår* framkom att det inte bedrivs universellt våldsförebyggande arbete riktat direkt till unga och som också är vetenskapligt effektutvärderat i en svensk kontext. De flesta metoderna som identifierades var framtagna och utvärderade i USA eller Kanada. Studien *Låt 101 blommor blomma* beskriver det våldsförebyggande arbete med ett genusperspektiv som bedrivs i landets kommuner. En viktig avgränsning är att endast verksamheter som har finansierats av nationella aktörer och genomförts av ideella eller kommunala aktörer ingick i urvalet. Beskrivningen ger därmed inte någon heltäckande bild av det våldsförebyggande arbetet.

Sammantaget har 198 projekt från bidragsgivarna Arvsfonden, Brottsförebyggande rådet, länsstyrelserna, Socialstyrelsen och Ungdomsstyrelsen granskats och av dessa har 101 bedömts uppfylla kriterierna ovan.

De allra flesta av de identifierade våldsförebyggande projekten gör insatser för unga i åldern 12–18 år. En väsentlig del av målgruppen är elever på högstadiet och gymnasiet och därför ingick både killar och tjejer i de flesta av verksamheterna.

Av de totalt 101 projekten bedömdes 88 rikta sig till unga i allmänhet (universell prevention) och 66 till riskgrupper (sektiv prevention). Vissa kombinerade de två ansatserna. Den vanligaste formen av våld som verksamheterna avsåg att förebygga var hedersrelaterat våld, följt av våld i nära relationer, killars våld mot killar ("gatuvåld") och därefter mobbning, kränkningar och trakasserier. Det bör noteras att inriktningen på verksamheterna har ett mycket tydligt samband med urvalsmetoden. Länsstyrelser har finansierat 65 av de 101 verksamheterna inom ramen för sitt uppdrag att bevilja bidrag till projekt som förebygger hedersrelaterat våld och förtryck.

Projekten som avser att förebygga våld i nära relationer kan vara mansmottagningar som arbetar med behandling eller kvinno- och tjejmottagningar som utöver arbetet med våldutsatta även bedriver ett generellt förebyggande arbete i skolor.

De flesta av projekten mot mobbning, kränkningar, trakasserier och bråk är universella och det vanligaste är att genomföra workshops, lektioner eller seminarier och den oftast förekommande arenan för insatsen är skolan. Majoriteten av projekten anlägger någon form av kritiskt genusperspektiv på sitt arbete.

Analysen av arbetet visade att det finns en del problem i samband med det våldsförebyggande arbete som har en universell ansats. Skolan är en viktig arena när man behöver nå alla unga i en viss ålder. Den var också den vanligaste arenan för arbetet i de verksamheter som ingick i studien. Flera projekt i kartläggningen pekade dock på problemen med att komma in i skolan. Och om ett projekt väl kommer in i skolan har de ofta haft svårt att få igenom sina önskemål kring genomförandet.

Den vanligast förekommande metoden i genomgången var punktinsatser. Ett mer effektivt sätt att arbeta på vore dock enligt forskningen att göra terminslånga insatser eller insatser med ett flertal träffar över en längre tid.

I flera av de projekt som fokuserar på hedersrelaterat våld används metoden *peer education*, vilket kan innebära att den som föreläser har tagit avstånd från hedersrelaterade normer kring

genus, relationer och familj och berättar hur den resan gick till i syfte att få andra i liknande situationer att se möjligheten att göra andra val. Forskning kring preventiva metoder visar lite stöd för att peer education underlättar att förebygga problemet. Snarare pekar forskning på vikten av att det är en professionell som utbildar, eller genomför gruppsamtal, för att insatsen ska ha effekt. Om unga eller ideellt engagerade gruppleddare ska ansvara för insatserna behövs utbildning, handledning och strukturerat stöd för att nå önskad effekt.

Detta diskuteras även i artikeln *Maskuliniteter som livsloppsprocesser* i kapitel 4 (s. 132). Stödpersoner inom olika verksamheter för killar och män som vill lämna ett kriminellt liv har själva ofta levt i kriminalitet. Detta sker utifrån antagandet att det är viktigt för killar med omfattande kriminalitet och våld i sina liv att de får stöd av män som har liknande erfarenheter.

Samtidigt finns det något paradoxalt i detta – männen i stödverksamheterna kan i viss mån bidra till ett fortsatt förhärlikande av de tuffa, hårda och våldsamma maskulinitetskonstruktioner de säger sig ha lämnat. I och med att det ses som en fördel att ha ett kriminellt förflutet så kan de inte helt överge den kriminella maskulinitetskonstruktion som ökar deras trovärdighet.

Få av de undersökta verksamheterna har genomfört regelrätta utvärderingar av sina preventiva insatser. De flesta hade gjort en självvärdering (82 av 101), där projektägarna själva bedömer måluppfyllelsen. Redovisningarna innehåller i princip ingen information som kan säga något om insatsens effekt, utöver hur många personer som nåtts av projektet. Med tanke på att diskussionen om evidensbaserat socialt arbete har pågått i mer än tio år i Sverige är ett av de viktigaste resultaten av vår genomgång upptäckten att inget projekt verkar ha effektutvärderats. En förklaring kan vara att det är kostsamt med utvärderingar och att det kan vara svårt att få bidrag till detta.

Utifrån det material som har undersökts är det också möjligt att säga att flera av aktörerna har för lite kunskap om hur preventionsarbete bör genomföras och implementeras. Intrycket är att det är engagemanget som driver viljan att påverka och förändra. En brist i projektens arbete är hur interventionerna kopplas samman med relevant teori om både problem och dess lösningar. En viktig komponent för en framgångsrik preventiv insats är att den bygger på en rimlig teoretisk grund, till exempel teorier som har fokus på risk- och friskfaktorer.

Kunskapsgrund

Vilken kunskap finns idag kring hur unga använder sig av våld och kring deras utsatthet för våld? Den officiella kriminalstatistiken som bygger på uppgifter från rättsväsendet, det vill säga polisen, domstolarna och kriminalvården, utgör grunden för vår kunskap om våldsbrott. En annan viktig kunskapskälla är återkommande enkätstudier där det ställs frågor om utsatthet för våld, och i några enstaka fall även om användningen av våld. Vi presenterar i rapporten de viktigaste återkommande enkätstudierna som belyser ungas attityder till, deras utsatthet för eller deras användning av våld.

Vår genomgång visar att trots den omfattande statistik från rättsväsendet som Brottsförebyggande rådet årligen samlar in så finns det ett stort mörkertal kring ungas utsatthet för och deltagande i våldsbrott och sexualbrott. Hur situationen för den yngsta ungdomsgruppen, 13–15-åringar, ser ut går inte att beskriva utifrån de underlag som vi har identifierat. Det finns anledning att anta att även en stor del av våldet som unga över 15 år drabbas av inte heller syns i den officiella kriminalstatistiken och att den dolda brottsligheten är särskilt stor för våld och sexuellt våld i ungas nära relationer.

Brottsförebyggande rådet genomför regelbundet två viktiga enkätundersökningar för att bättre kunna uppskatta omfattningen av brott i samhället, den Nationella trygghetsundersökningen och Skolundersökningen om brott. Dessa studier fokuserar mest på utsatthet för brott, men skolundersökningen omfattar även frågor om användningen av våld. Det möjliggör en bredare användning av skolundersökningen som ett verktyg för det brottsförebyggande arbetet. Vad vi vet så är den möjligheten i dagsläget relativt outnyttjad.

Den rikstäckande Nationella trygghetsundersökningen, som genomförs med ett stort antal individer, ställer årligen detaljerade frågor kring misshandelsbrott och sexuella övergrepp. Även frågor kring eventuella bakomliggande hatbrottsmotiv är inkluderade, vilket sammantaget ger god kunskap om våldsbrottens omfattning, utveckling och karaktär.

Stockholmsenkäten är Stockholms stads återkommande skolundersökning. Den har ett liknande upplägg som Brottsförebyggande rådets Skolundersökning om brott och kan också användas som ett underlag för det brottsförebyggande arbetet bland skolungdomar i Stockholms län. Utifrån undersökningens metod, som bygger på totalundersökningar av grundskolans årskurs 9 och gymnasiet år 2 i samtliga kommunala skolor i de deltagande kommunerna, skulle Stockholmsenkäten i viss mån även kunna fungera som ett uppföljningsinstrument för det brottsförebyggande arbetet.

De övriga enkätstudierna som vi har tagit del av omfattar endast enstaka frågor om utsatthet för brott. Kunskapen om vilka grupper i samhäl-

let som är mer utsatta än andra, och om utsattheten för våldsbrott ökar eller minskar är också viktig, men inte lika central för det brottsförebyggande arbetet jämfört med studierna som även ställer frågor kring brottsligt och normbrytande beteende.

Vår genomgång visar också att det saknas återkommande enkätstudier som mäter ungas attityder till våld. Det saknas därför kunskap kring eventuella ändringar i hur unga ser på användande av våld, inklusive sexuellt våld, som skulle kunna sättas i samband med de alltmer vanliga våldsskildringarna i populärkulturen. Det saknas också frågor om ungas attityder till jämställdhet och maskulinitet i de återkommande undersökningarna kring brott och utsatthet. Den eventuella kopplingen mellan attityder till maskulinitet och jämställdhet och mellan våldsbekämpande attityder och våldsamt beteende kan därför inte studeras utifrån de viktigaste återkommande enkätstudierna som riktas till unga och som belyser deras utsatthet för brott eller deras våldsamma beteende.

Referenser

Brottsförebyggande rådet (2010). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från skolundersökningen om brott åren 1995–2008*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2012a). *Hatbrott 2011. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2012b). *NTU 2011. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2012c). *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Janson, S., Jernbro, C. & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

WHO (2010). *European report on preventing violence and knife crime among young people*. Köpenhamn: WHO Regional Office for Europe.

Noter

¹ Vår beräkning utifrån Brottsförebyggande rådets Nationella trygghetsundersökning 2012.

KAPITEL 1

Inledning

Uppdraget

Ungdomsstyrelsen ska i denna rapport beskriva killars och unga mäns användande av våld och deras utsatthet för våld samt sätta det i sammanhang med deras attityder till jämställdhet och maskulinitet. Vi ska också beskriva det arbete som görs för att förebygga killars och unga mäns våld. Regeringsuppdraget (se bilaga) omfattar även att beskriva det kunskapsunderlag som finns i form av studier som mäter dessa attityder och den faktiska utsattheten för våld. Syftet med analysen ska enligt regeringsuppdraget vara att:

”förebygga flickors och kvinnors utsatthet för våld genom att öka kunskapen om pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld samt pojkars och unga mäns utsatthet för och användning av våld. Uppdraget ska bidra till att utveckla metoder och kunskapsstöd för arbetet med attityder och värderingar hos pojkar och unga män.”

(se bilaga)

Ungdomsstyrelsen har tolkat att uppdraget främst handlar om fysiskt våld och därför avgränsar vi rapportens beskrivning och analys till det fysiska våldet. Vi har också tolkat syftet med arbetet som att förebygga både killars och tjejers utsatthet för våld.

Syftet med rapporten är att sätta killars utsatthet för våld och deras användande av våld i ett sammanhang där vi också belyser hur närvarande det är i ungas vardag. Både killar och tjejer behöver de vuxnas stöd att genomskåda våldsbejakande maskulinitetsnormer och istället bejaka maskulinitet och mansideal som tar avstånd från våld i alla dess former.

Ungdomsstyrelsens tidigare uppdrag som rör unga mäns våld

Ungdomsstyrelsen har haft ett flertal regeringsuppdrag att genomföra utredningar och utbildningar inom området som berör unga mäns våld.

Under 2007–2010 hade myndigheten i uppdrag att genomföra *utbildningsinsatser* i syfte att förebygga mäns våld mot tjejer och kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck (Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2007). Vi riktade utbildningar till anställda i kommunerna som har en samordnande och utvecklande roll för fritidsverksamhet, till anställda inom socialtjänsten och skolan samt till andra aktörer som utvecklar verksamheter för unga. Ungdomsstyrelsen har genom uppdraget uppmärksammat hur man kan arbeta förebyggande mot mäns våld mot tjejer och kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.

Under perioden 2008–2009 hade Ungdomsstyrelsen även *utredningsuppdrag* från regeringen som berör frågan om mäns våld mot tjejer och unga kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Rapporten *Gift mot sin vilja* (2009a) studerade ungas villkor i relation till arrangerade äktenskap mot deras vilja. Arrangerade äktenskap mot någons vilja och tvångsäktenskap är en del av problematiken som rör hedersrelaterat våld. Fem procent av de unga mellan 16 och 25 år – lika stor andel tjejer som killar – uppgav i Ungdomsstyrelsens kartläggning att de lever i ett sammanhang där de inte är helt fria att själva välja vem de ska gifta sig med och som upplever påverkan eller tvång i sitt val att gifta sig, detta motsvarar cirka 70 000 individer.

Se mig – unga om sex och internet (Ungdomsstyrelsen 2009b) handlade om ungas utsatthet på internet i frågor som rör sex. Kartläggningen visade att nästan 50 procent av tjejer mellan 16 och 25 år har upplevt att någon försökt få dem att skicka sexiga bilder, prata om sex eller agera framför en webbkamera mot deras vilja. För unga män är motsvarande siffra 13 procent. Av rapporten framkom också att 1,7 procent av såväl tjejer som killar hade erfarenhet av sex mot ersättning. Den senaste uppföljningen visade liknande resultat där 1,5 procent bland unga i åldern 16–25 år angav att de hade egna erfarenheter av att ha fått ersättning för sex (Ungdomsstyrelsen 2012). Enligt rapporten *Se mig* har unga som säljer sex ofta en problematisk livssituation. De har dålig psykisk hälsa, bristande vuxenkontakter och svårt att sätta gränser. Inom ramen för det uppdraget har Ungdomsstyrelsen genomfört utbildningar under 2010–2012.

Rapporten *Hon hen han* (Ungdomsstyrelsen 2010) var en analys av unga homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsa och utsatthet. I rapporten framkom bland annat att unga hbt-personer i betydligt större utsträckning var utsatta för våld jämfört med andra unga. En betydande andel av dem har blivit utsatta för hatbrott och den vanligaste platsen är i skolan eller på arbetsplatsen. Hemmet är den därefter vanligaste platsen där homosexuella, bisexuella och transpersoner utsätts för våld. Unga hbt-personer som växer upp i en familj som rättar sig efter hedersrelaterade värderingar är särskilt utsatta för fysiskt och psykiskt våld av föräldrar.

Vad står begreppet maskulinitet för?

Den grundläggande idén med begreppet genus och indelningen i maskulinitet respektive femininitet är att skilja mellan det biologiska och det sociala könet. Medan biologiskt kön ses som baserat i kroppsliga skillnader är det sociala könet, genus, inte definitivt kopplat till det biologiska könet och de beteenden och värderingar som kan kopplas till maskulinitet eller femininitet kan förändras.

”Femininiteter och maskuliniteter är de strukturella handlings- och tankemönster som tillskrivs kvinnor respektive män, vilka är klass- och kulturellt bundna och utgör grunden i genuskonstruktioner”.

(Lander 2003, s.26)

Hur en individ uttrycker maskulinitet eller femininitet är inte givet. Det handlar om en process som är starkt relaterad till de beteende- och värderingsmönster som omgärdar individen och som individen mer eller mindre medvetet anpassar sig till. Det finns ett flertal teorier kring patriarkat, könsmaktsordning och genus som forskaren Lucas Gottzén presenterar i skriften *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män och våld* (2013). Skriften är särskilt framtagen för detta uppdrag.¹ Teorierna har det gemensamt att de problematiserar de beteendemönster och maktförhållanden som finns mellan individer och där genus används som en förklarande faktor. Men, som Gottzén tydligt beskriver, skiljer sig grundansatsen i tolkningen av maskulinitetsbegreppet stort mellan de olika teorierna.

Skillnaderna blir särskilt tydliga om man granskar teorierna utifrån om de utgår från en enhetlig mansroll eller maskulinitet, eller om teorin utgår från att män eller maskulinitet bör delas in i flera underkategorier med hänsyn till att män till exempel har olika värderingar och beteenden beroende på sin socioekonomiska bakgrund eller geografiska hemvist. Den senare modellen har ett *intersektionellt perspektiv* och utgår från att vi alla alltid tillhör en särskild social klass, har en viss etnicitet och ett specifikt genus, och att alla dessa egenskaper är närvarande samtidigt och är relaterade till varandra. Utifrån det perspektivet är det rimligt att tala om olika typer av maskulinitet och femininitet.

Messerschmidt (2004) skiljer på vad han kallar för genusprojekt och genuspraktik. Med genusprojekt menar han en persons överordnade strävan efter att framställa sig som kvinna eller man, medan genuspraktik handlar om ifall en aktivitet huvudsakligen uppfattas som maskulint eller feminint agerande i en viss kontext.

Hegemonisk maskulinitet

Ett centralt begrepp i teorier kring maskulinitet är hegemonisk maskulinitet. Ordet hegemonisk betyder ledande eller dominerande. Begreppet hegemonisk maskulinitet används för att beteckna det för tiden och platsen rådande mansidealet och för att nyansera maktordningen mellan män. Män som uppfyller idealet står högre upp i maktordningen än andra män. De män som inte står högt upp enligt idealet kan vinna fördelar av maktordningen om de väljer att erkänna den. Generellt står män högre upp i maktordningen än kvinnor.

Gottzén förklarar hegemonisk maskulinitet med hjälp av teorin som har utvecklats av Connel och Messerschmidt (2005) och som definierar hegemonisk maskulinitet som:

”[d]et idealiserade sätt att vara man på vilket kräver att andra män positionerar sig i relation till idealet, och som legitimerar mäns underordning av kvinnor.”

(Gottzén 2013, s.16)

Hegemonisk maskulinitetsteori synliggör maktrelationer, dominans och hierarkier mellan män samtidigt som det fokuserar på underordningen av kvinnor och femininitet. Teorin har haft relativt stort genomslag i svensk forskning och det har producerats studier om män inom en rad olika områden, till exempel faderskap, killar i skolan, män i kvinnodominerade yrken och män i organisationer. Dock har få svenska forskare använt sig av begreppet i studier om våld. Enligt Gottzén (2013) hör det ihop med att våld inte har varit ett högprioriterat område inom svensk maskulinitetsforskning och att forskning om våld mot kvinnor ofta har inspirerats av andra teoretiska traditioner, till exempel könsmaktsteorin.

Hegemonisk maskulinitet har också använts för att beskriva en motsatt eller alternativ maskulinitet, där en modern och jämställd man har den hegemoniska positionen. Ett tydligt exempel är den svenska jämställdhets- och familjepolitiken. Den jämställda pappan som engagerar sig i familjens vardagsliv har lyfts fram som ideal för män oavsett klassbakgrund eller samhällsposition. Denna form av hegemonisk maskulinitet framställs också som mindre auktoritär, mindre våldsam och mer känslös än andra former av maskulinitet (Hearn et al. 2012, Gottzén 2013).

Maskulinitet och våldsformer

Det ingår i Ungdomsstyrelsens uppdrag att belysa olika former av våld: sexuellt våld, hedersrelaterat våld, hatbrott, våld i nära relationer och våld inom familjen. Uppdraget omfattar med andra ord en mängd olika våldsformer och uttryck. För att beskriva omfattningen av det våld som berör killar och unga män har vi framför allt använt den statistik som Brottsförebyggande rådet tar fram. Den statistiken ger de bästa möjligheterna att jämföra ungas situation med den övriga befolkningens samt att jämföra utvecklingen över tid. Brottsförebyggande rådet är som ansvarig för den officiella kriminalstatistiken också den aktör som har bäst insyn på den problematik som finns kring att belysa brottsutveckling med hjälp av enkätundersökningar och registerbaserad information.

Den statistik som Brottsförebyggande rådet tar fram kopplas till de våldsformer som är definierade i brottsbalken och där det finns ett tydligt samhällsintresse att följa utvecklingen av brottskategorin. Statistikläget är betydligt bättre för misshandel, sexuellt våld och hatbrott än för hedersrelaterat våld, våld i nära relationer och våld inom familjen. För dessa våldsformer saknas det officiell statistik och vi har varit beroende av enskilda studier för att kunna beskriva ungas kopplingar till dessa typer av våld.

Den kriminologiska forskningen har identifierat flera riskfaktorer för våld och kriminalitet. Till de mest centrala räknas tidigare kriminalitet, tidig debut i kriminalitet, antisocial personlighet (som aggressivitet och bristande impulskontroll), antisociala attityder och värderingar samt kriminellt umgänge. Ytterligare riskfaktorer för kriminalitet är missbruk av alkohol och droger, sociala problem inom familjen samt en problematisk skol-, fritids- eller arbetssituation.

En fråga som vår studie berör är om våldsbejakande maskulinitetsnormer också är en riskfaktor för våld och kriminalitet.

De allra flesta teorier som berör genus och maskulinitet utgår från den vuxne mannens situation. Killar i 15-årsåldern som har det bredaste brottsliga beteendet i samhället (inklusive våldsbrott och sexbrott) har inte problematiserats i någon större omfattning.

Kopplingen mellan våld och maskulinitet

Enligt vissa maskulinitetsteorier har våld en central position i den manliga identiteten för positioneringen män emellan men också för män i relation till kvinnor. Våld utgör enligt Messerschmidt (1993) en resurs för att åstadkomma maskulinitet och förhöjd status när andra resurser inte är tillgängliga. Våld kan därmed vara särskilt användbart för resurssvaga män.

Det finns fler studier inom den internationella maskulinitetsforskningen som har uppmärksammat kopplingen mellan maskulinitet och våld, däribland Kimmel (1994). Kimmel menar att våld, eller framför allt viljan och önskan att slåss, är den mest påtagliga markeringen av maskulinitet. Framför allt handlar det om att markera vad man inte är. En man är inte svag, feg eller böj. För att bevisa detta ska killar och män vara beredda att slåss, när så behövs, för att visa och bekräfta sin manlighet. Detta betyder inte att alla killar och män slåss. Snarare handlar det om att alla killar behöver förhålla sig till normen att kunna slåss om det behövs. (Kimmel 1994, Bäcklin, Carlsson & Pettersson 2013).

En svensk studie (Carlsson & Pettersson 2003) har visat att denna maskulinitetsnorm är högst levande bland ungdomar i grundskolans nionde klass. Killarna i studien upplevde att de förväntades att ge igen om de blev utmanade. Både

killar och tjejer ansåg att det var naturligt för killar att slåss eftersom det är så de "är". Denna förväntade koppling mellan att vara kille och att kunna ge igen är, enligt deras forskning, en del av den maskulina normen (Bäcklin et al. 2013).

Maskulinitetsforskningen pekar också på att förmågan och viljan att ta till våld ses som en statusmarkör bland killar. Det är dock viktigt att poängtera att detta inte behöver innebära att det är en kille med en högre maktposition som ut-sätter en annan med en lägre position. En kille kan försöka att förbättra sin egen status genom att ta till våld, i brist på andra resurser som idrottsframgångar, rika föräldrar, popularitet bland jämnåriga, intelligens eller annat som kan höja en killes sociala status.

Man kan därför fråga sig om de killar som använder våld verkligen har så mycket status och makt eller om de snarare agerar utifrån en känsla av maktlöshet när de tar till våld. Den frågan tar Nils Hammarén upp i sin avhandling (2008) där han studerade killar från etniska minoriteter i Göteborgs förorter. Killarna från förorten kunde använda bilden av sig själva som farliga till att driva med ungdomar från innerstaden, med svensk medelklassbakgrund, men också till att sätta sig i respekt bland dessa. Men enligt Hammarén är den makt som killarna från förorten då upplever högst tillfällig och att den mer sanna bilden är att de har en marginaliserad position jämfört med innerstadsungdomarna. Den tillfälliga makten bygger på de föreställningar som finns om "killar med invandrarbakgrund", och som är tydligt kopplade till föreställningar om våld (Bäcklin et al. 2013).

Våld kan alltså fungera som en statushöjande markör och en inkluderande handling i vissa sammanhang, till exempel bland killarna som Hammarén har studerat. Våldet eller hotet om våld uppfattas med andra ord som en positiv

handling av killarna som sätter sig i respekt hos innerstadsungdomarna. Men samma handling uppfattas i de allra flesta fall som negativ av de våldsbrukande killarnas övriga sociala nätverk som familjen, flickvännen, lärarna i skolan, fritidsledaren och lagledaren inom idrottsklubben. Det betyder att dessa killar bär på en mer eller mindre medveten inre konflikt där det våld de utövar fungerar inkluderande i deras kamratkrets och för stunden är statushöjande, samtidigt som våldet på längre sikt riskerar att exkludera dem i en mer generell samhällskontext.

Det är möjligt att det är insikten om att våld inte är socialt accepterat, och att det är kontra-produktivt för den som vill tillhöra majoritets-samhället, som gör att de allra flesta killarna lägger det våldsamma och normbrytande beteendet bakom sig när de väl etablerar sig i vuxenlivet. Enligt Brottsförebyggande rådets statistik över misstänkta för brott begick 15–19-åriga killar drygt 5 000 misshandelsbrott 2011, jämfört med cirka 3 600 misshandelsbrott bland 20–24-åringar och 2 300 bland 25–29-åringar.²

Även om de allra flesta våldsbrotten begås av killar och män så finns det även tjejer och kvinnor som utövar våld. Om tjejers och kvinnors användande av våld ska förstås som ett maskulint eller feminint agerande har diskuterats av en del forskare. Med utgångspunkt i att maskulinitet eller femininitet inte behöver vara förknippade med det biologiska könet så kan män uttrycka femininitet, och kvinnor maskulinitet, genom sina värderingar, föreställningar och handlingar. Vilka handlingar och värderingar som betraktas som maskulina eller feminina är beroende av de rådande villkoren: den historiska epoken, den geografiska platsen och det sociala sammanhanget.

Rapportens innehåll

Kapitel 2 beskriver vad vi vet om ungas utsatthet för våld med utgångspunkt i frågor som rör ungas utsatthet för och attityder till våld i olika enkätundersökningar. Vi beskriver också kunskapsgrunden utifrån registerbaserad information kring våldsutsatthet och utövande av våld.

Kapitel 3 beskriver killars och unga mäns utsatthet för och användning av våld, inklusive sexuellt våld, hedersrelaterat våld och förtryck samt hatbrott och våld i nära relationer. Här ingår även en beskrivning av homosexuella och bisexuella ungdomars samt unga transpersoners situation. I detta kapitel har vi använt oss av både kvantitativ och kvalitativ metod.

Den kvantitativa analysen tar upp ungas utsatthet för och användning av våld. Vi har använt uppgifter från Brottsförebyggande rådet, Nationell trygghetsundersökning (NTU) samt Skolundersökningen om brott (SUB).

Forskarna Lucas Gottzén och Sibel Korkmaz vid Linköpings universitet beskriver i den kvalitativa studien *Killars våld mot tjejer i nära relationer* och familjens och vänners reaktioner på detta. Studien utgår från ett poststrukturalistiskt genusperspektiv.

Kapitel 4 beskriver killars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld. Analysen baseras på både kvantitativa och kvalitativa studier, bland annat *Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie* från 2007, enkätstudien *Unga sex och internet* från 2010 samt data från *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012*. Den kvalitativa delen bygger på en ny studie av Tove Pettersson, Christoffer Carlsson och Emy Bäcklin som är forskare vid kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, *Maskuliniteter som livsloppsprocesser*. Studien utgår från ett kriminologiskt genusperspektiv och diskuterar maskulinitetskonstruktion hos kriminella och vad som händer med den maskulina identiteten när man slutar med ett kriminellt liv.

Kapitel 5 beskriver utvärderade metoder för attitydförändrande arbete med jämställdhet, maskulinitet och våld riktat till killar och unga män, samt vilka våldsförebyggande metoder som används i Sverige. Beskrivningen bygger på delstudier som är genomförda av forskaren Lena Berg och utredaren Magnus Sjögren vid riksorganisationen Män för jämställdhet.

Kapitel 6 tar upp framgångsfaktorer, problemområden, kunskapsluckor och utvecklingsbehov för både kunskapen som berör unga och våld och det våldsförebyggande arbetet. Här lämnar vi även förslag för det fortsatta arbetet.

Referenser

- Bäcklin, E., Carlsson, C. & Pettersson, T. (2013). *Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Connell, R. W. & Messerschmidt, J. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender and Society*, 19(6): 829–859.
- Gottzén, L. (2013). *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män, maskulinitet och våld*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Hammarén, N. (2008). *Förorten i huvudet. Unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete: Bokförlaget Atlas.
- Hearn, J., Nordberg, M., Andersson, K., Balkmar, D., Gottzén, L., Klinth, R., Pringle, K. & Sandberg, L. (2012). Hegemonic masculinity and beyond: 40 years of research in Sweden. *Men and Masculinities*, 15(1): 31–55.
- Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2007). *Genomföra utbildningar syftande till att förebygga mäns våld mot unga kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck (IJ2007/2250/UNG)*.
- Karlsson, J. & Pettersson, T. (2003). *Fokusgrupper med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningspersoner och offer*. Kriminologiska institutionen: Stockholms universitet.
- Kimmel, M. (1994). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. I H. Brod & M. Kaufman (Eds.), *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.
- Lander, I. (2003). Genus, normalitet och avvikelser. Med kroppen som utgångspunkt. I I. Lander, T. Pettersson & E. Tiby (Red.), *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. W. (2004). *Flesh and blood: Adolescent gender diversity and violence*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Ungdomsstyrelsen (2009a). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2009b). *Se mig – unga om sex och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010). *Hon hen han – en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2012). *Utsatt? Unga, sex och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Noter

¹ Den teoretiska diskussionen i detta avsnitt bygger till stora delar på Gottzéns analys.

² Siffrorna refererar till antalet misshandelsbrott och inte till antalet individer som har begått brotten. Observera att det faktiska antalet misshandelsbrott är betydligt högre än siffrorna som anges i texten eftersom de flesta av misshandelsbrotten bland unga inte anmäls till polisen. Det är också många brott som har anmälts men där polisen inte har identifierat de misstänkta gärningspersonerna.

KAPITEL 2

Undersökningar kring unga och våld

I detta kapitel kommer vi att titta närmare på den kunskap som finns idag kring hur unga använder sig av våld och deras utsatthet för våld. Kapitlet inleds med en kort beskrivning av den officiella kriminalstatistiken som bygger på uppgifter från rättsväsendet, det vill säga från polisen, domstolarna och kriminalvården. Därefter beskriver vi ett antal återkommande enkätstudier och vilka frågor som ställs i dessa om ungas utsatthet för våld och hur de använder sig av våld. Två av enkäterna som riktas till skolor och som ställer frågor om både utsatthet och våldsbruk – Brottsförebyggande rådets Skolundersökning om brott och Stockholms stads skolundersökning – har en tydlig teoretisk förankring och har konstruerats i syfte att även fungera som underlag för det evidensbaserade brottsförebyggande arbetet. Av den anledningen ger vi en närmare beskrivning av dem och refererar också till intressant forskning som är baserad på dessa enkäter.

Statistik från rättsväsendet

Det är viktigt att veta *hur* unga använder våld för att kunna förebygga det. Vi har ett välbyggt system för officiell statistik i Sverige, där även statistik om brott ingår och benämns kriminalstatistik. Brottsförebyggande rådet ansvarar för den officiella kriminalstatistiken. Men trots att kriminalstatistiken är omfattande och aktuell så finns det en hel del osäkerhet kring det faktiska antalet brott som unga begår och kring brottens karaktär eftersom många brott begås utan att de blir registrerade som brott i kriminalstatistiken.

Relationen mellan det faktiska antalet brott och antalet anmälda brott kallas för mörkertalet. Endast en mindre del av brottsligheten är känd och ingår i kriminalstatistiken, det vill säga brott som anmäls till polisen och sedan hanteras av polis, åklagare och domstol. Att utifrån statistik tolka ungas användande av våld och deras utsatthet för våld är därför en svår uppgift. Statistiken beskriver brott som är anmälda samt vilka som är misstänkta och dömda för brotten utifrån rubriceringar i brottsbalken. Det är också viktigt för samhället att veta hur många brott som faktiskt begås, vilka som begår brotten som inte blir anmälda, de oanmälda brottens karaktär och vilka som blir utsatta för dem, både de anmälda och de oanmälda.

Det finns goda skäl att tro att en stor andel av de brott som unga begår och blir utsatta för inte är kända av polis eller åklagare. Grövre hot och våld, våld som ger fysiska skador eller brott där vapen förekommer anmäls i högre grad än mindre allvarliga och bagatellartade händelser. Den sociala relationen mellan offer och gärningsperson i våldsbrott spelar en stor roll för anmälningsbenägenheten. Våldsbrott mellan obekanta anmäls i högre grad än brott där de inblandade känner varandra eller är familjemedlemmar. Enligt Brottsförebyggande rådet innebär det att brottsstatistiken antagligen beskriver utvecklingen av det grövre våldet mellan obekanta ganska väl, medan statistiken är en mer osäker indikator på utvecklingen av familjevåld eller lindrigare våld och hot.¹

Sexualbrott är en brottskategori där den dolda brottsligheten kan antas vara särskilt stor. Dels begås många sexualbrott i ett sammanhang där förövare och offer känner varandra, vilket minskar anmälningsbenägenheten. Men det som spelar ännu större roll är att definitionen av vad som är ett sexualbrott med störst sannolikhet inte är allmänt känt.² Att vara utsatt för sexualbrott är dessutom något som de allra flesta upplever som skamligt och många har svårt att sätta ord på och berätta om för andra. Om brottsoffret dessutom upplever sig varit i någon mån delaktig till att brottet ägde rum så sjunker anmälningsbenägenheten förmodligen ytterligare.

Enkätundersökningar kring unga och våld

Utöver statistiken från rättsväsendet finns det även andra sätt att få kunskap om brottslighetens omfattning. Enkätstudier kring utsatthet för brott och brottsdeltagande, där ett riksrepresentativt urval i befolkningen tillfrågas om utsatthet för brott, kan ge värdefull information om omfattningen av utsatthet för brott i befolkningen. Ett annat viktigt ändamål är att beskriva hur utsattheten fördelar sig mellan olika grupper i befolkningen och därigenom kunna identifiera riskgrupper. Enkätundersökningar innehåller vanligtvis en mängd olika bakgrundsvariabler om respondenterna, till exempel kön, ålder, utbildning, yrke och region samt sociala och ekonomiska förhållanden, och ger därför mer uttömmande information om brottsoffer än kriminalstatistiken. Om undersökningen även omfattar frågor om brottet som respondenten har blivit utsatt för, och om brottet har anmälts till polisen, kan resultatet användas för att uppskatta mörkertalet kring de brottstyper som undersöks (Brottsförebyggande rådet 2007).

Enkätstudier kring brottsdeltagande benäms ofta självdeklarationsstudier, eftersom individer uppmanas att ange (självdeklarera) om sitt eget brottsdeltagande, oberoende av om brottet har blivit anmält eller inte. Enligt Lina Anderssons avhandling *Mått på brott. Självdeklaration som metod att mäta brottslighet* (2011) är undersökningar om brottsdeltagande i form av självdeklarationsundersökningar sällsynta i Sverige. Hon identifierade 24 publicerade enkätsstudier som hade genomförts mellan 1960 och 2010, varav tre upprepade gånger och de övriga en gång. Frågor om våldsbrott förekom i 18 studier, medan frågor kring tillgreppsbrott som snatteri, inbrott och fordonstillgrepp ingick i samtliga. Frågorna kring brottsdeltagande var oftast inkluderade i ett sammanhang som även omfattade andra frågor, till exempel om utsatthet för brott eller om upplevd trygghet eller alkohol- och narkotikavvanor.

Offerundersökningar, med fokus på individers utsatthet för brott, är betydligt vanligare. Både Statistiska centralbyrån och Brottsförebyggande rådet genomför återkommande studier kring utsatthet. Det finns även ett flertal andra aktörer, till exempel andra statliga myndigheter och kommuner, som även de undersöker i vilken omfattning olika grupper, vanligtvis skolelever eller individer från 16 år och uppåt, utsätts för brott.

Här redovisas de viktigaste återkommande enkätstudierna som belyser ungas attityder till våld, ungas utsatthet för våld eller deras användande av våld.

Brottsförebyggande rådets enkätundersökningar

Nationell trygghetsundersökning

Brottsförebyggande rådet genomför sedan 2006 en årlig *Nationell trygghetsundersökning*, NTU, som mäter allmänhetens utsatthet för brott och deras upplevda trygghet och förtroende för rättsväsendet. För att öka säkerheten i beskrivningen av brottsutvecklingen är enkäten utformad så att det ska vara möjligt att relatera resultaten till flera olika typer av brott som ingår i kriminalstatistiken. Nästan 14 000 individer i åldern 16–79 år ingick i undersökningen 2011 som bland annat innehöll frågor om utsatthet för misshandel och sexualbrott samt ett antal följdfrågor. Frågorna om man har blivit slagen, sparkad eller utsatt för någon annan typ av fysiskt våld följs upp av detaljerade frågor om när och var det hände och om det möjligtvis fanns främlingsfientliga eller homofobiska motiv. Vidare ställs frågan om man blev sexuellt angripen eller ofredad i samband med händelsen och om man fick söka vård, fick bestående skador eller blev sjukskriven efter händelsen (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Valet av brottstyper som studeras i den Nationella trygghetsundersökningen är delvis styrt av vilka brottskategorier som används i kriminalstatistiken, men också utifrån vilka brottstyper som bedöms som angelägna av andra skäl, exempelvis för att de är vanliga, allvarliga eller i stor utsträckning en källa till oro (Brottsförebyggande rådet 2012b).

Skolundersökning om brott

Brottsförebyggande rådet ansvarar för en riksrepresentativ *Skolundersökning om brott*, SUB, där grundskolelever i årskurs 9 får besvara frågor relaterade till erfarenheter inom en rad områden, bland annat egen brottsaktivitet, andra problem-beteenden och utsatthet för brott. Det övergripande syftet med Skolundersökningen om brott är att få en alternativ indikator till kriminalstatistiken på utvecklingen av brottsligheten bland unga och att studera vissa riskfaktorers samband med brott.

Skolundersökningen ställer frågor om utsatthet för och användande av våld samt om våld inom familjen. Numera ingår även frågor om utsatthet för sexuellt ofredande och tvång. Eftersom skolundersökningen också ska göra det möjligt att studera orsaker till brottslighet så innehåller enkäten även frågor om social bakgrund, kamrater och fritidsvanor samt om attityder till brott. Skolundersökningen om brott genomfördes vartannat år mellan 1995 och 2005, därefter vart tredje år. Den senaste publicerade undersökningen är från 2008 då knappt 6 900 ungdomar besvarade enkäten (Brottsförebyggande rådet 2010).

Skolundersökningen om brott har delvis konstruerats efter en internationell självrapporteringsstudie bland unga, *International Self Report Delinquency Study*, ISRD. Jämförbarheten mellan dessa två undersökningar är dock begränsad eftersom frågeinstrumenten inte är identiska. International Self Report Delinquency Study tar upp brottslighet, utsatthet och missbruk bland 12–15-åriga elever i årskurs 7, 8 och 9. Det är ett stort internationellt samarbetsprojekt med ett 30-tal deltagande länder som utvecklades för att möta behovet av standardiserade, internationellt jämförbara uppgifter om ungdomskriminalitet. Den första studien genomfördes 1991–1992 i 13 länder. En tredje studie genomfördes 2011–2012.

Andra rikstäckande och återkommande enkätundersökningar

Statistiska centralbyrån – Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC)

Statistiska centralbyrån, SCB, genomför sedan 1975 årligen *Undersökningarna av levnadsförhållanden*, ULF, som undersöker levnadsförhållanden i befolkningen över tid. Undersökningarna ingår i Sveriges officiella statistik. ULF riktar sig till personer som är 16 år och äldre. Mellan 12 000 och 13 000 personer intervjuas under ett år. Frågorna som berör våld och trygghet har en mer generell formulering jämfört med Brottsförebyggande rådets Nationella trygghetsundersökning, vilket medför att jämförbarheten med den anmälda brottsligheten är begränsad (Brottsförebyggande rådet 2012b). Huvudfrågan är om man blivit utsatt för våld som ledde till sådana skador att man var tvungen att söka sjukvård eller tandvård, med följdfrågor om var det hände och om det var en man eller kvinna som utförde våldet.

Från och med 2008 är den svenska undersökningen ULF och den EU-gemensamma undersökningen *Statistics on Income and Living Conditions*, SILC, sammanslagna till en undersökning. EU har hittills inte inkluderat vålds- och trygghetsfrågor i SILC, men kan komma att göra det i framtiden.

Barn-ULF genomförs sedan 2001 som en separat intervjuundersökning bland barn i åldern 10–18 år som har valts ut genom att någon av föräldrarna i hushållet intervjuats i Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC). Undersökningen omfattar frågor om trygghet, hur barnen mår, situationen i skolan, inklusive mobbning och om de har blivit slagna av andra elever. Våld som äger rum i andra sammanhang än skolan tas inte upp.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning – Skolelevers drogvanor

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, genomför årligen en rikstäckande enkätundersökning av drogvanorna bland elever i grundskolans årskurs 9 och i år 2 på gymnasiet. CAN är också koordinatör av *European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*, ESPAD, den stora europeiska undersökningen av skolelevers drogvanor som genomförs vart fjärde år. Kopplingen till ESPAD gör att undersökningens resultat är jämförbar med de deltagande ländernas resultat.

I undersökningen *Skolelevers drogvanor* frågar man om eleven i samband med alkoholkonsumtion har råkat ut för en olycka eller skadats, skadat sig själv eller någon annan, blivit utsatt för våld, haft oönskat eller oskyddat sex, blivit bestulen eller rånad, råkat i bråk med polisen eller behövt uppsöka sjukhus eller akutmottagning. På uppdrag gör CAN även lokala totalundersökningar på läns- och kommunnivå som levereras till respektive uppdragsgivare.

Forum för levande historia – Den mångtydiga intoleransen

Forum för levande historia arbetar med att motverka intolerans i samhället. Ett led i detta arbete är att återkommande kartlägga hur väl demokratiska värden är förankrade bland unga i gymnasieåldern, i syfte att ha en kontinuerlig kunskap om hur intoleranta tendenser utvecklas. Den första studien gjordes 2003 och den andra 2009.

Den senaste undersökningen 2009 omfattade totalt 4 674 gymnasieelever i gymnasiets år 1 och 3, på sammanlagt 154 gymnasieskolor. Undersökningen omfattade 39 påståenden som avsåg att mäta inställningen till muslimer, in-

vandrare, romer, judar, homosexuella, personer med funktionsnedsättning samt till Sverige och svenskarna. Frågorna hade i hög grad formen av påståenden och avsåg att kartlägga olika aspekter av toleranta och intoleranta förhållningssätt bland gymnasieungdomar.

Studien som gjordes 2009 omfattade både individdata baserat på elevenkäter och registerbaserad data om gymnasieskolor. Registerbaserad data omfattade bland annat uppgifter om betygsgenomsnitt i avgångsklasser, lärartäthet och andel lärare med pedagogisk högskoleutbildning och gjorde det möjligt att jämföra elevernas attityder och förhållningssätt mellan skolor med olika karaktär (Forum för levande historia 2010).

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap – Trygghet och säkerhet i vardagen

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, genomför undersökningen *Trygghet och säkerhet i vardagen* med frågor om i vilka situationer man känner sig otrygg, vad man är orolig för, hur stor man tror risken är för att drabbas av olyckor, brott och andra allvarliga händelser, hur stor möjlighet man har att påverka sin egen säkerhet samt vilka säkerhetsåtgärder man vidtagit. I undersökningen ingår frågan om respondenten blivit utsatt för våld och övergrepp³ under de senaste fem åren.

Undersökningen har genomförts två gånger, 2007 och 2010, bland ett riksrepresentativt urval av befolkningen i åldern 18–79 år. Innan undersökningen startade fick Sveriges alla kommuner erbjudande om att delta i undersökningen med ett tilläggsurval av 600 personer i sin kommun. Resultat kan då redovisas på kommunal nivå. Totalt deltog 63 kommuner, grupper av kommuner eller stadsdelar med ett tilläggsurval i den se-

naste undersökningen. Urvalet på nationell nivå var 10 000 personer. Den totala urvalsstorleken blev därmed 47 800 personer. Svarefrekvensen var 55 procent (Myndigheten för samhällsskydd och beredskap 2011).

Statens folkhälsoinstitut – Hälsa på lika villkor

Hälsa på lika villkor är en årlig undersökning med nationellt urval som genomförs av Statens folkhälsoinstitut sedan 2004. Studien baseras på ett riksrepresentativt urval av 20 000 personer i åldern 16–84 år, landsting och regioner erbjuds varje år att delta med tilläggsurval. Vid 2010 års undersökning deltog sex landsting och två kommuner.⁴

Syftet är att visa hur befolkningen mår samt följa förändringar i hälsa över tid som en del i uppföljningen av folkhälsopolitiken. Det finns en huvudsaklig fråga om utsatthet för våld, om man de senaste 12 månaderna har blivit utsatt för fysiskt våld, med en följdfråga om var våldet skedde (Statens folkhälsoinstitut 2012).

Lokala enkätundersökningar

Många kommuner genomför en fritidsvaneundersökning eller skolundersökning där frågor om trygghet och utsatthet kan ingå. Vi har inte haft möjlighet att gå igenom samtliga lokala ungdomsundersökningar, men kan ge några intressanta exempel.

Stockholms stads skolundersökning – Stockholmsenkäten

Stockholmsenkäten är en totalundersökning om ungdomars normbrott och avvikande beteende som utförs av Preventionscentrum Stockholm vartannat år bland elever i grundskolans årskurs 9 och i gymnasieskolans år 2. Syftet är att kartlägga elevernas drogvanor, kriminalitet, skol-

och mobbning och därmed ge ett verktyg för det förebyggande arbetet. Undersökningen har genomförts regelbundet sedan 1972. Frågor om brottslighet inkluderades första gången 2000. Omkring 22 000 elever besvarade enkäten i 18 kommuner i Stockholms län 2012.

Polismyndigheterna – Polisens trygghetsundersökning

Polisens trygghetsundersökningar som pågått sedan 1996 genomförs av landets kommuner med en enkät som Rikspolisstyrelsen har tagit fram. Drygt 750 000 respondenter har i princip besvarat samma enkätformulär i fler än 220 kommuner någon gång under perioden. Det finns en serie frågor som berör våld. Huvudfrågan är om man har under de senaste 12 månaderna varit utsatt för fysiskt våld som gett smärta. Följdfrågorna är om våldet var så grovt att det ledde till synliga märken eller skador, om det var en bekant eller främling som utförde våldet, hur många gånger man varit utsatt för våld samt var våldet ägde rum.⁵

Ungdomsstyrelsen – Lupp

Ungdomsstyrelsen erbjuder sedan 2001 landets kommuner att använda sig av ungdomsenkäten Lupp, Lokal uppföljning av ungdomspolitik, för att undersöka ungas villkor. Frågorna handlar bland annat om synen på inflytande och demokrati, trivsel i skolan, fritidsaktiviteter, trygghet och utsatthet, arbete, hälsa och framtidsplaner. Det finns två frågor om utsatthet för brott, om man det senaste halvåret har blivit utsatt för misshandel och om man blivit utsatt för sexuellt våld eller sexuellt utnyttjande.

Enkäten finns för tre olika åldersgrupper: grundskolans årskurs 7–9, gymnasieskolan och unga vuxna i åldern 19–25 år. Omkring hälften av landets kommuner har gjort Lupp någon gång.

Enkätundersökningar och evidensbaserat förebyggande arbete

Två av de enkätundersökningar som vi har beskrivit kort har som ett uttalat syfte att även kunna användas för att identifiera riskfaktorer för antisocialt och våldsamt beteende bland unga, Brottsförebyggande rådets Skolundersökning om brott och Stockholms stads skolundersökning Stockholmsenkäten. Vi börjar dock med en kort introduktion av de mest använda teorierna för brottspreventivt arbete innan vi återgår till att diskutera enkäterna.

Teorier kring brottsförebyggande arbete

Två teoribildningar som i stor utsträckning har påverkat preventionsforskningen är kontrollteori och social inlärningsteori. Den mest kända kontrollteorin är Hirschis teori om *kontroll genom sociala band*. Teorin tar fasta vid vad som gör att människor inte begår normbrytande handlingar – att de avstår från att begå brott. De flesta människor får nämligen, enligt Hirschi, regelbundet impulser att göra något avvikande men sätter inte tanken i handling. Anledningen är att de flesta individer har starka sociala band till det omgivande samhället genom sin anknytning, sitt engagemang, sitt deltagande och sin systemtilltro och att de därför hindras att begå brottsliga handlingar. Individer med svaga sociala band hindras däremot inte och har därför lättare att bryta mot samhällets normer och begå brott (Hirschi 1969).

En annan inriktning som i hög grad har påverkat forskningen om risk- och skyddsfaktorer är den *sociala inlärningsteorin*. Den utgår ifrån antagandet att barn och unga lär sig nya beteenden genom att observera andra och att de därigenom lär sig att hantera såväl enskilda situationer som att anamma livsstilar, könsroller, attityder och kulturella värderingar. Starka sociala band i form av god anknytning till skola och föräldrar har visat sig kunna minska risken för avvikande beteende (Sandahl 2010).

I Sverige har dessa teorier bidragit till att ett antal risk- och skyddsfaktorer⁶ för brottslighet och annat normbrytande beteende har identifierats (jfr Sundell 2004, Ring 1999, El-Khoury, Sundell & Strandberg 2005). Eftersom kunskapen om vilka faktorer som försätter en person i riskzonen har blivit allt bättre har tyngdpunkten i forskningen numera förskjutits till att öka förståelsen för de personer som utvecklas positivt trots att de lever i en negativ miljö (Ferrer-Wreder, Stattin, Cass Lorente, Tubman & Adamson 2005).

Inom den kriminologiska forskningen bygger de flesta studierna om ungas brottsliga beteende på teorier kring social bakgrund, personlig läggning och inställning samt på föräldra-, skol- och kamratfaktorer⁷. En bärande tanke är att unga utvecklas i ett samspel mellan en rad olika sociala sammanhang – bland annat familjen, skolan och kamratkretsen – som alla påverkar varandra. Riskfaktorer för en kriminell utveckling, och

skyddsfaktorer mot en sådan utveckling, förknippas med olika omständigheter inom dessa sociala sammanhang, men även med egenskaper och attityder hos individen själv. En viktig anledning till varför kriminologer kartlägger och studerar sådana samband är att nå framgång med de brottspreventiva strategier som riktar sig till de unga (Brottsförebyggande rådet 2000, Brottsförebyggande rådet 2010)

Individuella egenskaper som impulsivitet, aggressivitet, antisocialt beteende, bristande empatisk förmåga, antisociala attityder och kognitiv förmåga, har bevisats ha samband med brottsliga aktiviteter men är inte vanligt förekommande som förklaringsmodeller i större ungdomsstudier i Sverige. Betydligt vanligare är att söka förklaringar till brottsligt beteende i ungas sociala bakgrund. Anledningen till att studera sociala faktorer bygger på det underliggande antagandet om att en persons sociala bakgrund tenderar att påverka hans eller hennes framtida liv på olika sätt. Familjens sociala och ekonomiska resurser och möjligheter antas inverka på andra förhållanden i de ungas liv som ökar eller minskar risken för att delta i brott (Brottsförebyggande rådet 2010). Enligt till exempel Sampson och Laub kan socioekonomisk utsatthet hos föräldrar förmodas öka risken för att den unge får sämre relation till sina föräldrar och till skolan, vilket i sin tur påverkar risken för brott (Sampson & Laub 1993, Brottsförebyggande rådet 2010).

Risikfaktorer för brott

Bassam El-Khoury, Knut Sundell och Anna Strandberg (2005) har identifierat riskfaktorer för normbrytande beteende utifrån tidigare forskning och sedan studerat skillnader mellan tjejer och killar i tonåren utifrån 2004 års Stockholmsenkät. Genomgången av tidigare studier visade att det grovt sett fanns två utvecklingsvägar till kriminalitet och antisocialt beteende. Den ena utvecklingsvägen startar i barndomen och den andra börjar först under tonåren. Här följer ett citat från studien:

”De killar och tjejer som utvecklar antisocialt beteende tidigt skiljer sig från dem som gör det senare. De barn som tidigt uppvisar antisocialt beteende har ofta neuropsykologiska nedsättningar (till exempel ADHD). De är ofta aggressiva och okänsliga i relation till andra människor samt kommer ofta från en familj där föräldrarna inte förmår ge tydliga ramar och regler för barnen. Dessa problem leder till att kontakten mellan föräldrar och barn fungerar dåligt och barnen saknar tillfällen att lära sig positiva beteenden. Dessa barn får ofta skolproblem och umgås med antisociala kamrater. Tidigt antisocialt beteende innebär en sämre prognos och dessa barn löper större risk att fortsätta med sitt antisociala beteende.

För antisocialt beteende som börjar i tonåren är prognosen bättre. Ett visst mått av antisocialt beteende i tonåren kan vara normalt – till exempel som ett sätt att göra revolt mot vuxenvärlden. Gruppen skiljer sig från en normalgrupp ungdomar endast i ett avseende – de umgås med antisociala kamrater. Utöver

detta är fysiska och sexuella övergrepp samt tidig pubertet riskfaktorer för främst tjejer.

Risikfaktorer i familjen är föräldrar som brister i omsorg och tillsyn. Vidare är antisocialt beteende i familjen (till exempel kriminella föräldrar) en riskfaktor. För tjejer tycks förekomst av psykisk ohälsa i familjen och dåliga kamratrelationer vara riskfaktorer. För både tjejer och killar är kriminella kamrater en riskfaktor för egen kriminalitet. Skolrelaterade riskfaktorer för både tjejer och killar är bristande anknytning till skolan, skolk och dåliga skolresultat.”

(El-Khoury et al. 2005, s. 18)

Teoriprovning på Stockholmsenkäten – skillnader mellan killar och tjejer

De teoribaserade riskfaktorerna har prövats på olika typer av normbrott bland ungdomar. Forskarna El-Khoury, Sundell och Strandberg undersökte om det fanns skillnader för vilka riskfaktorer som var aktuella för killar respektive tjejer utifrån 2004 års Stockholmsenkät.⁸ Följande normbrott studerades: bruk av tobak, alkohol eller narkotika samt elevers kriminalitet, skolk och mobbning.

Resultaten visade att riskfaktorerna i allt väsentligt var samma för tjejer som för killar. Endast för ett normbrott, allvarlig kriminalitet⁹, fanns en tydlig skillnad med betydligt fler riskfaktorer för killar än för tjejer. Enskilda riskfaktorer hade en begränsad betydelse för förekomsten av normbrott, medan elever med många riskfaktorer (oberoende av vilka) i högre grad hade normbrytande beteenden. Några riskfaktorer framstod som viktigare än andra för både tjejer och killar. Dessa var att ha varit berusad före 13 års ålder, att umgås med soci-

alt missanpassade kamrater och att ha föräldrar som inte vet var den unge är på helgkvällar. Tre riskfaktorer visade sig sakna betydelse för samtliga studerade normbrytande beteendena, dessa var föräldrars utbildning och arbetslöshet samt invandrarbakgrund (El-Khouri et al. 2005).

En relativt stor grupp elever hade inga eller få riskfaktorer i sin uppväxtmiljö, medan en mindre grupp hade riskfaktorer inom varje undersökt område. På samma sätt fanns det en grupp elever som saknade normbrott och en grupp med samtliga normbrott. Av de sex normbrotten förekom tobak, alkohol och skolk ensamma eller i kombinationer med varandra. Narkotika och mobbning förekom däremot endast tillsammans med andra normbrott. För gruppen elever utan riskfaktorer i uppväxtmiljön var andelen utan beteendeproblem kraftigt överrepresenterad medan de med multiproblem nästan helt saknades. Det motsatta förhållandet gällde för gruppen med många riskfaktorer – elever med multiproblem var överrepresenterade medan de välanpassade var mycket få (El-Khouri et al. 2005).

Riskfaktorer som kan kopplas till strategiska brott

I en särskild studie baserad på 2008 års Stockholmsundersökning har Julia Sandahl undersökt vilka riskfaktorer bland killar som kunde förklara benägenheten att begå strategiska brott.¹⁰ Hon prövade riskfaktorer på olika nivå.

På individnivå prövades impulsivitet, aggressivitet, antisocialt beteende, spänningssökande beteende, antisociala attityder, beteendeproblem i form av egen alkohol- och drogkonsumtion, mobbning, egen utsatthet för brott samt att ha blivit tagen av polisen. På familjenivå prövades brist i tillsyn, svag anknytning till familjen samt låg grad av uppmärksamhet från föräldrarna. På

skol- och kamratnivå prövades misslyckande i skolan som mäts genom betyg, svag skolanknytning, skolk, avvikande kamrater samt kriminella kamrater. Slutligen, på samhällsnivå prövades bostadsområdets sociala tyngd, upplevd otrygghet, svag anknytning till bostadsområdet, upplevelse av ordningsproblem samt informell social kontroll. Sandahl sammanfattade sina resultat på följande sätt:

”[e]n typisk femtonårig kille i Stockholm som begår strategiska brott: Han bor i ett av de socialt mest utsatta ytterstadsområdena, ofta i ett bostadsområde med låg grad av informell social kontroll. De flesta av kamraterna har en kriminell livsstil, begår brott och använder narkotika. Det är också vanligt att han skolkar och misslyckas med studierna. Föräldrarna brister i tillsyn, vilket bland annat kan innebära att de inte vet var han är eller vilka han umgås med när han är ute. Låg grad av uppmärksamhet från föräldrarna, att inte få stöd och uppmuntran innebar också en förhöjd risk. De mest betydande egenskapsrelaterade riskfaktorerna var aggressivitet och anti-sociala eller normbrytande attityder. Att ha tidigare erfarenhet av droger, mobbning, trakasserier och att ha åkt fast för polisen ökar också risken för strategiska brott.”

(Sandahl 2010, s. 27)

Brottsförebyggande rådets Skolundersökning om brott

Brottsförebyggandet rådets skolundersökning bland elever i årskurs 9 har utvecklats av den kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet i samarbete med Brottsförebyggande rådet och genomförs regelbundet sedan 1999. Syftet med undersökningen är att studera hur brottsligheten i den aktuella åldersgruppen ser ut och hur den utvecklas över tid. Ett ytterligare syfte är att studera sambanden mellan brottslighet och olika individuella och sociala faktorer, utifrån förståelsen att kunskap om sådana samband är värdefull vid preventivt arbete (Brottsförebyggande rådet 2000).

Skolundersökningen omfattar en del frågor som belyser olika strukturella bakgrundsfaktorer hos ungdomarna, till exempel familjestruktur, föräldrarnas socioekonomiska klass och utbildningsnivå samt invandrarbakgrund. Brottsförebyggande rådets analyser har visat att sambanden mellan sådana bakgrundsfaktorer och brottsligt beteende är svaga. Det är en liten andel av unga med till exempel splittrad familjebakgrund eller med föräldrar med kortare utbildning som ägnar sig åt brott. Dessutom utgör unga med socialt utsatta föräldrar inte heller majoriteten bland de mer belastade eleverna i Skolundersökningen. Könstillhörigheten är däremot tydligt kopplad till brottsbelastning, killar är i större utsträckning inblandade i brottslig aktivitet än tjejer. Andelen unga som har begått många brott tenderar vidare att ligga på en något högre nivå bland unga med utländsk bakgrund än bland dem med svenskfödda föräldrar. Men det som är viktigt att förstå är att inte heller det sambandet är speciellt starkt eftersom de flesta killar trots allt inte ägnar sig åt brott (Brottsförebyggande rådet 2000, 2010).

Individuella faktorer har visat sig vara mer relevanta när man vill förklara varför vissa unga är mer brottsligt aktiva än andra. De brottsligt aktiva ungdomarna i skolundersökningen har i högre grad varit allmänt utåtriktade och spänningssökande, det vill säga mer risktagande, rastlösa och impulsiva än sina kamrater. Dessutom tenderar de ha dåliga relationer till sina föräldrar och de har föräldrar som inte har insyn i vad de unga gör på fritiden eller som inte upplevs reagera speciellt starkt på problembeteende. Och tvärtom, ju bättre relationen till föräldrarna upplevs vara, respektive ju högre vetskap föräldrarna har om var den unge är och vilka hen träffar, desto ovanligare är det att den unga personen har begått brott. Skolsituationen tycks även den vara relaterad till brott. Ju bättre man trivs i skolan, respektive ju högre betyg man har, desto ovanligare är det att man ägnar sig åt brott och tvärtom, de brottsligt aktiva eleverna i årskurs 9 tenderar att ha sämre skolprestationer och trivas sämre i skolan jämfört med andra unga (Brottsförebyggande rådet 2000, 2010).

Vidare visade skolundersökningen att det är mycket vanligt att brottsligt aktiva ungdomar umgås med kamrater som har stor tolerans och erfarenhet av brott. Ungar med en tillåtande inställning till brott tenderar att i större utsträckning ha högre belastning än unga med en avvisande hållning. Likaså har brottsligt aktiva ungdomar i större utsträckning druckit sig berusade respektive skolkat. Ungdomar med hög preferens för spännande och riskfyllda aktiviteter tycks enligt resultaten i klart högre grad ägna sig åt brott än unga som föredrar mer stillsamma aktiviteter. Ett utåtriktat kamratumgänge (att ofta träffa kamrater på kvällarna), tenderar även det att vara kopplat till hög brottsbelastning. Det behöver naturligtvis inte betyda att frekvent umgänge med kamrater i sig ökar risken för brott,

utan mer avgörande är vilka man träffar och vad man gör (Brottsförebyggande rådet 2000, 2010).

Analysen visade att om en ung person uppvisar många av de berörda faktorerna är sannolikheten mycket stor att hen enligt egen uppgift också har begått brott, och dessutom vanligtvis flera gånger. Ju fler riskfaktorer desto högre tenderar också brottsbelastningen att vara. Med hjälp av en skala som omfattar tio av de nämnda faktorerna kan man i materialet urskilja en högriskgrupp som svarade för merparten av brottsligheten bland ungdomarna (Brottsförebyggande rådet 2000).

Skillnader mellan riskfaktorer för våldsbrott och brott generellt

Både Brottsförebyggande rådets skolundersökning och Stockholmsundersökningen har haft fokus på ungas brottsliga aktiviteter generellt och inte på våldsbrott när de har testat olika riskfaktorerets betydelse. Eftersom vi i den här studien koncentrerar oss på våldsbrott bör frågan ställas om de riskfaktorer som har lyfts fram i genomgången även är relevanta för ungas deltagande i olika våldsbrott.

Det finns visst stöd för att riskfaktorerna kan vara samma för våldsbrott som för övriga brott men det finns anledning till försiktighet i tolkningen. En longitudinell studie¹¹ som har följt 411 pojkar i London, från 8–32 år, visar vilka riskfaktorer som kunde kopplas till våldsbrott som begås under ungdomsåren (16–18 år). De tydligaste riskfaktorerna under uppväxtåren enligt denna studie var ekonomisk utsatthet i familjen, kriminalitet i familjen och föräldrars bristande tillsyn, samt på individnivå misslyckad skolgång, hyperaktivitet, dålig impulskontroll och antisocialt beteende. De riskfaktorer som studien identifierade var lika oavsett for-

men av våldsbrott. Studiens slutsats var att aggression och våld är delar av en individs allmänt antisociala eller normbrytande beteende, och att riskfaktorerna för våldsbrott liknar dem för antisocialt och kriminellt beteende i allmänhet (Farrington 1989).

Koppling till maskulinitetsteorier

Det beteendevetenskapligt orienterade forskningsfältet kring förebyggande arbete lämnar många viktiga frågor obesvarade kring sambandet mellan föreställningar om manlighet och maskulinitet och våldsamt beteende. De vetenskapliga teorierna som ligger till grund för det brottsförebyggande arbetet som vi har refererat till i det föregående stycket, och som ligger till grund för mycket av det preventiva arbetet i Sverige, berör inte samspelet mellan genus och våld.

Utifrån det kan man ställa frågan om forskning om genus och våld över huvudtaget har påverkat det våldsförebyggande arbetets upplägg, innehåll och genomförande. Lena Berg har gjort en genomgång av nordisk forskning som är inriktad på våldsprevention och som söker svar på just den frågan. Den centrala frågan för hennes studie var om genusforskning har påverkat det våldsförebyggande arbetet och hur genusforskningens rön i så fall har integrerats i det preventiva arbetet. Genomgången visade att det inte fanns något nordiskt effektutvärderat preventionsprogram som förebygger våld utifrån ett genusperspektiv och/eller arbetar efter en genuspedagogik. Det medför att vissa genuskodade dimensioner av ungas attityder och beteenden inte uppmärksammas i det förebyggande arbetet (Berg 2007).

Enligt Berg var de som genomförde de våldsförebyggande programmen väl medvetna om att det framför allt är killar som använder aggressivitet och har ett våldsamt beteende. Men trots det gjordes inte någon genusanalys av hur programmets upplägg och genomförande bör förhålla sig till att de som brukar våld mestadels är killar. Det finns en uppenbar risk att det våldsförebyggande arbetet i sådana fall har ett betendemål som av ungdomar förstås som feminint kodat, vilket många killar inte vill förknippas med eller anpassa sig till. Därför argumenterade Berg för införandet av ett tillägg i det befintliga våldsförebyggande arbetet, i form av ett verktyg som kan fånga komplexiteten i att "göra" maskulinitet, och på så sätt underlätta processen att få killar motiverade att minska sin våldsanvändning (Berg 2007).

Maskulinitet som förklaring till våldsbrott

I dagens läge inkluderar knappast några enkätstudier frågor som mäter attityder till maskulinitet som en potentiell förklaring till våldsbrott. Vi har endast hittat en studie där attityder till maskulinitet ingår som en faktor som bidrar till att förklara våldsamt beteende bland unga (WHO 2010). I den studien¹² ingick drygt 44 000 tyska ungdomar i åldern 13–17 år, och utifrån det materialet har forskarna studerat samband mellan ett antal individegenskaper¹³ och att ha begått åtminstone ett våldsbrott de senaste 12 månaderna.

Resultaten visade att killar löpte betydligt högre risk för att ha ett våldsamt beteende än tjejer. De var också i högre grad benägna att ägna tid åt våldsskildrande massmedier och visade högre acceptans av våldslegitimerande maskulinitetsnormer.¹⁴

Kriminellt umgänge hade det starkaste direkta sambandet med våldsbrott bland ungdomar. Alkoholkonsumtion, föräldrars våldsamma uppfostringsmetoder, konsumtion av massmedier som skildrar våld (till exempel tevespel och filmer) och acceptans av våldslegitimerande maskulinitetsnormer förklarade också våldsamt beteende men i mindre utsträckning jämfört med kriminella kamrater.

Utöver de direkta sambanden visade analysen också på faktorer som hade en indirekt verkan på våldsamt beteende. Till exempel fanns det samband mellan upplevda inslag av våld i uppfostran, bruket av massmedier som skildrar våld, bruket av alkohol samt acceptans av våldslegitimerande maskulinitetsnormer.

Resultaten visade också att unga med utländsk bakgrund i sig inte var mer våldsamma än unga med tysk bakgrund. Men analysen visade indirekta samband mellan utländsk bakgrund och våldsbrott, nämligen att unga med utländsk bakgrund oftare hade upplevt inslag av våld i uppfostran och i större omfattning bejakade våldslegitimerande maskulinitetsnormer, vilket i sin tur gjorde dem mer benägna att ha begått våldsbrott (WHO 2010).

Reflektioner

Trots den omfattande statistik från rättsväsendet som Brottsförebyggande rådet årligen samlar in finns det alltså ett stort mörkertal kring ungas utsatthet för och deltagande i våldsbrott och sexualbrott. Det finns anledning att anta att en stor del av våldet som unga drabbas av inte syns i den officiella kriminalstatistiken och att den dolda brottsligheten är särskilt stor för våld och sexuellt våld i ungas nära relationer.

Brottsförebyggande rådet genomför regelbundet två viktiga enkätundersökningar för att bättre kunna uppskatta omfattningen av brott i samhället, den Nationella trygghetsundersökningen och Skolundersökningen om brott. Dessa studier fokuserar mest på utsatthet för brott, men skolundersökningen omfattar även frågor om användande av våld. Det möjliggör en bredare användning av skolundersökningen som ett verktyg för det brottsförebyggande arbetet. Vad vi vet så är den möjligheten i dagsläget relativt outnyttjad.

Stockholmsenkäten är Stockholms stads återkommande skolundersökning. Den har ett liknande upplägg som Brottsförebyggande rådets skolundersökning och kan också användas som ett underlag för det brottsförebyggande arbetet bland skolungdomar i Stockholms län. Utifrån undersökningens metod, som bygger på totalundersökningar av grundskolans årskurs 9 och gymnasiet år 2 i samtliga kommunala skolor i de deltagande kommunerna, skulle Stockholmsenkäten i viss mån även kunna fungera som ett uppföljningsinstrument för det brottsförebyggande arbetet.

De övriga enkätstudierna som vi har beskrivit i korthet omfattar endast enstaka frågor om utsatthet för brott. Kunskapen om vilka grupper i samhället som är mer utsatta än andra, och om utsattheten för våldsbrott ökar eller minskar är också viktigt, men inte lika centralt för det brottsförebyggande arbetet jämfört med studierna som även ställer frågor kring brottsligt och normbrytande beteende. Den rikstäckande Nationella trygghetsundersökningen som genomförs årligen av Brottsförebyggande rådet, med ett stort urval individer och som ställer detaljerade frågor kring misshandelsbrott och sexuella övergrepp, och även inkluderar frågor kring eventuella bakomliggande hatbrottsmotiv, ger bra kunskap om våldsbrottens omfattning, utveckling och karaktär.

Vår genomgång visar också att det saknas återkommande enkätstudier som mäter ungas attityder till våld. Det saknas därför kunskap kring eventuella ändringar i hur unga ser på användande av våld, inklusive sexuellt våld, som skulle kunna sättas i samband med de alltmer vanliga våldsskildringarna i populärkulturen. Det saknas också frågeinstrument om ungas attityder till jämställdhet och maskulinitet i de återkommande undersökningarna kring brott och utsatthet. Den eventuella kopplingen mellan attityder till maskulinitet och jämställdhet och mellan våldsbejakande attityder och våldsamt beteende kan därför inte studeras utifrån de viktigaste återkommande enkätstudierna som riktar till unga och som belyser deras utsatthet för brott eller våldsamt beteende.

Referenser

- Andersson, L. (2011). *Mått på brott: Självdeklaration som metod att mäta brottslighet*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Berg, L. (2007). *Nordisk forskning om prevention mot våld bland unga – En betraktelse från en genusorienterad horisont*. Forskning- och Utvecklingsenheten, Stockholms Stad: FoU-Rapport 2007:10.
- Brottsförebyggande rådet (2000). *Stöld, våld och droger bland pojkar och flickor i årskurs nio. Resultat från tre självdeklarationsundersökningar*. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2007). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2010). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från skolundersökningen om brott åren 1995–2008*. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2012a). *Nationell trygghetsundersökning 2011. Teknisk rapport*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2012b). *NTU 2011. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Stockholm: Fritzes.
- El-Khoury, B., Sundell, K. & Strandberg, A. (2005). *Risikfaktorer för normbrytande beteenden. Skillnader mellan flickor och pojkar i tonåren*. Stockholms stad: FoU-rapport 2005:17.
- Farrington, D. P. (1989). Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims*, 4: 79–100.
- Ferrer-Wreder, L., Stattin, H., Cass Lorente, C., Tubman, J. G. & Adamson, L. (2005). *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga – En forskningsöversikt*. Stockholm: Gothia AB.
- Forum för levande historia (2010). *Den mångtydiga intoleransen – en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. New Jersey: University of California Press.
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2011). *Tryggare kan ingen...? Svenskarnas uppfattning om trygghet och säkerhet*. Stockholm: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Ring, J. (1999). *Hem och skola, kamrater och brott*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen. Avhandlingsserie Nr. 92.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in the Making. Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sandahl, J. (2010). *Killar och strategiska brott. Riskfaktorer bland unga killar i Stockholms stad*. Stockholms stad: Preventionscentrum Stockholm.
- Statens folkhälsoinstitut (2012). *Hälsa på lika villkor? En undersökning om hälsa och livsvillkor i Sverige 2012* (Enkätformulär). Östersund: Statens folkhälsoinstitut.
- Sundell, K. (2004). *Drog- och riskbeteenden hos stockholmsungdomar. Resultat från 2002 års drogvaneinventering i grundskolans årskurs 9 och gymnasiets år 2*. Stockholms stad: FoU-rapport 2003:2.
- WHO (2010). *European report on preventing violence and knife crime among young people*. Köpenhamn: WHO Regional Office for Europe.

Elektroniska källor

Brottsförebyggande rådet

Mörkertal och dold brottslighet
www.bra.se/bra/brott--statistik/morkertal-och-dold-brottslighet.html

Statens folkhälsoinstitut

Nationella folkhälsoenkäten
www.fhi.se/statistik-uppfoljning/Nationella-folkhalsoenkaten

Polisen

Polisens trygghetsundersökning
www.polisen.se

Noter

¹ Stycket är baserat på information från Brottsförebyggande rådets webbsida <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/morkertal-och-dold-brottslighet.html>.

² Förutom fullbordad våldtäkt omfattar brottsbalkens 6 kapitel om sexualbrott följande brottsrubriker: försök till våldtäkt, sexuell utnyttjande, sexuell övergrepp mot barn under 17 år, sexuell tvång, utnyttjande med mera mot person 18 år eller äldre, kontakt med barn i sexuell syfte (så kallad grooming), utnyttjande av barn under 18 år för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn under 18 år, sexuell ofredande, köp av sexuell tjänst, koppleri samt förförelse av ungdom.

³ Frågan lyder "*Har du blivit utsatt för våld och övergrepp*", det vill säga att det inte går att särskilja våld och övergrepp.

⁴ Fakta om den nationella folkhälsoenkäten, www.fhi.se/statistik-uppfoljning/Nationella-folkhalsoenkaten/.

⁵ Polisens trygghetsundersökning, www.polisen.se.

⁶ En riskfaktor ökar sannolikheten för att ett riskbeteende ska utvecklas, medan förekomsten av skyddsfaktorer innebär att sannolikheten för riskbeteendet minskar. Begreppen är inte klart definierade och kan användas omvänt, det vill säga en skyddsfaktor kan vara en riskfaktors motsats (Sandahl 2010).

⁷ Detta gäller framför allt för studier som är baserade på en kvantitativ metod. Kvalitativa studier inom kriminologin har allt oftare ett genusteoretiskt perspektiv.

⁸ Stockholmsundersökningen från 2004 omfattar svar från 10 113 killar och tjejer insamlade i grundskolans årskurs 9 och gymnasiet år 2 från 69 grundskolor och 33 gymnasieskolor i Stockholm (El-Khouri, Sundell & Strandberg 2005).

⁹ Resultaten för riskfaktorer för kriminalitet visade tydliga skillnader mellan tjejer och killar. Alla utom en riskfaktor (enförälders-hushåll) var sammankopplade med brottslighet för killar i grundskolan och alla utom två (anförtror sig inte till vuxen och blivit mobbad minst två gånger i månaden) för gymnasiekillarna. För tjejerna fanns knappt någon säkerställd riskfaktor – för tjejer i grundskolan fanns tre och för gymnasietjejerna en. Övriga riskfaktorer var inte statistiskt säkerställda för tjejerna.

¹⁰ Deltagande i vissa typer av brott bland unga indikerar starkare en fortsatt lång brottskarriär än deltagande i andra brott. De brotten kallas strategiska brott. Strategiska brott baserades här på följande uppgifter från ungdomarna: de hade minst en gång det senaste året antingen tvingat till sig värdesaker eller stulit en moped, motorcykel eller bil.

¹¹ The Cambridge Study in Delinquent Development.

¹² En skolundersökning i Tyskland där 44 610 unga i åldern 13–17 år ingick 2007/2008. Analysen har genomförts av Dirk Baier och Sussan Rabold vid Criminological Research Institute of Lower Saxony, Hanover och är publicerad av WHO (WHO 2010).

¹³ Följande egenskaper ingick i analysmodellen: kön, utbildningsnivå, utländsk bakgrund, våldslegitimerande maskulinitetsnormer, konsumtion av medier som skildrar våld, betydande inslag av våld i uppföstran, kriminellt umgänge och bruk av alkohol.

¹⁴ Våldslegitimerande maskulinitetsnormer mättes med hjälp av frågor som "*Om en kvinna bedrar sin partner, så är det okej att han slår henne*" eller "*En man som inte är villig att bemöta förörlämpningar med våld är en mes*" (Ungdomsstyrelsens översättning).

KAPITEL 3

Statistik om unga och våld

I kapitel 3 beskriver vi killars och unga mäns utsatthet för och användning av våld, inklusive sexuellt våld, hedersrelaterat våld och förtryck, hatbrott samt våld i ungas nära relationer. Här ingår även en beskrivning av homosexuella och bisexuella ungdomars samt unga transpersoners situation. Vi har huvudsakligen använt data från Brottsförebyggande rådet, både kriminaldata över anmälda brott, misstänkta och lagförda personer samt enkätundersökningarna Nationell trygghetsundersökning och Skolundersökningen om brott. Detaljgraden i beskrivningen av de olika våldsformerna varierar beroende på det tillgängliga statistiska underlaget.

Den kvalitativa studien i detta avsnitt utgår från ett genusperspektiv och studerar de sociala nätverkens respons på killars våld mot tjejer. Studien som har genomförts av forskarna Lucas Gottzén och Sibel Korkmaz vid Linköpings universitet beskriver killars våld mot tjejer i ungas nära relationer och hur familj och vänner reagerar.

Våldsbrott i statistiken

Brottsförebyggande rådet ansvarar för den officiella kriminalstatistiken som beskriver omfattningen av brott i samhället. Man kan anta att brottsstatistiken beskriver utvecklingen av det grövre våldet mellan obekanta ganska väl, men att statistiken är mer osäker på utvecklingen av familjevåld eller lindrigare våld och hot.¹ Det antagandet bygger på att den sociala relationen mellan offer och gärningsperson spelar stor roll för anmälningsbenägenheten. Våldsbrott mellan obekanta anmäls oftare än brott där de inblandade känner varandra eller är familjemedlemmar. Mindre allvarliga händelser anmäls också i lägre grad jämfört med grövre brott. Sammantaget

leder detta till att det finns en känd brottslighet och en dold brottslighet.

Sexualbrott är en brottskategori där den dolda brottsligheten kan antas vara särskilt stor. Definitionen av vad som är sexualbrott skrevs om 2005 och omfattar därefter särskilda straffbestämmelser för brott som riktar sig mot barn.² Många sexualbrott begås i ett sammanhang där förövare och offer känner varandra, vilket minskar anmälningsbenägenheten. Att vara utsatt för sexualbrott är dessutom något som de allra flesta upplever som skamligt och som många har svårt att sätta ord på och berätta om för andra. Om brottsoffret dessutom upplever sig varit delaktigt initialt så sjunker anmälningsbenägenheten förmodligen ytterligare.

Utsatthet

Unga är i större utsträckning än äldre utsatta för våld och hot enligt Brottsförebyggande rådets senaste uppföljning (Ungdomsstyrelsen 2012a). Enligt Statistiska centralbyråns återkommande studie *Undersökningarna av levnadsförhållanden* (Ulf) har andelen unga som utsatts för något våld som medfört kroppsskada hållit sig kring 8 procent under 1994–2010. Jämfört med för äldre så är den nivån mycket hög. Ungas utsatthet för våld var 2010 två till tre gånger så hög jämfört med i gruppen 35–44 år och tre till fyra gånger så hög jämfört med i gruppen 45–64 år. Skillnaden mellan ungas och äldres våldsutsatthet har hållit sig på en konstant nivå sedan början av 1990-talet (Ungdomsstyrelsen 2012a).

Vår beskrivning av ungas våldsutsatthet omfattar främst åldersgruppen 15–24 år. Situation för unga under 15 år svår att belysa då det saknas lämplig statistik. Brottsförebyggande rådet redovisar dock vissa uppgifter kring barnmiss-

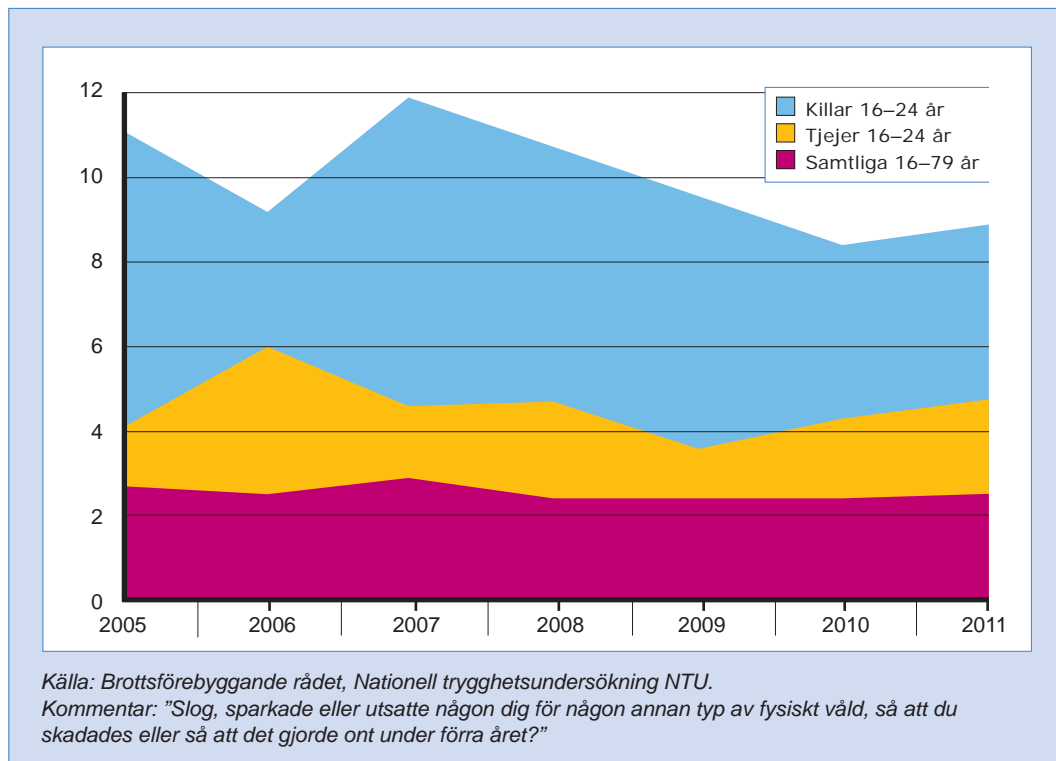
handel utifrån anmälda misshandelsbrott mot barn i åldern 0–14 år. Under 2012 anmäldes 8 770 misshandelsbrott mot barn i åldern 7–14 år. Enligt Brottsförebyggande rådet handlar dessa anmälningar ofta om våld mellan jämnåriga i skolan. Det är svårt att ange den exakta andelen av barnmisshandelsbrott som handlar om våld mellan jämnåriga. Men enligt Brottsförebyggande rådet kan det handla om att cirka 70 procent av alla misstänkta för misshandelsbrott, inklusive barnmisshandel, är 20 år eller yngre.³

Nationell trygghetsundersökning

Brottsförebyggande rådets självdeklarationsstudie Nationella trygghetsundersökningen (NTU) beskriver bland annat ungas utsatthet för våld.

Enligt NTU uppger män oftare än kvinnor att de har utsatts för misshandelsbrott (3,0 procent jämfört med 1,7 procent 2010). Skillnaden har dock minskat något under de senaste undersökta åren. Enligt Brottsförebyggande rådet kan en del av skillnaden mellan kvinnors och mäns våldsutsatthet förklaras med att kvinnor i större utsträckning än män utsätts för våld av närstående, vilket enligt tidigare studier bidrar till underrapportering av utsatthet (Brottsförebyggande rådet 2007).

Skillnaderna mellan ungas och äldres utsatthet för våld är mycket stora, vilket visas i figur 3.1. I princip är utsattheten lägre ju äldre åldersgrupp som studeras. Vid den senaste undersökningen 2011 angav 2,5 procent av samtliga undersökta

Figur 3.1 Andel personer som anger att de har blivit utsatta för misshandel, efter ålder och kön 2005–2011. Procent.

Tabell 3.1 Utsatthet för våldsbrott bland elever i årskurs 9 efter kön, 1995–2008. Procent

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2008
Grövre våld							
Tjejer	4	3	4	4	4	4	5
Killar	7	8	8	7	8	7	8
Lindrigare våld							
Tjejer	13	13	17	18	19	20	21
Killar	23	21	27	25	27	27	27

Källa: Brottsförebyggande rådet, Skolundersökningen om brott, SUB.

Kommentar 1: Grövre våld: "Har någon med avsikt slagit dig, sparkat dig eller utsatt dig för annat våld vid något tillfälle under de senaste 12 månaderna, så att du skadades så mycket att du blev tvungen att besöka sjuksyster, läkare eller tandläkare?" Lindrigare våld: "Har någon med avsikt slagit dig, sparkat dig eller utsatt dig för annat våld vid något tillfälle under de senaste 12 månaderna, så att du fick ont, men inte behövde söka sjukvård?"

Kommentar 2: Frågan om lindrigare våld ändrade utformning efter 1997. Man bör därför vara försiktig med att dra slutsatser om förändringar från 1999 och framåt i relation till åren 1995 och 1997.

som var 16 år eller äldre att de under det föregående året hade blivit slagna, sparkade eller utsatta för någon annan typ av fysiskt våld så att de skadades eller så att det gjorde ont. Bland killarna i åldern 16–24 år var andelen 8,9 procent och bland tjejerna 4,8 (figur 3.1). Skulle man översätta procentandelen till det faktiska antalet så handlar det om cirka 40 000 killar och 22 000 tjejer som under ett kalenderår blir utsatta för fysiskt våld.⁴ Killars utsatthet har minskat något, från att ha varit som högst 2007 med 11,9 procent.

Skolundersökning om brott

De yngre ungdomarnas utsatthet för våld kan beskrivas med hjälp av den nationella Skolundersökning om brott (SUB) som har genomförts sedan 1995 och där den senast publicerade undersökningen genomfördes 2008. Mellan 1995 och 2005 undersöktes erfarenheter av brott bland skolungdomar vartannat år, men därefter har periodiciteten ändrats till tre år. Sedan 1999 är det Brottsförebyggande rådet som är ansvarig för skolundersökningen. Denna självdeklara-

tionsundersökning är en viktig del i bedömningen av brottslighet bland ungdomar i årskurs 9.⁵

Bland killarna i årskurs 9 svarade 27 procent att de hade blivit utsatta för sparkar, slag eller annat våld det senaste året men inte behövt söka sjukvård för skadorna, det som i tabellen benämns *lindrigare våld*. Nära 8 procent av killarna hade blivit utsatta för så grovt våld att de hade behövt söka vård. Bland tjejerna var det 21 procent som hade utsatts för lindrigare våld och 5 procent för grövre våld. Bland tjejerna syns en svagt ökande trend i andelen som utsatts för lindrigare våld sedan 1999 (statistiskt säkerställd).⁶ Bland killarna är nivåerna (tabell 3.1) för utsatthet för våldsbrott stabila under perioden 1997 till och med 2008 (Brottsförebyggande rådet 2010a).

Var blev ungdomarna utsatta för våld?

Ungdomarna fick ange platsen där de blev utsatta för våld. Det grövre våldet hade mestadels ägt rum i skolan eller på skolgården. I 2008 års undersökning angav 42 procent av de våldsutsatta

eleverna det alternativet. Nästa lika många, 40 procent, angav att det hade hänt någon annanstans, till exempel på gatan, discot, fritidsgården eller liknande ställe. Det lindrigare våldet hade i nästan hälften av fallen (49 procent) ägt rum i skolan eller på skolgården och 28 procent av fallen någon annanstans. En del våld utspelar sig i bostaden. I 2008 års undersökning angav 9 procent av dem som råkat ut för grövre våld att den senaste våldshändelsen hade skett i den egna bostaden och 6 procent att den ägt rum hemma hos någon annan. Det är förhållandevis få som uppger att de utsattes i samband med en resa på ett allmänt kommunikationsmedel, det vill säga på buss, tåg, tunnelbana eller spårvagn eller på en hållplats eller station (tabell 3.2).

Det finns skillnader mellan killar och tjejer i årskurs 9 avseende både var de blivit utsatta och hur stor andel av killar respektive tjejer som blivit drabbade av våld. Av killarna som blivit utsatta för grövre våld (8 procent av samtliga killar) angav 46 procent att våldet den senaste gången skedde i skolan eller på skolgården och

47 procent att det skedde någon annanstans. Endast 3 procent av de utsatta killarna råkade ut för grövre våld i det egna hemmet och 1 procent hemma hos någon annan.

Skolan var den vanligaste platsen för grövre våld även bland de utsatta tjejerna. Av de tjejer som hade blivit utsatta för grövre våld (5 procent av samtliga tjejer) angav 34 procent att de hade blivit utsatta i skolan och 30 procent att de hade blivit utsatta någon annanstans. Därtill angav hela 17 procent av de utsatta tjejerna att de hade blivit utsatta för grövre våld i hemmet och 13 procent att de hade blivit utsatta hemma hos någon annan.

Skolan var också den vanligaste platsen för lindrigare våld, 59 procent av de utsatta killarna och 38 procent av de utsatta tjejerna hade blivit utsatta för lindrigare våld i skolan. Efter skolan angav de flesta ungdomarna någon annanstans som den plats där hade blivit utsatta, 30 procent av killarna och 26 procent av tjejerna. Hemma i bostaden var den tredje vanligaste platsen för lindrigare våld. Tjejerna angav i större omfatt-

Tabell 3.2 Av de som utsattes: Var hände utsattheten senaste gången, elever i årskurs 9, 1995–2008. Procent

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2008
Grövre våld							
Skolan/skolgården	37	45	41	40	45	43	42
I bostaden	8	9	11	8	7	7	9
Hemma hos annan	5	5	4	5	4	5	6
Kommunikationsmedel/hållplats	8	6	7	5	5	6	4
Annanstans	41	35	37	43	39	39	40
Lindrigare våld							
Skolan/skolgården	47	50	47	47	50	54	49
I bostaden	12	12	13	15	16	13	14
Hemma hos annan	3	4	5	6	6	5	6
Kommunikationsmedel/hållplats	3	3	3	3	3	2	3
Annanstans	35	30	31	29	26	26	28

Källa: Brottsförebyggande rådet, Skolundersökningen om brott, SUB.

ning att de hade blivit utsatta för lindrigare våld i hemmet, 25 procent jämfört med 5 procent bland killar (tabell 3.3).

Specialstudie kring grövre våld i skolan

Brottsförebyggande rådet har studerat omfattningen av grövre våld i skolan efter de uppmärksammade skolskjutningarna i Finland och USA (Brottsförebyggande rådet 2009). Enligt den studien är det omkring 2 000 niondeklassare som varje år utsätts för så pass grovt våld i skolan att det lett till någon form av vårdbesök,⁷ men att mycket få av dessa händelser kan klassificeras som grovt våld. Med grovt våld menas enligt brottsbalken grov misshandel samt försök till och fullbordad dödligt våld. Grov misshandel innebär att det antingen sker med vapen, leder till allvarliga skador eller visar särskild hänsynslöshet eller råhet. Under 2007 handlade det om 20 fall där Brottsförebyggande rådet i anmälan kunde se att det grova våldet som hade utövats

av 15–17-åringar hade ägt rum i grund- eller gymnasieskolan. Fler fall av grovt våld skedde i grundskolan jämfört med i gymnasiet.

Brottsförebyggande rådet resonerar kring tre huvudsakliga faktorer till varför endast en mindre del av det grövre våldet som anmäls till polisen sker i skolan. Det första är den tydliga kopplingen mellan ungas våldsbrott och alkohol. De flesta våldsbrotten sker när unga är berusade, vilket de mycket sällan är i skolan. En annan förklaring är att unga som begår många brott ofta har problem med sin skolgång och att de ofta har stor frånvaro eller hoppar av skolan i förtid. De unga som begår de grövsta våldsbrotten ingår i den gruppen. En tredje faktor som motverkar grövre våldsbrott i skolan är den vuxenkontroll som är en del av skolans vardag. De flesta våldshändelser äger rum när inga vuxna finns i närheten och Brottsförebyggande rådets genomgång av våld i skolan visade att lärarna ingriper och sätter stopp när de ser att elever hamnar i bråk (Brottsförebyggande rådet 2009).

Tabell 3.3 Av de som utsattes: Var hände utsattheten senaste gången, elever i årskurs 9 efter kön, 2008. Procent

	Tjejer	Killar
Grövre våld		
Skolan/skolgården	34	46
I bostaden	17	3
Hemma hos annan	13	1
Kommunikationsmedel/hållplats	7	2
Annanstans	30	47
Lindrigare våld		
Skolan/skolgården	38	59
I bostaden	25	5
Hemma hos annan	8	4
Kommunikationsmedel/hållplats	3	3
Annanstans	26	30

Källa: Brottsförebyggande rådet, Skolundersökningen om brott, SUB.

Samtidigt som få fall av grövre våld i skolan anmäls så har antalet polisanmälningar av lindrigare våldshändelser ökat kraftigt sedan 1990-talet. En möjlig förklaring till ökningen är att synen på hur skolan bör agera har förändrats under samma period, vilket kan ha lett till att en större andel av de brott som sker i skolan numera anmäls till polisen (Brottsförebyggande rådet 2009). Att det inte handlar om en faktisk ökning av brott får stöd i studier där unga tillfrågas om sin egen utsatthet för våld i skolan och som visar en oförändrad nivå sedan mitten av 1990-talet (se tabell 3.1).

Granskningen av de polisanmälda våldsbrotten i skolan visade att killar i betydligt större omfattning än tjejer är utsatta för grovt våld i skolan. Gärningspersonen är oftast en kille. En studie av polisanmälda våldsfall i skolan i Stockholm 1981–1997 visade dock att i nästan hälften av fallen där en tjej blivit utsatt för våld i skolan var gärningspersonen en tjej. Oavsett kön så var gärningspersonen i genomsnitt ett år äldre än offret (Estrada 1999).

En viktig slutsats i studien om grövre våld i skolan är betydelsen av ett bra skolklimat. Analysen av Skolundersökningen om brott visar en tydlig koppling mellan nivåerna av våld i skolan, förekomst av mobbning och elevernas upplevelse av skolmiljön i allmänhet. En av tio elever som uppger att de har mobbats anger att de har utsatts för grovt våld i skolan, mot en av hundra elever som inte upplevt mobbning. Utifrån dessa fakta påpekar Brottsförebyggande rådet att skolan måste fokusera på även lindrigare former av kränkningar, hot och mobbning om de med framgång ska kunna begränsa det grövre våldet i skolan (Brottsförebyggande rådet 2009).

Unga homo- och bisexuella

Det är vanligare att unga homo- och bisexuella än heterosexuella unga utsatts för våld. Enligt Statens folkhälsoinstituts Nationella folkhälsoenkät, sammanslaget för åren 2005 och 2008, hade 36 procent av de homo- eller bisexuella männen i åldern 16–29 år blivit utsatta för våld. Det kan jämföras med 9 procent bland de unga heterosexuella männen. Bland unga kvinnor är de procentuella skillnaderna inte lika stora, 12 procent av de unga homo- eller bisexuella kvinnorna och 5 procent av de heterosexuella kvinnorna hade blivit utsatta för våld (Ungdomsstyrelsen 2010b).

En norsk studie av sociologen Bera Ulstein Møse (2007) visar också att homo- och bisexuella unga i större utsträckning än heterosexuella unga är utsatta för olika former av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld. Undersökningen är baserad på 11 519 enkätsvar från skolungdomar i åldern 14–16 år i Oslo. Studiens resultat visar bland annat att homosexuella killar utsätts för mobbning och trakasserier i betydligt större utsträckning än heterosexuella killar. Homosexuella ungdomar i studien riskerade att utsättas för våld i offentliga miljöer i högre grad än heterosexuella ungdomar i samma åldersgrupp. En fjärdedel så stor andel var också utsatta för våld från sina föräldrar jämfört med heterosexuella ungdomar.

En intressant aspekt är också att de homosexuella tjejerna i större utsträckning visade sig vara utsatta för våld i offentliga miljöer än heterosexuella killar. Ett resultat som problematiserar bilden av unga män som den mest utsatta gruppen för våld av detta slag. Utifrån undersökningen är det inte heller möjligt att säga något om motiven bakom det våld som homosexuella och bisexuella ungdomar utsätts för. Huruvida homofobi och hatbrott är faktorer som inverkar på gruppens utsatthet kan inte klarläggas (Ulstein Møse 2007).

Våldsbrott

Kriminalstatistiken

Antalet anmälda fall av misshandel har ökat tydligt de senaste tio åren. Drygt 89 000 fall av misshandel som inte hade dödlig utgång anmäldes 2011, jämfört med drygt 65 000 år 2002 (figur 3.2). Enligt Brottsförebyggande rådet visar självdeklarationsundersökningar att en stor del av ökningen kan bero på att fler brott faktiskt anmäls (Brottsförebyggande rådet 2012b).

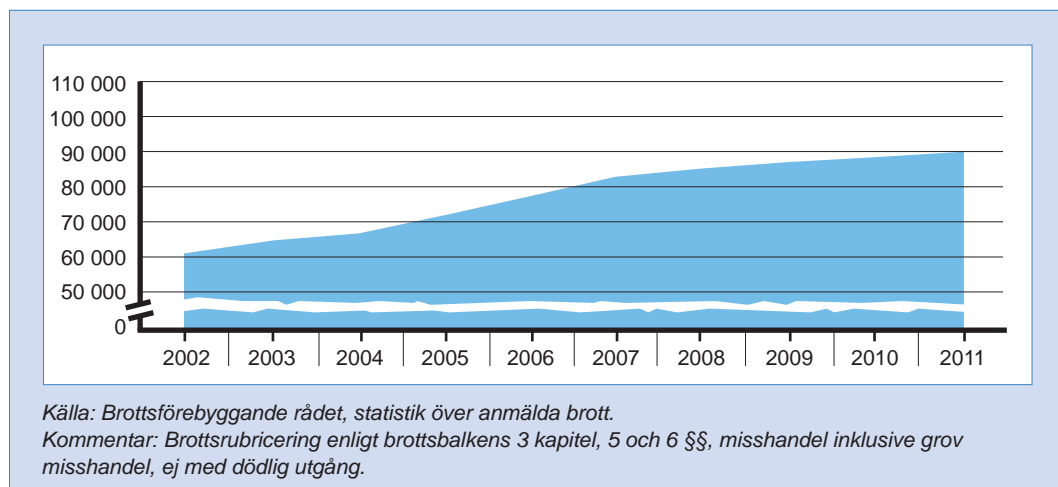
Misstänkta

Statistiken över misstänkta personer redovisar personer som efter avslutad utredning av polis, tull eller åklagare har bedömts vara skäliga misstänkta för brott. Även i den statistiken utgör unga en betydande del av de misstänkta gärningspersonerna. Antalet misstänkta personer i polisens register motsvarar knappt en femtedel av de polisanmälda misshandelsfallen. Därför bör man vara försiktig med slutsatser om gärningspersonerna. Statistiken visar dock att andelen unga i åldern 15–24 år av samtliga misstänkta för misshandelsbrott var 42 procent

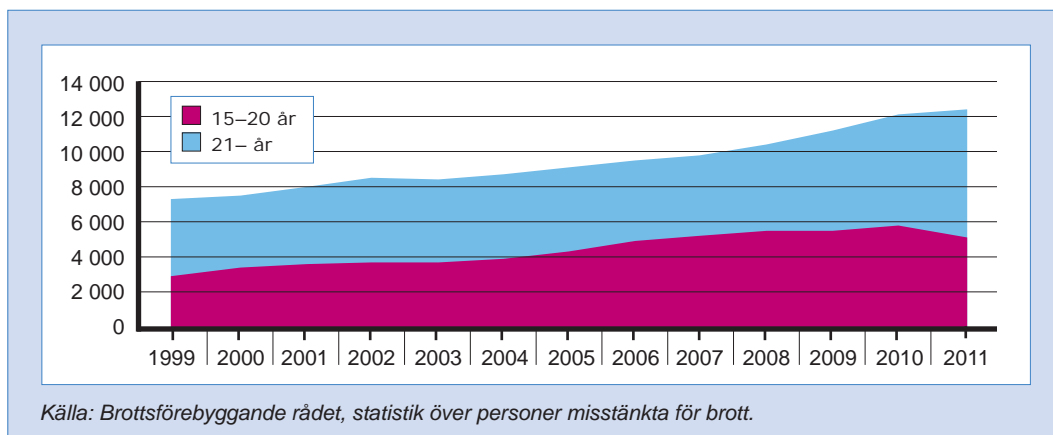
2011. Drygt 10 000 unga var alltså misstänkta för misshandelsbrott 2011, och de allra flesta var killar, 86 procent.

Figur 3.3 visar utvecklingen av antalet misstänkta för misshandelsbrott under åren 1999–2011, indelat efter ålder. Antalet misstänkta bland samtliga har ökat från 10 300 år 1999 till 17 610 år 2011. Andelen unga i åldern 15–20 år var 29 procent både 1999 och 2011, men var som högst under 2006–2009 då omkring 34 procent av samtliga misstänkta var ungdomar under 21 år. Detta kan ha att göra med att de stora ungdomskullarna födda 1988–1992 var tonåringar då.

Vi har här redovisat misshandelsbrott som inte hade dödlig utgång, vilket är den vanligast förekommande brottsrubricering av våldsbrott. Omfattningen av brott med dödlig utgång kan beskrivas med hjälp av Brottsförebyggande rådets slutliga statistik för personer misstänkta för mord, dråp eller grov misshandel med dödlig utgång. Enligt den statistiken var 41 personer i åldern 15–24 år misstänkta för våldsbrott med dödlig utgång under 2011. Det var något

Figur 3.2 Antal anmälda misshandelsbrott 2002–2011.

Figur 3.3 Antal personer misstänkta för misshandel inklusive grov misshandel, ej med dödlig utgång, efter ålder vid brottet 1999–2011.

färre individer jämfört med 2010 då 54 unga var misstänkta och med 2009 och 2008 då 48 respektive 52 unga var misstänkta.

Lagförda

Sammantaget lagfördes drygt 45 000 unga i åldern 15–24 år under 2011.⁸ En femtedel (19 procent) av unga som lagfördes för brott var tjejer enligt statistik från Brottsförebyggande rådet.⁹ I förhållande till befolkningsutvecklingen har nivån för unga lagförda hittills varit stabil under 2000-talet fram till 2011.

En vanlig brottsrubricering bland unga lagförda är misshandel.¹⁰ Av alla unga lagförda var 10 procent, drygt 4 400 individer 2011, lagförda för just misshandelsbrott. Misshandel är också en typ av brott som oftare begås av unga jämfört med av äldre. Hela 47 procent av samtliga lagförda för misshandelsbrott är unga och den absoluta majoriteten är killar. Av samtliga misstänkta för misshandelsbrott, oavsett ålder, är 85 procent unga killar och män.

Samtidigt har andelen tjejer bland 15–17-åringar som är lagförda för misshandel ökat från 13 procent till 21 procent mellan 1995 och 2010. Det är dock svårt att med säkerhet avgöra i vilken omfattning ökningen är ett uttryck för att tjejers deltagande i våldsbrott verkligen har ökat eller för att brott som tidigare inte kommit till rättsväsendets kännedom numera allt oftare gör det (Ungdomsstyrelsen 2012a). Om det är så att anmälningsbenägenheten har ökat för lindrigare misshandelsbrott så skulle det i sig kunna bidra till att en allt större andel tjejer blir lagförda.

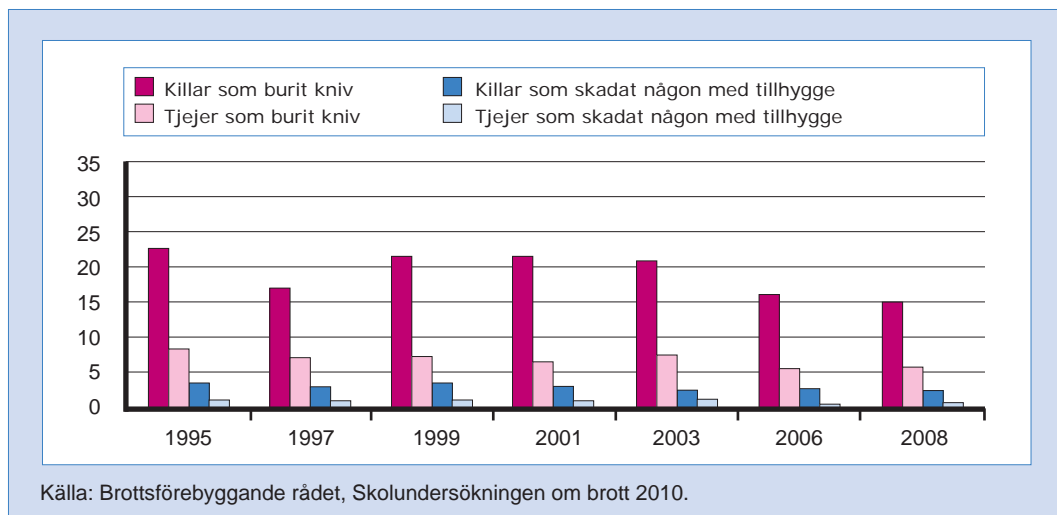
Skolundersökning om brott

Brottsförebyggande rådet genomför sedan 1999 en riksrepresentativ enkätundersökning om brott bland ungdomar i årskurs nio, Skolundersökningen om brott (SUB).¹¹ I den ställs ett antal frågor om våldsrelaterade handlingar utifrån grundfrågan "Hur många gånger har du gjort följande saker under de senaste 12 månaderna?". Handlingar som de unga har fått svara

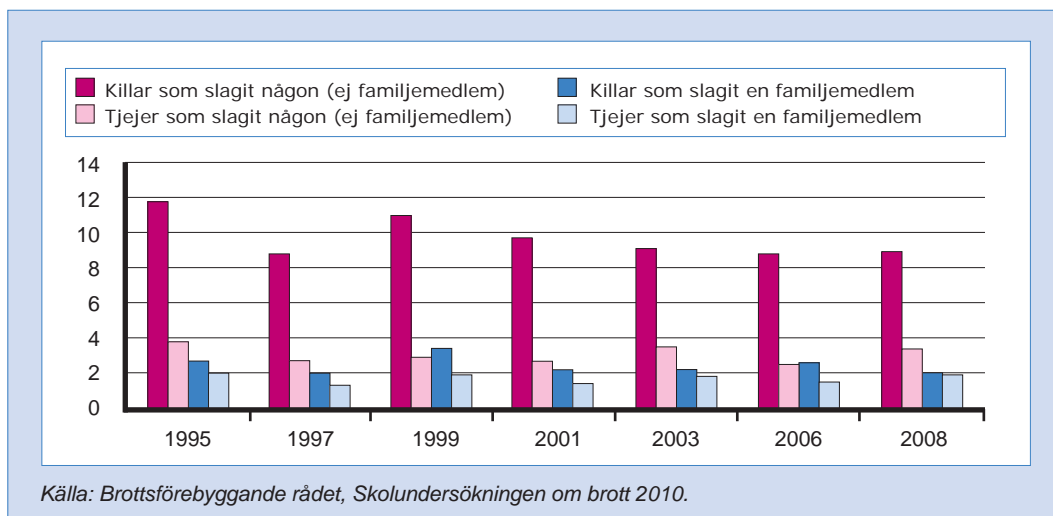
på är om man haft en kniv med sig (som vapen) när man gått ut, om man med avsikt har slagit någon (som inte tillhör familjen) så att man tror eller vet att denne behövde sjukvård, om man med avsikt slagit någon som tillhör familjen så att denne behövde sjukvård samt om man med avsikt skadat någon med en kniv eller något annat vapen.

Sammantaget har våldsbruket, utifrån svaren på dessa frågor, minskat bland killarna under 1995–2008. År 1995 svarade nästan 30 procent av killarna i grundskolans årskurs 9 att de hade genomfört någon av handlingarna, jämfört med 20 procent 2008. Bland tjejerna har andelen varit kring 10 procent vid samtliga undersökningstillfällen.

Förmodligen baseras minskningen av genomförda våldshandlingar bland killar mest på den sjunkande andelen som angett att de har burit kniv. Andelen har sjunkit från 23 procent 1995 till 15 procent 2008. Men även andelen som har slagit någon som inte var familjemedlem har sjunkit något bland killarna under samma period, från 12 procent till 9 procent. Bland tjejerna har andelen varit kring 3 procent genom åren. Andelen som slagit en familjemedlem var 2 procent bland både killar och tjejer vid 2008 års undersökning och nivån är stabil sedan 1995 (figur 3.4 och 3.5).

Figur 3.4 Andel som burit kniv eller skadat någon med tillhygge. Tjejer och killar i årskurs 9, 1995–2008. Procent.

Figur 3.5 Andel som slagit någon. Tjejer och killar i årskurs 9, 1995–2008. Procent.

Sexualbrott

Bland sexualbrotten ingår sexuellt ofredande, sexuellt tvång och utnyttjande, våldtäkt samt grov våldtäkt. Sexualbrott sträcker sig därmed från gester med kränkande sexuell innebörd till grov våldtäkt med inslag av misshandel. Sexualbrott är en av de brottstyper som polisanmäls i minst utsträckning, endast 23 procent av sexualbrotten anmäls enligt uppskattningar som bygger på jämförelser mellan anmälda brott och Brottsförebyggande rådets Nationella trygghetsundersökning (NTU) (Brottsförebyggande rådet 2012b).

Mörkertalet varierar troligen för olika typer av sexualbrott. Grova brott anmäls i högre grad än lindrigare brott, och brott där gärningspersonen är helt obekant för offret anmäls i högre grad än brott där gärningspersonen är någon närstående. Brott som begås på allmän plats anmäls i högre grad än brott som begås i den privata sfären. Detta innebär att grova brott med obekanta gärningspersoner är överrepresenterade i

statistiken jämfört med mindre grova brott där gärningspersonen är bekant med offret (Brottsförebyggande rådet 2007).

År 2005 trädde en ny sexualbrottslagstiftning i kraft (brottsbalken 6 kap.). Syftet med den nya lagstiftningen var dels att ytterligare förstärka och tydliggöra varje människas absoluta rätt till sexuell integritet och självbestämmande, dels att på olika sätt lyfta fram och förstärka skyddet för barn och unga som utsätts för sexuella kränkningar.

Den nya lagstiftningen innebar väsentliga ändringar i flera bestämmelser, men också att helt nya bestämmelser kom till. Det betyder att vissa gärningar som tidigare bedömdes som sexuellt utnyttjande numera bedöms som våldtäkt och att bedömningsgrunden för grov våldtäkt har utvidgats. Dessutom stadgas att en våldtäkt som begås av flera personer i normalfallet ska bedömas som grov. Bestämmelsen sexuellt tvång kvarstår och gäller när förutsättningarna för våldtäkt inte är uppfyllda. Omfattningen av sexuellt utnytt-

jande har ändrats till att enbart avse utnyttjande av personer som befinner sig i beroendeställning till gärningspersonen (Brottsförebyggande rådet 2012c).

Utsatthet

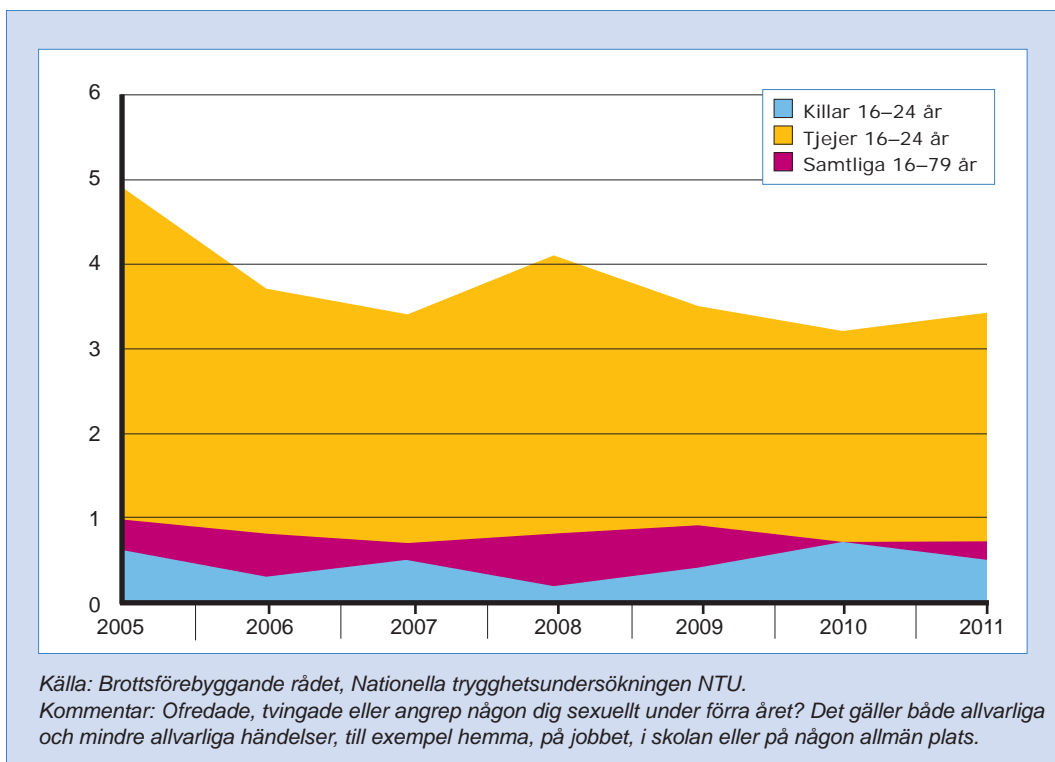
År 2011 anmäldes 17 200 sexualbrott, jämfört med 15 700 brott 2010. Totalt anmäldes 2 990 våldtäkter mot barn i åldern 0–17 år. I 9 procent av våldtäkterna var offren killar. Killar som offer för våldtäkt mot barn var störst i åldersgruppen 0–14 år och lägst i åldersgruppen 15–17 år. Bland de vuxna offren var 97 procent kvinnor och 3 procent män (Brottsförebyggande rådet 2012b).

Brottsförebyggande rådets analys av polisanmälda våldtäkter mot personer som var 15 år

och äldre för åren 1995–2006 visar att offren ofta är unga. Närmare hälften av offren var i åldern 18–29 år och 16 procent var i åldern 15–18 år. Gärningspersonens medianålder var 30 år, vilket var något högre än offrens. I 18 procent av fallen omfattade anmälan flera gärningspersoner (Brottsförebyggande rådet 2007).

Nationell trygghetsundersökning

Eftersom endast en fjärdedel av sexualbrotten anmäls ger inte kriminalstatistiken en fullständig bild av sexualbrottens omfattning och karaktär. I figur 3.6 visas därför siffror ur Brottsförebyggande rådets Nationella trygghetsundersökning för att beskriva hur utsattheten för sexualbrott har utvecklats under 2005–2011.

Figur 3.6 Andel personer som anger att de har blivit utsatta för sexualbrott, efter ålder och kön 2005–2011. Procent.

Av tjejer i åldern 16–24 år angav 3,4 procent i 2012 års Nationella trygghetsundersökning att de året innan hade blivit utsatta för sexualbrott. Motsvarande andel killar var 0,5 procent. Det är dock viktigt att notera att frågan som dessa uppgifter baseras på omfattar ett brett spektrum av sexualbrott – allt från lindrigare händelser som blottning, till mycket allvarliga händelser som våldtäkt.

Sexualbrottens karaktär

För att få större klarhet om brottets karaktär fick de personer som uppgav att de hade blivit utsatta för sexualbrott svara på ett antal följdfrågor om brottets allvarlighetsgrad. Utifrån den informationen kan drygt en fjärdedel, 26 procent, av sexualbrotten 2010 beskrivas som sexuellt tvång, det vill säga att någon har tvingat till sig sex genom att hota, hålla fast eller göra den andra personen illa på något annat sätt. I 5 procent av fallen uppgav den utsatte att hen hade blivit sexuellt utnyttjad i situationer när hen inte kunde försvara sig, exempelvis sov eller var alkohol- eller drogpåverkad.

Ungefär 11 procent av sexualbrotten beskrevs av de utsatta som en våldtäkt. Det skulle inne-

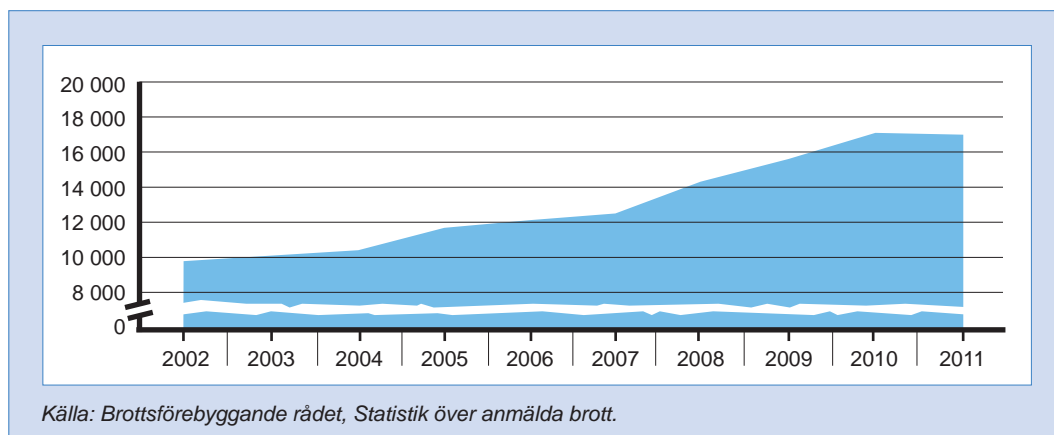
bära att det skattade antalet våldtäkter i befolkningen i sin helhet uppgick till nästan 18 000 händelser under 2010 (Brottsförebyggande rådet 2012b). Under samma år anmäldes drygt 17 000 sexualbrott (figur 3.7).

Utveckling över tid

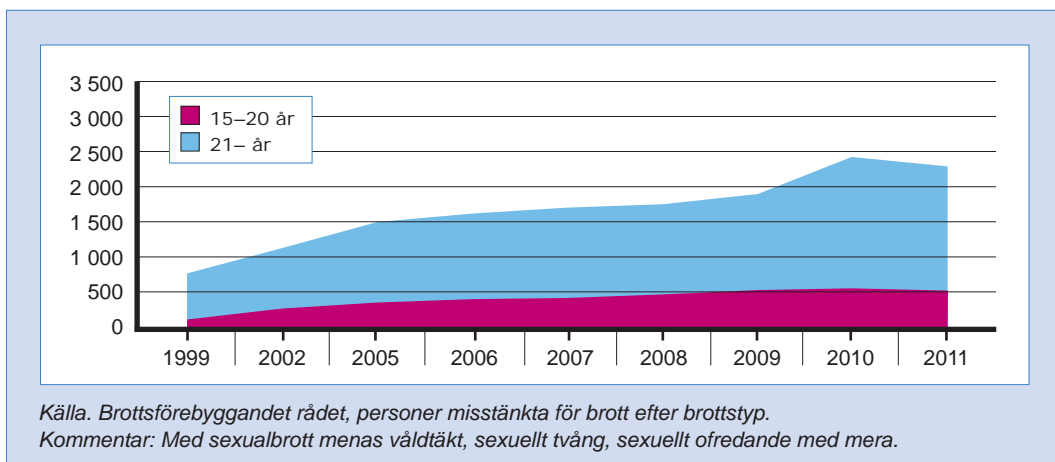
Antalet anmälda sexualbrott har ökat under perioden 2002–2011 (figur 3.7). Från strax under 10 000 till 17 000, vilket enligt Brottsförebyggande rådet kan bero på att vissa typer av sexualbrott verkligen har ökat, till följd av förändringar i samhället, till exempel kontakter med okända via internet, fler krogar och pubar samt ökad alkoholkonsumtion. Men ökningen beror framför allt på en allmänt ökad benägenhet att anmäla samt på lagändringar som lett till att fler brott nu bedöms som våldtäkt.¹²

Misstänkta

Statistiken över misstänkta för sexualbrott visar att antalet misstänkta gärningspersoner har ökat under perioden 1999–2011, på grund av att fler brott har blivit anmälda till polisen (figur 3.8). Men eftersom antalet misstänkta personer motsvarar knappt en femtedel av de anmälda brot-

Figur 3.7 Antal anmälda sexualbrott 2002–2011.

Figur 3.8 Antal personer misstänkta för sexualbrott efter ålder vid brottet 1999–2011.

ten bör resultaten tolkas med stor försiktighet. Under de sammanslagna åren 2009–2011 var 30 procent av de misstänkta gärningspersonerna i åldern 15–24 år och 19 procent i åldern 15–20 år. Granskar man de olika årskullarna 15–24 år separat så finner man det högsta antalet misstänkta bland de yngsta, 15-åringarna, och antalet minskade successivt med ökande ålder. Bland samtliga misstänkta för sexualbrott var 98 procent män, enligt den sammanslagna statistiken för 2009–2011.¹³

Våld i unga hbt-personers relationer

Våld i samkönade relationer är ett relativt ungt forskningsområde som växte fram i USA på 1980-talet. Ett begränsat antal studier har skrivits hittills, varav de flesta handlar om våld i lesbiska parrelationer. Det finns betydligt färre studier om homosexuella män som utsätts för våld av sin partner. Kunskapen om våld i bisexuellas och transpersoners parförhållanden är också mycket begränsad (Stolt 2009).

Att utsättas för våld av en närstående, exempelvis en före detta partner, släkting eller vän är vanligare vid brott på grund av sexuell läggning än vid övriga hatbrott, 11 procent jämfört med mellan 6 och 8 procent (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Få homosexuella, bisexuella och transpersoner anmäler våld i nära relationer och mörkertalet beräknas vara så högt som 95–97 procent. På grund av en utbredd oro för homofobiskt bemötande är det också få offer för våld i samkönade relationer som söker stöd och hjälp inom professionella eller ideella organisationer (Stolt 2009). Den första uppföljning av regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer, visade också att bland de insatser som riktades mot våldsoffren var få riktade mot hbt-personer (Brottsförebyggande rådet 2010b).

Hatbrott

Med hatbrott¹⁴ menas olika typer av brott mot person som misshandel, olaga hot, ärekränkning, hets mot folkgrupp och olaga diskriminering på grund av etnisk bakgrund, religion, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet.¹⁵ Från och med 2008 räknas även brott med hatmotiv mellan olika etniska minoritetsgrupper och brott som begås av en minoritetsgrupp mot personer ur majoriteten in i statistiken. Brott mot en person av dessa skäl medför straffskärping vid fällande dom.

Brottsförebyggande rådet redovisar årligen statistik över hatbrott. Statistiken bygger framför allt på brottsanmälningar. Det finns inte någon särskild brottskod för att registrera hatbrott vid en polisanmälan, och för att ett brott ska kunna identifieras som hatbrott krävs det att brottsoffret vid sin anmälan har angett att hen varit utsatt för ett hatbrott, och att polisen har uppfattat detta och skrivit in motivet i brottsanmälan.

Brottsförebyggande rådets statistik bygger på en genomgång av omkring 40 000 anmälda brott. Hatbrottsstatistiken består även av uppgifter om självrapporterad utsatthet för främlingsfientliga och homofobiska hatbrott utifrån Nationella trygghetsundersökningen (NTU). Dessa uppgifter utgör ett komplement till statistiken över hatbrottsanmälningar eftersom alla hatbrott inte anmäls (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Omfattning

År 2011 identifierades drygt 5 490 anmälningar med hatbrottsmotiv. Fördelningen av de olika hatbrottsmotiven var i stort sett densamma 2011 som föregående år. Det främlingsfientliga eller rasistiska motivet är dominerande följt av homofobiska, bifobiska, heterofobiska och antireligiösa motiv. Det vanligaste tillvägagångssättet

var att gärningspersonen hotade, trakasserade eller ofredade den utsatta personen, utan fysisk kontakt (50 procent av anmälningarna). Ungefär vart femte hatbrott var ett våldsbrott med ett fysiskt angrepp mot den utsatta personen. Av samtliga identifierade hatbrott var 970, motsvarande 18 procent, anmälda som våldsbrott.¹⁶

Av totalt drygt 3 900 anmälda hatbrott med främlingsfientligt eller rasistiskt motiv var 703 våldsbrott, motsvarande 18 procent. Antalet våldsbrott med homo-, bi- och heterofobiska motiv var 189, vilket motsvarade 22 procent av anmälda hatbrott med det motivet. Av de 78 anmälda hatbroten med antireligiöst motiv var 12 procent klassade som våldsbrott (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Transpersoner inkluderas inte i begreppet sexuell läggning eftersom transidentitet handlar om kön och inte om sexuell läggning. En transperson kan således vara antingen homo-, bi- eller heterosexuell. Drygt 50 anmälningar identifierades innehålla ett transfobiskt motiv 2011. Den vanligaste brottstypen 2011 var olaga hot och ofredande, följt av misshandel och ärekränkning (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Gärningspersonen är ofta *obekant* för den utsatta personen, det gällde vid drygt hälften (56 procent) av samtliga hatbrott 2011. I drygt en fjärdedel av fallen (28 procent) var gärningspersonen en *ytligt bekant*. I 5 procent av fallen utsattes personen av en skolkamrat. I 6 procent av anmälningarna 2011 var gärningspersonen en närstående, till exempel en släkting, vän eller före detta partner (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Enligt den nationella trygghetsundersökningen polisanmäldes drygt en fjärdedel (27 procent) av de främlingsfientliga hatbroten 2010. Av de homofobiska hatbroten uppgavs 40 procent vara polisanmälda. Enligt Brottsförebyggande

rådets beräkningar var cirka 1,1 procent av befolkningen (16–79 år) utsatta för hatbrott med främlingsfientliga motiv under 2010, detta motsvarar cirka 81 000 personer. På liknande sätt kan andelen utsatta för hatbrott med homofobiska motiv skattas till 0,3 procent av befolkningen under 2010, vilket motsvarar cirka 19 000 personer i befolkningen (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Ålder och kön

Andelen kvinnor och män bland de utsatta för hatbrott var lika stor enligt den nationella trygghetsundersökningen 2012. Enligt samma undersökning var alla ålderskategorier ungefär lika utsatta för hatbrott, med undantag för homofobiska hatbrott där unga var utsatta i större utsträckning än äldre, 41 procent av de utsatta var i åldern 16–24 år. Detta kan jämföras med utsattheten för hatbrott totalt där en tredjedel

(33 procent) av de som utsattes 2008–2010 var i åldern 16–24 år (Brottsförebyggande rådet 2012a).

Vid homofobiska hatbrott var den misstänkta personen under 15 år i 5 procent av fallen och därmed inte straffmyndig. Det är en högre andel än för hatbrott generellt, där andelen misstänkta under 15 år är 3 procent (Brottsförebyggande rådet 2012a). En påfallande stor andel av de misstänkta för homofobiska hatbrott är unga killar. Enligt en undersökning som genomfördes 1999 var angriparen en man i 80 procent av fallen och en ung person, mellan 15 och 25 år, i 60 procent av fallen (Tiby 2010). Enligt Brottsförebyggande rådet var nästan hälften, 46 procent, av de misstänkta gärningspersonerna för hatbrott på grund av sexuell läggning 2010 under 20 år, motsvarande siffra för hatbrott totalt var 32 procent (tabell 3.4).

Tabell 3.4 Misstänkta gärningspersoner avseende hatbrott, efter ålder och huvudbrottskategori, 2010. Procent och antal

Hatbrottsmotiv	Ålder					Samtliga i procent	Samtliga i antal
	–14 år	15–19 år	20–39 år	40–54 år	55– år		
Främlingsfientliga/rasistiska	10	20	36	21	14	100	1 277
Antireligiösa	8	23	26	26	17	100	121
Homofobiska, bifobiska och heterofobiska	16	30	36	10	8	100	244
Samtliga i antal	171	350	577	330	214		1 642

Källa: Brottsförebyggande rådet, statistik över hatbrott.

Kommentar: Transfobiska motiv har uteslutits på grund av att Brottsförebyggande rådet inte redovisar ålder på målsägande, på grund av låga tal (5 misstänkta).

Internationellt arbete

Hatbrott som begrepp finns i stora delar av världen och många arbetar för att synliggöra hatbrott och skapa brottsförebyggande strategier. Inom organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE) arbetar kontoret för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter (ODIHR) med att bland annat samla in statistik kring hatbrott, information om lagstiftning på området och om lokala och nationella projekt och initiativ. Informationen redovisas i en årlig rapport om hatbrott och på olika webbplatser. I Sverige har Brottsförebyggande rådet utnämnts till nationell kontaktpunkt och samlar årligen in information om arbetet mot hatbrott från ett stort antal aktörer som rättsväsendet, relevanta myndigheter, intresseorganisationer och liknande (Brottsförebyggande rådet 2012a).¹⁷

Våld inom familjen

Våld och kränkningar mot barn och unga kan ske i alla slags familjer. Barnaga är förbjudet enligt lag sedan 1979 och Sverige var det första landet i världen att förbjuda all kroppslig bestraffning. Följande tillägg infördes då i föräldrabalken:

”Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.”

(föräldrabalken 6 kap. 1 §)

Ytterligare ett steg mot att skydda barn mot misshandel togs 1982 när barnmisshandel och aga kom att ligga under allmänt åtal i brottsbalken. Detta innebar att inte bara offret kan anmäla misshandeln, utan en åklagare kan själv väcka åtal vid misstanke om övergrepp.

Sverige och de övriga nordiska länderna är troligen den region i världen som med sina lagstiftningar ligger närmast barnkonventionens inten-

tioner i just detta avseende. FN:s kommitté för barnets rättigheter har dock påpekat svagheter i svensk lagstiftning och handläggning där ett antal punkter berör barns och ungas utsatthet inom familjen. Till dessa hör att den ovillkorliga anmälningsskyldigheten för professionella som arbetar med barn inte till fullo följs, att barn som upplever våld i hemmet har haft ett dåligt skydd, att vissa ungdomar lever under oroväckande och helt oacceptabla förhållanden på grund av hedersrelaterat våld samt att statistiken om övergrepp mot barn är ofullständig (Janson, Jernbro & Långberg 2011).

Nationell undersökning

Den kanske främsta källan till kunskap om barnaga och barns och ungas utsatthet för våld inom familjen är den nationella undersökningen av skolbarns upplevelser och erfarenheter av kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling som genomfördes första gången 1980 och som sedan 1995 genomförs vart femte år vid Karlstads universitet. Den senaste undersökningen genomfördes 2011 av Stiftelsen Allmänna Barnhuset i samarbete med Staffan Jansson vid Karlstads universitet och bestod av en föräldraenkät till 2 500 barns föräldrar¹⁸ och en klassrumsenkät i årskurs 9, som besvarades av 3 207 elever i 158 skolor över hela Sverige.¹⁹

Av svaren framgick att 92 procent av föräldrarna ansåg att det inte var rätt att vare sig slå eller ge barnet en örfil, även om barnet gjort föräldern arg. Nivån har hållit sig stabil sedan 1995 och är i en internationell jämförelse hög. Män och kvinnor födda utomlands och föräldrar med lägre utbildning hade en något mer positiv inställning till kroppslig bestraffning. Det vanligaste sättet att hantera konflikter på var istället att diskutera med barnen. Ungefär 3 procent av föräldrarna angav att de slagit barnet någon gång under det senaste året, men ingen förälder

angav att de gjort det mer än tio gånger. Andelen föräldrar som anger att de har slagit sitt barn har sjunkit kraftigt sedan 1980 då andelen var 28 procent (Janson et al. 2011).

Skolenkät

Skolenkäten bland elever i årskurs 9 bygger på elevernas erfarenheter så långt tillbaka de kan minnas. Deras svar gav en något mörkare bild av ungas utsatthet för våld inom familjen jämfört med föräldraenkäten. Andelen som angav att de blivit slagna någon gång var 14 procent och andelen som angav att detta hänt många gånger var nästan 3 procent. Andelen är i stort sett identisk jämfört med de tidigare undersökningarna under 2000-talet. Det har således inte skett någon ökning. Studien visade också att det fanns ett tydligt samband mellan att föräldrar slår sina barn och att de förolämpar dem, det är således inte så att den fysiska misshandeln inom familjen har omvandlats till enbart psykisk misshandel (Janson et al. 2011).

Bland elever som är födda utanför Sverige, särskilt bland utlandsfödda killar, var andelen som angav att de hade blivit slagna betydligt högre jämfört med andelen för unga födda i Sverige. Men enligt studien är förekomsten av våld mellan de vuxna i familjen den i särklass starkaste riskfaktorn för kroppslig bestraffning. Detta ger en riskökning på tio gånger jämfört med i familjer där våld mellan de vuxna inte förekommer, med hänsyn taget till andra riskfaktorer som dålig ekonomi, ensamstående förälder eller att vara född utomlands. Att föräldrarna är påverkade av alkohol eller droger medför också en betydligt ökad risk för barnet att bli slaget. Och i likhet med de tidigare undersökningarna 2000 och 2006 visade det sig att barn med kroniska sjukdomar och funktionshinder hade blivit slagna i dubbelt så stor omfattning jämfört med

barn utan sjukdomar. Dessa barn lever också i större utsträckning i familjer där det förekommer våld mellan föräldrarna (Janson et al. 2011).

Hedersrelaterat våld och förtryck

De hedersrelaterade våldsbrotten ingår inte i den officiella kriminalstatistiken som en egen kategori. För att det hedersrelaterade våldet och förtrycket ska bli synligt för polis och åklagare har en definition tagits fram så att rättsväsendet ska kunna åtgärda det.

”Hedersrelaterad brottslighet är brott riktade mot någon – ofta en släkting – som, enligt gärningsmannens och övriga släktens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern”.

(Rikspolisstyrelsen 2009, s. 8)

Eftersom hedersrelaterat våld inte är en särskild brottstyp finns det inte något enkelt sätt att ta fram relevanta ärenden eller sammanställa statistik. Detta gör att vi inte kan hantera våldformen som andra våldformer i denna rapport och inte heller jämföra ungas utsatthet eller utövande.

Att studera hedersrelaterat våld är relativt nytt i Sverige. Initialt fokuserade studierna på det konkreta straffbara våldet. På senare år har begreppet även kommit att inkludera kontroll, begränsningar, kränkande behandling och hot i syfte att tvinga en familjemedlem att följa traditionella normer och seder. Socialstyrelsens rapport *Frihet och ansvar* (2007) samt Ungdomsstyrelsens rapporter *Gift mot sin vilja* (2009), *Av egen vilja* (2010a) och *Äkta makar* (2012b) har kopplat samman frå-

gan om äktenskap mot den unges egen vilja och frågan om hedersrelaterat våld och förtryck.

Det hedersrelaterade våldet utförs ofta kollektivt och våldet kan vara socialt accepterat inom en begränsad gemenskap, till skillnad från mäns våld mot kvinnor i nära relationer där våldet utförs individuellt och fördöms kollektivt. Våldets kollektiva karaktär medför att gränserna mellan offer och förövare blir otydliga. De som medverkar till förtrycket kan själva vara utsatta, till exempel mödrar och unga män som upplever sig tvingade att sätta familjens rätt framför individens.²⁰

Ett vanligt mönster för det hedersrelaterade våldet är att tjejer och unga kvinnor som motsätter sig den traditionella kvinnorollen blir straffade för sitt beteende. Men att göra det hedersrelaterade våldet synonymt med unga kvinnor som offer riskerar att dölja andra personers utsatthet. Killar är också utsatta för det hedersrelaterade våldet, även om killar generellt har större frihet inom familjer som lever enligt hedersnormen. Killars utsatthet för äktenskap mot den egna viljan lyftes fram i Gift mot sin vilja där kring 4 procent av killar i åldern 16–25 år uppgav att de inte fritt fick välja sin framtida partner.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hederskulturer kännetecknas av att de enskilda individernas intressen är underordnade kollektivets – här en familjs eller en släkts – värderingar och intresse. Om en familjemedlem bryter mot de regler som finns kring relationer och sexualitet kan det tolkas som en handling som kränker hela familjens goda rykte och sociala ställning.

I hederskulturer utgör heder grunden för familjens ekonomiska och sociala ställning. Hedersbegreppet handlar inte enbart om att kontrollera de kvinnliga familjemedlemmarnas sexualitet

och renhet. Minst lika viktigt för familjens överhuvud är att försörja sin familj, visa altruism (det vill säga vara osjälvisk och hjälpa andra) och leva ett respektabelt liv, och därmed försäkra att familjens namn är kopplat till ett gott rykte och respekt i samhället (Rexvid & Schlytter 2012).

Unga som växer upp i en patriarkal familj växer upp i en maktstruktur som utgår från kön och generation. Det är faderns lag som råder, och det finns tydliga regler för barns lydnad, respekt och vördnad inför föräldrarna, kvinnans plikt att lyda och mannens makt att kontrollera de kvinnliga familjemedlemmarnas handlingsutrymme (Björktomta 2012, Therborn 2004)

I rapporten *Oskuld och heder*²¹ (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009) undersöktes sambandet mellan att leva med oskuldsnormer och begränsningar i partnerval, ha restriktioner i skolan och på fritiden samt utsättas för kontroll, kränkande behandling, hot och våld.²² Studien har en genussensitiv utgångspunkt i den bemärkelsen att forskarna såg killars och tjejers specifika behov och verkligheter vara baserade på att könsroller är sociala konstruktioner.

Studiens analys utgick därför från olika verkligheter för tjejer respektive killar för att ringa in vad det innebär att leva med hedersrelaterade normer och begränsningar. För tjejer gällde följande:

- Att deras föräldrar förväntar sig att de väntar med sex tills de gifter sig.
- Att de av sina föräldrar inte ovillkorligt tillåts att ha ett förhållande med en jämnårig av motsatt kön.

- Att de inte tillåts välja framtida partner själv och/eller att de har starka begränsningar avseende vänskapligt umgänge med det motsatta könet.
- Att de har restriktioner för deltagande i skola och/eller i vanligt förekommande fritidsaktiviteter.

För killar som bedömdes leva under hedersrelaterade normer och begränsningar var inte de två inledande oskuldscenarierna obligatoriska, eftersom normer om oskuld i huvudsak gäller den unga kvinnan. För att få en bild av de unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck har forskargruppen stegvis ringat in gruppen som kan sägas vara utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck (tabell 3.5).

I steg 1 har de unga som lever med oskuldscenarierna och normer som begränsar framtida val av partner ringats in. I steg 2 har killar och tjejer som dessutom har restriktioner i skolan eller på

fritiden lagts till. De uppfyller villkoren för att sannolikt leva med hedersrelaterade normer och begränsningar. Att leva med sådana normer och begränsningar inskränker inte enbart kontakterna med någon av det andra könet utan även skolgången och fritiden (Schlytter et al. 2009).

I steg 3 har de unga som utöver att leva med hedersrelaterade normer och begränsningar även har erfarenhet av kontroll, kränkande behandling, hot eller våld från någon närstående identifierats. Denna grupp utgörs av 3 procent av alla killar i studien samt 7 procent av alla tjejer. Som orsaker till det våld och förtryck som killarna och tjejerna hade blivit utsatta för angav både killar och tjejer att de har gått emot familjens normer, traditioner eller religion och därmed riskerat att få dåligt rykte.

De killar och tjejer som identifierades i steg 3 angav också i högre grad än andra att deras sexuella läggning inte accepterades av familjen.

Tabell 3.5 Andel elever i grundskolans årskurs 9 som varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, efter kön. 2008. Procent

	Killar	Tjejer
STEG 1		
1. Förväntas vänta med sex tills de gifter sig. 2. Tillåts inte ha ett förhållande med en jämnårig av motsatt kön. 3. Får inte fritt välja framtida partner själv. 4. Starka begränsningar avseende vänskapligt umgänge med det motsatta könet.	Lever med minst tre av fyra normer: 6	Lever med samtliga fyra normer: 16
STEG 2		
Steg 1 samt restriktioner i skolan och/eller på fritiden.	4	11
STEG 3		
Steg 1 och steg 2 samt har utsatts för kontroll, kränkande behandling, hot och/eller våld från någon närstående.	3	7
<i>Källa: Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund & Rexvid 2009.</i>		

De uppgav även i större omfattning att flera personer och även släktingar utanför kärnfamiljen hade utsatt dem för våld eller förtryck. Till skillnad från killarna angav tjejerna att de även hade blivit utsatta av syskon. Detta tydliggör killars dubbla roll som både utsatta för och utövare av hedersrelaterat våld och förtryck.

Sammantaget visar studien att ungas utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck är ett komplext fenomen och svårt att beskriva med siffror och tabeller. Flera variabler måste vägas samman och relateras till motivet bakom handlingarna. Därtill bygger beskrivningen på de utsatta grundskoleelevernas subjektiva beskrivningar av orsakerna till varför de utsatts. Stockholm skiljer sig från de flesta andra svenska städer, vilket gör det svårt att översätta resultaten till att bli generella på nationell nivå. Behovet av en nationell bild finns dock och denna studies teoretiska resonemang skulle kunna användas som grund för att genomföra en sådan studie.

Killar som utövare

Hedersrelaterat våld är osynligt i den officiella statistiken eftersom det inte registreras som en särskild kategori i kriminalstatistiken, utan redovisas som en del av andra våldsbrott. I syfte att kartlägga omfattningen gick Brottsförebyggande rådet igenom polisens utredningar av hedersrelaterat våld under 2009 med resultatet att 117 ärenden identifierades (Brottsförebyggande rådet 2012d). Resultat avser dock enbart anmälda ärenden och kan inte ge en bild av det hedersrelaterade våldets totala omfattning under ett år.

I sin artikel *Heroes, hymen and honour* (2012) konstaterar Devin Rexvid och Astrid Schlytter att mäns förväntningar på kvinnors oskuld till dess de gifter sig är en hörnsten i den hegemoniska maskuliniteten i hederskulturen medan hegemonisk maskulinitet i den moderna kontext-

ten är frikopplad från frågan om kvinnors och tjejers oskuld. Författarna menar vidare att både heder och maskulinitet framträder i sin tydlighet i relation till sina motsatser. Heder i kontrast till vanära. Maskulinitet i kontrast till femininitet och homosexualitet.

Heder i hederskulturer består dels av tjejers och kvinnors renhet, dels av familjenamnets goda rykte och är grunden för familjens ekonomiska och sociala existens. Söner ärver sin heder, vilket innebär att de förväntas försvara familjens namn och fortlevnad. Eftersom kvinnans och tjejens oskuld är en hörnsten i maskulinitetsbegreppet i hederskontexten vävs det senare samman med bevarandet av hedern där kontrollen av familjens kvinnor, av det feminina, är ett sätt att upprätthålla hedern och inte riskera vanära (Rexvid & Schlytter 2012).

Kontrollen, begränsningarna och slutligen våldshandlingarna, beskrivs som sätt att få en tjej som utmanar familjens normer och värderingar att anpassa sig och därmed återställa familjens heder.²³ Rexvid och Schlytter menar vidare att det inte går att kompromissa med den manliga hedern och kravet om kvinnors och tjejers oskuld. Att säga sig föredra att gifta sig med en kvinna som är oskuld men samtidigt säga sig ta avstånd från hederstraditionen – att kontrollera och begränsa sina kvinnliga familjemedlemmar – kan ses som ett uttryck för en deltagande maskulinitet i hederskulturen. Detta innebär att männen och killarna bidrar till att upprätthålla kyskhetsnormer genom att de gör sig beroende av att andra män kontrollerar tjejer och kvinnor som kan komma att bli deras framtida fruar (Rexvid & Schlytter 2012).

Killarna som växer upp inom en hederskultur är utsatta på flera sätt. De lever under familjens kontroll, men har en annorlunda roll jämfört med tjejerna som förväntas vara oskulder tills

de gifter sig med en lämplig partner. En ung man i en hederskontext förväntas också gifta sig med rätt partner, men är inte lika kontrollerad av oskuldsnormen före giftermålet. Däremot är killarna ofta tvungna att axla en del av den patriarkala kontrollerande funktionen som annars vilar på de äldre manliga familjemedlemmarna. I de mest extrema fallen kan killar av sin nära omgivning tvingas att begå våldsbrott, till och med så grova brott som mord riktade mot medlemmar i sin egen familj.

Det är svårt att uttala sig om hur vanligt förekommande det hedersrelaterade våldet är bland unga eftersom kunskapsområdet är relativt nytt i Sverige och det saknas rikstäckande och återkommande statistik på området. Men vi vet att det finns grupper av unga som är särskilt utsatta om de växer upp i en familj som lyder under hedersnormen. En sådan grupp är unga hbtq-personer som är särskilt utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck på grund av sin sexualitet, sitt könsuttryck eller sitt normbrytande beteende. Även de kan utsättas för tvångsäktenskap som ett sätt för familjen att kontrollera och förhindra de unga att leva ut sin sexualitet eller könsidentitet.

Referenser

Björktomta, S.-B. (2012). *Om patriarkat, motstånd och uppbrott – tjevers rörelser i sociala rum*. Malmö: Egalité.

Brottsförebyggande rådet (2007). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2009). *Grövre våld i skolan*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2010a). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från skolundersökningen om brott åren 1995–2008*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2010b). *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. En första uppföljning av regeringens handlingsplan*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2012a). *Hatbrott 2011. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2012b). *NTU 2011. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Stockholm: Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2012c). *Personer lagförda för brott. Slutlig statistik för 2011*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet (2012d). *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Estrada, F. (1999). *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionens avhandlingsserie.

Janson, S., Jernbro, C. & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Rexvid, D. & Schlytter, A. (2012). Heroes, Hymen and Honour: a Study of the Character of Attitude Change among Male Youth with Their Roots in an Honour-Based Context. *Review of European Studies*, Volume 4, Number 2.

Rikspolisstyrelsen (2009). *Hedersnormer och hedersrelaterat våld*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.

Schlytter, A., Högdin, S., Ghadimi, M., Backlund, Å. & Rexvid, D. (2009). *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär*. Stockholms universitet.

Socialstyrelsen (2007). *Frihet och ansvar*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Stolt, E. (2009). *Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt*. NCK-rapport 2009:2. Nationellt centrum för kvinnofrid: Uppsala universitet.

Therborn, G. (2004). *Between sex and power. Family in the world 1900–2000*. New York: Routledge.

Tiby, E. (2010). Upplevelser av utsatthet för hatbrott. I *Hon hen han – en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ulstein Moseng, B. (2007). *Vold mot lesbiske og homofile tenåringer En representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse*. Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, (NOVA).

Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010a). *Av egen vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010b). *Hon hen han – en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012a). *Ung idag 2012*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2012b). *Äkta makar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Lagar

Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 1 §

Brottsbalk (1962:700) 6 kap.

Elektroniska källor

Brottsförebyggande rådet (Brå)

Barnmisshandel
www.bra.se/bra/brott--statistik/barnmisshandel.html.

Statistik, hatbrott

www.bra.se/bra/brott--statistik/hatbrott.html

Mörkertal och dold brottslighet

www.bra.se/bra/brott--statistik/morkertal-och-dold-brottslighet.html.

Personer lagförda för brott, slutlig statistik. Tabell 450

bra.se/bra/brott--statistik/statistik/personer-lagforda-for-brott.html.

Statistik, personer misstänkta för brott efter brottstyp, ålder vid brottet och kön

www.bra.se/bra/brott--statistik/statistik/misstankta-personer.html

Brott & Statistik,

Våldtäkt och sexualbrott

www.bra.se/bra/brott--statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK)

Hedersrelaterat våld och förtryck

www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck_Kunskapsbankens_ammesguide/

Office for Democratic Institutions and Human Rights Information om hatbrott i TANDIS, the Tolerance and Non-Discrimination Information System

www.osce.org/odhr

Noter

¹ Stycket är baserat på information från Brottsförebyggande rådets webbsida <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/morkertal-och-dold-brottslighet.html>.

² Förutom fullbordad våldtäkt omfattar brottsbalkens 6 kapitel om sexualbrott följande rubriker: försök till våldtäkt, sexuellt utnyttjande, sexuellt övergrepp mot barn under 17 år, sexuellt tvång, utnyttjande med mera mot person 18 år eller äldre, kontakt med barn i sexuellt syfte så kallad grooming, utnyttjande av barn under 18 år för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn under 18 år, sexuellt ofredande, köp av sexuell tjänst, koppleri samt förförelse av ungdom.

³ Uppgifterna är hämtade från www.bra.se/bra/brott--statistik/barnmisshandel.html.

⁴ Beräknat på 100 000 individer i varje årskull, där andelen tjejer och killar uppskattas vara lika stor, 50 000 individer.

⁵ I 2008 års undersökning ingick 109 skolor och 6 893 svarande elever.

⁶ Startpunkten för jämförelsen är 1999 eftersom frågan om lindrigare våld var annorlunda utformad 1995 och 1997.

⁷ Skattningen baseras på självrapporteringen i Skolundersökningen om brott (SUB).

⁸ Att beskriva ungas brottslighet utifrån antalet lagförda är problematiskt eftersom antalet lagförda är beroende av vilka prioriteringar och vilken kapacitet som finns inom rättsväsendet. Den anses dock kunna användas för att bedöma brottsstrukturer, allvarligare brottstyper och förändringar över längre tidsperioder.

⁹ Brottsförebyggande rådet, personer lagförda för brott, slutlig statistik. Tabell 450. Lagföringsbeslut efter huvudbrott och den lagförda personens ålder, 2011. <http://www.bra.se/bra/brott--statistik/statistik/personer-lagforda-for-brott.html>.

¹⁰ Här syftas till individer som är lagförda enligt brottsbalkens 3 kapitel, 5 och 6 §§ som omfattar misshandel, inklusive grov misshandel som inte haft dödlig utgång.

¹¹ Undersökningen genomfördes 1995 och 1997 av kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.

¹² Informationen är hämtad från www.bra.se, Brotts & Statistik/Våldtäkt och sexualbrott.

¹³ Statistiken är hämtad från www.bra.se, statistik, personer misstänkta för brott efter brottstyp, ålder vid brottet och kön.

¹⁴ I Sverige redovisas hatbrott med följande motiv: främlingsfientliga/rasistiska, afrofobiska, antiromska, islamofobiska, antisemitiska, kristofobiska, övriga antireligiösa, homofobiska, bifobiska, heterofobiska och transfobiska.

¹⁵ www.bra.se/bra/brott--statistik/hatbrott.html, sidan besöktes 2012-12-18.

¹⁶ I kategorin våldsbrott ingår dödligt våld, misshandel, våld mot tjänsteman, rån, friidsbrott, kvinnofridsbrott och våldtäkt.

¹⁷ På TANDIS (the Tolerance and Non-Discrimination Information System) går det att läsa mer om arbetet mot hatbrott i olika länder: <http://www.osce.org/odihr/>.

¹⁸ Ett nationellt obundet slumpmässigt urval av 2 500 barn i åldern 0–12 år drogs från registret över samtliga barn folkbokförda i Sverige. Tidigare har dessa studier rört barn i åldern 0–17 år. Samtliga tidigare svenska studier har visat att det är de yngre barnen som huvudsakligen bestraffas fysiskt och att barn som inte kroppsligen bestraffas före 12 års ålder nästan aldrig råkar ut för det senare i livet. Av den anledningen begränsades och koncentrerades studien till barn under 13 års ålder (Janson et al. 2011).

¹⁹ Svarsandelen var 84 procent i skolenkäten och 55 procent i föräldräknäten.

²⁰ Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK). www.nck.uu.se, Hedersrelaterat våld och förtryck.

²¹ En bearbetad version ingick även som delstudie 1 i Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009). Här har vi dock valt att utgå från den ursprungliga undersökningen.

²² Enkätundersökningen som ligger till grund för studien genomfördes 2008 bland elever i årskurs 9 på 36 grundskolor i Stockholms stad. Skolorna valdes ut genom ett stratifierat urval och utgjordes av en blandning av innerstadsskolor och ytterstadsskolor samt av kommunala och fristående skolor. På dessa skolor gick 2 824 elever. Av dessa fyllde 2 356 elever i enkäten vilket resulterade i ett bortfall på 17 procent. För en mer detaljerad diskussion kring urval och bortfall se *Oskuld och heder* (Schlytter et al. 2009).

²³ Likande resonemang förs av Siv-Britt Björktomt i hennes avhandling *Om patriarkat, motstånd och uppbrott – tjejers rörelser i sociala rum* (2012).

Killars våld mot tjejer i nära relationer

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet

Lucas Gottzén: fil.dr, forskarassistent och lektor i socialt arbete • Sibel Korkmaz: fil.mag. i socialt arbete

Förord

Den kunskap som finns om mäns våld mot kvinnor är koncentrerad kring de vuxnas relationer. Våld i ungas relationer, det som brukar benämnas dating violence i den anglosaxiska delen av världen, är ett tydligt exempel på ett område där det saknas kunskap som utgår ifrån svenska förhållanden. Svensk forskning har sällan riktat uppmärksamheten mot våld i ungas relationer där förövaren och offret känner varandra och har en kompis- eller kärleksrelation.

Teorier kring könsmaktsordning och könsroller används främst för att beskriva och förklara de strukturer och processer som ligger till grund för mäns samhälleliga dominans över kvinnor. Enligt den radikalfeministiska teorin framställs våld som en central del av det patriarkala systemet, och är ett redskap för att upprätthålla mäns könsmakt och överordning. Genom mäns tillgång till patriarkal makt blir alla män

potentiella våldsförövare, men radikalfeministiska forskare påpekar samtidigt att alla män inte använder sig av våld. De behöver det inte. De (få) män som utövar våld mot kvinnor möjliggör dock mäns fortsatta generella överordning gentemot kvinnor. På så sätt kan våld reproducera mäns överordning enligt den radikalfeministiska teorin (Gottzén 2013).

Lucas Gottzén och Sibel Korkmaz har på uppdrag av Ungdomsstyrelsen genomfört en särskild studie om killars våld mot tjejer i nära relationer och som här presenteras i sin helhet. Studien har även undersökt familjens och vännernas reaktioner på våldet, ett område som det praktiskt taget inte har bedrivits någon forskning kring.

Författarna står själva för sin analys och sina slutsatser.

Ungdomsstyrelsen

Introduktion

Mäns våld mot kvinnor har under de senaste decennierna lyfts fram som ett omfattande samhällsproblem, såväl nationellt som internationellt. Till följd av att långt ifrån allt våld i nära relationer anmäls är det svårt att avgöra exakt hur omfattande det är. Vissa studier uppger 1,7 procent (Brottsförebyggande rådet 2012) andra att så många som 5 procent av Sveriges kvinnor har utsatts för fysiskt våld under det senaste kalenderåret (Lundgren, Heimer, Westerstrand & Kalliokoski 2001). Även om våld i nära relationer förekommer i alla samhällsgrupper tycks unga kvinnor (18–24 år) vara mer utsatta än äldre kvinnor (Lundgren et al. 2001). Brottsförebyggande rådet framhåller att både kvinnor och unga generellt (16–24 år) är överrepresenterade vad gäller utsatthet för relationsvåld (Brottsförebyggande rådet 2009).

Omfattningen av våld i ungas nära relationer är dock svår att bedöma. Amerikanska studier visar på att mellan 9 och 37 procent av unga kvinnor och mellan 6 och 36 procent av unga män har varit utsatta för våld i nära relation (Olofsson, Lindqvist, Gillander Gådin & Danielsson 2009). De stora skillnaderna beror på olika sätt att mäta och definiera våldet. I en större undersökning från danska jämställdhetsministeriet uppgav 5,6 procent av kvinnorna och 2 procent av männen mellan 16 och 24 år att de hade varit utsatta för fysiskt våld i en nära relation under det senaste kalenderåret (Schütt, Frederiksen & Helweg-Larsen 2008).

I regeringens *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (skr 2007/08:39) utpekas kvinnor mellan 16 och 24 år som en särskilt utsatt grupp. Trots detta är våld i nära relationer där offer och förövare är unga relativt ouppmärksammat i Sverige, såväl i forskning som i jämställdhets- och ungdomspolitik. När exempelvis regeringens åtgärder mot unga kvinnors utsatthet lyfts fram i handlingsplanen riktas insatserna framför allt mot så kallat hedersrelaterat våld, vilket fokuserar på våldsutsatthet från familjemedlemmar och där endast kvinnor från ”andra kulturer” anses vara i riskzonen. När våld mot unga kvinnor diskuteras i offentliga sammanhang lyfts också tjejers utsatthet för överfallsvåldtäck fram. Detta våld placeras då främst utanför hemmet där förövaren och offret inte förmodas känna varandra (S. Lundgren 2004, Uhnoo 2011).

På samma sätt lyfts sällan unga män som våldsförövare i nära relationer fram. När killars våld studeras och diskuteras är det främst det våld de utsätter andra killar för, eller utsätts för av andra killar (Estrada 1999). Vidare finns det få studier, både i Sverige och utomlands, om hur människor runt omkring de unga responderar på våldet (se Schwartz & DeKeseredy 1997, Weisz, Tolman, Callahan, Saunders & Black 2007). Att studera respons (gensvar, reaktioner) är viktigt eftersom det sociala nätverket potentiellt kan verka för att våldet upphör, men också för att det fortsätter.

Mot bakgrund av detta undersöker denna artikel unga mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Med utgångspunkt i intervjuer med tio ungdomar i åldern 17–24 år som har erfarenhet av relationsvåld är syftet att undersöka hur våldsutövande killar och våldsutsatta tjejer upplever och berättar om våldet för sitt sociala nätverk och hur det sociala nätverket responderar på våldet. Mer specifikt försöker vi svara på följande frågor:

- Hur berättar killar som utövat våld mot tjejer i nära relationer om sitt våld? Hur berättar de våldsutsatta tjejerna om våldet?
- På vilka sätt berättar våldsutövande killar och våldsutsatta tjejer om våldet för sina sociala nätverk?
- Hur menar våldsutövande killar och våldsutsatta tjejer att deras sociala nätverk har responderat på våldet?
- Vilken betydelse har ålder och kön i förståelsen av och responsen på våldet?

Artikeln är upplagd så att vi först presenterar tidigare forskning och perspektiv på killars våld i nära relationer. Sedan redogör vi för det empiriska materialet och för analysförfarandet. Därefter analyserar vi informanternas berättelser om våld och sedan berättar vi om hur de redogör för sitt våld för det sociala nätverket. Sedan beskrivs hur informanterna upplevt responsen från familj och vänner. Artikeln avslutas med en sammanfattande diskussion om betydelsen av kön och ålder i förståelsen av våldet och dess bemötande.

Något om definitioner och begrepp

Det finns inget etablerat begrepp på svenska för att beskriva våld i ungas relationer. I Danmark har problemet beskrivits som *kærestevold* (Schütt et al. 2008). I engelskspråkiga studier används ofta *dating violence*, *adolescent dating violence* eller *teen dating violence* (jfr Adelman & Kil 2007, Foshee, Bauman, Linder, Rice & Wilcher 2007, Carlson 2003, Chung 2007, Próspero 2007). Definitionerna ter sig snarlika och det går att argumentera för att begreppen går att likställa med varandra. I de flesta definitioner rör det sig om mönster av upprepat våld eller hot om våld av fysisk, psykisk eller sexuell karaktär där offret och förövaren är mellan 13 och 20 år (ibland äldre) och är ett par (Carlson 2003).

Medan många forskare använder begreppen relativt oreflekterat är andra forskare kritiska mot framförallt termen *dating*. Från brittiskt håll påpekas det exempelvis att begreppet inte har en självklar betydelse utanför USA, samt att det har en formell klang som inte nödvändigtvis återspeglar ungdomars varierande syn på och erfarenhet av intima förhållanden (Barter 2009). Sexuella och nära relationer kan se ut på en mängd olika sätt som inte alltid uppfyller de kriterier som dating-begreppet ställer upp. Därför är det viktigt att använda begrepp som hanterar den vida betydelsen av att vara i ett förhållande som ung, ett begrepp som tillåter olika nivåer av intimitet, förväntningar och varaktighet (Brown, Puster, Vazquez, Hunter & Lescano 2007, Chung 2005, Hickman, Jaycox & Aronoff 2004, Jackson 1999).

Fortsättningsvis i denna artikel diskuterar vi fenomenet i termer av *våld i ungas nära relationer* eller *killars våld mot tjejer i nära relationer*. Med *våld* syftar vi på alla former av fysiska, sexuella och psykiska övergrepp (Isdal 2001).

Vi förespråkar en öppen förståelse av *nära relationer* och inkluderar olika grader av såväl fasta som flyktiga relationer av ”intim” karaktär – det vill säga relationer med sexuella eller romantiska förtecken. Det behöver alltså inte endast handla om officiella pojk- eller flickvänsrelationer, utan också om ytterst tillfälliga förbindelser. Med unga syftar vi på tonåringar men också på äldre ungdomar upp till 25 år. Begreppet *våld i ungas nära relationer* lyfter inte fram förövarens eller offrens kön, vilket skapar en analytisk öppenhet för våld i samkönade relationer och för att såväl killar som tjejer kan vara förövare. Samtidigt bör det påpekas att det osynliggör det faktum att våld i nära relationer främst utövas av killar mot tjejer (Brottsförebyggande rådet 2009, Schütt et al. 2008). Det är också detta som vi fokuserar på i denna studie. Det sociala nätverket kan bestå av myndighetspersoner men i denna studie fokuserar vi på den del av det sociala nätverket som främst består av familj, vänner, arbetskamrater och släktingar.

Att förstå våld i ungas nära relationer

Våld och könsnormer

Kulturella normer kring maskulinitet har lyfts fram som avgörande för att förstå såväl vuxna (Connell 2002, Hearn 1998a, 2012) som unga mäns våld mot kvinnor (McCarry 2010, Messerschmidt 2004, Totten 2003). Normativa föreställningar om kön legitimerar ofta mäns våld, särskilt i grupper och kulturer där fysisk aggressivitet förväntas och hyllas (Connell 2002). Vuxna män kan utöva våld mot kvinnor och mot andra män när den traditionella manligheten hotas eller när den privilegierade positionen och bestämmanderätten ifrågasätts (Schrock &

Padavic 2007). Våld är då ett sätt att rekonstruera en utmanad och instabil maskulinitet (Anderson & Umberson 2001).

Även unga män använder sig av våld för att reproducera maskulin identitet. James Messerschmidt (1993, 2004) menar att våld och brott är en resurs i maskulinitetsgörandet när andra resurser (till exempel ekonomiska) inte är tillgängliga. Ungas mäns sociala position – exempelvis socioekonomisk status – kan med andra ord påverka benägenheten till våld. Socialt utsatta killar kan vara aggressiva och våldsamma för att säkerställa sin status som man och sin överordnade position gentemot tjejer i sammanhang där materiella förmåner inte garanterar överordningen (Totten 2003). Men även bland unga som inte är socialt eller ekonomiskt utsatta förekommer våld i nära relationer (Landstedt & Gillander Gådin 2011).

I attitydstudier påpekas ofta att unga endast accepterar våld som självförsvar, men våld ses samtidigt ofta som en naturlig och självklar del av att vara en ung man (jfr McCarry 2010, Sears, Byers, Whelan & Saint-Pierre 2006, Uhnoo 2011). En brittisk studie visar att mäns våld mot kvinnor anses legitimt om kvinnan utmanar mannens auktoritet (McCarry 2010) medan sexuellt våld i Stina Jeffners (1997) svenska studie försvaras genom att poängtera unga mäns ”starka” sexualdrift (jfr Silverman et al. 2006).

Även om våld är centralt i ungas maskulinitetsgörande ingår inte våld alltid i kulturella normer om maskulinitet. Och allt våld accepteras inte. Bland unga brottslingar ger våld mot män ofta förhöjd status medan män som utövat våld mot kvinnor och barn, till exempel pedofiler och våldtäktsmän, står lägst ned i den sociala hierarkin (Andersson 2012, Gottzén 2012). För att våld mot en tjej ska kunna rättfärdigas behöver exempelvis hennes femininitet nedtonas

eller hennes provokationer framhävas (Andersson 2007). Andra vanliga förklaringsmodeller till killars våld kretsar kring att våldet ses som uttryck för psykisk sjukdom, missbruk eller kulturell tillhörighet (Bredström 2006, de los Reyes 2003, Uhnöo 2011, Weiss 2009, Wiklund, Malmgren-Olsson, Bengs & Öhman 2010). Våldet framstår då som ett undantag från killens normala beteende eller som en del av en grupp med väsensskilda normer (Bredström 2006). Kultur, psykisk sjukdom och missbruk kan således i viss mån förklara unga mäns våld mot unga kvinnor. Men förövaren urskuldats samtidigt till viss del eftersom våldet görs begripligt utifrån exempelvis hans kultur eller psykiska tillstånd och våldsorsaken placeras bortom mannens kontroll.

På samma sätt som maskulinitetsnormer påverkar hur unga män förstår våld i nära relationer är kulturella föreställningar om feminitet centrala när tjejjers våldsutsatthet förklaras. Internationella studier visar att kvinnor idag i mindre utsträckning accepterar våld och är mer villiga att försöka stoppa våldet tidigt i relationen än äldre generationers kvinnor, vilket reflekterar en kulturell förändring i attityder till mäns våld och en ökad betoning på jämställdhet (jfr Ruiz-Pérez, Mata-Pariente & Plazaola-Castaño 2006). Dilemmat tycks dock vara att föreställningen om kvinnor som jämställda med män framställer våld som ett individbundet problem (Chung 2007). Om jämställdhet råder – om kvinnor har lika mycket makt som män – finns det inga yttre skäl till att kvinnan stannar med en våldsam partner. Om en ung kvinna blir våldsutsatt kan det därför ses som ett personligt misslyckande att stanna i relationen. I ungas diskussioner om våld ges den våldsutsatta tjejen ansvar för sitt val av kille – och därmed också i viss mån för våldet (Uhnöo 2011).

Ett intersektionellt perspektiv på mäns våld

Normativa föreställningar om maskulinitet och feminitet är alltså centrala för att förstå och förklara våld i nära relationer. I denna studie argumenterar vi för att även föreställningar om ålder och generation är viktiga för att förstå ungas våld och hur de hanterar våldet. I linje med intersektionella perspektiv ser vi kön och ålder som två sociala kategorier som samspelar med varandra i människors vardag, inklusive i skapandet och förståelsen av sociala problem (de los Reyes & Mulinari 2005, Mattsson 2010). Precis som normer kring kön påverkar individers handlande och hur vi förstår detta handlande, påverkar föreställningar om ålder, ungdom och intergenerationella relationer (till exempel föräldrar – barn) den respons som ges på våld.

I denna artikel visar vi exempelvis på att föreställningar om barndom och det goda föräldrskapet är ledande för vilket stöd som våldsutsatta tjejer förväntar sig av sina föräldrar. Men även våldet ålderskodas i det att misshandel av kvinnor ses som något främst vuxna människor ägnar sig åt. Även om normer kring kön, ålder och generation påverkar individers handlande förutbestämmer de inte handlande, utan individers handlingar både skapar och utmanar normer. Kön och ålder ska alltså inte ses som fasta kategorier utan något som ”görs” i vardaglig interaktion (Krekula, Närvi & Näsmän 2005, West & Zimmerman 1987). Vad det innebär att vara man, kvinna, gammal och ung är inte förutbestämt utan skapas och förhandlas ständigt genom att individer positionerar sig i relation till olika normer (Butler 1997, Staunæs 2003).

Att uppmärksamma unga och våld, där fokus läggs på både ålder och kön, innebär alltså att belysa hur kulturella normer för maskulinitet och feminitet vävs samman med de ungas åldersposition och vad detta innebär för förståelse av och respons på våldet.

Familjens och vännernas respons

Mäns våld mot kvinnor är privat i den mening att det ofta sker i hemmet eller på avskild plats och att såväl offer som förövare är försiktiga med att berätta om våldet. Bland annat kan skamkänslor, rädslor för vad andra ska tycka, synen på våldet som en privat angelägenhet eller som inte tillräckligt allvarligt, vara skäl till varför såväl offer som förövare inte berättar om våldet (Fiene 1995, Fugate, Landis, Riordan, Naureckas & Engel 2005, Gottzén 2013).

För unga män och unga kvinnor skulle situationen kunna förmodas vara något annorlunda. Inte minst föräldrar och syskon kan potentiellt bli indragna i de våldsamma relationerna som en följd av att de unga fortfarande bor hemma eller har en tätare kontakt med föräldrar än med andra vuxna. Vuxna verkar dock vara förhållandevis frånvarande i ungas relationsvåld (Uhnoo 2011).

Ju äldre kvinnan är desto troligare är det att hon berättar om våldet för grannar och söker professionell hjälp (Belknap, Melton, Denney, Fleury-Steiner & Sullivan 2009). Unga våldsutsatta kvinnor söker sällan professionellt stöd eller berättar om våldet för någon i sitt sociala nätverk (Adelman & Kil 2007, Ashley & Foshee 2005, Brown et al. 2007).

En amerikansk studie visar att när väl unga väljer att berätta om våld vänder de sig nästan alltid till vänner och familj. Kvinnliga offer söker oftare hjälp än manliga offer och förövare. Manliga förövare söker dock i större utsträckning hjälp än unga kvinnliga förövare (Ashley & Foshee 2005). Våldsutsatta tjejer vänder sig främst till kvinnliga kompisar för stöd. Det sociala nätverket kan vara särskilt viktigt för tonåringar eftersom de själva har relativt lite livserfarenhet och därför söker stöd för hur de

ska hantera relationsproblem (Martin, Houston, Mmari & Decker 2012, Weisz et al. 2007).

I en amerikansk studie om våld i ungas nära relationer presenteras tre olika typer av respons:

- omvårdande
- undvikande
- förminskande

(Weisz et al. 2007)

Oavsett våldets allvarlighetsgrad är omvårdande den vanligast förekommande responsen i det sociala nätverket. Nätverkets förminskande av situationen är vanligare än en undvikande respons vid mindre allvarligt våld. När våldet kategoriseras som allvarligt är undvikande en vanligt förekommande respons, vilket kan bero på att vänner och familj inte känner sig kapabla eller vill ge stöd när våldet är allvarligt (Weisz et al. 2007).

Respons på våld i nära relationer utgörs också av det emotionella och sociala stöd våldsutövande män söker och kan få från vänner och familj. I en studie av sexuellt våld bland amerikanska universitetsstudenter visar Martin Schwartz och Walter DeKeseredy (1997) att manliga vänner kan ge våldsutövare informellt stöd för våldet genom att uppvisa attityder och normer som stöder mäns dominerande av kvinnor i relationer. Vänner kan också ge emotionellt stöd genom att försäkra mannens rätt till kontroll. Slutligen kan vänner ge materiellt stöd genom pengar eller andra former av konkret hjälp för aktiviteter som underblåser patriarkal ideologi och kvinnoförnedring, till exempel porr, strippshower och alkohol. Detta stöd kan uppmuntra och legitimera unga mäns våld mot kvinnor (Schwartz & DeKeseredy 1997). Det närmaste sociala nätverket har således betydelse för sannolikheten att en ung man utövar våld i en nära relation.

En annan amerikansk studie (Ramirez, Paik, Sanchagrin & Heimer 2012) visar att unga män som ingår i stora kompisgäng där våld är vanligt förekommande är mer benägna att utöva våld i en nära relation än unga män som ingår i mindre grupper eller grupper där våld inte förekommer. Om en ung man ingår i ett större socialt sammanhang där våld premieras kan det sätta upp ramar för våldets legitimitet och göra det till ett normalt inslag i en relation (jfr Schwartz & DeKeseredy 1997, Totten 2003).

Jeff Hearn (1998a, b) menar att det sociala nätverket kan ge både *stöd som upprätthåller våld* och *stöd som syftar till att få våldet att upphöra*. I hans studie med brittiska vuxna män var det dock få av männens familjer och vänner som direkt agerade eller stöttade mannen för att få våldet att upphöra. Snarare underblåstes våldet genom ett direkt och ensidigt försvar av mannens agerande, eller indirekt genom ignorans. Inte sällan hade dock familj, släkt och vänner ingen kännedom om våldet eftersom mannen var försiktig med att berätta om sina handlingar. I en studie av våldsutövande vuxna män i terapi, sökte en majoritet av männen emotionellt stöd från vänner och familj för att lära sig att sluta använda våld och hantera sina aggressioner (German 2006). De upplevde dock sällan odelat stöd utan möttes ofta av moraliskt fördömande, eller en kombination av kritik och stöd, vilket männen inte upplevde hjälpte dem i deras process. Männen sökte också emotionellt stöd för att hantera upplevelsen av skam och det stigmatiserande utpekandet som kvinnomisshandlare (German 2006, jfr Gottzén 2012).

Material och metod

Denna artikel bygger på ett empiriskt material från ett större projekt om mäns erfarenheter av sitt våld och av det sociala nätverkets respons.¹ I denna artikel analyserar vi intervjuer med fem killar mellan 17 och 24 år som utövat våld mot sin flickvän eller en tillfällig partner. Vi använder oss också av material från en mindre studie med fem tjejer i åldern 18–23 år som blivit utsatta för våld i en nära relation. Samtliga informanter deltar eller har nyligen avslutat behandling inriktad på våld i nära relationer vid olika behandlingsverksamheter i södra Sverige. Det är genom dessa verksamheter vi fått kontakt med både tjejerna och killarna.

Killarna deltar frivilligt i en så kallad mansgrupp eller i enskilda samtal, det vill säga de har inte blivit dömda till behandling utan själva sökt hjälp på eget initiativ eller på uppmaning från sin partner, sin familj eller av en myndighet. En kille var fortfarande ihop med flickvännen vid intervjun. Vissa av tjejerna har själva fått vetskap om behandlingen och då på eget initiativ sökt hjälp, medan andra har uppmanats att söka behandling av familj eller någon annan professionell instans. Ingen av tjejerna var vid intervjutillfället tillsammans med den pojkvän som utövat våld.

Samtliga tjejer har blivit utsatta för både fysiskt och psykiskt våld av en tidigare pojkvän. Det fysiska våldet varierar till sin karaktär, och utgörs av allt ifrån hårda grepp till våldsamma knuffar, knytnävsslag och stryptag. Det psykiska våldet präglas av svartsjuka, kontroll, hot och kränkande verbala aggressioner. Några av tjejerna har också blivit utsatta för materiellt och ekonomiskt våld. Alla killar förutom en uppgav att de använt fysiskt våld och alla har utövat psykiskt våld. Sexuellt våld talas det i jämförelse väldigt lite om, ingen av killarna och endast ett par av tjejerna nämner våld av sexuell karaktär.

Samtliga informanter är födda och uppvuxna i Sverige, varav en tjej och en kille har föräldrar födda utomlands. En av killarna studerar på universitetsnivå, en går på gymnasiet och de andra tre arbetar. Två av tjejerna studerar på universitetsnivå, en är sjukskriven och två går på gymnasiet. Två av tjejerna och två av killarna bor hemma hos sina föräldrar. I linje med Vetenskapsrådets (2002) forskningsetiska principer har samtliga namn fingerats för att säkerställa informanterna anonymitet.

Studien använder sig huvudsakligen av *narrativ metod* (Gubrium & Holstein 2008, Riessman 2008). Genom att analysera killarnas och tjejernas berättelser om våldet och om hur de berättar om våldet för andra kan deras perspektiv och erfarenheter av våldet synliggöras och problematiseras. Det gör det också möjligt att studera informanternas relation till kulturella normer kring kön, ålder och våld i nära relationer, hur dessa normer används för att göra våldet meningsfullt, samt hur killarna och tjejerna omförhandlar dessa. Vår användning av narrativ metod gäller såväl *insamling* som *analys*.

Datainsamlingen sker genom ett slags berättarfokuserade intervjuer (Hydén 2000). De är mellan en och två timmar långa och genomfördes

2009–2012. Den berättarfokuserade intervjun liknar semistrukturerade intervjuer men är något öppnare till sin karaktär. Forskarens uppgift är att underlätta och uppmana informanten till berättande. Detta innebär att vi ställer frågor om exempelvis hur det kommer sig att informanten började i terapi, om han eller hon kan ge exempel på erfarenheter av fysiskt våld, om vem han eller hon har berättat för om våldet samt ge exempel på detta. Informanternas berättelser ses inte som "sanna" redogörelser av deras "verkliga" erfarenheter, utan erfarenheterna sammanställs och produceras tillsammans med forskaren i intervjun (Presser 2004).

Analysen av berättelserna sker delvis utifrån berättelsernas innehåll men fokuserar också på hur berättelsen produceras, inte bara på vad som sägs. Inspirerade av Maria Tamboukou (2008) fokuserar vi på berättelserna som *process*, och då särskilt på berättelsens narrativa kvalitet och vad berättelsen har för effekter, vad den gör.²

Studien har inspirerats av Michael Bamberg (1997, 2004) narrativa positioneringsanalys, vilket hjälper oss att analysera hur informanterna positionerar sig själva och andra i berättelser samt hur de positionerar sig själva i relation till normativa föreställningar om våld, parrelatio-

ner, ålder och kön. Kortfattat utgörs Bambergs metod av tre analytiska nivåer. Den första nivån berör vilka karaktärer som finns med i en berättelse, hur de är positionerade i förhållande till varandra och vilken roll (aktiv eller passiv) de tilldelas. Vissa grammatiska medel kan användas för att tillskriva de olika karaktärerna roller, verb kan till exempel framhålla handlingar som frivilliga snarare än tvingande (Riessman 2008).

På den andra nivån ställs frågan: Hur positionerar sig berättaren i relation till lyssnarna? Lyssnarna kan här tolkas i en vidare mening och till exempel vara samhället i stort eller de som kommer att ta del av det färdiga forskningsmaterialet (jfr Goffman 1981). Den tredje analytiska nivån fokuserar på vilka positioner informanterna intar i relation till normativa föreställningar om våld, parrelationer, ålder och kön. Genom att tala om sina erfarenheter och arrangera dem i en berättelse (nivå ett) och genom att återge sin berättelse för sina åhörare (nivå två) skapar berättaren en bild av sig själv (Bamberg 1997, 2004).

I denna artikel analyserar vi först informanternas berättelser om våldet och respons på våldet. I dessa analyser följer vi Bambergs positioneringsanalys och visar hur informanterna positionerar sig och andra i berättelserna. Vidare så studerar vi informanternas narrativa arbete i andra kontexter än forskarintervjun (Gubrium & Holstein 2008). Detta handlar om hur förövare och offer berättat om våldet för andra – *vilka versioner* av våldet och *hur* de valt att berätta och för *vem*. Denna analys följer också Bambergs mall men fokuserar framför allt på den andra analysnivån. Både i berättelserna som informanterna producerar i intervjusituationen och i relation till vänner och familj synliggörs hur informanterna positionerar sig själva i relation till kulturella normer.

Förövares och offers våldsberättelser

I detta första empiriska avsnitt analyserar vi hur killarna och tjejerna i berättelser om våldet positionerar sig själva, partnern och andra individer. För att synliggöra hur våldet förklaras och begripliggörs lyfter vi särskilt fram vem eller vad de beskriver som den bidragande orsaken till våldet. Medan killarna i sina berättelser ofta lyfter fram flickvännens brister som avgörande för våldet lägger tjejerna ofta ansvaret för våldet hos pojkvännen och förklarar det i psykopatologiska termer, eller som ett uttryck för en särskild typ av maskulinitet.

Flickvännens brister och provokationer

På ett generellt plan erkänner killarna sitt eget ansvar för det våld de utövade. De menar att oavsett hur deras flickvänner agerat har de gjort fel genom att hota och vara fysiskt våldsamma. När de sedan berättar om våldshändelserna försöker de begripliggöra våldet, de förklarar varför de agerade som de gjorde. I dessa förklaringar och berättelser får tjejerna ett stort ansvar för vad som hänt.

Ett sätt att begripliggöra våldet är genom att framställa flickvännens *brister* och *problem*. Dessa kan exempelvis vara av psykisk art. Gustav, 24 år, berättar exempelvis om hur hans flickvän har haft det "väldigt problematiskt" och att hon varit utsatt för våld i tidigare förhållanden, vilket han menar påverkar deras relation negativt. Enligt Gustav skapade hennes kommunikationsproblem och låga självkänsla en negativ spiral där han kände sig allt mer trängd och frustrerad, de grälade mycket, och till slut började han vara aggressiv och våldsam mot henne.

Medan Gustav påpekar flickvännens psykiska problem som viktig orsak till våldet, lyfter Mar-

tin fram flickvännens brister som mamma. Han är 24 år och blev pappa direkt efter gymnasiet. Som bakgrund till sitt våld beskriver han en omvälvande period där han gick från ett relativt kravlöst liv i skolan till att bli familjeförsörjare. Flickvännen var mammaledig medan Martin började arbeta heltid. Han menar att hon var en försummande och omogen mamma samtidigt som han framställer sig själv som en hårt arbetande och engagerad pappa som gör sin beskärda del i hemmet. Vid ett tillfälle när han kommer hem från jobbet hade hans flickvän varit på stan med deras barn och en kompis.

”Och så kommer hon hem och det första hon gör är ju liksom att klampa in, sätter [barnet] i barnstolen eftersom jag står i köket och sa: ’Ge han mat.’ Och han gallskriker liksom och jag bara: ”Du får, du får ju ge han mat alltså, vad är problemet? Ge han du mat, du ser att jag diskar, jag kan liksom inte bara avbryta allting för att du kommer hem och säger att jag ska ge han mat. Hon bara: ’Jo, du får ge han mat, han har inte ätit på hela dan.’ Så sa jag: ’Va?’ ’Nej, han har inte ätit på hela dan.’ ’Så vad är din uppgift?’ fråga jag. ’Jag har gått och jobbat i ni... åtta timmar, vad är din uppgift?’ sa jag. ... Så jag: ’Ni har gått där och klappat låren på stan medan, medan jag har gått och jobbat. Du kan inte ens ge ungen mat.’ sa jag. Så blev hon jättearg och spotta på mig. Och då tog jag henne och tryckte upp henne, alltså jag tog henne så i kragen och tryckte upp henne i väggen.”

Även vid det tillfälle han menar han var som mest våldsam beskriver Martin sitt våld som ett resultat av flickvännens oförmåga att leva upp till hans förväntningar på henne som mamma.

”Jag hade kompisar hemma och hon ville liksom visa att hon bestämde som hon bara gick runt och jag stod och diska igen och, och så hade vi det kärvt i ekonomin och sånt. Så jag hade väl liksom ont i huvet av allting och så sa jag det: ’Men du får hjälpa till med nånting, det ser ut som fan’ sa jag du vet. Och så hon bara: ’Nej.’ Och så skratta hon åt mig: ’Jag ska inte göra det.’ Och så: ’Gör du det.’ Så tyckte jag att det skulle hon inte sagt. Så då liksom gick jag efter henne och drog henne i köket, hon var i hallen, drog in henne i köket då. Och så drog jag liksom ner henne på marken men jag kommer ihåg, jag lade henne på, på min fot så, för att alltså jag ville inte att hon skulle slå huvet i golvet. Och så sa jag det, alltså: ’Jag betalar hyran, jag jobbar för dig, du får fan se till och göra nåt.’ ”

Även om flickvännens dåliga föräldraskap beskrivs som en bakgrundsfaktor är det hennes föraktfulla attityd – i förra citatet att hon spottade på honom, denna gång skrattade hon åt honom – som presenteras som den utlösande faktorn. Efter att han dragit ned henne på golvet ger Martin henne örfilar och trycker sedan in henne bakom en dörr och sparkar på dörren med henne bakom. Även denna eskalering av våldet beskrivs som orsakat av flickvännens provokation och ett svar på att hon kastade en stekpanna mot honom.

Även Oskar, 17 år, beskriver hur hans flickvän provocerat fram våldet. Han berättar hur han blev arg på sin flickvän för att hon var otrogen när Oskar var på festival. När Oskar kom hem bedyrade hon sin kärlek till honom, men senare samma kväll flörtade hon med en annan kille. När Oskar sedan konfronterar flickvännen i skolan börjar hon skratta. Han slår då till henne. Han menar att han slog henne: *"För att hon provocera mig, hon håna mig. Tycker jag. För alla mina kompisar och sånt var där och skratta mig bara rakt upp i ansiktet."* Drivkraften bakom våldet framställs med andra ord vara att återupprätta någon form av respekt och heder inför vännerna. Han ger flickvännen ansvaret för att situationen eskalerar – något han menar att hon själv erkänt vid senare polisförhör. I sms kallade Oskar flickvännen för *"jävla hora"* och hotade med att våldta henne. Detta hot menar han att han skrev eftersom hon förbjöd honom att träffa någon annan samtidigt som hon själv var tillsammans med en annan kille och berättade om sexuella detaljer.

Att undvika förövarpositionen – omdefiniering

Även om killarna i intervjuerna tar ansvar för sitt våld ger de förklaringar till våldet genom att påpeka flickvännernas delaktighet, provokation och brister. Hennes beteende blir en viktig del i berättelsen om att våldet både initieras och eskalerar. Ett annat sätt att förklara sig är att omdefiniera våldet, att framhålla att vad som hänt inte borde definieras som våld. Istället bör det ses som bråk, vilket indikerar något ömsesidigt och mindre allvarligt (jfr Hydén 1995). Ett exempel på detta är Emil, 23 år, som är tränare i en kampsportsförening. Eftersom klubben fördömer våld i annat än självförsvar och i idrotts-sammanhang menar han att det är förödande för honom att det har kommit ut att han har varit fysiskt våldsamt mot sin tjej. Han är frustrerad över att hans flickvän tolkade bråket som våld:

*"Emil: Jag [känner] mig också kränkt för att, att misshandla någon är nåt som jag aldrig någonsin skulle vilja göra. Så då blir jag ännu argare för att hon ser det som att jag ... Ja, vad ska man säga.
Lucas: Att hon tolkar det som våld?
Emil: Ja, att hon tolkar det som våld."*

Emil menar att han har en tendens att förstora upp småsaker, vilket leder till att han och flickvännen börjar bråka. Flickvännen blir då inåtvänd vilket gör att Emils frustration växer och att han då kan upplevas som aggressiv. Den sista gången Emil var våldsamt mot henne beskriver han som den mest *"intensiva"*:

”Ja, som sagt jag tror det var alltså alltihop tillsammans, dels att jag var så idiotisk och bad om nånting som hon inte förstod, att hon bad om ursäkt och kände sig inte hörd. Jag tog tag i henne och att det var mörkt i rummet och att jag ropade väldigt mycket – allting liksom den sista gången var väldigt intensivt.”

Emil är mer än villig att erkänna att han betedde sig ”idiotiskt”, men menar att det var sammanhanget – att det var mörkt och intensivt – som gjorde att hans agerande uppfattades som våld. Genom att påpeka att det han gjort inte kan klassificeras som våld eller misshandel, utan aggression eller ett ”idiotiskt” beteende, undviker Emil att identifiera sig med förövarpositionen. Hans självbild är att han inte är en ”sån” som vill misshandla någon och blir därmed ”kränkt” över att hans agerande uppfattats på ett annat sätt. Denna kränkning kan tolkas som att han uppfattar det hela som förtal, att flickvännen definierar honom som något han inte anser sig vara. Han är ingen kvinnomisshandlare utan en kille som är nogga med att inte använda våld utanför träningslokalen.

Våldet ur tjejernas perspektiv

Medan killarna ofta förklarar sitt våld genom att lyfta fram tjejernas delaktighet, lägger tjejerna ansvaret hos killen. Tjejerna berättar ofta utförligt hur förhållandet med den våldsamme pojkvännen såg ut, hur de träffades och om första gången pojkvännen var våldsam. Den våldsprocess som flera av tjejerna beskriver kan liknas vid vad Eva Lundgren (2004) kallar för våldets *normaliseringsprocess*, vilket syftar till hur våld blir en normal del av en relation och slutligen accepteras. Våldet trappas successivt upp, vilket påverkar tjejernas handlingsförmåga.

Katarina, 19 år, beskriver hur pojkvännen när de träffades känslomässigt lyfte upp henne så att hon ”*svävade på rosa moln*” samtidigt som han tryckte ned henne på vad hon i efterhand tycker är ett utstuderat sätt.

”Han verkligen lyfte mig, alltså jag svävade på rosa moln och sen sakta men säkert började han trycka ner mig. Riktigt sakta så här, verkligen metodiskt eller vad man ska säga, så att man knappt var medveten om det själv. Och när han har lyft en så högt då är ju han den enda man ser till slut, det är, han är den enda som får en att må så bra, så det börja med lite svartsjuka så här, lite, ja, ganska normal svartsjuka till en början men sen börja det öka med, stagnera väldigt fort, det var liksom, till slut så fick ja inte ens ha mina killkusiner i kontaktlistan i mobilen eh. Men, allting var ju verkligen steg för steg, så det var ingenting pang boom på en gång för då, jag hade jag sett det.”

Pojkvännen beskrivs ha fullständig kontroll över situationen medan Katarina, i kontrast, ”knappt” var medveten om vad som hände. Hon poängterar även att hon troligtvis hade uppfattat hans kontroll och förtryck om det inte vore för att våldet trappades upp ”steg för steg”. Även Majken, 18 år, beskriver hur våldet normaliserades och ”smög” sig på.

”I början förstod jag ju ändå liksom att såhär kan det ju inte hålla på. Men emellan varje gång så var han ju väldigt noga med och be om ursäkt och verkligen, verkligen visa att han menade förlåt och köpte massa saker och bjöd på massa grejer. Och att det aldrig skulle hända igen. Och så kunde det va lugnt ett tag och sen så kunde det hända igen. Så i början så hände det med ganska långa mellanrum, för att det, det smög sig ju liksom på.”

Pojkvännen kontrollerade hur hon klädde sig. Majken berättar hur han knuffade henne så att hon flög in en vägg och slog sig så att huvudet började blöda. Hon tyckte initialt att pojkvännens beteende var fel, men menar att hennes syn förändrades med tiden. I berättelsen positionerar hon sig inledningsvis som stark och med stort aktörskap, men berättar hur hon blir allt mer paralyserad av pojkvännens manipulationer.

”Jag förstår att det var fel att va med honom för jag visste att jag inte ville det, men på nåt sätt så kändes det som att jag skulle inte klara av att va ensam just för att han gjorde mig så beroende utav honom. Alltså [skulle jag] åka någonstans så var det alltid han, och det var bara hans kompisar jag umgicks med, det var bara dom som jag kunde prata med, för dom fick jag ju prata med. Och jag kunde inte prata med mina föräldrar för dom hade jag inte pratat med på jättelänge och allt det här. Det var så utestängt, det var liksom bara jag och han och hans grejer.”

Likt kvinnorna i Viveka Enanders (2010) studie är Majken självanklagande – hon förstod att det var fel att fortsätta att vara tillsammans med pojkvännen, samtidigt som hon till viss del rationaliserade beslutet att stanna. Utan pojkvännen skulle hon inte ha någonting kvar. Samtidigt kan tjejernas påpekande att de steg för steg blev manipulerade ses som ett sätt att begripliggöra offerpositionen. Det ingen utifrån kan förstå är att när man finner sig i detta blir idén om normalisering fullt begripligt. På så sätt kan tjejerna förklara hur de fallit offer samtidigt som de framstår som starka och jämställda kvinnor (jfr Uhnoo 2011).

Både Majken och Katarina lägger det fulla ansvaret för våldet hos killen och intar då en offerposition i förhållande till pojkvännen som får en entydig förövarroll. De använder våldstermer när de talar om det våld de blivit utsatta för, och pojkvännen är aktören i berättelserna, det är han som för berättelsen framåt (till exempel ”han slog mig”, ”så knuffa han ner mig”). Även när Ida, 23 år, berättar om första gången hennes pojkvän var fysiskt våldsam är det han som är aktören, samtidigt som hon försöker undvika våldet.

”Första gången ... hade vi nåt gräl och han, han kunde inte lita på mig då tyckte han, och men han, han slog mig inte då men det var väldigt jobbigt gräl så jag ville gå därifrån för jag kände att det liksom det gick inte att prata med honom, eller han. Ja, det gick inte att kommunicera utan det var bara han som hade rätt och så eh. Så höll han fast mig i armarna då i, ja, i sängen tror jag det va. Han höll fast mig så jag fick blåmärken. Men han slog mig inte då, gjorde han inte, men det var så att han höll fast mig då, ganska hårt.”

Tjejerna ger ofta individorienterade förklaringar till pojkvännernas beteende och våld. Klara, 22 år, har varit våldsutsatt i flera relationer. Redan som 12-åring träffade hon en kille som kom att utöva våld mot henne. Hon träffade sedan den pojkvän hon har ett barn tillsammans med. Han beskrivs först som att ha räddat henne från det första förhållandet, men börjar sedan utöva grovt våld själv mot henne. Klara ger flera exempel på det våld hon blivit utsatt för, bland annat då hon var gravid. Pojkvännen tog vid ett tillfälle stryppgrepp och Klara trodde att både hon och barnet skulle dö. Under graviditeten hotade även pojkvännen med att skära ut barnet.

”Han hade två stora knivar och skulle skära upp mig och jag trodde helt allvarligt att jag skulle bli. Alltså jag trodde varenda gång han hade dom där knivarna eller kniven eller vad han nu gjorde, jag trodde helt allvarligt, på fullaste allvar att det här är den sista natten i mitt liv. Jag kommer bli uppsprättad, jag kommer helt seriöst bli uppsprättad. Det här är, min sista stund är kommen och ja, jag var jätterädd.”

När Klara berättar om det våld hon utsatts för uttrycker hon en patologisk syn på både våldet och pojkvännen, som hon menar att han är en ”psykopat”. Inte minst förmodas han ha påverkats psykiskt av sina krigserfarenheter, vilket Klara tror förklarar hans beteende. Även Ida använder psykopatologiska termer när hon talar om sin pojkvän. Som pojkvännen har agerat bedömer hon att han troligtvis har borderline eller någon annan psykisk sjukdom. Patologiseringen gör våldet begripligt. Hans beteende och våld tycks så ofattbart att den enda rimliga förklaringen är att han är psykiskt sjuk.

Medan Klara och Ida förklarar pojkvännernas våldsutövande i psykopatologiska termer, tar Majken avstånd från en sådan förklaring. Hon berättar att hans vänner uppfattade våldet som ett resultat av att han var deprimerad.

”Först blev dom nog ganska upprörda, alltså först såhär liksom ’men herregud’. Men sen när dom hade varit med han, umgåtts med han och han hade varit så himla ledsen för han gjorde det liksom såhär att han ville ta livet av sig. Han mådde dåligt och han var ledsen och jag tror att det vägde liksom upp det för dom. Det var liksom som att dom, dom tog hand mer om honom och tyckte att det var synd om honom. Att han, han gjorde så bara för att han mådde så, men egentligen så var det så att han mådde så för att han gjorde så.”

Majken vänder sig mot vännernas analys av att pojkvännens våld var en konsekvens av hans depression. Hon menar istället att pojkvännen mådde psykiskt dåligt på grund av sitt våldsutövande. Hon vänder således på resonemanget och tar avstånd ifrån vännernas individualpsykologiska förklaring av våldet.

Om en patologisk tolkning presenterar våldet som avvikande kan våldet också ses som ett uttryck för normalt manligt beteende. Matilda, 18 år, beskriver hur hennes pojkvän ville att hon ”skulle va den här lilla hemmafrun och va hemma och städa och laga mat och allt det där”. En hemmafru kan förstås som en traditionell bild av kvinnan som fullt ansvarig för hushållssysslorna. Då pojkvännens kontrollbehov till viss del kopplas till hans vilja att hon skulle vara en hemmafru utan något socialt umgänge, maskuliniseras han då beteendet ses som ett uttryck för hans könstillhörighet. Matilda framställer det dock som en traditionell och *omodern* maskulinitet. Hon framställer pojkvännen som en ung man som anammat en konservativ och traditionell maskulinitet, medan Matilda positionerar sig som en ung, jämställd och *modern* kvinna.

Att berätta om våldet

Att berätta om och tala om våld är ingen enkel sak. Det är inte bara det att våldet ses som något privat utan också som något skamfyllt. Detta gäller både för offer och för förövare. Eftersom våld i en nära relation uppfattas som skamligt kan båda positionerna sägas vara stigmatiserande (Fiene 1995, Gottzén 2012).

Att inte berätta

Gustav har valt att inte berätta om sitt våld för vare sig sin egen eller för flickvännens familj. Han har bara berättat för några få vänner. Den främsta anledningen till att han valt att vara försiktig med att berätta är att han förmodar att familj och vänner kommer att skämmas för honom och i värsta fall ta avstånd från honom.

”Finns många som säkert skulle säga upp kontakten om det fick reda på att man har aggressionsproblem. Slå en annan kvinna också, eller skrämma en annan kvinna är inte heller okej. Det är nåt som ses, inte ovanligt att ses, ja lägst i botten liksom. Det är det mest moraliska fel man kan göra på nåt sätt. Mer okej att slå nån på krogen eller ta en stöld eller nåt sån men aldrig mot en kvinna, svagare människa rent fysiskt och dessutom den man älskar. Hur lågt kan man gå? Skulle många tänka. Kan jag tänka mig.”

Gustav förmodar att omgivningen uppfattar mäns våld mot kvinnor som det mest ”moraliska fel” man kan göra, vilket får honom att betvivla att han skulle få något stöd. Även Emil diskuterar andras föreställningar om kvinnomisshandlare, och hur det gör honom försiktig att prata om våldet.

”Ja, våld överhuvudtaget är ju väldigt obekvämt ämne. Och jag tror inte folk ... Det folk vet om våld är ju liksom att det kanske finns, eller ja det finns ju män som bröstas på sina kvinnor ordentligt liksom och det är ju en tanke som gör alla fruktansvärt arga. Och att förknippa, om jag skulle gå till en vän och försöka ta itu med det här måste han på nåt sätt förknippa den här fruktansvärda bilden han har av nån som misshandlar sin hustru med mig och det vill han ju förmodligen mentalt inte göra för han har ju en bild av mig som en bra kille liksom. Så då vill man nog kanske hellre undvika det ämnet.”

Emil tar avstånd från kvinnomisshandlarkategorin, och menar att det är av hänsyn till sina vänner – att de inte skulle kunna hantera sina fördomar – som han har valt att inte söka stöd hos dem. Emil tror att vännerna inte skulle vilja se honom som en kvinnomisshandlare, därför undviker han ämnet. Det är alltså rädslan för att bli utpekad som kvinnomisshandlare som är avgörande för att killen helst inte vill berätta. Vännerna har en uppfattning av honom som en ”bra kille” vilket inte går ihop med den ”fruktansvärda bilden” av någon som misshandlar sin kvinnliga partner. Till skillnad från Emils uppfattning, att det han gjort bör betecknas som ”bråk”, finns det risk för att andra uppfattar det som misshandel – och att han då ses som en obegriplig kvinnomisshandlare.

Killarnas narrativa strategier

För att hantera det förmodade utpekandet är killarna försiktiga med att berätta om våldet. Samtidigt vill många av dem berätta om sitt våld för åtminstone någon eller några närstående. Anledningarna till detta varierar. Det kan baseras på ett upplevt behov av att ”prata av sig”. Det kan också handla om att söka stöd i en tid av kris, då särskilt att försöka förstå sitt beteende. I vissa fall handlar det också om att försöka föregå ryktesspridning. När de väl berättar väljer de att presentera särskilda delar och på särskilda sätt. De använder vad vi kallar för narrativa strategier, vilket kan definieras som strukturerade sätt att kommunicera betydelse genom och i berättelser, i synnerhet försök att kommunicera något specifikt om berättarens karaktär (Waldram 2010).

En narrativ strategi som killarna använder när de berättar om sitt våld är att *omdefiniera* våldet. Detta kan ske genom att använda andra begrepp, som ”bråk” och ”aggressionsproblem” vilket antyder att våldet inte varit avsiktligt eller inte

är så allvarligt. På så sätt undviker killen att inta positionen som kvinnomisshandlare och får viss ansvarsbefrielse. Ett sätt att omdefiniera våldet är att berätta att man har varit ”våldsam” eller har ”bråkat” men inte ge detaljer, eller undvika att nämna det grövre våldet. Som vi visade tidigare omdefinierar killar ibland våldet när de ska förklara sig inför forskaren. Detta gör de även när de presenterar sitt våld för det sociala nätverket. Martin har pratat ”våldigt lite” om sitt våld och förklarar vad han sagt till andra.

”Om våldet? Om våldet har jag pratat väldigt lite. ... Hon [en vän] vet jättemycket om min relation och hon vet om våldet. Alltså att jag använt våld, men hon vet inte, hon vet absolut inte i vilken utsträckning, alltså jag har aldrig gett henne liksom en berättelse om så här gick det till och, eller [att jag] gav henne en örfil utan, jag har bara sagt att jag har använt våld och kanske lite allmänt ja [några] stryptag, [eller] gett henne en örfil liksom. Jag har aldrig berättat om att jag vid ett tillfälle riktigt pryglat henne.”

En annan narrativ strategi utgörs av att *kontextualisera*, det vill säga att poängtera yttre omständigheter i berättelsen om våldet. Det kan ske genom att lyfta partnerns delaktighet och brister, men det kan också handla om att berätta om sina egna problem, exempelvis av psykisk eller ekonomisk karaktär som påverkar livssituationen. Våldet blir då en mindre del i en större berättelse om killens problem. Denna strategi finner vi när killarna berättar om våldet för forskaren, men vi ser också hur exempelvis Majkens pojkvän lyft fram sin depression som en kontextbunden orsak till våldet.

Vidare kan killen visa på insikt – han förmedlar då medvetenhet om sina problem och, inte minst, att han tar tag i sina problem genom att söka professionell hjälp. Denna narrativa strategi synliggör Emil i sitt resonemang kring hur folk i hans närhet har reagerat på att hans våld: *”Det är fortfarande oacceptabelt, men jag förstår att det är oacceptabelt och söker hjälp för det och då blir det ju mer produkten.”* Att Emil sökt professionell hjälp tror han gör att folk blir mindre dömande. Om han hade berättat vad som hänt utan att påvisa någon vilja till förändring hade omgivningen klandrat honom mer. Att berätta om att man kommit till insikt och går i terapi hjälper med andra ord killen att bli begriplig samtidigt som det placerar våldet i det förgångna. Killen kan erkänna att han varit våldsamt, men påvisar samtidigt att han har insett och tagit tag i sina problem och lämnat dem bakom sig.

Tjejerna berättar om våldet

Tjejerna är också försiktiga med hur de berättar om det våld de blivit utsatta för. Ida har berättat för sin nya pojkvän vad hon har blivit utsatt för, men långt ifrån allt.

”Eh, jag har inte berättat så jätteingående men då att han var väldigt svartsjuk och inte lita på mig och att han har slagit mig och så vet han väl om lite mer [i] detalj då just den händelsen som jag anmälde. För det läste jag upp för honom då, eh så det vet han. Eh, men sen inget mer ingående direkt.”

Majken har berättat för sin syster om pojkvännens våld, men menar att hon utelämnade vissa saker *”för att det var ju svårt att säga”*. Nedan beskriver hon vilka detaljer hon utelämnat.

”Som, alltså att han hade kniv på sig, då och då. För det hade han, eh han hade en bredvid sängen till exempel jämt när vi sov och [det] han sa att i sms:en och allt det här. Att han, att han aldrig liksom skulle sluta och att jag aldrig skulle bli av med honom, och att det bara skulle fortsätta. Ju mer jag ignorera honom, desto värre skulle det bara bli.”

När Majken och Ida återger vad de har varit med om väljer de att inte ingående redogöra för hur hotet mot dem har sett ut. Vissa saker beskrivs som för svåra att återge, till exempel att Majkens pojkvän var knivbeväpnad. Majken och Ida lyfter fram föräldrarnas oro som ett hinder för att prata om det våld de blivit utsatta för. Idas mamma har kännedom om våldet på grund av polisanmälan, men har inte frågat mer ingående om förhållandet. Ida förmodar att hennes mamma tycker att det är jobbigt att ta till sig att hennes dotter blivit våldsutsatt. Majken tycker inte hennes föräldrar riktigt velat prata om hennes utsatthet i efterhand, vilket hon tror beror på att de inte inser att de fortfarande påverkar henne. Katarina framhåller också hur hon under förhållandet med sin våldsamme pojkvän undvek att berätta om våldet för sina föräldrar. Om de vetat hade de förbjudit dem att träffas.

En utsatt kvinna kan klandras för att stanna i ett våldsamt förhållande. Kvinnan kan också klandras sig själv och känna skuld. Skamkänslor är vanliga efter uppbrottet, och kan påverka viljan att berätta om våldet (Enander 2010). Katarina beskriver hur hon till en början både skämdes och kände skuld över vad som hade hänt i förhållandet. Hon tänkte att *”Det är mitt fel”* och undvek därför att prata om våldet. Hon menar att hon idag inte längre skäms för att tala om sina erfarenheter. Eftersom hon har större *”kunskap”*

om våld i nära relationer förstår hon att hon inte behöver skämmas för sina erfarenheter. Att få och visa på kunskap blir ett sätt att förklara och tydliggöra sin offerposition. På samma sätt som insikt kan vara en narrativ strategi för killarna, är insikt en resurs för Katarina.

”Nu skäms jag verkligen inte över att prata om det för nu har jag fått mycket mer kunskap om varför jag var kvar till exempel, och det har jag fått svar på via [behandlingscentret] eller dom har egentligen hjälpt oss att hitta svaren själva, eh. Ja, så jag har ju haft mycket lättare att berätta för människor, för det har ju vart människor som är väldigt ärliga och frågat ’Men Katarina vad är det egentligen som har hänt?’ eller frågar ’Men varför var du kvar då?’ Och sen när man förklarar så här, så att man låter lite bildad i ämnet då förstår ju dom flesta.”

Killarna och tjejerna använder sig av narrativa strategier för att framställa sig själva som moraliskt godtagbara individer. Med hjälp av omdefiniering och kontextualisering kan killarna undvika en förövarposition när de berättar om sitt våld. Både offer och förövare väljer att utlämna detaljer, delvis för att inte oroa andra, men i killarnas fall framför allt för att slippa bli utpekade som kvinnomisshandlare. Både kvinnliga och manliga informanter visar på insikt om vad våld i nära relationer är och om sitt eget ansvar (eller icke-ansvar) när det berättar om våldet. Även denna narrativa resurs hjälper informanterna att hantera det stigmatiserande utpekandet.

Respons på killarnas våld

Såväl offer som förövare är alltså försiktiga med att berätta om, och inte minst med *hur* de berättar om våldet för andra eftersom våldet ofta upplevs som skamligt. När unga väl berättar om våld vänder de sig främst till vänner och i viss mån till familjen för att få stöd (jfr Ashley & Foshee 2005). I det här avsnittet analyserar vi familjens och vännernas respons. Detta görs genom att se till *vilka* personer i nätverken som ingår i våldsberättelserna och *hur de framställs* samt vilken betydelse de tillskrivs för våldets fortsättning eller upphörande.

I sin studie av amerikanska våldsutsatta ungdomar identifierar Arlene Weisz och hennes kollegor (2007) tre olika typer av respons på våld. Individer i de sociala nätverken kan ge *omvårdande* respons som stöttar ungdomarna i deras utsatthet. Men ungdomarna kan också uppleva att individer *förminskade* eller väljer att *undvika* våldet. I våra analyser av respons till såväl unga offer som förövare finner vi att familj och vänner också på olika sätt kan *fördöma* våldet. Dessutom finner vi att många familjemedlemmar och vänner har ytterst lite eller *ingen känedom* om våldet, vilket är en följd av att killarna och tjejerna är försiktiga med att berätta om det (jfr Hearn 1998b).

Föräldrars respons

I killarnas och tjejernas berättelser förekommer flera personer som alla har olika betydelse för våldets fortsättning eller upphörande. Eftersom både förövarna och offren är relativt unga har föräldrar inte sällan en central position i våldsberättelserna. För förövarna tillskrivs flickvännens föräldrar ofta en aktiv roll i att fördöma och motarbeta våldet. Emil berättar till exempel om hur flickvännens mamma motsatt sig att hennes dotter ska umgås med Emil. Enligt Emil är det

mamman som definierat att det rör sig om våld och bestämmer hur flickvännen och han ska agera.

”Hon administrerar på nåt sätt den här karusellen som har skapats av detta. Och hon säger till [min flickvän]: ’Du måste såhär, och Emil du måste göra såhär och nu är det slut mellan er.’ Och egentligen handlar det inte så mycket om vad [min flickvän] vill eller vad jag vill, utan hennes mor är ju hennes allt liksom så att det hon säger goes. [Min flickvän] var ju från början inte ... Den första hon berättade för var ju vår gemensamma tjejkompis för det var henne hon gick hem till den här morgonen hon gick så tidigt. Och då fråga ju den här tjejkompisen är han våldsam mot dig och då säger [min flickvän] att ’Nej, han är inte våldsam, men jag känner att det är hotfullt.’ Och efter två dagar hemma så helt plötsligt så säger hon att jag har misshandlat henne både mentalt och fysiskt och att hon känner sig genuint misshandlad och så att det är ju helt ogrundat.”

Flickvännens mamma ska enligt Emil fått henne att definiera situationen som våldsam, så att berättelsen handlar om misshandel. Detta menar Emil är en felaktig tolkning som flickvännen egentligen inte gjort själv, utan ett resultat av att hon har lyssnat på sin mammas starka röst. Han menar att flickvännen både köpt mammans definition och följt hennes beslut om att inte umgås med Emil.

Även Linus och Oskar berättar om hur flickvännernas föräldrar agerat efter att de fått vetskap om våldet. Linus berättar om hur flickvännens mamma kommit hem till honom och varit

förbannad och att pappan hotat med att slå ihjäl honom. Oskar är fortfarande tillsammans med sin flickvän, vilket hennes föräldrar motsätter sig och de förbjuder Oskar att komma hem till dem. Emil, Linus och Oskar beskriver alltså hur flickvännernas föräldrar fördömer våldet och aktivt agerar för att skydda sina barn.

Martins situation är något annorlunda, han berättar om hur han upplevt stöd och omsorg från flickvännens pappa. Redan tidigt i relationen hörde hon av sig till sina föräldrar och berättade att Martin varit fysiskt våldsam mot henne. Martin trodde att ”nu är det slut”. Men flickvännens pappa kom hem till dem och var väldigt förstående. Även fortsättningsvis har han varit stöttande.

”Han är ju inte glad för det, men alltså, men han har ju aldrig liksom hotat mig eller, eller nåt så du vet, eh. Han har vart väldigt förstående om man säger så, eh. Ja, honom har jag väldigt mycket kontakt med, han har jag också kunnat diskutera mycket och medla med och så när det vart bråk, du vet.”

Pappans agerande utgörs av en blandning av en fördömande och omvårdande respons. Han är ”inte glad” för våldet men han har aldrig varit hotfull mot Martin. Vi kan här identifiera en skillnad mellan att fördöma *förövaren* och fördöma *våldet*. Medan det förra tycks ta sig uttryck i att vara hotfull eller förskjuta killen, kan fördömandet av våldet kombineras med en viss omsorg och stöd till förövaren. Denna respons är vanligare att förövaren får från sina föräldrar och vänner än från flickvännens nätverk. Oskar beskriver exempelvis hur hans föräldrar markerat att det inte är okej att slå någon. Men samtidigt har de varit förstående och stöttat honom,

särskilt när han berättat om flickvännens ”Iögnar” och hur han upplevt att hon lekt med hans känslor. Till skillnad från det stöd som Martin fått av sin flickväns pappa tror han att flickvännens mamma är mindre glad över vad som hänt.

”Det kan vara paranoia men jag känner att ... att alltså kanske speciellt morsan liksom verkar mindre glad för det liksom. Men det kanske bara är noja för hon är ändå trevlig liksom och så. Farsan har ju, har ju också visat väldigt förstående, faktiskt eh. I och med att han har medlat så, så vet han ju precis ofta vad det handlar om och ja, så det brukar liksom egentligen handla om att han, han får tala in henne dom sakerna jag inte lyckas tala in [ohörbart]. Och då, så då förstår han ju också, att jag inte riktigt haft det lätt. Men det finns ju aldrig en ursäkt alltså så, och han har ju sagt också att ’Ni båda behöver hjälp. Du behöver hjälp med, med din aggressivitet och du behöver hjälp med ditt självförtroende vad det nu än är.’ ”

Här synliggörs hur en omsorgsfull respons kan kombineras med ett visst fördömande av våldet. Eftersom pappan ”förstår” att Martin inte har det lätt uppmanar han inte bara honom att ta tag i sina aggressivitetsproblem utan uppmanar också sin dotter att ta tag i sitt dåliga självförtroende, som antyds vara en del av orsaken till våldet. Våldet ses då som resultat av personliga eller relationsbundna problem. Flickvännen och Martin framställs båda ha ansvar för att förhållandet präglats av fysiskt våld.

På samma sätt som förövarna beskriver hur flickvännens föräldrar kan vara stöttande, beskriver Katarina hur hennes mamma varit väldigt omsorgsfull allt sedan hon började ana att allt inte stod rätt till i förhållandet. När Katarina försvinner spårlost kontaktar mamman pojkvännens föräldrar och anmäler Katarina försvunnen. Senare när Katarina lämnar pojkvännen sluter mamman och resten av familj upp, och stöttar henne genom den rättegång som följer efter en anmälan mot pojkvännen. Till skillnad från flera av de andra tjejerna beskriver Katarina hur hennes familj reagerade på våldet medan hon fortfarande var i den våldsamma relationen.

Det var dock inte bara Katarinas familj och vänner som ”la sig i”, utan även pojkvännens mamma är central i berättelsen. Pojkvännen bodde fortfarande hemma hos sina föräldrar och under en natt då Katarina sov över misshandlar han henne och förorsakar synliga skador i hennes ansikte. Föräldrarna har hört skrik under natten och frågar därför på morgonen vad som har hänt. Katarina ljuger att hon har ramlat ur sängen, något som mamman ser igenom och hon ifrågasätter. Mamman positioneras till en början som omsorgsfull: hon är villig att ingripa och anmäla sin son om hon får veta att han har gjort Katarina ”*det minsta lilla*”. Mamman responderar på situationen och det klargörs att hon definierar våld som något så pass allvarligt att hon ”*måste*” anmäla även om det är hennes egen son. Detta ställningstagande förändras dock med tiden. När Katarinas mamma letar efter Katarina, tar hon kontakt med pojkvännens mamma som då inte alls vill hjälpa till utan som ställer sig förbehållslöst på sin sons sida. Katarina menar att pojkvännens mamma ignorerar och bortförklarar våldet under rättegången.

”Sen skulle hans mamma också vittna, och hon sitter och kollar på mig du vet och ljuger och säger att ’Nej’ men den natten när han slog mig hemma hos dom. ’Nej då var jag hemma.’ Så det måste ha vart min mamma som slog mig.”

Även Majken upplever att pojkvännens föräldrar tar sin sons parti och ignorerar våldet. Efter ett tillfälle då pojkvännen var fysiskt våldsam, och Majken inte lyckats lugna ned honom, vänder hon sig till hans mamma för att få stöd.

”Jag försökte lugna ner honom och det gick inte utan han bara kasta mig åt sidan och gick ut. Och då ringde jag till hans mamma istället, och det hade jag ju inte gjort förut, utan då ringde jag till henne och då berättar jag hur det va. Och hon trodde inte på mig alls, utan hon stod på hans sida. Hon, dom kom och hämta honom, och hon ringde till mig sen och sa att dom hade hämtat honom, eh. Och bara en kvart senare så stod han utanför dörren igen och bankade på, eh. Och då ringde jag till min syster som kom dit och tog bort honom därifrån.”

När Majken inte själv kan hantera den eskalerande situationen ringer hon till pojkvännens mamma för att få hjälp. Mamman tror dock inte på Majken utan tar istället sin sons parti, även om hon kommer för att hämta hem honom. Detta ingripande var dock verkningslöst då han en kvart senare stod utanför dörren igen. Pojkvännens mamma har alltså fått vetskap om att han utövat fysiskt våld, men gör enligt Majken inget större ingripande för att stoppa honom. Även fortsättningsvis kan hennes respons beskrivas som förminsande och ignorerande.

”Hon sa till mig: ’Han har alltid varit lite speciell.’ Det enda jag tänkte var: ’Okej, han måste va väldigt speciell i så fall.’ Men jag förklara för henne väldigt ordagrant, jag sms:ade med henne väldigt många gånger efter att jag hade ringt och ibland kunde hon säga så här: ’Åh jag tänker på dig ska du veta.’ Och då undrade jag ’Varför då? Varför gör du det för om du inte liksom, om du inte tänker hjälpa mig så kan du ju inte bry dig?’ För hon skydda honom och tyckte att det är ingen fara, han får bete sig så. Och om han vill göra nånting åt det, då kan han göra det. Så hon tjata aldrig på det, och tog inte mitt parti alls, trots att hon visste.”

Mamman skriver att hon tänker på Majken och hur hon hade det, vilket Majken tycker är motsägelsefullt eftersom hon samtidigt ignorerar och förminskar pojkvännens våld. Majken ser ingen logik i att pojkvännens mamma bryr sig samtidigt som hon inte agerar och försöker förändra hans beteende.

Offrens egna föräldrar är periferer i våldsbrettelserna. De är närvarande, med ofta ovetandes om våldet (jfr Uhnoo 2011). Ida, Majken och Matilda beskriver hur deras föräldrar inte fick kännedom om våldet förrän efter att förhållandet tagit slut. Klaras föräldrar visste dock *”nästan allt”* om hur förhållandet var med pojkvännen, även om hon framhåller att de kanske inte visste att *”det riktigt var så illa”*. Föräldrarna hade *”hört”* historier om hur pojkvännen var och betedde sig. Föräldrarna ingrep också vid en hotfull situation.

”Den gången när [Klaras och pojkvännens barn] var liten när han tänkte ta [barnet] efter BB då sms:ade ju jag min kompis som var kvar inne i lägenheten. Han hade tagit min mobil, men hon hade sin mobil. Så viska jag till henne liksom att: ’Be tjejerna där ute ringa polisen.’ Det var fyra tjejer där ute och sms:a min mamma och skrev att hon skulle komma direkt. Och dom bodde jättenära så att dom, mamma och dom kom.”

Klaras föräldrar kom till undsättning när pojkvännen planerade att kidnappa deras gemensamma barn. Föräldrarna har också stöttat Klara ekonomiskt eftersom pojkvännen dragit på sig skulder i hennes namn. Samtidigt som föräldrarna till viss del kan sägas varit närvarande och stöttande, förstår inte Klara varför föräldrarna inte ingrep då hon redan vid 12 års ålder var tillsammans med en våldsam pojkvän: *”När man är 12 år då är man ju ett barn som föräldrarna ska ta hand om. Jag hade, jag har bra föräldrar men vet inte varför dom inte riktigt gjorde nåt.”*

I ungdomsåren är föräldrarnas möjlighet att agera något oklar. Det är inte givet att de får vetskap om våldet. I den här studien hade de flesta av kvinnorna flyttat hemifrån eller spenderade väldigt mycket tid hemma hos sin pojkvän och träffade därmed inte sina föräldrar dagligen, vilket medverkade till att de inte kände till våldet. När väl föräldrarna får kännedom om våldet agerar de ofta kraftfullt: Idas pappa ringer till exempel polisen på en gång då han får veta att pojkvännen utövat fysiskt våld mot Ida. Klaras föräldrar kommer till undsättning och stöttar, även om det inte får våldet att upphöra. De frågar henne explicit ifall hon blir slagen och uppmanar henne att komma hem, men det får inte

förhållandet att ta slut. Katarinas mamma framställs göra allt i sin makt för att få hem dottern.

Föräldrarna kan utgöra ett stöd för de utsatta tjejerna och stödja killarna i ett förändringsarbete. Det verkar dock inte vara helt ovanligt att förövarens föräldrar förminskar eller ignorerar våldet, eller på något annat sätt tonar ned våldets allvarlighetsgrad. Offrets föräldrar kan försöka få våldet att upphöra, samtidigt som de vid ingripandet ibland utsätter förövarna för hot om våld.

Vänners respons

Även vänner kan tillskrivas en betydande roll för våldets fortsättning eller upphörande. I stor utsträckning framställs vännernas attityder till våld mot kvinnor som något icke-acceptabelt (även om det finns förmildrande omständigheter), men att det också ibland kan vara nödvändigt. I vissa fall har pojkvännens kompisar stöttat förövaren genom att förminska och förringa våldet. Ida beskriver till exempel hur en kompis till pojkvännen *”ställt sig”* på pojkvännens sida. Han menar att våld ibland kan vara berättigat eftersom kvinnor är *”väldigt lömska och listiga”*. En annan vän till pojkvännen ska enligt Ida gett sitt *”godkännande”* och *”nästan”* uppmuntrat honom att utöva våld mot henne eftersom pojkvännen inte litade på henne (jfr Schwartz & DeKeseredy 1997).

De andra tjejerna har andra erfarenheter. De påtalar hur pojkvännens vänner ser våld mot kvinnor som ett oacceptabelt manligt beteende och har därmed *fördömt* våldet (jfr Gottzén 2012, Uhnoo 2011). Klara redogör för hur tre personer – två killkompisar till pojkvännen samt hennes styvpappa – responderat på det våld hon blivit utsatt för. Den ena killkompisen har gått emellan och skyddat Klara från de sparkar pojk-

vännen riktat mot henne. Den andra killkompisen har pratat med pojkvännen och ifrågasatt hans beteende, något som även Klaras styvpappa gjort.

”Han [kompisen] brukade bli helt, så här galen: ’Menar du att du slår din tjej?’ och sånt. Och min styvpappa har också skyddat mig, såhär: ’Menar du att du slår din gravida tjej?’ ”

Klara beskriver hur kompisen har framhållit till pojkvännen att han varken vill prata eller umgås med honom om han är en ”jävla kvinnomisshandlare”. Styvpappan lyfter fram våld mot en gravid tjej som helt oacceptabelt. Vännernas och styvpappans uttalande kan förstås som uttryck för en våldshierarki som liknar den ”hederskodex” som är vanlig bland kriminella. Denna framhåller en patriarkal maskulinitet där män förväntas skydda svagare individer så som kvinnor och barn (jfr Andersson 2012, Uhnöo 2011). Man kan utifrån detta argumentera för att styvpappan och pojkvännens vänner ifrågasätter pojkvännens manlighet, att han bryter mot lokala könsnormer genom att slå sin kvinna.

”Hans kompisgäng, dom, många är ju, vad ska man säga, kriminella. Och många kriminella gillar ju inte våldtäktsmän och pedofiler och kvinnomisshandlare och sånt. Dom gillar ju inte det, så att han är väl ganska utskrattad, men han fattar ju inte det.”

Även Katarina beskriver omgivningens syn på pojkvännens våld. Pojkvännen har enligt henne aldrig berättat för någon kompis om sitt våld. Katarina berättar om en händelse en sommarkväll, ett par månader efter det att förhållandet tagit slut, där en kompis till pojkvännen anklagade henne för att sprida falska rykten.

”Då var jag ute på, ute med mina tjejkompisar på stan. Eh, ute en kväll då kom [pojkvännens vän] fram till mig och var fly förbannad och påstod att: ’Nu får du sluta ljuga Katarina, du får ringa polisen och säga att du har ljugit hela tiden. ’Ehm, för hans [pojkvännens] taktik efteråt var ju att eh, för jag menar, vem, vem kommer någonsin acceptera eller tycka om en kille som har slagit en tjej. För till och med som jag sa förut, såhär gangsterkillar, dom, till och med dom har en policy att: ’Nej, men kvinnor slår man inte.’ ”

Pojkvännen försöker i berättelsen dölja misshandeln genom att säga till vännerna att Katarina fabricerat det hela. Men enligt Katarina var att det få som trodde på det då ”alla visste” att hon hade mått dåligt under förhållandet. Genom att hänvisa till att våld mot tjejer är en oacceptabel handling som ”till och med ... gangsterkillar” fördömer förklarar hon varför pojkvännens strategi misslyckades.

För killar som utövat våld mot sina flickvänner finns det inte bara en risk att bli fördömd av såväl de egna som flickvännens killkompisar, utan också att råka ut för deras våld. Killkompisarna till Oskars flickvän hotade honom med våld.

”Vi var på en fest och så då var det några killar från [ort] där hon bor då. Så kom dom fram och sen så börja dom bara käfta och sa att jag hade misshandlat henne typ. Massa gånger och att dom typ ville slå ihjäl mig och sånt för att jag hade gjort det, och då sa jag: ’Men det är inte så det är, det var ju bara typ en örfil’. Och då sa dom bara: ’Nej.’ Så jag vet inte vad, det är jobbigt när dom kommer fram och säger så. Man vet inte vad man ska säga heller för dom tror ju inte på en direkt.”

Klara, Oskar och Katarina synliggör en form av maskulinitet som upprätthålls genom avståndstagande till våld och som grundar sig i föreställningen att den starkare parten inte får ge sig på den part som uppfattas som svagare (Stokoe 2010). I sin redogörelse för hur pojkvännens vänner responderat på våldet refererar Ida till en annan maskulinitet där våldet anses berättigat i vissa fall. Vad som främst skiljer dessa två former av maskulinitet åt är synen på kvinnan – ifall hon görs ”slagbar” eller inte. Det är legitimt att slå kvinnor som är ”lömska och listiga”, medan att slå en tjej, i synnerhet om hon är gravid, utgör ett brott mot könsnormer (Andersson 2007, Uhnöo 2011). En gravid kvinna kan ses som den *svagaste* av kvinnor, i större behov av mäns skydd än andra. Hur de unga kvinnorna i studien upplever responsen från pojkvännens vänskapskrets skiljer sig därmed åt. Tjejerna berättar om vänner som ser våld mot kvinnor som i viss mån legitimt, men de beskriver också hur våld mot kvinnor förkastas och förövaren därmed gjort sig förtjänt av våld.

Tidigare forskning har visat att när en ung kvinna väljer att berätta om sin våldsutsatthet vänder hon sig oftast till en tjejkompis (Ashley

& Foshee 2005, Martin et al. 2012, Weisz et al. 2007), som kan utgöra ett viktigt känslomässigt stöd (Rose, Campbell & Kub 2000). För Ida visade hennes närmsta tjejkompis stor omsorg och var ett viktigt stöd under det våldsamma förhållandet. Redan någon dag efter första våldshändelsen ringde Ida till sin vän och berättade vad pojkvännen hade gjort. Därefter pratade Ida med vännen efter varje gång pojkvännen varit våldsam. Ida beskriver hur vännen responderade när hon fick reda på om våldet:

”Först så liksom okej, men sen när det var flera gånger så liksom, att han inte skulle förändra sig, utan att han var liksom psykiskt störd och att jag var tvungen att lämna honom. Och hon ville ju själv polisanmäla liksom, eller uppmana mig till att anmäla, liksom att ’nu anmäler vi det här’ och så. Men det var ju först när pappa fick reda på det som det blev en anmälan.”

Det var först efter att pojkvännen hade varit våldsam vid flera tillfällen som vännen uppmanade Ida att lämna honom. Att vännen tyckte att Ida skulle lämna förhållandet ”när det hade hänt mer än en gång” implicerar en förståelse av våld som i viss mån acceptabelt om det är en engångsföreteelse (jfr Gottzén 2013). Men när våldet upprepades konstaterade vännen att pojkvännen inte skulle förändras. Hon menade då att pojkvännen hade en psykisk störning som gjorde honom våldsam – enda lösningen blev därmed att Ida lämnade honom.

Även Klara talar om sina tjejkompisars respons. Efter att två av dem har fått veta att pojkvännen utövat fysiskt våld mot Klara konfronterade de honom på en fest och hur hans vänner då reagerade.

*"Då hade dom börjat bråkat med honom ut-
anför, ja typ 'Du slår Klara, du gör så och
så.' Du vet framför massa folk, och han ba-
ra: 'Nej, kom med hem och prata med henne
själv.' Så sätter dom sig där, så här fulla,
ledsna såhär, ja: 'Blir du slagen eller vad är
det som händer?' Han kollar på mig, bara:
'Nej, vadå?' Och så sa han [...] 'Kanske
har gett henne en örfil nån gång.' Vad ska
man säga då?"*

I berättelsen ges hon inget handlingsutrymme att göra något annat än att förneka våldet eftersom pojkvännen var närvarande. Vännernas respons kan sägas vara fördömande, de konfronterar pojkvännen offentligt, men när Klara inte bekräftar sin våldsutsatthet släpper de enligt Klara det hela.

De unga männen i studien beskriver också hur respons från vännerna sett ut. Martin berättar att han gav sig på sin flickvän när de hade fest.

"Dom tyckte inte att det var en bra idé, men samtidigt så sa dom det att hon är svår och ha med och göra. Alltså, dom förstod mig alltså, det var sjukt, dom förstod mig. Alla, alla jag pratat med har förstått mig, det är det som också är fel ... Fast dom har ju fått min sida av det."

Martin menar att vännerna inte tyckte att våldet var någon "bra idé", samtidigt som de förstod varför han utövade våld mot flickvännen. I intervjun ställer sig Martin kritisk till denna form av stöd, vilket kan förstås som en form av förminskande av våldet. Att flickvännen "är svår och ha med och göra" framstår som en förmildrande omständighet, samtidig som Martin påpekar att de bara har hans version av hur relationen sett ut.

Medan Martins vänner förmildrade hans våld, beskriver Oskar hur en kompis skällde ut honom utanför klassrummet efter att han slagit sin flick-

vän. Kompisen sa till honom att "du får fan inte hålla på så i skolan", vilket fick Oskar att tänka efter. Samtidigt som kompisen fördömer våldet finns det en implikation om att det främst är våldets plats som är felaktig, att problemet främst bottnar i att Oskar var fysiskt våldsam i skolan. Oskar berättar också om sin tjejkompis, som enligt honom är mer intresserad av våldet mot flickvännen.

"Oskar: Ah. Och det är mer såhär ... frågor som typ polisen ställer, hon vill veta varför och. Det tror jag därför att hon är tjej då så vill hon veta. Lucas: Varför tror du att det beror på att hon är tjej, liksom eller vad, på vilket, hur tänker du? Oskar: För hon vill, jag vet inte om hon blev rädd för mig när det hände nåt sånt där. Och så. Lucas: Och typ kunde sätta sig in i [din flickväns] situation eller? Oskar: Ja, precis. Mm."

Kompisens respons kan till viss del sägas vara könad till sin karaktär, då tjejkompisens könstillhörighet förmodas vara den faktor som påverkar att hon frågar kring det fysiska våld han utövade. Även när det gäller skolans respons menar Oskar att kön var avgörande för att händelsen skulle polisanmälas.

"Oskar: Så då, fast hon ville inte det först, hon tyckte inte det var nån stor grej. Men skolan tyckte det så dom var tvungna att polisanmäla. Fast eh, det hände att en annan sak, likadan som jag gjorde fast mot en kille på skolan, och då blev det ingenting av det. Lucas: Vad hände då? Oskar: [...] Då tog jag tag i han i skolan och sen tror jag jag slog till han också. Men då kom nån annan kille upp och ryckte isär oss då sa dom bara att man inte fick göra så i skolan, typ. Och då blev det ingenting. Men det var en tjej med så blir det mycket värre."

Respons kan slutligen sägas vara *karaktärsberoende*, det vill säga beroende av vilken form av person som förövaren framstår som i andra sammanhang. Gustav återger till exempel hur en vän till honom reagerat efter att han har fått vetskap om Gustavs aggressionsproblem.

”Han var inte så jätteförvånad. Han har väl sett det mesta liksom. Samtidigt visst förvånande är det även för han som alla andra har betraktat mig som lugn människa som inte kan bli arg liksom. Många gånger som han och andra bekanta: ’Har du någonsin blivit arg? Jag har inte sett dig arg, jag vill gärna se dig arg skulle va kul att se dig arg nån gång.’ Så han var väl, visst, förvånad var han säkert.”

Vännen blir något förvånad då han, som *”alla andra”*, betraktat Gustav som en lugn människa och oförmögen att bli arg. Denna respons kan förstås utifrån idén att det är en *viss typ* av män som utövar våld, män med en viss karaktär som också är aggressiva i andra sammanhang. Det blir därmed svårt att förstå att en *”lugn”* person kan vara fysiskt våldsam. En karaktärsberoende respons kan också presenteras i relation till personen som responderar, att reaktionen beror på personens tidigare erfarenheter. Emil ger ett exempel på detta då han berättar om att hans chef fått vetskap om våldet. Chefens starka reaktion förklaras av att han själv blivit utsatt för våld.

”Så då fick man berätta det liksom för chefen också liksom vad som egentligen, vad min bild var utav det hela och att det inte låg nån polisanmälning eller nåt liknande sådär och han. Det visade sig att han hade varit i en relation där hans farsa hade vart på hans morsa och slagit honom. I och med det så var han fruktansvärt intolerant mot all typ av våld, så då fick man ju det över sig liksom.”

Sammanfattningsvis tillskrivs vänner stor betydelse i de ungas våldsberättelser. Tjejerna pratar om hur pojkvännens vänner responderat på våldet, samtidigt som den närmaste tjejkompisen ofta framställs som en närvarande och stödjande person. Killarna tycks vara försiktiga med att berätta för sina vänner om våldet. I vissa fall har vänner varit närvarande vid en våldshändelse. Killarna möter mest fördömande respons från vänner och bekanta. I vissa fall ignoreras eller förminskas våldet. Endast i något fall upplever killen att han fått en omvårdande respons. I kontrast till detta upplever tjejerna ofta omvårdande respons, men dessa är i viss mån beroende på våldets omfattning – om våldet ses som engångsföreteelse är det inte säkert att omgivningen anser att respons är nödvändig (jfr Weisz et al. 2007)

Avslutande diskussion

Denna artikel har studerat hur våldsutövande killar och våldsutsatta tjejer upplever och berättar om våldet för det sociala nätverket. Vi har visat på att killarna ofta erkänner att de varit våldsamma men att de när de förklarar sitt våld lyfter fram flickvännens brister och provokationer som orsaker till misshandeln. I vissa fall omdefinierar killarna det som hänt och väljer att tala om våldet i termer av bråk, vilket framställer våldet som mer ömsesidigt. På dessa sätt poängterar killarna flickvännens ansvar i våldsberättelserna. På liknande sätt lyfter tjejerna fram pojkvännens ansvar och aktörskap. I berättelserna är det killen som driver fram våldet medan tjejen försöker undvika det. När tjejerna ska förklara våldet poängterar de ofta att killen har psykiska problem. Dessa individorienterade förklaringar presenterar våldet som något i viss mån bortom pojkvännens kontroll och tonar därmed ned det ansvar tjejerna tilldelat pojkvännerna för våldet. Resultaten liknar i stora stycken svenska studier om vuxnas berättelser om våld i nära relationer (jfr Enander 2010, Gottzén 2012, 2013, Hydén 2005). Även det våld och de våldsprocesser informanterna redogör för liknar de som identifierats bland vuxna (Hearn 1998a, Holmberg & Enander 2004, Hydén 1995).

Vi har vidare studerat om och hur informanterna berättar om sina våldserfarenheter för sitt sociala nätverk. Resultaten visar på att informanterna upplever det jobbigt att berätta om våldet för andra. För killarna handlar det framför allt om en rädsla att bli utpekade som kvinnomisshandlare. Denna maskulina stereotyp är något killarna har svårt att känna igen sig i och de är rädda för att familj och vänner kommer att fördöma dem om de får reda på vad de gjort. Därför berättar de endast för ett fåtal i sin närhet. Även tjejerna är försiktiga med att berätta om våldet.

När de unga väl berättar om våldet använder de en rad narrativa strategier. Dessa hjälper dem att hantera det förmodade stigmatiserande utpekandet som de upplever är kopplat till mäns våld mot kvinnor. Killarna omdefinierar våldet genom att för sina bekanta tala om det som bråk eller aggressionsproblem. Genom att kontextualisera kan killarna presentera våldet som endast en mindre del av sina generella problem. På så sätt läggs fokus på depression eller andra problem istället för på misshandeln. Både killar och tjejer visar på insikt när de berättar om våldet. För tjejerna kan ett synliggörande av kunskap kring våld hjälpa dem att förklara varför de fallit offer samtidigt som de kan framstå som starka, självständiga tjejer. Killarna visar på insikt om sina problem genom att påtala att de går i terapi. Våldet kan därmed också i viss mån läggas i det förgångna.

Informanterna möter olika respons när de berättar om sitt våld eller när det sociala nätverket får kunskap om våldet. Tjejerna upplever framför allt omvårdande respons från sina föräldrar och vänner. Samtidigt berättar de om att de initialt mötts av en viss förminskning från dem och att pojkvännens föräldrar förminskat och ignorerat våldet. Killarna upplever generellt lite omsorg eller stöd för att våldet ska upphöra. Istället blir de ofta fördömda och ibland hotade, inte minst från flickvännens manliga nätverk. De egna föräldrarna är ofta ovetande om deras våld.

Den respons som ungdomarna i denna studie mött kan jämföras med studier av respons på våld i vuxnas relationer (jfr German 2006, Gottzén 2013, Hearn 1998b, Hydén 2005). Även om delar av det sociala nätverket får kunskap om och responderar på vuxnas våld visar vår studie i jämförelse på att framför allt offrens föräldrar är viktiga i våldets hanterande. I vissa fall lägger sig också förövarens föräldrar i relationen

och våldet. Detta kan förstås dels utifrån att våldet ibland sker i föräldrarnas hem, dels utifrån kulturella föreställningar om att en god förälder bör vara engagerad och ta ansvar för sitt barns välmående, inte minst om de är omyndiga (Forsberg 2010). De våldsutsatta tjejerna ställer liknande förväntningar på sina föräldrar – de förväntar sig att föräldrarna tar ansvar och de kan ställa sig frågande till om de inte ingriper. Ungdomarnas åldersposition, eller kanske snarare generationella position, tycks alltså vara avgörande för föräldrarnas respons.

Responsen, liksom informanternas våldsberättelser, bör vidare förstås utifrån ett genusperspektiv. Inte minst är föreställningar om kvinnomisshandlaren som en maskulin avvikare avgörande för hur våldet uppfattas och hanteras. Förövarna uppger att de är försiktiga med att berätta om sitt våld eftersom de då, som en kille uttrycker det, berättar om *”det mest moraliska fel man kan göra”*. Våld mot kvinnor förstås bland studiens informanter som moraliskt förkastligt, men också som något som går emot könsnormer. En kille får inte slå en tjej, allra minst sin egen flickvän. Denna syn påverkar responsen från andra män. En kille som utövat våld mot en tjej förtjänar hot och våld.

Skärningspunkten mellan ålders- och könspositionerna synliggörs i informanternas resonemang kring de stereotypa föreställningarna av kvinnomisshandel. Flera tjejer resonerar kring hur de har svårt att identifiera sig med andra våldsutsatta kvinnor. Majken ser dem som sådana som har *”varit gift i flera år och [har] barn”*. Utifrån sin åldersposition har hon svårt att förhålla sig till en vuxen kvinnas våldsutsatthet. En våldsutsatt vuxen kvinna antas leva under andra villkor och bli utsatt för en misshandel som Majken inte kan känna igen. På samma sätt kan Emils resonemang om att hans vänner skulle ha

svårt att koppla ihop den *”fruktansvärda bilden ... av nån som misshandlar sin hustru”* med bilden av honom *”som en bra kille”* förstås som ett avståndstagande utifrån åldersposition. Det handlar förvisso om ett avståndstagande från kvinnomisshandlarstereotypen, men denna är i viss mån åldersrelaterad: han har en *”hustru”* medan Emil är en *”kille”*. Genom avståndstagandet från den åldersstereotypa bilden av offer och förövare framstår tjejerna och killarnas erfarenheter som bleka i jämförelse med *”vanlig”* misshandel av kvinnor.

Detta avståndstagande till *”vanligt”* relationsvåld bör också förstås utifrån att våld i ungas nära relationer är relativt osynligt i Sverige och inte har uppmärksammats i samma omfattning som vuxnas våld. Som vi visat är våldet dock långt ifrån en isolerad företeelse, utan vänner och föräldrar får ofta kunskap om våldet. Personerna kring offer och förövare kan vara ett stöd och verka för att våldet upphör, men också underblåsa och ursäktva våldet. Det därför viktigt att inte bara uppmärksamma ungas relationsvåld i ungdoms- och jämställdhetspolitik och fortsatt forskning, utan också verka för insatser som hjälper det sociala nätverket att utgöra den positiva kraft den potentiellt kan vara.

Referenser

- Adelman M. & Kil, S.H. (2007). Dating conflicts: Rethinking dating violence and youth conflict. *Violence Against Women* 13(12): 1 296–1 318.
- Anderson, K.L. & Umberson, D. (2001). Gendering violence: Masculinity and power in men's accounts of domestic violence. *Gender & Society* 15(3): 358–380.
- Andersson, K. (2007). To slap a "kraxelhora": Violence as category-bound activity in young men's talk. *NORMA: Nordic Journal for Masculinity Studies* 2(2): 144–162.
- Andersson, K. (2012). Gola aldrig! Pedofilen som undantag. I L. Gottzén & R. Jonsson (Red.), *Andra män. Maskulinitet, normskapande och jämställdhet* (s. 135–148). Malmö: Gleerups.
- Ashley, O.S. & Foshee, V.A. (2005). Adolescent help-seeking for dating violence: prevalence, sociodemographic correlates, and sources of help. *Journal of Adolescent Health* 36(1): 25–31.
- Bamberg, M. (1997). Positioning between structure and performance. *Journal of Narrative and Life History* 7(1/4): 335–342.
- Bamberg, M. (2004). "I know it may sound mean to say this, but we couldn't really care less about her anyway": Form and functions of "slut bashing" in male identity constructions in 15-year-olds. *Human Development* 47 (6): 331–353.
- Barter, C. (2009) In the name of love: Partner abuse and violence in teenage relationships. *British Journal of Social Work* 39(2): 211–233.
- Belknap, J., Melton, H.C., Denney, J.T., Fleury-Steiner, R.E. & Sullivan, C.M. (2009). The levels and roles of social and institutional support reported by survivors of intimate partner abuse. *Feminist Criminology* 4(4): 377–402.
- Bredström, A. (2006). Maskulinitet och kamp om nationella arenor – reflektioner kring bilden av "invandrarkillar" i svensk media. I P. de los Reyes, I. Molina & D. Mulinari (Red.), *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige* (s. 182–204). Stockholm: Atlas.
- Brown, L. K., Puster, K. L., Vazquez E.A., Hunter, H. L. & Lescano, C. M. (2007). Screening practices for adolescent dating violence. *Journal of Interpersonal Violence* 22(4): 456–464.
- Brottsförebyggande rådet (2009). *Våldet mot kvinnor och män i nära relationer: Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet* (rapport 2009:12). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2012). *Nationella trygghetsundersökningen 2011. Om utsatthet, trygghet och förtroende* (rapport 2012:2). Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Butler, J. (1997). *The psychic life of power: Theories in subjection*. Stanford: Stanford University Press.
- Carlson, C.N. (2003). Invisible victims: Holding the educational system liable for teen dating violence at school. *Harvard Women's Law Journal* 26: 351–393.
- Chung, D. (2005). Violence, control, romance and gender equality: Young women and heterosexual relationships. *Women's Studies International Forum* 28(6): 445–455.
- Chung, D. (2007). Making meaning of relationships: Young women's experiences and understandings of dating violence. *Violence Against Women* 13(12): 1 274–1 295.
- Connell, R.W. (2002). On hegemonic masculinity and violence: Response to Jefferson and Hall. *Theoretical Criminology* 6(1): 89–99.
- de los Reyes, P. (2003). *Patriarkala enkla eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Enander, V. (2010). "A fool to keep staying": Battered women labeling themselves stupid as an expression of gendered shame. *Violence Against Women* 16(1): 5–31.
- Estrada, F. (1999). *Ungdomsbrottslighet och samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion* (Diss.). Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Fiene, J. (1995). Battered women: Keeping the secret. *Affilia* 10(2): 179–193.
- Forsberg, L. (2010). Engagerat föräldraskap som norm och praktik. *Sociologi i dag* 40(1/2): 78–98.
- Foshee, V.A., Bauman, K.E., Linder, F., Rice, J. & Wilcher, R. (2007). Typologies of adolescent dating violence: Identifying typologies of adolescent dating violence perpetration. *Journal of Interpersonal Violence* 22(5): 498–519.
- Fugate, M., Landis, L., Riordan, K., Naureckas, S. & Engel, B. (2005). Barriers to domestic violence help seeking: Implications for intervention. *Violence Against Women* 11(3): 290–310.
- German, T. (2006). *Male batterers' perceptions of criticism and support from family and friends* (Diss.). Boston: Dept. of Sociology, Boston University.

- Goffman, E. (1981). *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gottzén, L. (2012). Att (inte) bli en kvinnomisshandlare. I L. Gottzén & R. Jonsson (Red.), *Andra män. Maskulinitet, normskapande och jämställdhet* (s. 149–165). Malmö: Gleerups.
- Gottzén, L. (2013, refereegranskas). Skam, maskulinitet och respons på mäns våld mot kvinnor. *Socialvetenskaplig tidskrift*.
- Gubrium, J. & Holstein, J. (2008). *Analyzing narrative reality*. Thousand Oaks: Sage.
- Hearn, J. (1998a). *The violences of men: How men talk about and how agencies respond to men's violence to women*. London: Sage.
- Hearn, J. (1998b). Men will be men: The ambiguity of men's support for men who have been violent to known women. In J. Popay, J. Hearn & J. Edwards (Eds.), *Men, gender divisions and welfare* (pp. 147–180). London: Routledge.
- Hearn, J. (2012). A multi-faceted power analysis of men's violence to known women: From hegemonic masculinity to the hegemony of men. *The Sociological Review* 60(4): 589–610.
- Hickman, L.J., Jaycox, L.H. & Aronoff, J. (2004). Dating violence among adolescents: Prevalence, gender distribution, and prevention program effectiveness. *Trauma, Violence & Abuse* 5(2): 123–142.
- Holmberg, C. & Enander, V. (2004). *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa.
- Hydén, M. (1995). *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber.
- Hydén, M. (2000). Att lyssna till en kör av röster: Den berättarfokuserade intervjun. *Socialvetenskaplig tidskrift* 7(1/2): 137–158.
- Hydén, M. (2005). "I must have been an idiot to let it go on": Agency and positioning in battered women's narratives of leaving. *Feminism & Psychology* 15(2): 171–190.
- Isdal, P. (2001). *Meningen med våld*. Stockholm: Gothia.
- Jackson, S.M. (1999). Issues in the dating violence research: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior* 4(2): 233–247.
- Jeffner, S. (1997). *Liksom våldtäkt, typ. Om ungdomars förståelse av våldtäkt* (Diss.). Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Krekula, C., Närvänen, A-L. & Näsman, E. (2005). Ålder i intersektionell analys. *Tidskrift för genusvetenskap* 26(2/3): 81–94.
- Landstedt, E. & Gillander Gädin, K. (2011). Experiences of violence among adolescents: gender patterns in types, perpetrators and associated psychological distress. *International Journal of Public Health*, vol. 56(4), 2011, pp. 419–427.
- Lundgren, E. (2004). *Våldets normaliseringsprocess*. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige.
- Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M. (2001). *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i det jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Lundgren, S. (2004). *Utsatt "i förbifarten". Hur fokus förskjuts i svensk forskning om våld mot unga kvinnor*. Uppsala: Avdelningen för samhällsvetenskaplig genusforskning, Uppsala universitet.
- Martin, C.E., Houston, A.M., Mmari, K.N. & Decker, M.R. (2012). Urban teens and young adults describe drama, disrespect, dating violence and help-seeking preferences. *Maternal Child Health Journal* 16(5): 957–966.
- Mattsson, T. (2010). *Intersektionalitet i socialt arbete. Teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.
- McCarry, M. (2010). Becoming a "proper man": Young people's attitudes about interpersonal violence and perceptions of gender. *Gender and Education* 22(1): 17–30.
- Messerschmidt, J. (1993). *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. (2004). *Flesh and blood: Adolescent gender diversity and violence*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Olofsson, N., Lindqvist, K., Gillander Gädin, K. & Danielsson, I. (2009). Violence against young men and women: A vital health issue. *The Open Public Health Journal* 2: 1–6.
- Presser, L. (2004). Violent offenders, moral selves: Constructing identities and accounts in the research interview. *Social Problems* 51(1): 82–101.
- Próspero, M. (2007). Young adolescent boys and dating violence: The beginning of patriarchal terrorism? *Affilia* 22(3): 271–280.
- Ramirez, M., Paik, A., Sanchagrin, K. & Heimer, K. (2012). Violent peers, network centrality, and intimate partner violence perpetration by young men. *Journal of Adolescent Health* 51(5): 503–509.
- Regeringens skrivelse 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Riessman, C.K. (2008). Analys av individuella berättelser. I S. Larsson, Y. Sjöblom & J. Lilja (Red.), *Narrativa metoder i socialt arbete* (s. 55–84). Lund: Studentlitteratur.

Noter

- Rose, L.E., Campbell, J. & Kub, J. (2000). The role of social support and family relationships in women's responses to battering. *Health Care for Women International* 21(1): 27–39.
- Ruiz-Pérez, I., Mata-Pariente, N. & Plazaola-Castaño, J. (2006). Women's response to intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence* 21(9): 1 156–1 168.
- Schrock, D. & Padavic, I. (2007). Negotiating hegemonic masculinity in a batterer intervention program. *Gender & Society* 21(5): 625–649.
- Schütt, N.M., Frederiksen, M.L. & Helweg-Larsen, K. (2008). *Unge og kærestevold i Danmark. En landsdækkende undersøgelse af omfang, karakter og følger af vold blandt 16–24-årige med fokus på vold i kæresteforhold*. Köpenhamn: Syddansk universitet & Minister for ligestilling.
- Schwartz, M. & DeKeseredy, W. (1997). *Sexual assault on college campus: The role of male peer support*. Thousand Oaks: Sage.
- Sears, H.A., Byers, S.E., Whelan, J.J. & Saint-Pierre, M. (2006). "If it hurts you, then it is not a joke": Adolescents' ideas about girls' and boys' use and experience of abusive behavior in dating relationships. *Journal of Interpersonal Violence* 21(9): 1 191–1 207.
- Silverman, J.G., Decker, M.R., Reed, E., Rothman, E.F., Hathaway, J.E., Raj, A. & Miller, E. (2006). Social norms and beliefs regarding sexual risk and pregnancy involvement among adolescent males treated for dating violence perpetration. *Journal of Urban Health* 83(4): 723–735.
- Staubæs, D. (2003). Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *NORA: Nordic Journal of Women's Studies* 11(2): 101–110.
- Stokoe, E. (2010). "I'm not gonna hit a lady": Conversation analysis, membership categorization and men's denials of violence towards women. *Discourse & Society* 21(1): 59–82.
- Tamboukou, M. (2008). Re-imagining the narratable subject. *Qualitative Research* 8(3): 283–292.
- Totten, M. (2003). Girlfriend abuse as a form of masculinity construction among violent, arginal male youth. *Men and Masculinities* 6(1): 70–92.
- Uhnöo, S. (2011). *Väldets regler. Ungdomars tal om våld och bråk* (Diss.). Göteborg: Daidalos.
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Waldram, J. (2010). Moral agency, cognitive distortion, and narrative strategy in the rehabilitation of sexual offenders. *Ethos* 38(3): 251–274.
- Weiss, K.G. (2009). "Boys will be boys" and other gendered accounts: An exploration of victims' excuses and justifications for unwanted sexual contact and coercion. *Violence Against Women* 15(7): 810–834.
- Weisz, A.N., Tolman, R.M., Callahan, M.R., Saunders, D.G. & Black, B.M. (2007). Informal helpers' responses when adolescents tell them about dating violence or romantic relationship problems. *Journal of Adolescence* 30(5): 853–868.
- West, C. & Zimmerman, D.H. (1987). Doing gender. *Gender & Society* 1(2): 125–151.
- Wiklund, M., Malmgren-Olsson, E-B., Bengs, C. & Öhman, A. (2010). "He messed me up": Swedish adolescent girls' experiences of gender-related partner violence and its consequences over time. *Violence Against Women* 16(2): 207–232.

¹ Projektet Mäns våld mot kvinnor i nära relationer: En studie av förövarens sociala nätverk finansieras av Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) och ingår i den större forskningsplattformen Responser på interpersonellt våld (RIV) som leds av professor Margareta Hydén, Linköpings universitet. Det större materialet består av 44 intervjuer med män i åldern 17–66 år som går i behandling för att ha varit fysiskt våldsamma.

² Tamboukou ser narrativ som ofärdiga och tillfälliga. De utgör endast en eller flera tankelinjer av många möjliga berättelser – i varje realiserad berättelse finns möjlighet till andra oartikulerade berättelser. Berättelser kan med andra ord inte ses som färdiga versioner av vare sig tidigare händelser eller av berättarens självidentitet, utan genom berättandet skapas den "narrativa identiteten" som utgörs av de tillfälliga och föränderliga subjekspositioner som intas i relation till kulturella normer.

KAPITEL 4

Tankar om jämställdhet, maskulinitet och våld

Kapitel 3 visade tydligt att killar och unga män i störst utsträckning är utsatta för våld men också att de i störst utsträckning utövar våld själva. I detta kapitel tar vi upp ungas våld och hur det samvarierar med attityder till jämställdhet och maskulinitet. Man brukar skilja på värderingar och attityder.

• Värderingar

är trögförändrade orienteringar som styr människors attityder och beteenden och som i huvudsak formas under barn- och ungdomsåren (Oscarsson 2002).

• Attityder

är mer påverkbara uttryck för värderingar och kan formas under hela livet. Men det är inte säkert att våra attityder styr vårt faktiska handlande. Vår inställning till något påverkas av vilka valmöjligheter vi har, det vill säga att vi i en situation kan ha en attityd och ett förhållningssätt och i en annan situation kan vi agera på ett annorlunda sätt (Allwood Franker & Kós-Dienes 1988).

I detta kapitel jämför vi killar och tjejer för att se om det finns några skillnader mellan könen i attityder till jämställdhet, maskulinitet och våld. Där det är möjligt gör vi också separata analyser för grupperna 16–19 år och 20–25 år eftersom tidigare studier visat att yngre killar är mer benägna att både utöva och vara utsatta för våld (Brottsförebyggande rådet 2010).

Man kan också anta att risken för att utöva våld eller brott samvarierar med social bakgrund. Hypotesen är att en individs sociala bakgrund påverkar livet både nu och i framtiden (Brottsförebyggande rådet 2010). Om en ung människa växer upp i en socialt utsatt situation kan detta leda till att de sociala banden till både föräldrarna och skolan blir svagare. Det antas i sin tur leda till en förhöjd risk för brotts- och våldsutövning (Sampson & Laub 1993). I detta kapitel utgår vi från föräldrarnas utbildningsnivå¹ när vi mäter social bakgrund.

Även boendeort är inkluderat i analyserna. Rapporten *Demokrati och mänskliga rättigheter. Svenska folkets kunskaper och värderingar* (Ungdomsstyrelsen 2008) visar att unga som bor i glesbygd och mindre kommuner i större utsträckning än unga som bor i storstäder instämmer i påståendet att jämställdheten i många avseenden gått för långt i Sverige. Det finns också liknande skillnader mellan storstäder och övriga orter i synen på demokrati och mänskliga rättigheter. Vi delar upp boendeort i två kategorier: storstäder och de större högskoleorterna å ena sidan och övriga orter å andra sidan.²

En del av Ungdomsstyrelsens uppdrag är att särskilt belysa unga hbt-personers situation. I tidigare studier (Ungdomsstyrelsen 2007, 2010) har unga hbt-personer lyfts fram som en särskilt utsatt grupp. Antalet unga som definierar sig som icke-heterosexuella uppgår till 131 individer i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.³

Det är för få för att man ska kunna uttala sig om gruppen och vi analyser därför inte unga hbt-personer separat.

Vi har valt att inte heller studera hur utländsk bakgrund samvarierar med attityder till jämställdhet, maskulinitet och våld. De statistiska material vi använder bygger på ett ganska litet antal individer. Därmed blir också andelen unga som är födda utanför Sverige liten och innehåller unga med vitt skilda bakgrunder. Det skulle vara mycket svårt att dra några slutsatser utifrån resultat baserade på denna grupp och det är därför inte meningsfullt att inkludera den i analysen.⁴

Det finns få undersökningar som ställer frågor om ungas attityder till jämställdhet och maskulinitet och samtidigt undersöker våldsutövande och attityder till våld. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät finns dock ett antal frågor som belyser dessa områden. De flesta tabellerna som presenteras i detta kapitel baseras på Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012. Urvalet bestod av 4 500 individer i åldern 16–25 år bosatta i Sverige.⁵ Sammanlagt svarade 2 251 individer enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på 52,1 procent. Förutom Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 använder vi också enkäten från 2008⁶, Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudier från 2002⁷ och 2007⁸ samt undersökningen Unga, sex och internet från 2009⁹.

Kapitlet är uppdelat i fem avsnitt. De första tre avsnitten tar upp attityder till jämställdhet, maskulinitet, våld och kränkande handlingar. Det fjärde avsnittet handlar om samspelet mellan de tre faktorerna ur ett multivariat perspektiv.¹⁰ Därefter följer en avslutande diskussion.

Attityder till jämställdhet

Målet för den nationella jämställdhetspolitiken är att *kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv* (www.regeringen.se). Jämställdhetspolitiken handlar om frågor inom arbetsmarknaden, skolan och näringslivet. Den nationella jämställdhetspolitiken handlar också om att det ska råda jämn fördelning av makt och inflytande i det gemensamma beslutsfattandet som sker i samhället och ekonomisk jämställdhet i betydelsen av samma möjligheter till ekonomisk självständighet. Fördelningen av det obetalda hem- och omsorgsarbete ska vara jämn och kvinnor och män ska ta lika stort ansvar för hemarbetet och ha möjlighet att ge och få omsorg på lika villkor. Jämställdhetspolitiken ska också förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål och har som mål att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

Tabell 4.1 visar hur stor andel av tjejer och killar i åldern 16–25 år som håller med om ett antal påståenden om jämställdhet mellan kvinnor och män:

- I stort sett är män bättre chefer än kvinnor
- Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet
- I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen
- Det är *inte* viktigt med jämställdhet mellan könen.

Siffrorna är hämtade från Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012. Frågorna hade fyra svarsalternativ:

1. Håller absolut med
2. Håller med
3. Håller inte med
4. Håller absolut inte med.

Om man har angett något av de två första svarsalternativen tolkas det som att man har en konservativ syn på jämställdhet. Därför kommer vi i fortsättningen att använda oss av uttrycket ”stereotypa könsroller” när vi diskuterar attityder till jämställdhet.

Vi börjar med att titta närmare på de tre första påståendena: att män är bättre chefer, att kvinnor bör ta ett större ansvar i hemmet och att kvinnor bör ta det största ansvaret för barnen. Totalt

är det ungefär 10–14 procent av de unga som uppger att de håller med om dessa påståenden (tabell 4.1). Men det är stora skillnader mellan tjejer och killar. Det är en betydligt större andel killar än tjejer som håller med om stereotypa påståenden om könsroller. Vi har delat in de unga i två åldersgrupper: 16–19 år (yngre) och 20–25 år (äldre). Yngre och äldre tjejer ger liknande svar. Skillnaderna mellan yngre och äldre killar är emellertid stora. Det är en mycket större andel yngre killar än äldre killar som håller med om påståendena.

Det sista påståendet lyder: det är *inte* viktigt med jämställdhet mellan killar och tjejer. Det är en liten andel tjejer och killar som håller med om detta. De flesta som deltagit i undersökningen tycker att jämställdhet mellan könen är en viktig fråga. Drygt 2 procent av tjejerna och 8 procent av killarna håller med om påståendet.

Tabell 4.1 Andel som instämmer i påståenden om stereotypa könsroller efter kön, 16–19 år och 20–25 år, 2012. Procent

	Tjejer			Killar			Totalt	
	16–19 år	20–25 år	Samtliga	16–19 år	20–25 år	Samtliga	Andel	Antal
I stort sett är män bättre chefer än kvinnor	6,0	7,1	6,7	23,3	19,9	21,1	14,1	313
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	6,5	5,7	6,0	21,7	12,9	16,3	11,3	251
I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen	6,9	6,4	6,6	16,8	12,6	14,2	10,5	234
Det är inte viktigt med jämställdhet mellan killar och tjejer*	1,9	2,6	2,3	7,7	8,2	8,0	5,2	116

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

* Frågan formuleras omvänt i enkäten men redovisas här med en negation.

Kommentar 1: I kategorin ”Instämmer” räknas de som har svarat ”Håller absolut med” eller ”Håller med”.
Kommentar 2: Antalet tjejer som ingår i analysen varierar mellan 1 082 och 1 085, och antalet killar varierar mellan 1 136 och 1 139.

Tabell 4.2 Andel som instämmer i påståenden om stereotypa könsroller efter kön, 16–25 år, 2008 och 2012. Procent

	Tjejer		Killar		Totalt i andel		Totalt i antal	
	2008	2012	2008	2012	2008	2012	2008	2012
I stort sett är män bättre chefer än kvinnor	6,8	6,6	24,2	21,2	14,2	14,1	415	314
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	4,0	6,0	15,7	16,5	9,0	11,4	262	254
I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen	5,5	6,6	14,2	14,4	9,2	10,6	272	237

*Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2008 och 2012.
Kommentar: I kategorin "Instämmer" räknas de som har svarat "Håller absolut med" eller "Håller med".*

En mycket liten andel unga tycker att jämställdhet mellan könen är oviktigt, *samtidigt* som en betydligt större andel instämmer i de stereotypa påståendena om könsroller. Det är till exempel knappt 8 procent av de yngsta killarna som inte håller med om att det är viktigt med jämställdhet mellan könen. Samtidigt tycker drygt 20 procent av dessa killar att stort sett är bättre chefer än kvinnor, och att kvinnor bör ta ett större ansvar i hemmet än män.

Eftersom en mycket liten andel instämmer i påståendet att jämställdhet mellan könen är oviktigt kommer vi inte att analysera denna fråga i detta deskriptiva avsnitt. Däremot finns variabeln med i den avslutande multivariata analysen.

I tabell 4.2 studerar vi hur attityderna till påståendena att män är bättre chefer, att kvinnor bör ta ett större ansvar i hemmet och att kvinnor bör ta det största ansvaret för barnen har utvecklats över tid. Vi använder ungdomsenkäterna 2008 och 2012. Påståendet att det är viktigt med jämställdhet mellan killar och tjejer fanns inte med i undersökningen 2008 och analyseras därför inte här.

På det stora hela är skillnaderna mellan 2008 och 2012 ganska små. För påståendet: i stort sett är män bättre chefer än kvinnor, är andelen killar som instämmer lägre 2012 jämfört med 2008. Skillnaden är 3 procentenheter. När det gäller påståendet att kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet har andelen tjejer som instämmer ökat med 1 procentenhet.

Unga och äldre

I tabell 4.3 studerar vi skillnader mellan ungas och äldres attityder till stereotypa könsroller. Underlaget har vi hämtat ur Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007. Individer ur två åldersgrupper har svarat på enkäten: 16–25-åringar och 35–74-åringar. Vi studerar skillnader mellan dessa åldersgrupper för tre påståenden om stereotypa könsroller: kvinnor bör ta större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet, i en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen och det spelar roll om det är mannen eller kvinnan som tjänar mest pengar i ett hushåll. Det fanns fem olika svarsalternativ

där 1 motsvarar instämmer inte alls och 5 motsvarar instämmer helt. Här har svarsalternativen 4 och 5 kodats som instämmer.

Skillnaderna mellan den yngre och den äldre gruppens attityder till stereotypa könsroller är relativt små och inte heller konsekventa (tabell 4.3). En något större andel yngre håller med om att kvinnan bör ta ett större ansvar än mannen för sysslor i hemmet. Men förhållandet är det omvända när det gäller ansvaret för barn. En större andel av de äldre håller med om påståendet att kvinnan bör ta det största ansvaret för barnen i en familj. Det är en något större andel unga än äldre som håller med om att det inte spelar någon roll om det är mannen eller kvinnan som tjänar mest pengar i ett hushåll.

För påståendet att kvinnor bör ta större ansvar än män för sysslor i hemmet finns det skillnaderna mellan killar och tjejer men inga skillnader mellan män och kvinnor. En större andel kil-

lar än tjejer håller med om att kvinnan bör ta ett större ansvar. I gruppen 35–74 år finns det inga skillnader mellan könen.

Bilden är lite annorlunda för påståendet att kvinnan bör ta det största ansvaret för barnen. En större andel killar i åldern 16–25 år och en större andel män i åldern 35–74 år håller med om påståendet jämfört med andelen tjejer respektive kvinnor i samma åldersgrupper. En större andel i den äldre åldersgruppen jämfört med i ungdomsgruppen håller med om påståendet. Det gäller oavsett kön.

Det är mycket små skillnader mellan åldersgrupperna för påståendet att det spelar roll om det är mannen eller kvinnan som tjänar mest pengar i ett hushåll. Bland de yngre är det en något mindre andel killar, och bland de äldre är det en större andel kvinnor, som håller med om påståendet.

Tabell 4.3 Andel som instämmer i påståenden om stereotypa könsroller efter kön, 16–25 år och 35–74 år, 2007. Procent

	16–25 år			35–74 år			Totalt	
	Tjejer	Killar	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Andel	Antal
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	4,9	8,4	6,7	5,8	5,9	5,8	6,1	207
I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen	4,5	8,3	6,4	6,8	12,4	9,6	8,7	228
Det spelar roll om det är mannen eller kvinnan som tjänar mest pengar i ett hushåll*	8,4	7,3	7,8	8,3	5,1	6,7	7,0	256

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

* Frågan formuleras omvänt i enkäten men redovisas här utan negation.

Kommentar: I kategorin "Instämmer" räknas de som har svarat 4 och 5 på en 5-gradig skala

Tabell 4.4 Andel som instämmer i påståenden om stereotypa könsroller efter föräldrarnas utbildningsnivå, 16–25 år, 2012. Procent

	Ej eftergymnasial utbildning	Eftergymnasial utbildning	Vet ej	Totalt	
				Andel	Antal
I stort sett är män bättre chefer än kvinnor	14,5	13,2	18,0	14,2	312
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	13,0	9,6	14,7	11,4	250
I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen	11,8	9,6	12,1	10,6	233

*Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.
Kommentar: I kategorin "Instämmer" räknas de som har svarat "Håller absolut med" eller "Håller med".*

Föräldrarnas utbildningsnivå

I tabell 4.4 tittar vi närmare på föräldrarnas utbildning. Vi redovisar inte statistiken uppdelad på kön eftersom materialet är för litet för det.¹¹ Av samma anledning är kategoriseringen av utbildningsnivå ganska grov: *ej eftergymnasial utbildning*, *eftergymnasial utbildning* och *vet inte*. Föräldrarnas utbildningsnivå bestäms av den av föräldrarna som har den högsta utbildningsnivån. I de fall där respondenten inte känner till

antingen den ena eller båda föräldrarnas utbildningsnivå har detta kodats som *vet ej*.¹²

Störst andelar som instämmer i de tre påståendena – att män är bättre chefer, att kvinnor bör ta ett större ansvar i hemmet och att kvinnor och bör ta ett större ansvar för barnen – finner vi bland de som har föräldrar som saknar eftergymnasial utbildning och bland de som inte känner till sina föräldrars utbildningsnivå.

Tabell 4.5 Andel som instämmer i påståenden om stereotypa könsroller efter boenderegion, 16–25 år, 2012. Procent

	Storstadsregion	Ej storstadsregion	Totalt	
			Andel	Antal
I stort sett är män bättre chefer än kvinnor	14,3	14,3	14,3	295
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	10,2	13,6	11,5	237
I en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen	10,5	11,6	10,9	225

*Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.
Kommentar: I kategorin "Instämmer" räknas de som har svarat "Håller absolut med" eller "Håller med".*

Boenderegion

I tabell 4.5 studerar vi hur boendeort och attityder till stereotypa könsroller hänger samman. Vi har delat in regionerna i två grupper: *orstadsregioner* (Stockholm, Göteborg, Malmö och de större högskoleorterna) och *ej storstadsregioner*.

När man studerar attityder till stereotypa könsroller utifrån boenderegion är skillnaderna mycket små (eller obefintliga) för påståendena

att män är bättre chefer än kvinnor och att kvinnor bör ta det största ansvaret för barnen. Det är en större andel av unga inte bor i en storstadsregion än bland de som bor i en storstadsregion som instämmer i påståendet att kvinnor bör ta ett större ansvar än män för sysslor i hemmet. Skillnaden är drygt 3 procentenheter.

Tabell 4.6 Attityder till jämställdhet bland unga som deltagit i våldsamma eller kränkande aktiviteter, 16–25 år, 2012. Procent

		Deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken	
		Ja	Nej, det skulle jag aldrig göra
Kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet	Håller med	42	58
	Håller inte med	19	81
		Skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben	
		Ja	Nej, det skulle jag aldrig göra
	Håller med	19	81
	Håller inte med	7	93

*Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.
Kommentar: Antal svarande = 2 000 för frågan om deltagande i "lekar" och 2 164 för frågan om elaka kommentarer.*

Stereotypa könsroller och våld

I avsnittet *Attityder till våld och kränkande handlingar* (s. 114) redovisar vi statistik över ungas attityder till våld och kränkande handlingar och deras faktiska deltagande i dessa aktiviteter. Vi tittar dock här lite närmare på sambanden mellan attityder till våld och kränkande handlingar å ena sidan och attityder till stereotypa könsroller å andra sidan. Vi begränsar oss till att studera påståendet: *kvinnor bör ta ett större ansvar än män när det gäller sysslor i hemmet*. De frågor om våld och kränkningar vi analyserar är om man deltagit i eller helt tar avstånd från: *"lekar" där slag eller liknande är en del av leken och om man skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben*. Här fokuserar vi på dem som svarat

att de antingen utövat våld som det definieras i frågorna eller att de aldrig skulle göra det. De som har svarat *Det har jag inte gjort, men det kan hända i framtiden* har alltså exkluderats från analysen.

I tabell 4.6 är det tydligt att de som svarar att de instämmer i påståendet att kvinnor bör ta ett större ansvar än män för sysslor i hemmet i högre grad har deltagit i våldsamma och kränkande handlingar som de definieras här. För de så kallade maktlekarna är skillnaden hela 23 procentenheter och motsvarande skillnad för att ha skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben är 12 procentenheter.

Attityder till maskulinitet

Maskulinitet innebär förenklat våra gemensamma föreställningar om manlighet. Vilka föreställningar har vi om sociala och kulturella livsvillkor, livsstilar, attityder och handlings-sätt? Vilka förväntningar har vi? Forskningsfältet maskulinitet har existerat i ungefär 20 år. År 1995 kom Raewyn Connells bok *Masculinities* och den innebar i mångt och mycket startskottet för den forskningsinriktning som ofta går under benämningen mansforskning eller till och med *kritisk* mansforskning för att markera den feministiska traditionen (Herz & Johansson 2011). I det inledande kapitlet diskuterades att våld enligt maskulinitetsteorierna på flera olika sätt är centralt för den manliga identiteten.

Messerschmidt (1993) menar att våld kan användas för att skapa maskulinitet och status när detta inte kan uppnås på annat sätt. Att utöva våld eller vilja utöva våld är enligt Kimmel (1994) den tydligaste manifestationen av maskulinitet. Som diskuterats tidigare (se kapitel 1) innebär detta inte att alla killar och män är våldsbejakande. Men det innebär att alla killar och män – och kanske också tjejer och kvinnor – behöver förhålla sig till våld som en markör för maskulinitet.

I de statistiska analyserna i detta avsnitt använder vi oss enbart av Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 eftersom det är det enda av de material vi använder oss av som har information om attityder till maskulinitet/femininitet. Därför finns det inga jämförelser över tid eller mellan unga och äldre. I ungdomsenkäten finns det fem olika påståenden om maskulinitet/femininitet:

1. Det finns förväntningar på hur jag ska vara som kille eller tjej.
2. Det är viktigt att tjejer är kvinnliga.
3. Det är viktigt att killar är manliga.
4. De flesta i mitt umgänge/i mina omgivning tycker att det är viktigt att killar är manliga.
5. Jag vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag.

Påståendena 1 och 5 är mer diffusa och svårtolkade jämfört med påståendena 2–4. Men det kan också vara rimligt att fråga sig vad som avses med *kvinnligt* och *manligt* i påståendena 2–4. En viktig fråga som vår studie inte kan svara på är vilka egenskaper och beteenden som de unga förknippar med att vara manlig respektive kvinnlig.

Som för attityder till stereotypa könsroller fanns det fyra svarsalternativ:

1. Håller absolut med
2. Håller med
3. Håller inte med
4. Håller absolut inte med.

Om man har angett något av de två första svarsalternativen tolkas det som att man har traditionella värderingar av maskulinitet/femininitet. Vi börjar med att redovisa attityder till maskulinitet och femininitet uppdelat på kön och ålder i tabell 4.7.

I ungdomsgruppen totalt är det 87 procent som instämmer i påståendet att det finns förväntningar på hur de ska vara som kille eller tjej (tabell 4.7). Det är också 60 procent av de unga som uppger att de flesta i deras umgänge eller omgivning tycker att det är viktigt att killar är manliga. En något mindre andel svarar att de själva anser att det är viktigt att tjejer är kvinnliga (39 procent) och att killar är manliga (44 procent). Det innebär att det är störst andelar bland både tjejer och killar som håller med om det stereotypa påståendet att det är viktigt att killar är manliga. Det är störst andel bland unga killar som tycker att det är viktigt att killar är manliga. Bland killar i åldern 16–19 år är det 61 procent som instämmer i påståendet. Det kan man jämföra med 28 procent bland tjejer i åldern 20–25 år.

Tjejer som grupp är mindre benägna att hålla med om påståenden om maskulinitet och femininitet. De uppger också i större utsträckning att de vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag. Drygt 50 procent bland tjejerna och knappt 40 procent bland killarna instämmer i detta påstående. Det är intressant att notera att andelen som uppger att de flesta i omgivningen tycker att det är viktigt att killar är manliga är större än den andel som uppger att de själva tycker det är viktigt att killar är manliga. Detta gäller gruppen totalt men också när vi tar hänsyn till kön och ålder. Men det är den yngre åldersgruppen (16–19 år) som i störst utsträckning säger att omgivningen tycker att det är viktigt att killar är manliga. Det gäller inte minst de unga tjejerna (70 procent).

Tabell 4.7 Andel som instämmer i påståenden om maskulinitet och femininitet efter kön, 16–19 år och 20–25 år 2012. Procent

	Tjejer			Killar			Totalt	
	16–19 år	20–25 år	Samtliga	16–19 år	20–25 år	Samtliga	Andel	Antal
Det finns förväntningar på hur jag ska vara som kille eller tjej	89	92	90	86	87	87	87	1 949
Det är viktigt att tjejer är kvinnliga	30	21	25	55	53	54	39	978
Det är viktigt att killar är manliga	39	28	32	61	53	56	44	869
De flesta i mitt umgänge/i mina omgivningar tycker att det är viktigt att killar är manliga	70	52	59	69	61	64	60	1 354
Jag vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag	51	55	53	36	38	37	44	984

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: I kategorin "Instämmer" räknas de som har svarat "Håller absolut med" eller "Håller med".

Föräldrarnas utbildningsnivå

I tabell 4.8 undersöks samvariationen mellan föräldrarnas högsta utbildningsnivå och attityder till maskulinitet och femininitet uppdelat på kön.

Som vi sett instämmer störst andel ungdomar i påståendet att det finns förväntningar på hur jag ska vara som kille eller tjej och av dem är det störst andel som har föräldrar med eftergymnasial utbildning. Detta mönster gäller för både tjejer och killar. Totalt instämmer 91 procent i gruppen där föräldrarna har eftergymnasial utbildning jämfört med 87 procent i gruppen vars föräldrar saknar eftergymnasial utbildning och 80 procent i gruppen som inte vet vilken utbildningsnivå deras föräldrar har. Den stora skillnaden finns alltså mellan dem som inte känner till sina föräldrars utbildningsnivå och övriga.

Däremot är det större andelar, bland dem vars föräldrar saknar eftergymnasial utbildning och bland dem som inte känner till sina föräldrars högsta utbildning, som instämmer i påståendena att det är viktigt att tjejer är kvinnliga, att det är viktigt att killar är manliga och att de flesta i ens omgivning och bekantskapskrets tycker det är viktigt att killar är manliga. Som exempel är skillnaden för påståendet att det är viktigt att killar är manliga ungefär 10 procentenheter.

Det är störst andel av dem som har föräldrar med eftergymnasial utbildning som vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag. Här hittar vi också den enda tydliga könsskillnaden – skillnaden mellan utbildningskategorierna är större för tjejer än för killar.

Tabell 4.8 Andel som instämmer i påståenden om maskulinitet och femininitet efter kön och föräldrarnas utbildningsnivå, 16–25 år, 2012. Procent

	Ej eftergymnasial utbildning			Eftergymnasial utbildning			Vet ej			Totalt	
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Andel	Antal
Det finns förväntningar på hur jag ska vara som kille eller tjej	90	84	87	92	91	91	83	78	80	88	1 926
Det är viktigt att tjejer är kvinnliga	26	59	43	23	52	37	31	53	43	40	864
Det är viktigt att killar är manliga	35	64	50	29	52	41	44	56	51	45	975
De flesta i mitt umgänge/i mina omgivning tycker att det är viktigt att killar är manliga	63	68	66	55	63	59	67	60	63	61	1 339
Jag vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag	50	37	43	57	39	48	45	32	38	45	972

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: I kategorin "Instämmer" räknas de som har svarat "Håller absolut med" eller "Håller med".

Boenderegion

Tabell 4.9 visar attityder till maskulinitet och femininitet uppdelat på boendeort och kön.

Totalt sett är det en större andel av unga som bor i en storstadsregion som upplever att det finns förväntningar på hur de ska vara som killar och tjejer jämfört med unga som inte bor i en storstadsregion (tabell 4.9). Det är en större andel som instämmer i påståendena: det är viktigt att tjejer är kvinnliga och de flesta i mitt umgänge/i mina omgivningar tycker att det är viktigt att killar är manliga, om man inte bor i en storstadsregion jämfört om man bor i en storstadsregion. Skillnaden för det senare påståendet är 6 procentenheter.

För påståendet att det är viktigt att killar är manliga är förhållandet det omvända – det är en större andel killar som instämmer i detta påstående bland de som bor i en storstadsregion. Slutligen är det en större andel som vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag bland dem som bor i en storstadsregion. Skillnaden jämfört med dem som inte bor i en storstadsregion är 4 procentenheter.

Skillnaderna mellan könen uppdelat på ort är små för påståendet att det finns förväntningar på hur jag ska vara som kille eller tjej. I övrigt finns det en tendens att skillnaderna utifrån boendeort är något större för killar än för tjejer.

Tabell 4.9 Andel som instämmer i påståenden om maskulinitet och femininitet efter kön och boenderegion, 16–25 år, 2012. Procent

	Storstadsregion			Ej storstadsregion			Totalt	
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Andel	Antal
Det finns förväntningar på hur jag ska vara som kille eller tjej	91	90	90	89	84	86	89	1 816
Det är viktigt att tjejer är kvinnliga	27	52	37	22	56	40	40	810
Det är viktigt att killar är manliga	32	53	43	32	60	39	44	905
De flesta i mitt umgänge/i mina omgivningar tycker att det är viktigt att killar är manliga	57	61	59	61	68	65	61	1 244
Jag vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag	54	40	47	50	36	43	45	918

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: I kategorin "Instämmer" räknas de som har svarat "Håller absolut med" eller "Håller med".

Maskulinitet och våld

Som i avsnittet om attityder till jämställdhet gör vi även här en kort analys av sambandet mellan attityder till maskulinitet och attityder till och faktiskt utövande av våldsamma och kränkande handlingar. Vi begränsar oss till påståendet att det är viktigt att killar är manliga, vilket var det stereotypa påstående om maskulinitet och femininitet som största andel höll med om (44 procent).

Det är en större andel bland dem som instämmer i påståendet att det är viktigt att killar är manliga, än bland de som inte håller med om detta, som har utfört någon av de våldsamma eller kränkande handlingarna. Skillnaderna varierar mellan 11 och 6 procentenheter (tabell 4.10).

I tabell 4.7 visade vi att en större andel av ungdomarna uppger att de flesta i ens omgiv-

ning tycker att det är viktigt att killar är manliga jämfört med om man själv tycker det är viktigt att killar är manliga (60 procent jämfört med 44 procent). Det kan man se som ett uttryck för gruppträck. Därför gör vi i tabell 4.11 om samma analys som i tabell 4.10, men istället för att analysera om man själv tycker att det är viktigt att killar är manliga analyserar vi om ens omgivning tycker det är viktigt att killar är manliga.

Det är en större andel bland dem som instämmer i påståendet att de flesta i mitt umgänge/i mina omgivningar tycker det är viktigt att killar är manliga, att ha utövat våldsamma eller kränkande handlingar, än det är bland dem som inte instämmer i påståendet. Men andelarna är lite lägre jämfört med att själv tycka att det är viktigt att killar är manliga (tabell 4.11).

Tabell 4.10 Attityder till maskulinitet bland unga som deltagit i våldsamma eller kränkande aktiviteter, 16–25 år, 2012. Procent

		Deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken	
		Ja	Nej, det skulle jag aldrig göra
Det är viktigt att killar är manliga	Håller med	27	73
	Håller inte med	16	84
		Skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben	
		Ja	Nej, det skulle jag aldrig göra
	Håller med	12	88
	Håller inte med	6	94

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Kommentar: Antal svarande = 1 980 för frågan om deltagande i "lekar" och 2 108 för frågan om elaka kommentarer.

Tabell 4.11 Umgångets och omgivningens attityder till maskulinitet bland unga som deltagit i våldsamma eller kränkande aktiviteter, 16–25 år, 2012. Procent

		Deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken	
		Ja	Nej, det skulle jag aldrig göra
De flesta i mitt umgänge eller i mina omgivningar tycker det är viktigt att killar är manliga	Håller med	24	76
	Håller inte med	17	83
		Skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben	
		Ja	Nej, det skulle jag aldrig göra
	Håller med	10	90
	Håller inte med	6	94

*Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.
Kommentar: Antal svarande = 1 979 för frågan om deltagande i "lekar" och 2 107 för frågan om elaka kommentarer.*

Attityder till våld och kränkande handlingar

I detta avsnitt fokuserar vi på attityder till våld och kränkande handlingar. I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012 finns ett antal påståenden om eget våldsutövande och attityder till våldsutövande. Påståendena handlade om att skriva elaka kommentarer på webben, att delta i "lekar" där slag är en del av leken, att delta i supporterbråk, att förolämpa eller skada någon i samband med eget idrottsutövande eller försöka göra det och att tvinga eller försöka tvinga någon till sexuella handlingar. En del av dessa handlingar kan verka ganska oskyldiga men bör ses som en del av ungas vardagliga kontakt med våld.

Det fanns tre svarsalternativ:

1. Det har jag gjort
2. Det har jag inte gjort, men det kan hända i framtiden
3. Det skulle jag aldrig göra.

Svarsalternativen täcker alltså både faktiska handlingar och attityder. Att svara att man har utfört en handling eller att man aldrig skulle utföra en handling, är tydliga svar som är svåra att misstolka. Trots det finns det alltid en risk att det svar man ger påverkas av till exempel social önskvärdhet (det vill säga att man svarar på ett sådant sätt att man tror att svaret ger uttryck för det som är socialt önskvärt). Det är ett problem som alltid förekommer i attitydundersökningar.

Svaret det har jag inte gjort, men det kan hända i framtiden, är mer svävande. En kategorisk tolkning av svaret är att man planerar att utföra handlingen i framtiden. En annan kategorisk tolkning är att den som svarar inser att det egna beteendet inte alltid är förutsägbart och att saker man inte räknar med kan komma att ske. Svarsalternativet är alltså något otydligt och resultatet bör tolkas med viss försiktighet.

Det är två saker som är särskilt tydliga i tabell 4.12. För det första tar den stora majoriteten avstånd från våldshandlingar som de definieras

Tabell 4.12 Utövande av och attityder till våldsamma och kränkande handlingar efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

	Det har jag gjort			Det har jag inte gjort, men det kan hända i framtiden			Det skulle jag aldrig göra			Totalt	
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Andel	Antal
Deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken	10	27	19	6	14	10	84	58	71	100	2 245
Skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben	6	10	8	4	5	4	91	85	88	100	2 241
Deltagit aktivt i supporterbråk, i eller utanför en idrottsarena	0	2	2	2	6	4	97	92	94	100	2 241
Förolämpat, skadat eller försökt skada någon i samband med eget idrottsutövande	2	10	6	1	4	3	97	86	91	100	2 242
Tvingat eller försökt tvinga någon till sexuella handlingar	0	1	0	0	0	0	99	99	99	100	2 245

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

i Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012. För det andra finns det tydliga skillnader mellan tjejers och killars utövande av och attityder till våldsamma och kränkande handlingar. Tjejer tar genomgående avstånd från de våldsamma handlingar som frågorna gäller i större utsträckning än killar. Den största skillnaden mellan könen finns bland dem som svarat att de aldrig skulle delta i "lekar" där slag eller liknande är en del

av leken. När det gäller det svarsalternativet är skillnaden mellan könen 26 procentenheter. Den våldsamma eller kränkande handling som störst andel anger att de har utfört är att ha deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken. Totalt uppger 19 procent av de unga att de har deltagit i sådana "lekar" (10 procent av tjejerna och 27 procent av killarna).

Bland samtliga unga svarade 8 procent att de har skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben. Andelen är något större bland killar jämfört med tjejer (10 procent bland killarna och 6 procent bland tjejerna).

Den kanske mest allvarliga handlingen är att *tvinga till sig sexuella tjänster*. Det är också den handling som den största andelen unga tar avstånd från. Det är bara åtta ungdomar som svarar att de inte gjort det men att det kan hända i framtiden. Skillnaden mellan könen är bara 0,4 procentenheter (syns inte i tabellen).

I fortsättningen kommer vi enbart att analysera svarsalternativen det har jag gjort och det skulle jag aldrig göra. Vi kommer också att fokusera på de två våldsamma och kränkande handlingar som de flesta deltagit i: ”lekar” där slag eller liknande är en del av leken och att ha skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben.

Föräldrarnas utbildningsnivå

I tabell 4.13 studeras samvariationen mellan utövande av våldsamma och kränkande handlingar och föräldrarnas utbildningsnivå.

Det är en större andel unga som har deltagit i så kallade maktlekar och en större andel som har skrivit elaka kommentarer på webben om föräldrarna antingen saknar eftergymnasial utbildning eller om man inte känner till sina föräldrars högsta utbildning, jämfört med om föräldrarna har eftergymnasial utbildning. Vi ser inte några uppenbara könsskillnader utifrån föräldrarnas utbildningsnivå.

Tabell 4.13 Andel som utövat våldsamma eller kränkande handlingar efter kön och föräldrarnas utbildningsnivå, 16–25 år, 2012. Procent

	Ej eftergymnasial utbildning			Eftergymnasial utbildning			Vet ej			Totalt	
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Andel	Antal
Deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken	11	36	23	9	30	19	14	31	24	21	417
Skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben	9	11	10	4	9	7	6	14	10	8	172

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Tabell 4.14 Andel som utövat våldsamma eller kränkande handlingar efter kön och boenderegion, 16–25 år, 2012. Procent

	Storstadsregion			Ej storstadsregion			Totalt	
	Tjejer	Killar	Samtliga	Tjejer	Killar	Samtliga	Andel	Antal
Deltagit i "lekar" där slag eller liknande är en del av leken	9	31	19	12	33	23	21	384
Skrivit elaka kommentarer om en namngiven kompis eller bekant på webben	6	12	9	7	9	8	8	166

Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.

Boenderegion

I tabell 4.14 visas statistik för utövande av våldsamma eller kränkande handlingar uppdelat på boendeort och kön.

Det är en större andel unga som uppger att de har deltagit i så kallade maktlekar bland de som inte bor i en storstadsregion jämfört med de som bor i en storstadsregion, skillnaden är 4 procentenheter. Skillnaderna mellan boendeorterna är mycket små när det gäller att ha skrivit elaka kommentarer på nätet. Det finns inga uppenbara könsskillnader i utövande av våldsamma eller kränkande handlingar uppdelat på boendeort.

Politiskt våld och våld som försvar

Våld kan motiveras på många olika sätt och fylla olika syften för olika individer eller grupper. Ett slags våld går under beteckningen *politiskt våld*. Det kan vara intressant att studera hur vanligt förekommande en tillåtande attityd till politiskt våld är och om det finns några skillnader mellan unga och äldre. I tabell 4.15 använder vi Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudier från 2002 och 2007. Som tidigare beskrivits finns både unga i åldern 16–25 år och äldre i åldern 35–74 år representerade i dessa material. De fick ta ställning till ett antal påståenden där den inledande frågeformuleringen var: *Nu kommer flera frågor om vad du anser som rätt eller fel. I vilken utsträckning kan följande handlingar rättfärdigas?* Ett av påståendena var *att bruka våld i politiskt syfte*. År 2002 angavs svaret på en sjugradig skala där 1 var *aldrig rätt* och 7 var *kan vara rätt*. År 2007 angavs svaret istället på en femgradig skala där 1 var *aldrig rätt* och 5 var *kan vara rätt*. För 2002 kodades de som svarat 5, 6 eller 7 som *instämmer*. För 2007 kodades de som svarat 4 eller 5 som *instämmer*.

Tabell 4.15 Andel som anser att det kan vara rätt att bruka våld i politiskt syfte efter kön, 16–25 år och 35–74 år, 2002 och 2007. Procent

		2002	2007
16–25 år	Tjejer	7,0	3,2
	Killar	11,3	8,0
	Samtliga	9,1	5,7
35–74 år	Kvinnor	2,5	1,4
	Män	3,2	2,1
	Samtliga	2,9	1,7
Totalt i antal		2 484	2 597

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2002 och 2007.

Kommentar: 2002 redovisas de som har svarat 5, 6 eller 7 på en skala från 1 till 7 där 1 betyder "Instämmer inte alls" och 7 betyder "Instämmer helt och hållet". 2007 redovisas de som svarat 4 eller 5 på en skala från 1 till 5 där 1 motsvarar "Instämmer inte alls" och 5 motsvarar "Instämmer helt".

Andelen som tycker att det kan vara rätt att bruka våld i politiskt syfte var större 2002 jämfört med 2007, större bland yngre jämfört med bland äldre, och större bland killar och män jämfört med bland tjejer och kvinnor (tabell 4.15). Men det är ändå få som tycker att politiskt våld kan vara rättfärdigt: andelen varierar mellan 2 och 9 procent.¹³

En annan situation som teoretiskt sett kan motivera våld är om man upplever att man behö-

ver försvara någon eller något i sin närhet: en anhörig, en vän eller någon form av egendom. Denna typ av våld kallas ofta för legitimt våld. För denna typ av våld var frågan i attityd- och värderingsstudien 2007 följande: Kan det vara rätt att använda våld för att försvara egendom eller en vän/anhörig? Precis som för frågan om politiskt våld angavs svaret på en sjugradig skala där 1 var aldrig rätt och 7 var kan vara rätt.

Tabell 4.16 Andel som anser att det kan vara rätt att använda våld för att försvara en vän, en anhörig eller egendom efter kön, 16–25 år och 35–74 år, 2007. Procent

		2007
16–25 år	Tjejer	61
	Killar	76
	Samtliga	69
35–74 år	Kvinnor	46
	Män	72
	Samtliga	59
Totalt i antal		2 596

Källa: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.

Kommentar: Här redovisas de som har svarat 5, 6 eller 7 på en skala från 1 till 7 där 1 betyder "Instämmer inte alls" och 7 betyder "Instämmer helt och hållet".

Det är en mycket större andel som tycker att det är rätt att använda våld för att försvara en anhörig, en vän eller egendom jämfört med hur stor andel som tycker det är rätt att använda politiskt våld (tabell 4.16). Endast kring en fjärdedel av männen och killarna tar avstånd från denna typ av våld. Bland tjejer och kvinnor är andelen runt hälften. Det innebär att kring 70 procent av de unga och 60 procent av den äldre åldersgruppen tycker att det kan vara rätt att använda denna typ av våld. Precis som för politiskt våld har killar och män en mer tillåtande attityd. Ungefär 75

procent av killarna och männen tycker att det kan vara rätt att använda våld för att försvara en anhörig, en vän eller egendom. Skillnaden mellan unga killar och män är mycket liten, vilket är en skillnad jämfört med attityderna till politiskt våld. Tjejer i åldern 16–25 år tycker i större utsträckning att det kan vara rätt att använda våld för att försvara en anhörig, en vän eller egendom jämfört med kvinnor i åldern 35–74 år. Frågan fanns inte med i attityd- och värderingsstudien 2002.

Ungas syn på sexualbrott

Avslutningsvis ska vi titta på ungas attityder till olika våldtäktsmyter. En våldtäktsmyt är en felaktig föreställning som bidrar till att frågan om skuld och ansvar kan ifrågasättas. Syftet med studier kring våldtäktsmyter är att mäta acceptansen för olika könsstereotypa påståenden då en del av skulden för det sexuella våldet läggs på offret. Tidigare studier har visat att män i större omfattning än kvinnor tenderar att tro på våldtäktsmyter. En studie bland universitetsstudenter i USA (Ferro, Cermele & Saltzman 2008) visade att de manliga studenterna i större omfattning än de kvinnliga höll med om våld-

täktsmyterna. Studien visade också att studenterna ansåg att våldtäkt och sexuellt tvång inom nära relationer är mer problematiska att tolka än andra sexualbrott. Sexuellt våld inom nära relationer var något som studenterna förklarade som "olyckor" och en följd av mäns svårigheter att avbryta en sexakt i vissa situationer, något som bidrar till att bagatellisera brottets karaktär.

Underlaget till tabell 4.17 är hämtat från Ungdomsstyrelsens enkätstudie *Unga, sex och internet 2009*. Alla påståenden ställdes i form av "sanningar" som respondenterna fick ta ställning till.

Tabell 4.17 Andel elever i gymnasieskolans år 3 som instämmer i olika våldtäktsmyter efter kön, 2009. Procent

	Killar	Tjejer	Samtliga
Om en kvinna blir våldtagen när hon är full, är hon åtminstone delvis ansvarig för att ha släppt kontrollen.	13	8	11
Anklagelser om våldtäkt används ofta som ett sätt att ge tillbaka mot män.	35	17	25
Vanligtvis är det bara kvinnor som klär sig utmanande som blir våldtagna.	33	15	23
Det är osannolikt att en våldtäkt sker i kvinnans egen kända omgivning.	13	7	10
Kvinnor tenderar att överdriva hur mycket en våldtäkt påverkar dem.	17	7	11
Många kvinnor lockar först mannen och ropar sedan "våldtäkt".	15	5	10
En man som flirtar med en annan man förtjänar att bli våldtagen.	14	2	8
En kvinna som "retas" med män förtjänar allt som skulle kunna hända.	7	2	5
När kvinnor blir våldtagna beror det ofta på att deras sätt att säga "nej" var dubbeltydigt.	9	5	7
En kvinna som klär sig i tajta kläder borde inte vara överraskad om en man försöker tvinga henne att ha sex.	16	6	11

Källa: Ungdomsstyrelsens enkätstudie Unga, sex och internet 2009.

Kommentar 1: Med "Instämmer" menas de som har svarat 5, 6 eller 7 på en skala från 1 till 7 där 1 betyder "Instämmer inte alls" och 7 betyder "Instämmer helt och hållet".

Kommentar 2: Antalet killar som stämmer in i de olika påståendena varierar mellan 108 och 431, och antalet tjejer mellan 38 och 255.

Andelen elever i gymnasieskolans år 3 som instämmer i våldtäktsmyterna är relativt stor (tabell 4.17). Till exempel instämmer en fjärdedel i påståendet att anklagelser om våldtäkt ofta används som ett sätt att ge tillbaka mot män, och 11 procent håller med om att en kvinna åtminstone delvis själv är ansvarig för att ha släppt kontrollen om hon blir våldtagen när hon är full. Det finns också skillnader mellan killars och tjejers attityder till våldtäktsmyter: killarna instämmer genomgående i högre grad i påståendena jämfört med tjejerna.

Vad är en våldtäkt enligt de unga?

Tabell 4.17 visar att många stereotypa föreställningar kring offrets eventuella skuld till att sexuellt tvång eller våld har ägt rum lever kvar.

Dessa föreställningar bidrar förmodligen till att offret ibland kan ha svårt att bedöma om det som hände var en brottslig gärning eller inte. Det gäller framför allt händelser som sker mellan personer som har en relation sedan tidigare. När det sexuella våldet sker i en relation är det ofta svårt för offret att beskriva vad som har hänt – var det okej sex eller blev jag tvingad till sex mot min vilja – utifrån att det kan vara väldigt oklart för unga personer vilken sorts sex som är okej och vilken som inte är det (Ferro et al. 2008). Unga kan därför känna sig osäkra på vad som är tillåtet och otillåtet i en (kärleks)relation på grund av att våldtäktsmyterna fortsätter att florerat, och trots att allt fler handlingar har blivit definierade som sexualbrott i brottsbalken.

En studie som, trots att den skrevs för ett antal år sedan, fortfarande är viktig att ta upp när

vi diskuterar sexuellt våld bland unga är Stina Jeffners avhandling, *Liksom våldtäkt, typ... Om ungdomars förståelse av våldtäkt*, där hon studerade ungas syn på vad som är okej sex och vad som är våld (1998). Hon undersökte kulturella koder för heterosexuell sex bland 15-åriga killar och tjejer utifrån begreppen *bra sex, förhandlingsutrymme* och *våldtäkt*. Bra sex var det som var eftersträfvansvärt och våldtäkt var det som var förkastligt för både tjejer och killar. Det var dessa två kategorier som ungdomarna kunde resonera kring och förklara vad det var. Ett grundläggande kännetecken för bra sex var att både tjejen och killen ville ha sex. Våldtäkt var sex som skedde efter att tjejen hade sagt nej.

Mellankategorin, *förhandlingsutrymmet*, är forskarens konstruktion kring gråzonen, där hennes informanter hade svårt att bedöma om en sexuell handling var okej eller inte. Det som ofta skapade en osäkerhet om en händelse var en våldtäkt eller inte var om en tjej hade brutit mot de oskrivna reglerna kring hur en tjej ska bete sig.

En av de kulturella koderna som Jeffner identifierade var betydelsen av att säga nej på rätt sätt och i rätt tid. Enligt den koden kunde till exempel ett samlag tolkas som frivilligt om ett nej sägs i sista stund. Men ett tydligt nej från tjejens sida kunde samtidigt vara problematiskt. Det problematiska enligt Jeffner var att det finns en annan kulturell kod som säger att tjejer ska vara snälla och bry sig om andra, de ska därför inte säga nej alltför bestämt (Jeffner 1998).

En annan kulturell kod handlade om reglerna för hur tjejer bör agera och klä sig för att slippa få dåligt rykte och bli kallade "*horror*". Konsekvensen av att bli kallad hora i samband med dåligt rykte var enligt Jeffner att andra regler trädde i kraft för den tjejen jämfört med för andra tjejer. Och enligt dessa regler är en hora alltid med på att ha sex.

Det fanns också andra omständigheter som gjorde det svårt för tjejerna i studien att tolka om en händelse var en våldtäkt eller inte. Till exempel var det svårt för tjejen att tolka vad hon hade varit med om i de fall hon var kär i killen som tvingade till sig sex eller våldtog. De kunde definitivt säga att de hade varit med om något som inte var bra sex, men osäkra på om det kunde kallas våldtäkt. Tjejen gjorde sig medskyldig genom att vara kär i utövaren. Ungefär detsamma gällde ifall tjejen var kraftigt berusad.

Ungdomarna i Jeffners studie visade föga förståelse för vad som kan ligga bakom en tjejs utmanande beteende – att en tjej som vill väcka killars uppmärksamhet genom sitt (över)sexualiserade beteende kan ha stora behov av uppmärksamhet, ömhet och kärlek. Däremot, när det kom till killar som våldtar så beskrevs dessa som "*machosnubbar*" som behöver visa att de är starka, coola och har makt – allt i samklang med den rådande mansnormen i samhället. Utöver att killars beteende inte ansågs som normbrytande så förminskades allvaret i deras gärning genom tjejernas tolkning att killar som våldtar har en tuff yta men att de innerst inne är osäkra killar som inte har haft det så lätt.

Utifrån de tydligt skilda kulturella reglerna och beteendenormerna för tjejer respektive killar förklarade Jeffner att tjejernas handlingsutrymme i sexuella relationer var betydligt mer begränsat än killarnas. Tjejernas (lilla) handlingsutrymme var det utrymme hon hade för att slippa bli våldtagen – killarnas (stora) handlingsutrymme var det utrymme han kunde ta utan att bli anklagad för våldtäkt. Och därför bör de beteendenormer som kopplas till att vara tjej respektive kille förändras om vi ska kunna förebygga sexuellt våld (Jeffner 1998).

Hur attityder till jämställdhet och maskulinitet påverkar utövandet av våld

I detta avsnitt ska vi undersöka hur attityder till stereotypa könsroller och maskulinitet/femininitet samspelar med utövande av våldsamma och kränkande handlingar. Vi kommer först att presentera olika korstabeller och sedan övergå till att presentera resultat från multivariata analyser (logistiska regressioner).

I Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012, som är det material vi använder oss av i detta avsnitt, undersöks ungas attityder till och deltagande i våldsamma och kränkande handlingar genom fem frågor, attityder till jämställdhet genom fyra frågor och attityder till maskulinitet och könsroller genom fem frågor. I detta kapitel har vi hittills analyserat dessa frågor var och en för sig. I detta avsnitt ska vi istället slå ihop vissa frågor. För att avgöra vilka frågor som kan slås ihop har vi gjort faktoranalyser som är en metod för att minska mängden data genom att ta hänsyn till gemensamma bakomliggande faktorer.

Faktoranalysen av frågorna om attityder till och utövande av våldsamma och kränkande handlingar visade att det finns en bakomliggande faktor. Därför använder vi i detta avsnitt en variabel där vi slår samman samtliga fem frågor. Denna variabel används som beroende variabel i de logistiska regressionerna. Alla som uppger att de antingen har utövat minst en våldsam eller kränkande handling eller tror att de kan komma att göra det i framtiden har kodats som 1. De som svarat det skulle jag aldrig göra har kodats som 0. Som tidigare diskuterats är svarsalternativet det har jag inte gjort, men det kan hända i

framtiden svårtolkat och för att göra analysen så tydlig och så lätt som möjligt att tolka utesluter vi de individer som angett detta svarsalternativ på minst en av frågorna ur analysen.

För frågorna om jämställdhet visade faktoranalysen att det fanns en bakomliggande faktor. Alltså slogs samtliga fyra påståenden (i stort sett är män bättre chefer än kvinnor, kvinnor bör ta ett större ansvar än män för sysslor i hemmet, i en familj bör kvinnan ta det största ansvaret för barnen samt det är *inte* viktigt med jämställdhet mellan killar och tjejer) ihop till ett enda mått på attityder till stereotypa könsroller. Måttet är konstruerat som dummyvariabel där de som instämmer i minst ett påstående kodas som 1 och övriga som 0.

Faktoranalysen av påståendena om maskulinitet och femininitet visade att det finns två bakomliggande faktorer. Påståendena det är viktigt att killar är manliga, det är viktigt att tjejer är kvinnliga och de flesta i mitt umgänge/i mina omgivningar tycker det är viktigt att killar är manliga, slogs samman till en dummyvariabel.

De allra flesta (mer än 89 procent) av respondenterna instämmer i minst ett av påståendena: det finns förväntningar på hur jag ska vara som kille eller tjej och jag vill förändra det som anses vara manligt i samhället idag. Det är inte lämpligt att använda en variabel med så lite spridning som förklarande variabel i en multivariat analys och därför utesluter vi den i analyserna nedan.

Vi använder de nya måtten i tabell 4.18 och visar hur attityder till jämställdhet samvarierar med attityderna till maskulinitet och könsroller.

Tabell 4.18 Attityder till jämställdhet och maskulinitet efter kön, 16–25 år, 2012. Procent

			Instämmer i påståenden om maskulinitet och femininitet	
			Ja	Nej
Instämmer i påståenden om stereotypa könsroller	Killar	Ja	31	5
		Nej	43	21
	Tjejer	Ja	12	3
		Nej	51	34

*Källa: Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012.
Kommentar: Antal svarande = killar 1 049 och tjejer 1 099.*

Bland både killar och tjejer är det störst andelar som håller med om påståendena om maskulinitet och femininitet och samtidigt inte håller med om de stereotypa påståendena om könsroller (tabell 4.18). Detta är tydligast för tjejer (51 procent jämfört med 43 procent bland killarna). Det är en större andel killar än tjejer som instämmer i påståenden om maskulinitet och femininitet samtidigt som de instämmer i stereotypa påståendena om könsroller (31 procent jämfört med 12 procent). Drygt en tredjedel av tjejerna håller vare sig med om påståendena om maskulinitet eller om påståendena om stereotypa könsroller. Motsvarande andel bland killarna är en femtedel.

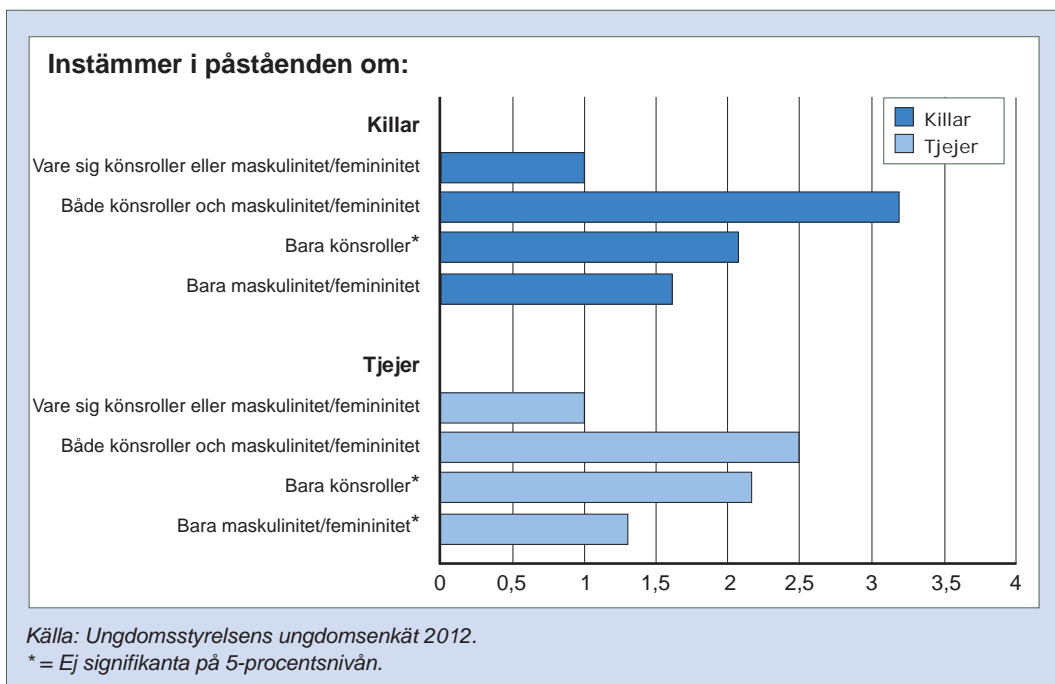
Figurerna 4.1–4.3 visar oddskvoter från logistiska regressioner där utövande av våldsamma eller kränkande handlingar är den beroende variabeln. En oddskvot som överstiger 1 tolkas som en överrisk och en oddskvot under 1 tolkas som en underrisk för att en särskild händelse (i detta fall utövande av våld eller kränkande aktiviteter) ska ske. Vi använder en 5-procentig signifikansnivå.

Ett rimligt antagande är att kombinationen av att instämma i stereotypa påståenden om könsroller och stereotypa påståenden om maskuli-

nitet och femininitet har särskilt stor påverkan på benägenheten att utöva våld eller att ha en tillåtande attityd till våldsutövning. I de logistiska regressionerna har vi därför inkluderat en variabel som kombinerar attityder till stereotypa könsroller och attityder till stereotypa bilder av maskulinitet och femininitet. Variabeln består av fyra kategorier:

1. instämmer vare sig i påståenden om stereotypa könsroller eller stereotypa påståenden om maskulinitet/femininitet;
2. instämmer både i påståenden om stereotypa könsroller och om maskulinitet/femininitet
3. instämmer i påståenden om stereotypa könsroller, men inte i stereotypa påståenden om maskulinitet/femininitet
4. instämmer i påståenden om maskulinitet/femininitet, men inte i påståenden om stereotypa könsroller.

I analyserna används kategori 1 som referenskategori. Alla analyser som oddskvoterna är hämtade från innehåller dessutom ålders-

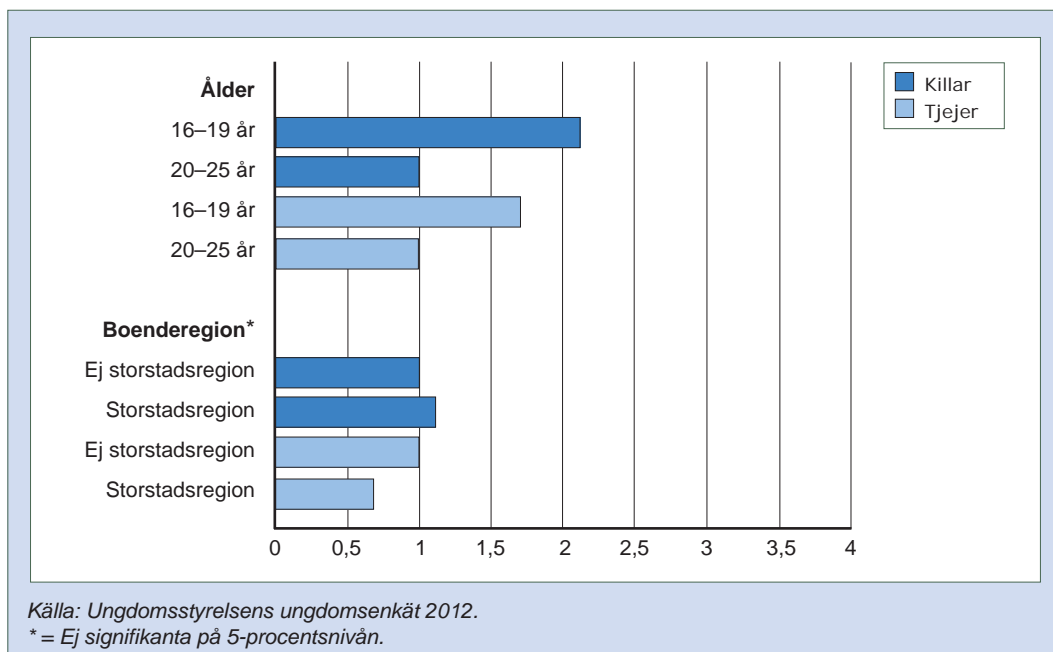

Figur 4.1 Oddskvoten mellan att utöva våldsamma eller kränkande handlingar och attityder till stereotypa könsroller och stereotypa beskrivningar av maskulinitet/femininitet efter kön, 16–25 år, 2012. Oddskvoter.

grupperna 16–19 år och 20–25 år, om man bor i en storstadsregion eller inte, och föräldrarnas högsta utbildningsnivå (inte eftergymnasial, eftergymnasial och vet inte). Alla analyser är genomförda separat för killar respektive tjejer.¹⁴

Figur 4.1 visar oddskvoterna för att ha utfört minst en våldsam eller kränkande handling beroende på olika kombinationer av att instämna eller inte instämna i stereotypa påståenden om könsroller och om maskulinitet och femininitet. Att inte instämna i något av dessa påståenden används som referenskategori (och värdet blir därför 1 för dessa kategorier).

Resultaten visar tydligt att oddskvoten för att ha utfört någon av de våldsamma eller kränkande handlingarna ökar om man instämmer i *både* påståenden om stereotypa könsroller *och* i stereotypa påståenden om maskulinitet och femininitet. Det gäller både för killar och för tjejer. Oddskvoten för killar är emellertid något större än oddskvoten för tjejer. För killar är oddskvoten 3,2 för att ha utfört våldsamma eller kränkande handlingar om man instämmer i både påståenden om stereotypa könsroller och om maskulinitet och femininitet jämfört med om man inte instämmer i sådana påståenden. För tjejer är motsvarande oddskvot 2,5.

Figur 4.2 Oddskvoten mellan att utöva våldsamma eller kränkande handlingar efter kön och boenderegion, 16–25 år, 2012. Oddskvoter.

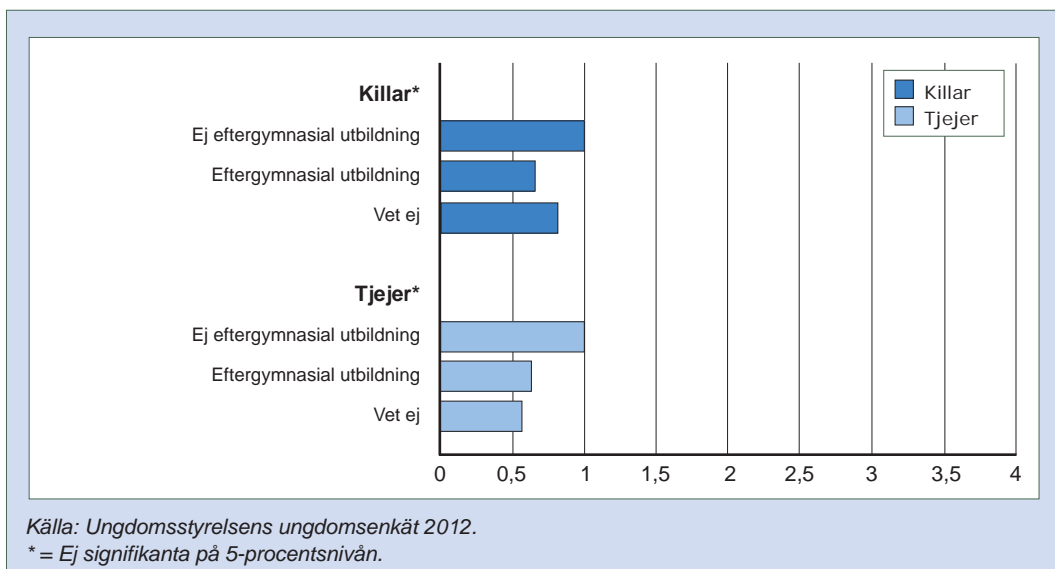
För killar finns det dessutom en signifikant överrisk för att ha utövat våldsamma eller kränkande handlingar om man instämmer i påståenden om maskulinitet och femininitet. För tjejer är motsvarande samband inte statistiskt säkerställt.

I figur 4.2 visas oddskvoterna för ålder och bostadsregion. Enligt dessa resultat löper 16–19-åringar en överrisk att utöva våldsamma eller kränkande handlingar jämfört med 20–25-åringar. Detta resultat gäller för både killar och tjejer och överrisken är ungefär lika stor

för båda könen (knappt fördubblad). Det finns ingen statistiskt signifikant effekt av boenderegion på benägenheten att utöva våldsamma eller kränkande handlingar.

Figur 4.3 visar oddskvoterna för föräldrarnas utbildningsnivå. Det finns inga statistiskt säkerställda resultat för sambanden mellan att utöva våldsamma eller kränkande handlingar å ena sidan och föräldrarnas utbildningsnivå å andra sidan när man studerar detta i en multivariat analys.

Figur 4.3. Oddskvoten mellan att utöva våldsamma eller kränkande handlingar efter kön och föräldrarnas utbildningsnivå, 16–25 år, 2012. Oddskvoter.

Sammanfattning

De statistiska analyserna i detta kapitel presenterades utifrån attityder till jämställdhet, maskulinitet, våld och kränkande handlingar samt utifrån samspelet mellan dem. Vi inleder diskussionen med att sammanfatta resultaten.

Attityder till jämställdhet

Resultaten visar att de allra flesta ungdomar (98 procent av tjejerna och 92 procent av killarna) tycker att jämställdhet mellan könen är viktigt. Men det finns också skillnader mellan könen – en större andel killar än tjejer håller med om stereotypa påståenden om jämställdhet. Ungars föräldrar saknar eftergymnasial utbildning och unga som inte vet vilken högsta utbildning föräldrarna har håller i större utsträckning med om påståenden om stereotypa könsroller jämfört med unga vars föräldrar har en eftergymnasial utbildning. Det är också en något större andel som håller med om påståenden om stereotypa könsroller bland de som inte bor i en storstadsregion jämfört med de som bor i en storstadsregion. Slutligen är det en större andel av unga som har utfört våldsamma eller kränkande handlingar som håller med om påståendet att kvinnor

bör ta ett större ansvar i hemmet, jämfört med unga som inte instämmer i detta påstående.

Attityder till maskulinitet

Analyserna visar att de allra flesta (87 procent) unga upplever att det finns förväntningar på hur de ska vara som killar och tjejer. Över hälften av killarna tycker det är viktigt att killar är manliga och att tjejer är kvinnliga. Bland tjejerna tycker 32 procent att det är viktigt att killar är manliga och 25 procent tycker det är viktigt att tjejer är kvinnliga. Det är anmärkningsvärt att en ännu större andel killar och tjejer instämmer i påståendet att de flesta i mitt umgänge/i mina omgivningar tycker att det är viktigt att killar är manliga.

Det finns alltså en ganska markant könsskillnad i detta sätt att mäta attityder till maskulinitet. Killar håller i större utsträckning med om dessa påståenden jämfört med tjejer. Skillnaden i värderingen av omgivningens attityder är dock mindre. Det finns ett visst mönster att en större andel unga instämmer i stereotypa påståenden om maskulinitet och femininitet om föräldrarna saknar eftergymnasial utbildning eller om de inte känner till sina föräldrars utbildning, jäm-

fört med om föräldrarna har eftergymnasial utbildning. Slutligen är det en större andel unga som instämmer i påståendet att det finns förväntningar på hur de ska vara som kille eller tjej om föräldrarna har eftergymnasial utbildning. Bland unga som tycker det är viktigt att killar är manliga är det en större andel som har utfört våldsamma eller kränkande handlingar.

Attityder till våldsamma eller kränkande aktiviteter

I detta kapitel har vi analyserat fem olika våldsamma eller kränkande aktiviteter: att skriva elaka kommentarer på webben, att delta i "lekar" där slag är en del av leken, att delta i supporterbråk, att förolämpa eller skada någon i samband med eget idrottsutövande eller försöka göra det och att tvinga eller försöka tvinga någon till sexuella handlingar. Majoriteten av unga tar avstånd från dessa våldsamma och kränkande handlingar. Störst andel är det som tar avstånd från att tvinga eller försöka tvinga någon till sexuella handlingar (99 procent bland både killar och tjejer) och minst andel är det som tar avstånd från så kallade maktlekar (58 procent bland killarna och 84 procent bland tjejerna). Killar har genomgående utövat våldsamma och kränkande handlingar i större utsträckning än tjejer.

Det är en större andel som tycker att det kan vara motiverat att använda våld för att försvara en vän, anhörig eller egendom än det är att som tycker att politiskt våld kan vara motiverat. Det är genomgående en större andel killar än tjejer som instämmer i våldtäktsmyter.

Samspelet mellan attityderna

De resultat som hittills sammanfattats bygger på beskrivande statistik. Det fjärde och avslutande empiriska avsnittet, om samspelet mellan attityder till jämställdhet och maskulinitet och utövandet av våldsamma och kränkande handlingar, bygger på logistiska regressioner. Resultaten från dessa analyser visar att oddskvoten för att ha utövat en våldsam eller kränkande handling är 3,2 gånger för killar som både instämmer i påståenden om stereotypa könsroller och i stereotypa påståenden om maskulinitet/femininitet jämfört med för killar som inte instämmer i något av dessa påståenden. Mönstret är detsamma bland tjejer, men oddskvoten är något lägre (2,5). Modellerna kontrollerar för ålder, föräldrarnas utbildningsnivå och boenderegion, vilket innebär att överrisken för våldsamt beteende inte kan bero på dessa faktorer. I en rapport av WHO (2010) refereras opublicerade forskningsresultat som bekräftar dessa resultat – en hög acceptans för våldslegitimerande maskulinitetsnormer bidrar till att förklara våldsamt beteende.

Några resultat bör upprepas och särskilt lyftas fram. De allra flesta unga tar avstånd från våldsamma och kränkande handlingar. Det är vanligare att ha utövat våldsamma eller kränkande handlingar bland killar än det är bland tjejer. De allra flesta ungdomar tycker att jämställdhet mellan könen av viktigt. Samtidigt upplever de allra flesta ungdomar att det finns förväntningar på hur de ska vara som killar och tjejer. Det är också vanligare att tro att omgivningen tycker det är viktigt att killar är manliga än det är att själv tycka det. Det är vanligt, speciellt bland killar, att instämma i våldtäktsmyter. Att instämna i påståenden om stereotypa könsroller och stereotypa beskrivningar av maskulinitet och femininitet är förenat med en överrisk för våldsamt och kränkande beteende både bland killar och bland tjejer.

Referenser

- Allwood, J., Franker, G. & Kós-Dienes, D. (1988). Värderingar, attityder och tvärkulturell kommunikation. I Allwood (Red.), *Attityder och värderingar i kulturmöten*. Göteborgs universitet: Papers in Anthropological Linguistics 19 and KIM 6.
- Brottsförebyggande rådet (2010). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från skolundersökningen om brott åren 1995–2008*. Stockholm: Fritzes.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Ferro, C., Cermele, J. & Saltzman, A. (2008). Current Perceptions of Marital Rape: Some good and not so good news. *Journal of Interpersonal Violence*, 23: 764.
- Herz, M. & Johansson, T. (2011). *Maskuliniteter – kritik, tendenser, trender*. Malmö: Liber.
- Jeffner, S. (1998). *Liksom våldtäkt, typ ... Om ungdomars förståelse av våldtäkt*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Kimmel, M. (1994). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. In H. Brod & M. Kaufman (Eds.), *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of theory*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Oscarsson, H. (Red.) (2002). *Spår i framtiden. Ung-SOM-undersökningen, Västsverige 2000 SOM-rapport nr 28*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in the Making. Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ungdomsstyrelsen (2007). *Fokus 07 – en analys av ungas hälsa och utsatthet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2008). *Demokrati och mänskliga rättigheter. Svenska folkets kunskaper och värderingar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010). *Hon han hen – en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- WHO (2010). *European report on preventing violence and knife crime among young people*. Köpenhamn: WHO Regional Office for Europe.

Elektroniska källor

Regeringen. Mål och budget för jämställdhetspolitiken
www.regeringen.se/sb/d/2593/a/14257,
2012-11-26.

Noter

¹ Vi har valt att använda föräldrars utbildningsnivå, även om tidigare studier har visat att utbildningsnivå inte ingår bland de viktigare riskfaktorerna för våldsamt beteende. Detta på grund av att andra mer relevanta frågor om social bakgrund saknades i frågeenkäten.

² Resultaten är uppdelade på beskrivande statistik och multivariata analyser. I den beskrivande statistiken signifikantestast vi inte skillnaderna mellan olika grupper. Det görs istället i de multivariata analyserna där samtliga variabler inkluderas.

³ Urvalet var ett obundet slumpmässigt urval vilket innebär att alla personer i alla delar av Sverige i den aktuella åldersgruppen hade lika stor sannolikhet att komma med. Datainsamlingen genomfördes som en postenkät under våren 2012.

⁴ I ett första skede inkluderade vi utländsk bakgrund i analyserna. Resultaten visar att denna grupp inte avviker från gruppen som är född i Sverige.

⁵ Det var 180 individer som av olika anledningar inte kunde nås och nettourvalet uppgår därför till 4 320 ungdomar. Av de 2 251 individer som svarade besvarade 1 731 individer enkäten via post, 268 svarade via webben och 252 telefonintervjuades.

⁶ Urvalet var obundet slumpmässigt och utgjordes av 6 000 individer i åldern 18–25 år bosatta i Sverige. Undersökningen genomfördes som en postenkät med tre påminnelser. Totalt besvarade 2 951 individer enkäten. Det innebär att svarsfrekvensen är 49,3 procent.

⁷ Urvalet var obundet slumpmässigt och bestod av 5 000 individer i åldern 16–29 år och 1 500 individer i åldern 35–74 år. Datainsamlingen genomfördes som en postenkät med två påminnelser. Totalt besvarade 3 672 individer enkäten vilket ger en svarsfrekvens på 56,9 procent.

⁸ Urvalet var obundet slumpmässigt och utgjordes av 6 000 individer i åldern 16–29 år och 1 500 individer i åldern 35–74 år. Enkätsvaren samlades in via post och med tre påminnelser. Totalt besvarade 2 727 individer i den yngre åldersgruppen enkäten och 905 individer i den äldre åldersgruppen. Det innebär att svarsfrekvensen är 45,8 respektive 60,4 procent.

⁹ Urvalet bestod av ett klusterurval där urvalsramen utgjordes av gymnasieskolor. I undersökningen deltog totalt 3 503 elever i år 3 från 119 gymnasieskolor.

¹⁰ Alla analyser är baserade på viktade material.

¹¹ Det är ganska få ungdomar som instämmer i de stereotypa påståendena om jämställdhet. Därför blir underkategorierna väldigt små om man dessutom delar upp denna grupp på kön.

¹² Gruppen som inte känner till sina föräldrars högsta utbildning utgörs av 301 individer. Eftersom det är förhållandevis många behålls de i analysen och bildar en egen kategori. Det är svårt att veta i vilken utsträckning denna grupp är homogen och varför de inte vet vilken utbildningsnivå deras föräldrar har.

¹³ En spekulation är att skillnaderna mellan 2002 och 2007 är en "Göteborgseffekt". Sommaren 2001 hölls ett EU-toppmöte i Göteborg och i anslutning till det besökte USA:s dåvarande president George W Bush Sverige. Med anledning av toppmötet drabbade demonstranter och aktivister samman med polis och kravallerna var de mest omfattande i Sverige på mycket lång tid.

¹⁴ En rad olika regressionsmodeller har utförts men bara den som beskrivs ovan presenteras här. För det första har attityderna till stereotypa könsroller och maskulinitet/femininitet inkluderats som separata variabler i regressionserna. De har inkluderats som både kontinuerliga variabler (additiva index) och som kategoriska variabler (fem respektive fyra kategorier) samt som dummyvariabler i logistiska regressioner. Dessutom har linjära regressioner utförts där den beroende variabeln är ett additivt index (0–5) över de fem frågorna om våldsamma och kränkande handlingar. Även i de linjära regressionerna har de tre olika alternativen för kodning av attityder till jämställdhet och maskulinitet prövats. Slutligen har den kombinerade variabeln över attityder till stereotypa könsroller och stereotypa uppfattningar om maskulinitet/femininitet inkluderats i en linjär regression. Samtliga modeller ger i stort sett samma resultat. Därför har vi valt att presentera den modell vi tror är mest tillgänglig.

Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning

Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet

Emy Bäcklin: doktorand i kriminologi • Christoffer Carlsson: doktorand i kriminologi • Tove Pettersson: docent i kriminologi

Förord

Tre forskare från kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, Emy Bäcklin, Christoffer Carlsson och Tove Pettersson har på Ungdomsstyrelsens beställning skrivit artikeln Maskuliniteter som livsloppsprocesser som belyser hur män med en lång brottslig bana bakom sig förhåller sig till maskulinitet och våld. Artikeln, som redovisas här i sin helhet, beskriver också hur män, som övergett en brottslig bana och arbetar med att hjälpa andra till en liknande utveckling, förhåller sig till de förväntade maskulinitetskonstruktionerna.

Den kriminella maskuliniteten lägger stor vikt vid att bejaka våld och ha ett starkt och stryktåligt yttre. En del killar är starkt attraherade av just den kriminella maskuliniteten och vad den bär med sig. Samhörigheten med den kriminella gruppen går före flickvännen och familjen. Men när en kille vill lämna det kriminella livet blir en sådan maskulinitetskonstruktion problematisk, inte minst om det finns barn med i bilden.

Författarna står själva för sin analys och sina slutsatser.

Ungdomsstyrelsen

Att göra maskulinitet

Vi har fått i uppdrag att bidra med en studie på temat *maskulinitet och våld*. Först vill vi understryka att det inte är givet att en studie om maskulinitet och våld ska utgå från mäns erfarenheter. Maskulinitet handlar om beteenden och värderingar och inte om biologiskt kön. Maskulinitet är alltså något som görs och är därmed inte "naturligt" sammankopplat med en fysisk maskropp (Connell 1995, Hammarén 2008). Oavsett kropp och könsidentitet kan alla göra (konstruera) femininitet och maskulinitet. Att vi i denna studie ändå kommer att fokusera på mäns erfarenheter och berättelser beror på att män och killar både utövar och utsätts för mer våld än kvinnor och tjejer (Belknap & Holsinger 2006, Brottsförebyggande rådet 2008, Chesney-Lind & Pasko 2003).¹ Temat kommer att illustreras med två empiriska studier. I den första intervjuas män som i sin ungdom placerades vid särskilda ungdomshem.² I den andra intervjuas män verksamma inom olika stödverksamheter för personer som vill lämna ett kriminellt liv bakom sig.

Genus konstrueras i mellanmännsliga relationer, men i en samhällelig kontext. Grundläggande komponenter är *isärhållande* av vad som betraktas som maskulint/manligt och feminint/kvinnligt samt *underordning* av det feminina (Connell 1995, Hirdman 2001, Segal 1997, West & Fenstermaker 1995, West & Zimmerman 1987).

På samma gång som strukturer i samhället påverkar hur vi som individer konstruerar genus (i studien används begreppen maskulinitetsgörande och att konstruera maskulinitet synonymt), påverkar vi själva genom vårt agerande, dessa strukturer. Genus kan därmed ses som en organiserande princip både på samhällsnivå och mellan personer och påverkar både samhället och privatlivet på en mängd sätt, till exempel genom vem som arbetar med vad, tar föräldradigt, städar mest i en familj, sitter med i styrelser eller innehar politiska maktpositioner. Samtidigt som mycket av det vi gör reproducerar genusordningen, finns det också möjligheter till motstånd och förändring.

Messerschmidt (2004) skiljer på vad han kallar för genusprojekt och genuspraktik. Med genusprojekt menar han en persons överordnade strävan efter att framställa sig som kvinna eller man, medan genuspraktik handlar om ifall en aktivitet huvudsakligen uppfattas som maskulint eller feminint agerande i en viss kontext (ett visst sammanhang). Våld kan alltså utifrån detta tankesätt utövas av såväl biologiska män som biologiska kvinnor, men i en viss kontext uppfattas det som maskulint eller feminint agerande. Detta har tydliga likheter med Hammaréns förståelse av maskulinitet, vilket överensstämmer med vår förståelse. Han uttrycker det så här:

”Min förståelse av maskulinitet är dock det som i en specifik kontext uppfattas vara förknippat med manligt kön. En ung man som i ett visst sammanhang uppfattas uttrycka maskulinitet behöver alltså inte uppfattas göra det i ett annat. Men även kvinnor kan anses vara maskulina. Maskuliniteter är därmed inte med nödvändighet helt avhängiga specifika kroppar eller biologiska kön, utan anger de handlingar, tal och föreställningar som i en viss kontext och i ett visst historiskt skede definieras som – och därför ’görs’ – maskulina och feminina.”

(Hammarén 2008, s. 58)

Genusforskningen har allt mer kommit att intressera sig för ett intersektionellt perspektiv (Mattsson 2011, Messerschmidt 1993, de los Reyes, Molina & Mulinari 2002, de los Reyes & Mulinari 2005, West & Fenstermaker 1995). Med detta avses analyser av skärningspunkterna mellan genus, social klass och etnicitet/ras (även andra dimensioner som sexualitet, funktionalitet och ålder kan inkluderas). En person gör ständigt klass, etnicitet och genus, och alla dimensioner är närvarande på samma gång och beroende av varandra. Samtidigt kan dessa ha olika stor betydelse i olika sammanhang. Detta innebär ett pluralistiskt perspektiv och att vi talar om olika typer av maskulinitet och olika typer av femininitet. Det har dock framhållits att genus är den mest grundläggande organiserande principen och Spector-Mersel menar att:

”för män, inom ett givet samhälle, utgör idealen som bestämmer ’hur man är en värdig man’ i själva verket receptet för ’hur man är en acceptabel person’.”

(Spector-Mersel 2006, s. 72, vår översättning)

Våld och maskuliniteter

Inom maskulinitetsforskningen har många uppmärksammat kopplingen mellan maskulinitet och våld, däribland Connell (1995), Segal (1997) och Kimmel (1994). Kimmel menar att våld, eller framför allt viljan och önskan att slåss, är den mest påtagliga markeringen av maskulinitet. Framför allt handlar det om att markera vad man inte är (se West & Fenstermaker 1995, West & Zimmerman 1987). Man är inte feg, svag, feminin eller homosexuell. För att bevisa detta ska man vara beredd att slåss. Därigenom skapas en attityd av beredskap inför att ta till våld, *när så behövs*, för att upprätthålla sin manlighet. Det är dock inte liktydigt med att alla män och killar slåss. Snarare handlar det om en förväntan om att kunna slåss om det behövs, och att inte motsvara denna förväntan kan få konsekvenser för ens förmåga att konstruera en i kontexten acceptabel maskulinitet.

Fokusgruppsintervjuer med ungdomar i nionde klass har till exempel visat att en tydlig förväntan på killarna var att dessa ”gav igen” om de blev utmanade, och att det var naturligt att slåss för killar eftersom det är så killar ”är”. Dessa förväntningar var kopplade både till killar som grupp och från killarna gentemot sig själva. Förväntningar på killar om att de ska ge igen och föreställningar om att det är naturligt för dessa att slåss har följder både för hur maskulinitet konstrueras, där potentialen för att använda våld blir en del i att vara maskulin, och för killars större användning av våld jämfört med tjejers (Karlsson & Pettersson 2003).

Olika typer av maskulinitet

Connell (1995) menar att maskulinitet i den västerländska kulturen definieras genom makt och dominans (se Segal 1997, Johansson 2000). Hon urskiljer flera olika typer av maskulinitet, där den hegemoniska är den som vid en viss tidpunkt, i en viss kulturell miljö, är högst värderad, och som på så sätt dominerar över andra former av maskulinitet (liksom över femininitet). Det kan beskrivas som en slags idealbild av maskulinitet. Denna underordning av andra innebär enligt Connell att det som betraktas som feminint värderas lägst, och bland män står homosexuella män lägst ned i hierarkin.³

Hegemonisk maskulinitet är alltså föränderlig och utgör en kollektiv bild av, eller föreställning om, dominans. Messerschmidt (1993, 1997, 1999, 2000), som ägnat omfattande forskning åt frågan om maskulinitet och brott, i synnerhet våldsbrott, menar att kapaciteten att utöva makt alltid styrs av en persons position i sociala relationer (1993). Män har skiftande möjlighet att utöva makt över kvinnor, men även olika möjligheter att utöva makt gentemot varandra. Centralt för olika möjligheter till makt är enligt Messerschmidt klass och etnicitet, men även andra dimensioner får betydelse.⁴ Makt blir därmed något som organiserar sociala interaktioner både mellan kvinnor och män, och mellan män respektive mellan kvinnor.

Våld som verktyg

Våld, eller potentialen för att ta till våld, kan med andra ord förstås som ett ”verktyg”, eller en resurs, för att markera, behålla eller uppnå en position i ett socialt sammanhang. Det är dock viktigt att uppmärksamma att detta inte innebär att det alltid är en person med en hög maktposition som utsätter någon med en låg position för våld. Våld kan även vara ett medel för att försö-

ka förflytta sin egen position genom att angripa eller trakassera någon i en högre position än sin egen. Messerschmidt (2000), Hearn och Collison (1994) samt Kimmel (1994) menar exempelvis att när en kille eller man mobbar någon annan, är det mobbaren som är den som är mest osäker på sin manlighet och försöker att bevisa den genom att angripa andra. Segal (1997) stödjer denna tanke, då hon menar att de ”tuffa” killarna behöver de ”svaga” som offer för att bevisa att de inte är som dem. Man kan fråga sig om de tuffa verkligen har så mycket makt eller om de agerar utifrån en känsla av maktlöshet. Ett exempel är Hammaréns (2008) studie av unga män från etniska minoriteter boende i förorter till Göteborg. De unga männen kunde använda bilden av dem som farliga till att driva med ungdomar från innerstaden (med svensk medelklassbakgrund), men också till att sätta sig i respekt gentemot dessa. Denna (tillfälliga) makt utgår dock från en marginaliserad position och de föreställningar som finns om ”unga män med invandrarbakgrund”, en bild som är tydligt kopplad till föreställningar om våld (se Anderson 1999, Bredström 2002).

Kolnar (2005) diskuterar våld utifrån exkluderande och inkluderande processer. Han menar att våld kan fungera både inkluderande och exkluderande i olika sammanhang, exempelvis i samhället generellt, i familjesammanhang eller för att uppnå en central position i en manlig könsordning. Samma handling kan också vara exkluderande från ett sammanhang medan den fungerar inkluderande i ett annat. Det är alltså tänkbart att de män som intervjuas i dessa undersökningar hamnar i situationer där det våld de utövar fungerar inkluderande i det sammanhang de lever i, samtidigt som det exkluderar dem i en mer generell samhällskontext.

Icke-våld som verktyg

Messerschmidt (2000) pekar i sin intervjuundersökning på skillnader mellan killar som använde våld och de som inte använde våld, där de som inte tog till våld i större utsträckning fått med sig andra alternativa bilder (både från skolan och från familjen) av vad det innebär att vara "en riktig man". Exempelvis hade dessa killar, istället för att uppmuntras till att "ge igen" när de ifrågasattes av andra killar, uppmuntrats till att det eftersträvasvärda istället var att gå därifrån. När sådana strategier också lyckades, utan att de fick utstå mer mobbning eller liknande från omgivningen, blev det också en bekräftelse på agerandet som legitimt i relation till maskulinitet. För att använda Messerschmidts egna termer så kunde deras genusprojekt som killar i och med detta fungera utan att ta till våld.

Män som offer

Det är välkänt inom kriminologisk forskning att de som använder våld (och begår brott) också i stor utsträckning utsätts för våld (och brott) (Heber 2012a, b). Om utförandet av våld, eller potentialen för detta, är starkt kopplad till konstruktioner av maskulinitet, hur förhåller sig då utsatthet för våld till konstruktioner av maskulinitet? Burcar (2005) har studerat hur unga män beskriver och förhåller sig till sitt eget offerskap. Hon har intervjuat tio unga män bosatta i Sverige som utsatts för misshandel eller rån av andra män. Burcar visar hur de intervjuade männen på olika sätt förhöll sig till den motsägelsefulla relationen mellan förväntningar på dem som män och att de utsatts för våldsbrott. Ett exempel på detta är vad Burcar kallar för defensiv retorik. Vissa av de unga männen tycks i sina berättelser försvara sig mot en outtalad fråga om varför de inte försvarade sig vid händelsen, en fråga som i intervjusituationen inte explicit ställts till dem. Burcar menar att deras försvar mot den

outtalade frågan kan kopplas samman med föreställningar om att män förväntas försvara sig (jfr Karlsson & Pettersson 2003). Burcar menar också att männen på flera sätt framställer sig själva som aktiva medan de fråntar den aktuella gärningsmannen rollen som aktör. På så sätt motsätter de sig rollen som brottsoffer eftersom detta är förknippat med passivitet. Men de tar inte heller entydigt avstånd från bilden av att de skulle vara brottsoffer. Burcar menar att:

"... männen kan sägas framhäva en offerstatus men motsätta sig en offeridentitet. De hävdar nämligen inte att de inte utsatts för brott men de tar avstånd från den passivitet som själva offerskapet generellt sett innebär."

(Burcar 2005, s. 86, ej markerat med fetskrift i originalversionen)

Rollblandning

En annan studie som tar upp frågan om dubbelheten i att både begå och utsättas för våldsbrott är Hebers (2012a, b) intervjuundersökning med män dömda för våldsbrott. Dessa hade i stor utsträckning också utsatts för våld, många gånger grovt sådant, men distanserade sig kraftigt från status som brottsoffer, mer markant än de unga männen i Burcars undersökning. Att uppfattas som brottsoffer var mer stigmatiserande för dessa män, än att uppfattas som brottsling. Inom kriminologin kallas fenomenet med den starka kopplingen mellan att själv begå brott och att utsättas för brott för rollblandning. Heber menar dock att detta begrepp dåligt beskriver de män hon intervjuade, då brottsling och brottsoffer snarare handlade om två oförenliga roller för männen. Det fanns emellertid vissa undantag från detta och det gällde exempelvis utsatthet för våld i barndomen eller i ungdomen. Våld, eller att kunna ta till våld, sågs också av män-

nen som ett sätt att undvika (mer) utsatthet för våld, både i vuxen ålder och i ungdomen (jfr Anderson 1999). Det gav också status och respekt i ”den kriminella världen”. Många av de män som intervjuas i de två studierna har liksom männen i Hebers studie erfarenheter av en sådan ”kriminell värld”.

Ungdomsvården

De män som intervjuas i Carlssons undersökning nedan har i ungdomen varit placerade på särskilda ungdomshem, något som kan antas få betydelse för deras liv på många sätt, också för deras konstruktioner av maskulinitet. Att ungdomsvården är organiserad utifrån föreställningar om genus har visats i flera studier (Andersson 1998, Hilde & Claezon 2005, Laanemets & Kristiansen 2008, Pettersson 2009, Schlytter 1999, Ulmanen & Andersson 2006). Ericsson och Jon (2006) har i sin undersökning studerat en institution för ungdomsbrottslingar i Norge under 1950- och 1960-talet, en för killar och en för tjejer. För killarnas del strävade personalen efter att uppfostra dem till ”ordentliga killar”. Detta innebar både att de skulle vara skötsamma och rena, men också att de skulle vara killar på rätt sätt. De fick inte vara *för* tuffa och bråkiga, men inte heller för försiktiga och tillbakadragna. Deras normbrott sågs alltså snarare som ett *överdrivet* sätt att vara kille på än som ett *normbrott* mot vad det innebär att vara kille. I förväntningarna på både killarna och tjejerna fanns också tydliga inslag av klasstillhörighet, där killarna förväntades sikta in sig på arbetarklassyrken medan tjejerna fick lära sig att sköta ett eget hem alternativt arbeta som tjänstefolk i någon annans hem.

Detta kan jämföras med Johanssons (2006) resonemang om hur det inom (delar av) socialtjänsten ställs olika förväntningar på klienterna

och de som arbetar inom socialtjänsten. De unga killarna som i hennes studie blivit föremål för socialtjänstens insatser förväntades konstruera en mer traditionell och stereotyp maskulinitet, medan klienterna (som hon intervjuat) själva definierar sig utifrån en mer ”modern” och jämställd maskulinitet. Laanemets & Kristiansen (2008) visar i en svensk nutida studie hur killar, jämfört med tjejer, på särskilda ungdomshem hade små möjligheter att visa sig ledsna och rädda. Samtidigt är detta en grupp ungdomar som redan tidigt i livet har upplevt mycket svåra situationer (Shannon 2011, SiS 2011). Genom de förväntningar som finns på de unga killarna *som just killar*, riskerar vistelsen att förstärka maskulinitetskonstruktioner som premierar tuffhet och dominans, något som kan vara kontraproduktivt när det kommer till våld och våldsbrott (Pettersson 2009).

Ålder, maskuliniteter och våld

Spector-Mersel (2006) menar att en osynliggjord men betydelsefull dimension i maskulinitetsforskningen är ålder och åldrande. Hon menar att ålder inte ska ses som ytterligare en faktor av betydelse för hur maskulinitet konstrueras, utan som en av dess huvudkomponenter. Studier av maskuliniteter har huvudsakligen varit uppdelade i att analysera maskuliniteter *mellan* personer och grupper, eller *inom* en person.⁵ När ålder väl har uppmärksammats har det huvudsakligen analyserats i termer av mellan personer. Åldrande utgör dock en central del i hur maskulinitet konstrueras *inom* en person. En persons maskulinitetskonstruktioner förändras helt enkelt med åldern, bland annat för att det ställs olika förväntningar på män i olika åldrar. Detta kan också kopplas till frågor om brottslighet ur ett livsloppsperspektiv (Laub & Sampson 2003).

Som exempel på åldrandets betydelse, kopplat till maskulinitet och våld, kan diskussioner om unga män och killar från vit arbetarklass i England (Willis 1991), i ett svart ("black") "ghetto" i Philadelphia (Anderson 1999) och i skolmiljö i England (Mac An Ghail 1994) fungera. Dessa killar och unga män konstruerade en maskulinitet kopplat bland annat till protester och förlöjliganden av auktoriteter av olika slag, och till vad som uppfattades som representanter för majoritetssamhället. Anderson (1999) diskuterar också hur denna form av maskulinitetskonstruktioner utgjorde en resurs både för att få respekt och för att undvika att bli utsatt för trakasserier av andra.

I alla tre studier finns ett intersektionellt perspektiv närvarande i form av att killarna och de unga männens protester och aggressivitet förstås som motstånd mot en marginaliserad position genom skärningspunkter mellan klass, etnicitet och maskulinitet. Samtidigt kan alla tre beskrivningarna också sägas vara kopplade till ålder, både genom att det huvudsakligen borde vara i tonåren som denna typ av protester mot auktoriteter utgör ett statushöjande maskulint beteende och genom att dem de protesterade mot många gånger var medelålders män som representerade auktoriteten. Anderson (1999) beskriver också hur äldre män i området, istället för den aggressiva framtoning som yngre män konstruerade maskulinitet genom, tog på sig rollen av "den anständiga pappan". Att vara den anständiga pappan innebar att:

"arbeta, försörja sin familj, att styra över sitt hushåll, skydda sina döttrar, och att uppfostra sina söner till att bli som han, liksom att också uppmuntra andra unga personer att visa dessa kvaliteter"

(Anderson 1999, s. 180, vår översättning)

Kopplingen mellan maskulinitet och våld kan alltså generellt antas minska med ökad ålder, även om att skydda sin familj kan antas innehålla den av Kimmel (1994) nämnda dimensionen av att ta till våld om så behövs. Frågan är hur detta samband ser ut i grupper av män där våld (och brottslighet) utgjort ett mer påtagligt inslag än bland män generellt.⁶

Som framgår innehåller även rollen som anständig pappa tydliga inslag av makt. Den västerländska kulturens starka koppling mellan adekvat maskulinitet och makt blir en särskild utmaning för åldrande män (Spector-Mersel 2006). Då ungdomlig energi och fysisk förmåga är nära kopplat till den dominerande bilden av maskulinitet hamnar bilden av äldre män i konflikt med dominerande konstruktioner av män och maskuliniteter. Frågan är hur detta tar sig uttryck hos män med en lång brottslig bana bakom sig, med allt vad det innebär av krav på en dominerande och många gånger aggressiv maskulinitetskonstruktion (se Heber 2012a, b).

- Hur förhåller sig dessa män till sitt åldrande i relation till status och maskulinitet och vilken funktion och betydelse får våld för detta?
- Vilken betydelse har positioner utifrån klass och etnicitet?
- Hur förhåller sig män som övergett en brottslig bana, och som arbetar med att hjälpa andra till en liknande utveckling, till de förväntade maskulinitetskonstruktionerna?
- Måste deras maskulinitetskonstruktioner omformuleras och vilken roll spelar våld i så fall?

Två empiriska studier

Denna text bygger, som tidigare nämnts, på en kombination av resultaten från två studier. I detta avsnitt beskrivs respektive studies metodologiska grund.

Studie 1:

Maskuliniteter, livslopp och brott

Ett redan insamlat datamaterial utgör grunden till den första av de två studierna. Materialet har formen av livshistorieintervjuer, och samlades in mellan 2010 och 2012 vid kriminologiska institutionen, inom ramen för projektet *The Stockholm Life Course Project* (se Carlsson 2012a, b). Studien bygger på ett urval av kvinnor och män, totalt 420 stycken, födda mellan 1969 och 1974. Denna grupp var i ungdomsåren föremål för socialtjänstens insatser med anledning av lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och var placerade på särskilda ungdomshem. Under 1998 och 1999 då de var 24–29 år gamla gjordes en första uppföljning av gruppen. Av de ursprungliga 420 blev 132 intervjuade (31 procent). Tredje gången den här gruppen studerades var 2010–2012. Då lokaliserades 118 personer av de 132 intervjuade. Resten hade avlidit eller levde med skyddade uppgifter. De var då mellan 35 och 40 år. Det är intervjuer från uppföljningen 2010–2012 som utgör materialet för denna studie. Samtliga 118 personer kontaktades. Totalt genomfördes intervjuer med 44 personer, varav 25 var män. Det är enbart intervjuerna med de 25 männen som ligger till grund för analysen i den första studien.⁷

Vid de flesta tillfällena genomfördes intervjuerna av två intervjuare. Intervjuerna var retrospektiva och ostrukturerade till karaktären, med en intervjuguide som bland annat täckte utbildning, arbete, boende, hälsa, ekonomi, uppväxtvillkor, relationer, självreflektion, brott och straff samt egen utsatthet för brott. För att få en så uttömmande bild av individens livslopp som möjligt ansågs denna bredd

vara nödvändig. Den första analysen av materialet genomfördes på en övergripande nivå, där samtliga livshistorieintervjuer lästes igenom och de som inte innehöll berättelser om erfarenheter av våld exkluderades. En av de 25 livsberättelserna innehöll inte inslag av våld.⁸ Totalt utgörs alltså materialet av 24 intervjudeltagare.

Studie 2:

Maskuliniteter, våld och stödjande verksamheter

I detta delprojekt har sju män intervjuats. Intervjuerna baserades på en intervjuguide som var av ostrukturerad karaktär. Intervjupersonerna fick frågor som rörde övergripande teman som livet innan de kom i kontakt med stödorganisationen, erfarenhet av kriminalitet och av att sluta med brott, stödorganisationens betydelse för dem när de sökte hjälp samt betydelsen av att arbeta som stödperson för andra.

Samtliga intervjudeltagare är verksamma inom olika stödorganisationer som syftar till att hjälpa personer som begått kriminella handlingar samt personer med drog- och alkoholproblematik, att förändra sina liv.⁹ De jobbar sammanlagt vid tre olika huvudorganisationer. Två av organisationerna har även särskilda ungdomsfalanger och i de organisationerna har intervjuer gjorts med verksamma inom just dessa. Två av intervjudeltagarna jobbar i samma huvudorganisation men inom olika lokala verksamheter.

Allt som allt har fyra stödverksamheter besökts, tre belägna i en storstad och en belägen i en mindre stad. Åldersmässigt är fem av männen som intervjuats i 20–30-årsåldern och två i 40–60-årsåldern. De fem yngre av dessa sju män har själva sökt hjälp i den stödorganisation där de nu är verksamma. Deras berättelser rör sig därmed mellan den hjälpsökandes och den stödarbetandes perspektiv. Intervjudeltagarnas namn är fingerade och för att ytterligare försvåra identifikationen anges inte heller personernas exakta ålder eller den stödorganisation där de är verksamma.

Analys och tolkning av materialen

I de båda studierna spelades intervjuerna in på band och transkriberades ordagrant. I presentationen nedan har vi försökt att bevara intervjudeltagarnas språk samtidigt som vi i viss mån plockat bort påbörjade men oavslutade meningar, upprepningar och liknande.

Att anlägga ett maskulinitetsperspektiv på ett intervjumaterial innebär nästan per definition en tolkande ansats, och en tolkning av en intervjuutsaga är inte alltid självklar. Tvärtom är intervjuer ofta mycket mångbottnade och möjliga att tolka på flera sätt beroende på vilket perspektiv som anläggs av forskaren (Karlsson & Pettersson 2006). I intervjuerna nämns exempelvis mycket sällan explicit maskulinitetskonstruktioners betydelse. Det betyder inte att dessa dimensioner inte finns där, tvärtom gör de det i allra högsta grad och att belysa, tolka och analysera dem är forskarens uppgift som en bearbetning och analys av materialet.

Vi vet också att en berättelse inte helt och hållet är en individs egen skapelse. I en given social kontext finns det en viss mängd möjliga berättelser, detta då hur vi upplever och konstruerar

våra liv är beroende av socialt och kulturellt specifika normer och förväntningar (Ambjörnsson & Jönsson 2012). Dessutom har ett flertal av de intervjuade personerna i de båda materialen vid flera tillfällen deltagit i verksamheter, exempelvis i tolvstegsprogram men också i föreläsningar i skolor eller i samtal med socialsekreterare eller psykologer, där den egna berättelsen sätts i centrum och (om-) konstrueras. Poängen är att det i vissa fall sannolikt har funnits en färdigformulerad berättelse, ett delvis ”färdigt manus”, som intervjudeltagaren varit van att berätta och utgå från. Dessa berättelser är intressanta i sig då det är den presentation av sig själva som intervjudeltagarna vill ge. I dessa berättelser ges också maskulinitet och maskulinitetsgörande betydelse för deras brottslighet.

I nästa avsnitt presenterar vi först analysen av det första materialet, baserat på intervjuerna med personer som ingick i The Stockholm Life Course Project. Den är uppdelad i tre huvuddelar. Därefter följer analysen från den andra studien, baserad på intervjuer med medlemmar ur stödjande verksamheter för personer som tidigare begått brott.

Studie 1:

Maskuliniteter, livslopp och brott

De processer som omgärdar och påverkar varför människor börjar, fortsätter och slutar med brottslighet har utforskats flitigt av både anglosaxiska och nordiska forskare inom ramen för det som kallas livslopps forskning (se Carlsson 2012a, Laub & Sampson 2003, Nilsson & Estrada 2009, Piquero, Farrington & Blumstein 2007, Skardhamar 2010). Tillsammans utgör forskningen en robust kunskapsgrund. Maskulinitetsgörandets samspel med dessa processer har däremot i stort sett inte berörts. I intervjuerna med männen framträder dock tydligt maskulinitetens betydelse för hur männen börjar, fortsätter och slutar begå brott. Analysen nedan är uppdelad enligt dessa tre ”faser” av brottslighet. I detta framträder också maskulinitetens föränderlighet i samspel med ålder och andra livsloppsprocesser. Frågan som denna studie syftar till att besvara är alltså förhållandevis enkel: vilken betydelse, och *på vilket sätt*, har maskulinitetsgörande påverkat ingång i, fortsättning på och upphörande av intervjudeltagarnas brottslighet?

Intervjudeltagarna som beskrivs nedan är inte representativa i någon statistisk mening. De är ursprungligen en del av ett högriskurval där brottslighet och (andra) problembeteenden var vanligt förekommande. Samtidigt menar vi att det är viktigt att uppmärksamma att intervjudeltagarna har erfarenheter, attribut och sociala positioner som är gemensamma för många. Exempelvis är de maskulinitetsnormer som råder bland unga män som begår brott inte isolerade från det omgivande samhällets normer kring unga män i allmänhet. Det vill säga, de beteenden och praktiker som ofta premieras bland

unga män som begår brott – autonomi, mod, fysisk styrka, lojalitet, etcetera – tenderar att vara desamma som de som premieras bland unga män som *inte* begår brott, en sedan länge väl-belagd kriminologisk forskningsinsikt (Matza & Sykes 1961).

Maskulinitetens betydelse för att börja begå brott

Det finns, förklarar Kimmel:

”kulturella ålägganden som likställer manlighet med förmåga att bruka våld. ... Från tidig ålder lär sig killar att våld inte bara är en acceptabel metod för konfliktlösning, utan också en beundransvärd sådan.”

(Kimmel 2010, s. 45–46,
vår översättning)

Att männen i det empiriska materialet redan från tidig ålder använde våldsamma handlingar som en metod för konfliktlösning var relativt vanligt. När det däremot gäller våld som en del av brottsligheten i tonåren, var det dock sällan varken den enda eller den första typen av brott de begick. Våld tenderade istället att uppstå senare och då bli ett av flera inslag i en mångsidig brottslighet. Det vill säga, de personer som begick många brott, och många sorters brott, tenderade också att begå våldsbrott. Detta är i linje med tidigare forskning om våld och livslopp (Piquero et al. 2007, Laub & Sampson 2003).

Icke desto mindre intog dock våldet ofta en viktig plats när det väl uppstod. I ungdomen kan våldsamma handlingar föra individen mot gruppens maskulina centrum i många sammanhang, bland annat i skolan och på fritiden. Våld är ett medel för att bli ”värst”. Med andra ord kan våld inte enbart ses som destruktivt. Tvärtom måste

våldets produktiva dimension också betonas – det kan ha både en inkluderande funktion och en upphöjande position (se Kolnar 2005). Den unge mannen får tillhörighet till ett kollektiv där maskulina värderingar råder, och våld är en maskulin manifestation som möjliggör en högre maktposition i en hierarkisk ordning. Marks¹⁰ livsberättelse innehåller bland annat denna process. Inledningsvis beskriver han en uppväxt och bakgrund som är vanlig bland männen i materialet:

I: Vilka har du vuxit upp med?

Mark: Jag har vuxit upp med mamma och hennes män skulle jag vilja säga. Sen har jag även bott hos fosterföräldrar kan man nog kalla det, något år när jag var två, tre år. Sen blev det en flytt till pappa och då blev det till [ort] ett tag och sen blev det hem igen, och sen blev det LVU och sen blev det institutionsplaceringar

I: När var det LVU-resan började?

Mark: LVU-resan började när jag var 14–15 nånting. Jag hade ju det här BVL, barnavårdslagen, också när jag var mindre men det var ju inte utifrån mitt eget beteende utan det var ju mera att mamma hade svårt att klara av situationen som hon var i just då.

I: Vad var det som hon hade?

Mark: Mycket handlade det om sina män, missbrukande män och våldsamma och sen var väl även hon inne i ett missbruk ett tag och fick mig rätt tidigt när hon var i 18–19-årsåldern och hade väl inte så jättemycket erfarenhet av att ta hand om barn på det sättet

Idag är Mark drygt 35 år, lever i en annan stad än Stockholm och arbetar med unga. Han har slutat begå brott, dricker inte alkohol och tar inte heller narkotika längre. I materialet är uppväxtförhållanden och bakgrunder som hans mycket vanliga. När han växte upp flyttade de runt mycket och familjesituationen upplevdes som problematisk. Modern hade missbruksproblem och de män hon träffade beskriver Mark som "missbrukande" och "våldsamma". Hans egen far var sällan våldsam, men det hände och när det gjorde det var det "ordentligt". I skolan var Mark redan från lågstadiet "orolig och stökig" och upplevde ofta en utanförkänsla, "för att jag inte kunde sitta still ... De skärmade av i klassrummet." Han berättar att skolans lärare "hade sittdynor som jag skulle sitta på och tog ut mig från klassen och så". Han fick sitta själv och minns det som att "jag inte var som de andra". Han var både med om att bli mobbad och att själv mobba andra. När han var i de tidiga tonåren började han dricka alkohol:

Mark: Jag måste ha varit 13, någonting. Det var liksom "oj", där kom mitt självförtroende och kände att helt plötsligt behövde jag inte vara rädd som jag nog hade varit hela livet då. Det innebar ju att jag ville fortsätta att dricka såklart och han [Marks far] skulle ju sätta gränser för mig då. Min mamma kunde aldrig sätta gränser för mig, jag tror att hon har levt med skam och skuld för hur det har sett ut tidigare så hon har nog försökt att vara snäll mot mig så har det blivit på fel sätt. Så jag började att, jag var aldrig hemma helt enkelt och det kom in polisrapporter med misshandlar och sånt där för det ena ledde till det andra. Liksom, socialtjänsten fanns ju runt mig hela tiden.

Liksom majoriteten av männen i materialet, växte Mark upp med polis och socialtjänst tätt inpå. Han fortsätter:

Mark: Någonstans så höll jag på att skaffa mig en identitet. Mina förebilder, det var ju inte vanliga människor utan det var ju kriminella och jag ville bli värst liksom. Ingen fjolla. Jag satsade väldigt mycket på att bli det liksom. Samtidigt som ibland när man var i sig själv så var man ju rädd.

Med "var i sig själv" tolkar vi Mark som att han avser de stunder då han själv reflekterade över sin livssituation och sina handlingar. I hans berättelse ser vi två parallella spår, som är beroende av varandra men som förmodligen endast delvis är ett resultat av varandra. Mark växte upp med en rädsla, kopplad till omständigheterna han levde i. Ett sätt att hantera rädslan var att agera utåt och därmed sträva efter en position som "värsting". Ett annat sätt var att börja dricka alkohol, då rädslan försvann.

Ofta markeras det maskulina som motsats till det feminina. Här ovan tolkar vi det som att Mark också markerar mot heterosexualitetens motsats – Mark ville inte bli någon "fjolla", ett sexualiserande ord med koppling till homosexualitet. Det "sant" maskulina som motsatsen till det homosexuella är en tes som belagts av bland annat Kimmel (1994). I citatet ovan visar Mark hur han markerade det verkligt maskulina som motsats till "vanliga människor". Här likställdes det konventionella med det fjolliga, kriminalitetens praktiker med det maskulina. På liknande sätt finner Anderson (1999) i sin studie av ett ghetto, att de unga männen ser på den vita medelklassnormen som feminin.

Per beskriver en liknande process. Han blev tidigt ointresserad av skolan och drogs istället till "bilar och droger". Hans far var involverad i brott och dog när Per var liten. Han har två syskon och båda har varit "tungt kriminella". Per begick stölder och sålde narkotika, samtidigt som han själv missbrukade. Men det som har betydelse för honom är inte uppväxtförhållandena utan den sociala dynamiken, förebilderna och idealen han ville uppnå med kriminaliteten som medel:

Per: När man gick i sjuan och åttan fanns det de som hade lite större pondus och större respekt, det var ju dom man såg upp till liksom, det var ju så det började då.

Liknande från Rodrigo som också beskriver populärkulturens inflytande.

I: Vad gjorde ni?

Rodrigo: Bilstölder, inbrott ... vad heter det andra nu? [skratt] Nej, vi var våldsamma mot folk. Det var den tiden alltså när man såg Paulo Roberto vet du, det var den tiden tror jag. Han var lite innan eftersom han var lite äldre så ... slåss med folk.

Med "Paulo Roberto" hänvisar Rodrigo till filmen *Stockholmsnatt* (1987), en film som gjordes på uppdrag av dåvarande Televerket. Filmen visades i skolor i syfte att avskräcka unga från våld, men som i åtminstone Rodrigos fall fick motsatt effekt.¹¹ I filmen är Paulo Robertos karaktärs maskulinitetsgörande baserat på våldsamhet och utåtagerande.

Men trots att medan det framförallt varit våld som ansetts förknippat med maskulinitet är det inte en fullständig bild. Maskulinitet har betydelse även vid annan brottslighet. Detta märks inte minst i berättelserna om brottslighetens början då det sällan handlar om våld. Istället handlar det om annat – snatteri, stöld, narkotikaförsäljning, klotter och skadegörelse – och även i de berättelserna bidrar ett maskulinitetsperspektiv till en fördjupad förståelse av de unga männen livssituation och brottslighet. Detta då brottslighetens markörer kan fungera som indikatorer på en status förknippad med maskulina praktiker: ekonomisk självständighet, autonomi, makt och farlighet.

Rasmus kastades tidigt ut från sitt föräldrahem och på Sergels Torg träffade han en äldre man. Den äldre mannen och hans flickvän introducerade Rasmus för droger och han började snart sälja dem.

***Rasmus:** Jag tyckte ju livet var helt underbart, jag menar, jag gick omkring i skolan, hade den bunten med cash, alltid liksom ... och som sagt jag, glasögon, lite halvrund, perfekta mobboffret i hela grundskolan så, men kul att bara "äh vadå?", stå där med en bunt med pengar och ... tjack, kola, rubbet.*

I Rasmus berättelse syns tydligt hur brottslighetens statusmarkörer kan kompensera en fysisk framtoning som annars gav Rasmus en underordnad ställning i skolan. Att vara ung man, bära glasögon och vara "lite halvrund" beskrivs som det "perfekta mobboffret" av Rasmus, en beskrivning av det avvikande och samtidigt en spegling av det motsatta – det eftersträvansvärda, normativa – och maskulina. Att vara maskulin är att inte vara ett mobboffer, att inte ha den

kroppform Rasmus hade och att inte uppträda på ett visst sätt (Messerschmidt 2000). Pengar, "tjack" (amfetamin) och "kola" (kokain) blev tillsammans symboler för kopplingar till en starkt maskulin och farlig arena, som för Rasmus blev ett sätt att manifesteras sin egen position som ung man och göra motstånd mot underordningen utan att använda våld. Detta tema – brottslighet som maskulinitetsgörande statusmarkör – är påtaglig i materialet, och brottsligheten ifråga är sällan våld utan snarare annat. Möjligen går det att förstå Rasmus berättelse i termer av att han uppfattades ha *våldspotential*, vilket vi återkommer till nedan.

På samma sätt kan vissa former av narkotikaanvändning bidra till en upplevelse av styrka och oövervinnerlighet, som för Fredrik:

***Fredrik:** Du vet, vad fan vi rökte hasch och drog lite amfetamin. Vad fan, du vet, drar du i dig lite amfetamin och jag vet inte om du vet liksom ...*

***I:** Nej...*

***Fredrik:** ... men då är du the king liksom, det spelar ingen roll. Arnold Schwarzenegger han kan dra åt helvete, du är större än han, det funkar ju så.*

Upplevelsen av att vara "större än Arnold Schwarzenegger" bär tydliga konnotationer till styrka och våldspotential. Men även sexualiteten, eller snarare potensen, som en del av en framgångsrik maskulinitet blir tydlig vid just amfetamin. Åtskilliga intervjudeltagare beskriver den ökade njutning, sexualdrift och uthållighet som amfetaminet förde med sig. (Hetero-)sexualiteten intar en central position i maskulinitetsgörandet och när just sexualiteten kan

”förstärkas” genom amfetamin bidrar det lätt till ett fortsatt droganvändande. Till slut kan man, som Rodrigo uttrycker det, *”inte knulla utan knarket”*. Narkotikabruket blir till en potensfråga med sexuell kapacitet riktad mot kvinnor som en form av maskulinitetsgörande.

Oskar växte upp med sin mamma och sin bror. De flyttade från en Stockholmsförort till en annan, *”finare”*. Det var i de tidiga tonåren som Oskar började begå brott (klotter) och då efter ett flertal förändringar. Han hade flyttat, bytt skola och fått nya kamrater. Efter några år placerades han på ett särskilt ungdomshem. I intervjun ger Oskar denna placering betydelse för att hans brottslighet senare eskalerade i grovhet och intensitet. När han kom ut *”dröjde det inte länge”* förrän han blev dömd för försök till mord och grov misshandel och 17 år gammal dömdes han till fängelse första gången.

För att återknyta till våld, eller snarare våldspotentialen, intog den snart en viktig plats i Oskars brottslighet. Liksom de flesta andra fängelsemiljöer har den svenska fängelsemiljön praktiker, ideal och normer som är ordnade enligt ett tydligt maskulinitetsideal (se Bäcklin 2010).

”Träna började jag med på kåken, när jag var sjutton eller arton där”, säger Oskar. *”Jag tror jag vägde 63 kilo när jag kom till kåken och vad var det, två år senare när jag muckade, då vägde jag 90”*. För att kunna öka sin muskelmassa i den hastigheten tog Oskar dopningspreparat. Han såg det som en nödvändighet för att *”klara sig innanför väggarna”*, det vill säga en form av maskulinitetsgörande som snarast kan betraktas som en överlevnadsstrategi. Genom att modifiera sin fysiska kropp kunde Oskar också modifiera sin framtoning och nu signalera den våldspotential som intar en central plats i den hegemoniska maskuliniteten (Kimmel 1994).

Samma sak var det för Mark, som i och med sin våldsamhet fick rykte om sig att vara *”en värsting”*. Kanske kan också Rasmus berättelse förstås som en form av våldspotential. De objekt han kunde visa upp i skolan – pengar och narkotika – blev tillsammans symboler för en maskulin och farlig arena, som i sin tur signalerade att Rasmus var en farlig person, något han tyckte om och som gav honom anseende status.

I relation till varandra bör därmed våld och maskulinitetsgörande förstås på flera sätt. Dels är de intimt förknippade med varandra i och med att våld, som i fallet med Mark och Per, kan bidra till att uppnå en eftersträvarvärd position som man bland andra män (och kvinnor). Dels kan också frånvaron av våld, som för Rasmus och Oskar, signalera en våldspotential som i sin tur är en dimension av den hegemoniska maskuliniteten. Männén är, som Oskar uttryckte det, *”alltid redo”*. I den meningen är våld aldrig frånvarande utan tvärtom ständigt en möjlig handling. Våld eller våldspotential är dock långt ifrån det enda sättet att markera status och maskulinitet i en hierarkiskt ordnad grupp. Snarare är det ett av många i en uppsättning könade handlingsmönster och praktiker mellan unga.

Maskuliniteters betydelse för att fortsätta begå brott

De egenskaper, praktiker och handlingsmönster som traditionellt benämnts maskulina har i stort baserats på studier om unga män i tonåren eller åren närmast därefter. Som nämndes i forskningsgenomgången ovan har maskulinitetens föränderlighet i takt med åldrande och andra livsloppsprocesser ganska sällan varit föremål för undersökning. I genusbegreppet ligger samtidigt en implicit inkludering av förändring: som ung man är det ”okej” att vara normbrytande, förutsatt att den unge mannen senare ”mognar ifrån det”. Den här sortens processer blir av betydelse om vi vill förstå varför män som en gång börjat begå brott fortsätter att göra det, men också varför de slutar.

Inom den kriminologiska forskningen om brott och livslopp är kontinuitet ett centralt begrepp. Med detta avses att om en individ begår en viss typ av handlingar eller har ett visst beteende vid ett skede i livet, är sannolikheten stor att samma,

eller relaterade handlingar och beteenden kommer att finnas hos individen också senare i livet (se Andersson 1990, Moffitt 1993, Nilsson & Estrada 2009, Sampson & Laub 1997). Detta fenomen har enligt vår vetenskap mycket sällan studerats empiriskt utifrån ett maskulinitetsperspektiv. Istället har olika riskfaktorer och latenta personlighetsdrag ofta använts som förklaringsmodeller.

Den process som bidrar till att människor fortsätter att begå brott när de väl har börjat kan kallas för kumulativ ofärd (*”cumulative disadvantage”*). Med kumulativ ofärd avses den process varigenom problem tidigt i livet utvecklas till problem senare i livet, då de ursprungliga problemen ”skär av” möjligheter till förändring och försvårar tillträde till lagliga arenor. Exempelvis kan ungdomskriminalitet bidra till försämrade skolresultat, frihetsberövande och svag anknytning till arbetsmarknaden, vilket i sin tur bidrar till fortsatt brottslighet (Sampson & Laub 1997). Framförallt riskerar kraftiga sanktioner att skära av framtida möjligheter till förändring, då stämpeln som kriminell eller värsting försvårar möjligheterna till ett konventionellt liv. Idén om ett konventionellt liv inrymmer också idéer om vad och hur en man bör vara för att kunna föra sig som ”en riktig man”. När dessa möjligheter till att framgångsrikt fungera som en riktig man via legitima, konventionella arenor skärs av, kan brottsligheten bli en alternativ arena för maskulinitetsgörande. Som Byrne och Trew noterat, att mäns

”brottslighet kan ses som ett medel för att uppnå maskulinitet i perioder av livet då deras autonomi, kontroll och ekonomiska självständighet är hotad.”

(Byrne & Trew 2008, s. 249, vår översättning)

Denna autonomi, kontroll och självständighet är i sin tur normer som genomsyrar vad det innebär att framgångsrikt ”vara man” i samhället i stort.

Timo har ett långt och varierande brottsregister men lever idag ett lagligt liv. Han uppnådde tidigt en status som han beskriver som ”untouchable” inne på anstalter:

I: *Du har klarat dig [från bråk inne på anstalter]?*

Timo: *Ja, det har konsekvenser också, om man gör det [om någon ”ger sig på” Timo].*

I: *Det var på grund av din bakgrund, så att säga?*

Timo: *Ja precis, det räcker... ja precis. Det räcker att skicka ett brev någon annanstans.*

I Timos berättelse är våldspotentialen tydlig genom hans grova brottslighet och hans kontakter och nätverk. Maskuliniteten – farligheten, konsekvenserna det skulle få att ge sig på Timo – gestaltas och framhävs genom dessa kontakter. När Timo anlände till en anstalt visste andra intagna om det och hans rykte: han var någon som andra skulle akta sig för att ge sig på. Den maskulina våldspotentialen kan behöva demonstreras genom faktiskt våld eller så är den som i fallet med Rasmus ovan symboliserad genom objekt kopplade till en upplevd maskulin och våldsam arena. Den sociala ”tyngd” en uppfattad våldspotential kan medföra, och de normer som de unga männen behöver förhålla sig till, beskrivs tydligt av Fredrik, när han får frågan om han varit utsatt för våld.

Fredrik: *Visst fan har man känt sig hotad men man har ju alltid haft folk bakom ryggen va. Men jag har aldrig utsatt mig för såna där situationer heller, jag har ju alltid fegat ut när jag vet att vad fan, det här är min överman, det är ett stordäng som gäller, så jag har fegat ut alltså. Sen har jag ju kunnat ta den här jävla [att han känner sig] skamsen efteråt, bland polare hit och dit, va fan det gör väl alla nån gång. Skäms. Men jag gör hellre det än att få tänderna utslagna eller få ett knivhugg eller nånting,*

Konsekvensen av att uppfatta sig själv vara i underläge, att möta sin ”överman” och ”fega ut”, innebar att Fredrik efteråt behövde ”ta” vissa saker från sina vänner: skammen över att uppfattas som svagare, att vara ”feg”. Men han gjorde oftast hellre det än att riskera att skadas. Trots det skadades Fredrik illa under ett ”stort slagsmål”. Han växte upp under omständigheter som påminner om de andra intervjudeltagarnas: han placerades på grund av ”problembeteende” och dåliga hemförhållanden på ett särskilt ungdomshem i tonåren och under intervjun beskriver han hur han bland annat var nära att dö två gånger, när ett omfattande slagsmål bröt ut på hemmet.

Fredrik: *Det var då, när jag bodde på [hemmets namn] så hamnade vi i ett slagsmål, ett stort slagsmål. Då fick jag massa smållar rakt på sidan, här fick jag ett ärr på njuren, så då var det så att efter ett tag började ju den blöda. Så jag hade sju liter blod i magen. Man var tvungen att ta bort den.*

Själv säger Fredrik att han ”absolut inte var oskyldig” till slagsmålet. Hans berättelse om utsatthet för våld påminner här om den distanserade, svala typen av berättelse som Åkerström (2009) beskrivit att unga män tar till för att balansera de motstridiga positionerna offer och man. På liknande sätt beskriver Viktor en händelse då han blev överfallen och misshandlad av flera personer utanför en hockeyarena. Viktor började med kriminalitet i tioårsåldern, är dömd för ett flertal stölder och flera fall av misshandel och var även aktiv inom kampsport. Han har ett kortfattat svar på frågan om hur han kände efteråt:

I: Hur kändes det [att bli överfallen]?

Viktor: Nej, jag tänkte väl inte så mycket på det. Jag har ju blivit nedslagen i ringen förut.

Här blir det av vikt att poängtera utsatthet för brott och dess betydelse i en analys av maskulinitet, våld och männens fortsatta brottslighet. Utsatthet för våld kan vara ett potentiellt hot mot den maskulina praktiken och behöver hanteras. Männen i studien tenderade att göra det till en del av vad som kunde förväntas av livet de levde, och också göra förmågan att hantera utsattheten till en manifestation av deras maskulinitet.¹² När Rodrigo – som under lång tid livnärde sig på grova stölder, rån och omfattande narkotikaförsäljning – får frågan om utsatthet för brott talar han främst om det indirekt:

I: Blev du utsatt för brott när du var igång?

Rodrigo: Alltså, det jag kommer ihåg i så fall var med de äldre grabbarna, för det är alltid så att du måste jobba upp dig oavsett i vilken bransch du är i. Du måste gå uppåt, och för att komma uppåt så måste du träffa de som är äldre och de som är rutinerade. Och så är det [bland kriminella] med.

Rodrigo beskriver det i termer av att behöva ”jobba sig uppåt”, ”gå uppåt” och träffa de som var äldre och bevisa sig inför dem. Då blev utsattheten, eller snarare att hantera utsattheten på rätt sätt, en del av ett framgångsrikt maskulinitetsgörande. Som Mark uttrycker det: ”Om du fick en smäll fick du resa dig upp och visa att du var nåt att ha”. Eller som Kimmel (2010, s. 48 vår översättning) skriver: ”Att vara man innebär att aldrig blinka.” Konsekvenserna av att ”blinka” beskrevs tydligt av Fredrik ovan: skam, både inför sig själv och inför andra.

Den fortsatta brottsligheten kan också innebära en förstärkning av maskuliniteten, för att motsvara kraven och förväntningarna från omgivningen. ”Fängelsestraff tillhör ju en kriminell livsstil”, säger Rasmus. ”Sen själva livsstilen, det är våld, droger. Allt som egentligen inte är bra.” Ovan såg vi ett exempel på det i och med Oskars intensiva fysiska träning. Hans maskulina framtoning bidrog ibland till våld och slagsmål, och alltså fortsatt brottslighet i kombination med utsatthet. De två fenomenen – egen brottslighet och utsatthet – tenderar att hänga ihop, trots att ”brottslingar” och ”brottsoffer” i medier och populärkultur ofta framställs som separata kategorier av människor (se Heber

2007). Hur utsattheten och den egna brottsligheten hängde ihop illustreras tydligt i detta intervjuavsnitt med Mark:

Mark: *Det var ett våldsamt liv jag levde så jag vart utsatt för flera misshandel, jag har varit utsatt för skottlossning.*

I: *Hur har du löst det?*

Mark: *Genom att vedergälla [själv begå brott].*

I: *Att ta kontakt med polisen var aldrig ett alternativ?*

Mark: *Nej, det var det inte.*

För Mark blev brottsligheten – med våldet och ”att vara tuff” i centrum – också en strävan mot ett ideal, samtidigt som han gömde sin egentliga ”otrygghet i sig själv”. Det blev till en process som sträckte ut sig i tid. Under intervjun beskriver Mark det som att han också alltid varit rädd, men att han ”gömt det genom att vara tuff”.¹³

Mark: *Jag har alltid varit rädd, jag var livrädd för allting och det har jag gömt genom att vara tuff. För nu blev det lite som självuppfyllande profetior liksom och det var ju aktuellt med ”värsting” då det stod ju så mycket i tidningarna då och jag toksträvade dit. Jag ville också att det skulle stå om mig i tidningen och allting sånt. Samtidigt blev det svårare att ta sig ut.*

Här ser vi kopplingen mellan Marks inre rädsla och hans utåtagerande beteende för att vara ”tuff”. Denna strävan efter ”värstingstatus” – tillsammans med de attribut statusen är associerad till som självständighet, handlingsutrymme, makt och igenkänning – bidrog till år som präglades av brott och tryckte samtidigt undan den rädsla han bar på. Rädsla är en känsla som sällan förknippas med maskulinitet, snarare är den förknippad med det icke-maskulina. För Mark ser vi dock hur den är av betydelse och nära sammanflätad med hans maskulinitetsgörande. Möjligen går det att tolka det som att vissa sätt att hantera och kontrollera sin rädsla kan uttrycka maskulinitet (se Goodey 1997).

Av vikt här är att de normer som omgärdar hur män bör vara för att framgångsrikt kunna framföra sig som just män, på många vis är definierade av ålder: de talar om hur unga, medelålders och äldre män bör vara. Det steg i livsloppet då brottsligheten fortsätter är oftast det steg då det fortfarande går att framgångsrikt vara man och begå brott, inklusive våld. Det finns fortfarande förväntningar som går i linje med den status brottet för med sig, bland annat makt, pengar, självständighet och ”värstingrykte”.

Maskulinitetens betydelse för att upphöra med brott

I skarp kontrast till tanken om kontinuitet och brottslighetens fortsättning står förändring och brottslighetens upphörande. Ett av de mest välbelagda resultaten i den tidigare forskningen om brott och livslopp är att majoriteten av alla som börjat begå brott kommer att ha slutat innan de fyller 30 år (Farrington 2003). Endast ett fåtal fortsätter längre än så. Men ju tidigare de börjar, och ju grövre deras brottslighet är, desto större är sannolikheten att de fortsätter under längre tid.

Upphörandeprocesser är komplexa och ofta beroende av ett flertal faktorer, framförallt för individer som är tungt belastade (Carlsson 2012a). Poängen i detta avsnitt är alltså inte att de processer män genomgår när de upphör med brott endast beror på förändringar i deras maskulinitet, snarare är vår avsikt att illustrera hur ett maskulinitetsperspektiv också bör ingå i en analys av dessa processer.

En av de mest centrala faktorerna för brottslighetens upphörande är möjligheten att utveckla en alternativ identitet. Denna, noterar LeBel, Burnett, Maruna & Bushway (2008), tar ofta formen av att bli en "bra förälder", "stabil försörjare" eller "familjefar" – praktiker som tydligt genomsyras av föreställningar om maskulinitet och medelålders män, men som går stick i stäv med normerna för unga män (Plantin 2001). För att förstå den dynamik männen genomgår behöver maskulinitetens föränderlighet i samspel med ålder tydliggöras. Normer är, som tidigare poängterats, genus- och åldersstyrda. Att framgångsrikt göra maskulinitet vid 40 års ålder är något annat än att göra det vid 15 eller 25 års ålder. Det betyder inte att män automatiskt förändrar sitt beteende efter detta men det betyder att män behöver förhålla sig till olika normer i olika faser av livet. I nedanstående korta avsnitt med Oskar illustreras tydligt denna förändring:

I: Hur gjorde du för att sluta [begå brott och ta droger]?

Oskar: Jag skaffade ett jobb.

I: Ja.

Oskar: Och, visst jag mår skitdåligt över det, men jag sket i det. Jag blev Medel-Svensson, det jag föraktat hela mitt ... ja, alltså när jag växte upp. "Jag ska aldrig bli som mina föräldrar" eller "Far ni åt helvete" och ... sen, femton år senare, så bara är man där [skratt].

I: Tyckte du att det var en svår, eh, omvälvning liksom, att gå in i Svenssonlivet?

Oskar: Ja, alltså det var ju ... det jag gjorde i pengar på en dag alltså i vanliga fall det gjorde jag på en månad nu. Men dom pengarna kändes mer verkliga, mer ... wow, att ta upp den telefonen och ringa dom här, justitie, inkasso och "okej, jag har börjat jobba ..."

Hur påverkade av ålder ens attityder och förväntningar kan vara blir tydligt här. Efter att ha "föraktat" en viss sorts liv under sin uppväxt var han själv "där" 15 år senare. Här syns också en annan uppfattning om förändringen i attityd, att det nu finns ett "rätt" sätt att tjäna pengar. Pengarna Oskar tjänade nu kändes "mer verkliga". Den stora summan pengar han tidigare kunde få på en dag hade ett mindre värde nu, eftersom den summan pengar endast gick att få med medel som, för en man i Oskars ålder, inte var legitima eller accepterade.

Evans och Wallace (2008) finner att det kan ske avgörande förändringar i mäns maskulinitetsgörande och att en förändring av maskuliniteten kan bidra till en betydande förändring i en mans liv som helhet, och tvärtom. Dessa förändringar kopplar Evans och Wallace ihop med viktiga livshändelser som att sitta i fängelse, bilda familj och att få/skaffa ett tillfredsställande arbete – det vill säga, starkt bundet till tanken om vändpunkter och vuxenblivande. Så var det för Mark, som ända sedan de tidiga tonåren hade begått grova brott och tillbringat långa perioder på ungdomshem och anstalter.

Mark: Även om jag inte trodde på det då så blev det ju bra, jag hamnade på [anstalt]. Kommer dit skittuff med vanlig kåk-attityd och där kommer man till en anstalt med kärlek och förståelse, eftersom de flesta jobbade i [behandlings-] programmet. Så ska det i alla fall vara, det är en drivande kraft. Jag kommer dit. De ville egentligen inte ta emot mig, de ville inte ha mig kvar men det var några viktiga personer som jobbade där som såg att jag hade något, några kvaliteter. De såg till att "nej du ska vara kvar" och kunde hantera mig på rätt sätt. Jag kunde plocka av mask efter mask efter mask.

Under slutet av sin vistelse på anstalten, som inkluderade omfattande missbruksbehandling, ställdes Mark inför ett viktigt beslut. Han behövde bestämma sig för om han skulle ta sig till ett halvvägshus eller inte, för att få fortsatt stöd och behandling.

Mark: Så då började jag pendla där och när jag muckade så åkte jag direkt till halvvägshuset. Det var nog det viktigaste beslutet som jag tagit hittills i mitt liv.

I: För det var ditt eget beslut, det var du tvungen att ta själv?

Mark: Ja, precis. Det gjorde att jag gick på halvvägshuset, jag bodde där och började jobba djupare med mig själv, tills det var dags med nästa steg, utflyttning och allting. Jag var där typ ett år.

"Jag hade mognat", fortsätter Mark. "Och fått se en annan sida av mig själv."¹⁴ Trots denna mognad, kämpar Mark fortfarande med att försöka leva ett liv som motsvarar de normer och förväntningar som ställs på män i hans ålder.

I: Har du haft något förhållande sen nu då efteråt?

Mark: Alltför många [skratt]. Det är mitt stora ... det är vad jag får jobba mycket med, att stanna kvar i relationer. Det är min högsta önskan, precis som när jag slutade med droger, att få bukt med det.

Marks "högsta önskan" är att "få bukt med" sitt problem att skapa varaktiga relationer. Att leva i en varaktig (heterosexuell) relation är en viktig del av vad det innebär att vara man och framföra sig själv som sådan i medelåldern. De förväntningar, det "tryck", som ligger på Mark kan fördjupas genom ett intervjuavsnitt med Per. Per är idag i 40-årsåldern och beskriver sig som "en gammal gangster". Han är dömd för flera misshandelsbrott, men den drivande faktorn i Pers kriminalitet var narkotikan. Det var

i och med den som det andra också kom. Idag har han "lugnat ner sig" och det berodde främst på förändringar som överensstämmer med de vi tidigare beskrivit: Per blev äldre och träffade en partner. Dessutom fann han sig ur fas med sin omgivning. Två år innan han träffade sin nuvarande partner slutade Per med "allt utom braj":

Per: Ja ... kan det vara ett par, två år innan jag träffade henne, kanske.

I: Var det nåt särskilt som hände?

Per: Nej, [jag var] trött. Du vet, det var hälsan och minnet och allt tänkande och till slut så strävar man ju bara efter fredagen, för man kunde ju inte sitta och ta det där på en måndag för då var man ju ensam. Man väntade ju på när de andra slutade jobba och det var löning och ... nej fy fan.

Ovanstående citat är betydelsefullt. Dels skildrar det kriminalitetens och missbrukets psykologiska och fysiska effekter: Per upplever att det var drogerna och brottsligheten som hade påverkat hans hälsa och minne. En bit in i 30-årsåldern hade de flesta omkring honom dessutom "straightat till sig". Livet han levde som 20-åring tillsammans med sina vänner gick inte att leva längre. Nu hade många av dem legitima arbeten och ville han fortsätta att begå brott och konsumera droger fick han göra det själv.

Uttrycket straighta till sig ger viktiga insikter: att upphöra med sin brottslighet, att straighta till sig, innebär inte bara att avstå från brottsliga handlingar. För att framgångsrikt göra maskulinitet försöker männen också att omforma sina

liv i enlighet med den heteronormativitet som präglar livsloppet. Livsloppet styrs av normativa förväntningar på vilka steg och faser människor bör gå igenom, och när: utbildning i ungdomen, egen bostad i tidiga vuxenlivet, arbete, familjebildning och så vidare. Dessa normativa förväntningar utgår ifrån ett specifikt samhällsskikt – den manliga, vita, heterosexuella medelklassen – men är samtidigt något som individer utanför detta skikt behöver förhålla sig till (Ambjörnsson & Jönsson 2012).

Att straighta till sig kan därmed innebära försök till att ta upp en heteronormativ livsstil präglad av laglydigt arbete, heterosexuell monogami och familjebildning. Att försöka göra detta men inte leva upp till idealet kan upplevas som ett misslyckande i att försöka omforma sig själv som man. De heteronormativa maktrelationerna framträder i ljuset av det här som en starkt tvingande dimension i intervjudeltagarnas liv. Pers berättelse ovan, om hur han inte var i fas med sin omgivning, illustrerar påtagligheten i de här normerande stegen. Den problematik och exkludering han upplevde ("Nej, fy fan") tillskrivs också en viktig del i varför han slutade. På samma sätt kan Marks relationer och hans känslor inför dem förstås.

Majoriteten¹⁵ av männen levde vid intervjutillfället i stort sett lagliga liv (endast ett fåtal satt i fängelse eller var fortfarande aktiva). De flesta hade barn, familj och arbete. Det är också dessa faktorer – åldrandet, kombinerat med familjebildning och arbete – som lyfts fram som mest avgörande för att få männen att sluta begå brott, både i det empiriska materialet och i den övriga forskningen (se Laub & Sampson 2003). Oskar berättar:

Oskar: Jag gör ingenting aktivt liksom, jag är inte ute med kofot på nätterna eller såna där grejer, det är nerlagt. Jag är 39 år, jag kan inte springa omkring och göra såna grejer. Sen har jag ju två barn också, fick lite andra, fick en tankeställare där när första grabben kom.

I: Men vad var det som fick dig att sluta?

Oskar: Ja, riskerna och så vidare, och, in och ut och så vidare. Ja, jag ville inte att min son skulle, när han börjar skolan, då vill jag vara där, liksom.

På samma sätt beskriver flera av männen att de strukturerat om sitt liv för att inte barnen ska ha en frånvarande far eller "gå samma väg" de själva gick. Att "axla papparollen" är inte bara att ta hand om ett barn utan också förknippat med en uppsättning praktiker och förväntningar på hur männen bör vara i övrigt: de bör arbeta (legalt) samtidigt som de inte bör vara frånvarande, de bör vara beskyddande och uppfostra sina barn "rätt", etcetera. Att axla papparollen blir därmed en del av att omforma sig själv som människa och man, och en central process för att upphöra med brott.

Många av männen beskriver också hur "åldern tar ut sin rätt" och att "man tvingas hitta något annat att göra, för springa från polisen orkar man inte längre". Framförallt sker det en avtrappning av våldsanvändning i takt med stigande ålder. "Man orkar inte fightas längre, på samma sätt", som Rasmus uttrycker det, "eller man kanske inte tycker det är meningsfullt. Förut tyckte man att det var coolt och tufft, nu känns det bara som slöseri". Detta kan tolkas som en sorts mognad, men det kan också läsas som ett sätt att hantera att deras fysiska styrka

inte längre är densamma. I en konfrontation med en 15 år yngre man skulle intervjudeltagarna riskera att hamna i underläge. Det kan, med andra ord, också läsas som ett sätt att värdera en dimension av maskuliniteten – insikten och visdomen som anses prägla äldre män (se Ambjörnsson & Jönsson 2012) – högre än en annan, det vill säga den fysiska överlägsenheten. Detta förhållningssätt är möjligt och legitimt enbart på grund av deras ålder.

Ett liknande tema går att urskilja när Fredrik beskriver sin upphörandeprocess och det omöjliga i att börja studera vid hans ålder:

Fredrik: När jag frigavs där 2005 så, jag fortsatte att göra brott ett tag till, ända till jag flyttade hit till [stad] och började jobba. Jag har arbetat nu sedan oktober 2006, och det var inte det lättaste att få ett jobb med den bakgrunden som jag har.

I: Hur gick det till, hur lyckades du lösa det?

Fredrik: Jag sökte många olika jobb och försökte komma in på utbildningar. När det gäller utbildning så vet jag, komma tillbaka till en skolbänk när man är så gammal, så tror jag inte att det hade gått så bra.

Ålderns sociala innebörd är alltså en central faktor för Fredriks beslut att inte studera. Han utvecklar inte varför det ”inte hade gått så bra”, för honom är det en självklarhet att det inte skulle fungera. Per, som vi beskrev ovan, slutade inte helt med narkotika förrän han träffade sin partner. Även här intar ålderns sociala innebörd och dess sammanvävning med maskuliniteten en viktig position.

Per: Jag slutade helt och hållet när jag träffade henne. Eller, jag rökte nån gång då och då hände det grejer [andra brott], men sen tryckte ju hon på, alltså, hon visade att, ”fan du är ju vuxen och du har barn, du far hit och dit”. Hon påminde mig, för man glömmar ju, man lever ju bara så när man håller på så. Sen tänkte jag själv ”fan också, vad man håller på med”, man kan ju kolavippen närsomhelst eller nån kan komma på en eller ... Så då var det bara att försöka sluta.

Den process varigenom männen behöver omdefiniera sig själva och finna en alternativ identitet innebär med nödvändighet också att försöka omdefiniera sig själva som män. Att framgångsrikt lyckas göra detta underlättar upphörandeprocessen – att inte lyckas göra det kan försvåra den. Återfall i brott är ett välutforskat fält (se Zamble & Quinsey 1997), men en förklaring som mycket sällan lyfts fram är oförmågan att kunna omdefiniera sig själv som man (se Gadd & Farrall 2004). I det empiriska materialet finns det många exempel på just hur männen försöker att omdefiniera sig själva och ta upp alternativa praktiker, men att de av olika skäl inte lyckas och istället återfaller i brott.

Slutligen är det också av intresse att undersöka de inslag i intervjudeltagarnas maskulinitetsgörande som verkar vara *oberoende* av ålder och samtidigt relevanta för att förstå deras brottslighet. I sammanhanget ska endast ett sådant inslag nämnas: våldspotentialen. Trots att männens våldsamhet tenderar att trappas av kraftigt i takt med ålder försvinner den inte alltid helt. Enligt Kimmel (1994) utgör våldspotentialen en av de mest centrala faktorerna i den hegemoniska maskuliniteten. Den återfinns också hos många av männen i studien, även efter att de upphört med brott. Rasmus säger så här, angående risken att återfalla i brott:

Rasmus: *Jag kan inte säga någonting i dag som skulle få mig att återfalla till brottslighet, för min definition av brottslighet kanske inte är som alla andras.*

I: *På vilket sätt skiljer den sig?*

Rasmus: *Jag tycker till exempel inte att det är brottsligt att försvara mig själv eller försvara min familj. Jag skulle inte tveka en sekund, oavsett vad det handlar om.*

Den självständighet och förmåga att kunna stå upp för sig själv som genomgående präglar vad det innebär att framgångsrikt föra sig själv som man finns kvar även i medelåldern. Om denna hotas av någon kan våldspotentialen realiseras för att manifesteras just denna självständighet och maktposition. En liknande berättelse kommer från Fredrik:

Fredrik: *Så mycket kan jag läsa av folk på puben när det blir muck eller, då tar jag honom eller då tar jag inte honom [om han är starkare än Fredrik].*

I: *Mm.*

Fredrik: *Och tar jag honom då ska han få sig en riktig jävla omgång, det funkar så än idag. Men idag har det inte hänt nånting på flera år, visst fan har det varit folk som har muckat med mig men det har ju oftast löst sig.*

Fredrik – som tidigare i den här analysen beskrev hur han insåg att han befann sig i underläge och hanterade konsekvenserna av det – beskriver här hur han ibland fortfarande reagerar när folk ”muckar”. I citatet beskrivs också hur våld är den sista utvägen: ”oftast har det ju löst sig”, påpekar han. Det är inte förrän andra sätt har prövats som våld blir en legitim handling. På samma sätt innebär positionen pappa, för Rasmus, att vara familjens försvarare. Om hans familj skulle vara hotad anser Rasmus att han legitimt skulle kunna försvara den med våld, om andra sätt visar sig otillräckliga (jfr. Anderson 1999).

Studie 2:

Maskuliniteter, våld och stödande arbete

Aktivt arbete riktat mot att stödja intagna eller före detta intagna personer, samt opinionsbildande arbete som syftar till att förändra samhällets bild av personer som sitter eller har suttit i fängelse, har enligt tidigare forskning positiv inverkan på före detta intagna personer som vill leva en icke-kriminaliserad livsstil (LeBel 2009, Maruna 2001).

Att maskuliniteter är intimt sammankopplade med brottsliga handlingar, i synnerhet våld, har påvisats i ett flertal kriminologiska (och andra) studier (Anderson 1999, Burcar 2005, Collier 1998, Edwards 2004, Hearn & Collison 1994, Johansson 2000, Karlsson & Pettersson 2003, Kimmel & Mahler 2003, Messerschmidt 1993, 1997, 1999, 2000, 2004, Segal 1997).

Att maskulinitetsgörande också kan vara centralt vid upphörande av brottsliga handlingar är inte lika utforskat, inte heller vilken betydelse maskulinitet har i stödorganisationer som arbetar för att hjälpa människor till ett liv utan kriminalitet. Denna delstudie har som syfte att undersöka betydelsen av maskulinitet i stödorganisationer för personer som vill sluta begå brott.

Stödorganisationernas betydelse

I detta avsnitt presenterar vi först intervjudeltagarnas berättelser om sin bakgrund och sin historia. Detta för att sedan kunna sätta deras beskrivningar om stödorganisationernas och stödarbetets funktion och betydelse i sitt sammanhang. Syftet med avsnittet är att ge en bild av hur intervjudeltagarna förstår sitt arbete och sedan på ett mer teoretiskt plan koppla dessa förståelser till maskulinitetsgörande praktiker.

Inte någon av intervjudeltagarnas berättelser har cirkulerat kring våld, även om våldet på olika sätt har varit närvarande i de samtal vi haft. I relation till frågor om identitet, syn på sitt arbete samt egen kriminalitet, har intervjudeltagarna lyft fram andra erfarenheter än våld som viktiga. Ett av de teman som visat sig vara centrala är droger. När våldskriminalitet tas upp beskrivs det alltid i relation till, eller snarare som en konsekvens av, drogrelaterad kriminalitet. Flera deltagare berättar om våldets och kriminalitetens betydelse för att kunna "vara någon", någon som folk känner till, har respekt för eller är rädda för. Att beskriva våld och kriminalitet som enbart destruktivt vore därför alltför onyanserat, även om de negativa konsekvenserna av denna typ av handlingar inte ska underskattas (se Kolnar 2005).

De personer som vi mött i båda dessa delstudier har ofta mycket tunga livserfarenheter bakom sig i form av till exempel utanförskap, fattigdom, svårigheter i skolan, tät kontakt med olika sociala myndigheter, kriminalitet och missbruk i familjen. Kriminalitet, våld och droger kan i denna kontext innebära samhörighet, vänskap och möjlighet att vara någon som betyder något i ett samhälle som inte verkar ha plats för en. Samtidigt behöver det för dessa män inte vara eftersträvansvärt att vara inkluderade i mer "Svenssoninriktade" samhällsnormer, utan tvärtom förväntas av dem att ta avstånd från dessa för att nå status och respekt i det sammanhang och umgänge som de lever i.

Johannes, som växte upp i ett socialt utsatt område med en ensamstående mamma och en pappa som satt i fängelse, berättar att han kände en stark känsla av utanförskap. Han fick tidigt en kontaktperson i skolan eftersom han upplevdes som stökig, och när han gick på mellanstadiet blev han placerad på "ett hem". Johannes

beskriver sin tidigare kriminalitet som ett motstånd mot det konventionella samhället och alla ”vanliga Svenssons”, ett motstånd som han i efterhand menar hade med hans eget dåliga självförtroende att göra:

***Johannes:** Det var nånstans min dröm när jag var liten att bli en gangster. När de andra i skolan hade drömmar om att bli läkare och poliser så ville jag bli gangster. När jag kollade på filmer som Blood in, Blood out eller Gudfadern så var det det jag ville bli. --- Jag visste ju att dit hade jag iallafall förmåga att komma, jag trodde ju inte att jag hade förmåga att bli läkare eller polis. Nånstans min låga självkänsla skulle lyftas, alltså det var ju inte så jag tänkte, men nu förstår jag ju att det var den låga självkänslan som skulle lyftas med känslan av att stå där uppe och kunna se ner på allihopa och känna att jag var mer värd än alla dom här vanliga Svenssons.*

I beskrivningarna av intervjudeltagarnas tidigare drogbruk framstår ruset ibland också som en form av självmedicinering. Flera av intervjudeltagarna menar att droger och alkohol varit ett sätt att hantera, eller fly från, tunga upplevelser i livet. Josef berättar att kokainet fick honom att glömma sorgen över att ha förlorat vårdnaden om sina barn och också saknaden av sina föräldrar som inte bodde i Sverige. Johannes berättelse om när han för första gången provade amfetamin ges en liknande betydelse:

***Johannes:** Då var det som att för första gången i mitt liv så kände jag mig som en hel människa. Det var som att alla bitar föll på plats och jag tänkte vart fan har det här varit hela mitt liv.*

***Emy:** Vad var det som hände?*

***Johannes:** Det blev bara en sån här aha-upplevelse. Aha, är det så här allting ska vara, jag mådde bara så jävla bra. Helt sjukt var det och jag tänkte bara att jag aldrig skulle sluta.*

För Damir var droger och kriminalitet en trygghet, både något som påminde om det liv han levt innan han kom till Sverige och något som hjälpte honom att stänga av jobbiga känslor.

***Damir:** Man får en sorts trygghet därför också. Som jag hade droger och kriminalitet, det var min trygghet. Man vill försvinna från verkligheten. Jag själv vet, när jag kom till Sverige min pappa hjälpte mig hit men sen han vände mig ryggen. Så jag var alldeles ensam och då sökte jag mig till, för jag ... i mitt land jag också umgicks med ja, kriminella ... narromaner och så där. När jag kom hit, jag ville förändra mig men sen när jag blev så här ... ensamheten, otrygg ... ja men då blev jag, jag gick tillbaka till det gamla, där jag kände mig trygg. Och det var droger, för då stängde jag av, kunde inte känna. Och kriminalitet ... man känner sig så här lite speciell på nåt sätt.*

Det är mot bakgrund av dessa erfarenheter och berättelser som vi kan börja förstå stödorganisationernas och stödarbetets funktion och betydelse för intervjudeltagarna. För Tobbe har stödorganisationen blivit en familj där han kan byta ut drogerna mot kärlek och samhörighet:

Tobbe: *[J]ag får ett sånt här kärleksrus när jag är här nere [i organisationens lokal] som täcker alla de här drogsugen.*

Emy: *Vad kommer det av, den där kärlekskänslan?*

Tobbe: *Vi alla har i princip gått igenom, man känner igen sig i alla på ett eller annat sätt och man känner igen sig mycket av att dom har känt likadant och berättar om hur dom har kunnat fixa det och ... sen att de ställer upp för en alltid, det är inte någon gång jag har blivit nekad hjälp här --- Vi är en familj som håller ihop.*

Liknande betydelse har stödorganisationen haft för Micke och Alexander:

Micke: *Det absolut bästa jag fick det var att jag fick en kram när jag kom hit, jag förväntade mig att få en smäll för vad jag hade gjort liksom men ... jag fick en kram.*

Alexander: *Här har jag ju vänner som har gått före mig, både i dåliga livet och i det bra livet så de vet hur jag har det och man kan stötta varandra bättre än vad till exempel en socialsekreterare kan, dom har ju inte erfarenheterna och hur de själva gick tillväga och det har ju alla här nere i princip.*

Tidigare forskning har, som vi nämnt i inledningskapitlet, visat att unga killar på särskilda ungdomshem (där majoriteten har upplevt många svåra händelser sedan tidig barndom) har färre möjligheter än unga tjejer på hemmen att visa sina känslor av ledsamhet eller rädsla (Laanemets & Kristiansen 2008). Pettersson (2009) har påpekat att förväntningarna på dessa unga killar riskerar att förstärka maskulinitetskonstruktioner som framhåller tuffhet och dominans, vilket skulle kunna vara kontraproduktivt i relation till våld och våldsbrott.

I mina intervjudeltagares berättelser läggs i kontrast till detta starkt fokus på känslor, och flera betonar vikten av att lära sig att prata om, och att få utrymme att prata om, svåra känslor tillsammans med andra med liknande bakgrund och erfarenheter som en själv. I flera av intervjudeltagarnas berättelser framträder bortträngda känslor som en av de viktigaste orsakerna till deras kriminalitet och droganvändande. Micke, verksam på en stödorganisation i en mindre stad, hamnade förut ofta i bråk med folk när han var ute, något som han menade i grunden handlade om undantryckta känslor:

Micke: *Det handlade ju om mina instängda känslor. Så mycket som hade hänt i mitt liv som jag aldrig hade pratat med nån om som jag gick och tänkte på hela tiden som jag bara tryckte väck för jag ville inte känna det ... två känslor hade jag som jag kunde identifiera, jag kunde vara glad och jag kunde vara förbannad --- Det var liksom gör det enkelt och dela in det i två, antingen är du glad och skrattar eller så är du förbannad och slåss ... alltså, det var bara antingen eller för mig.*

Enligt Micke har känslarbetet varit en av de viktigaste bidragande faktorerna till att han inte längre använder våld för att lösa sina problem:

Micke: Alltså min identitet innan handlade ju om att allting jag gör är rätt och om nån sa emot mig så var jag beredd att ta till både våld och det ena med det tredje för att nå det jag ville. Jag kom själv i första hand liksom, till och med min sambo och min son kom i andra hand för jag satte mina egna intressen, jag prioriterade det. Idag gör jag inte det. --- Alltså, det som gjorde störst skillnad var att sluta använda droger och börja prata om känslor för då trycker du inte ner allting tills det når en punkt och kommer ut på fel sätt. Skulle en person göra någonting som jag blir sned över nu så går jag bara fram till honom och säger det här gjorde du, det här blev jag förbannad över och sen så kan vi reda ut det.

Många personer som kommer till denna typ av stödorganisationer har liten eller ingen erfarenhet av att prata med andra om sina känslor. Micke berättar om när han först kom till organisationen och var i behov av hjälp och stöd:

Micke: [A]lltså när jag kom hit så var alla större än mig och hade fler tatueringar än mig så jag kände mig inte så jävla kriminell ... men sen så ser jag dom här då sitta och prata om att "fan jag är ledsen" liksom ... fan, ledsen? Kan man vara det? Ja, det kan man ju faktiskt. --- Stora tatuerade män pratar inte om känslor, alltså den bilden hade jag. --- Det är en ganska enkel grej [att börja prata om känslor], det är bara det att det

är så svårt att ta steget. Men just att det finns folk som har gått före som visar dom nya vägen. Att det sitter någon som är kanske lite äldre ... som när jag kommer här, han som kramade om mig, han hade liksom 6 års hederlighet och drogfrihet bakom sig och så hade jag 2 månader när jag kom hit. Så här wow, 6 år, dit vill jag också nå, jag vill också komma dit. Så ser jag ju att vad gör han? Jo, han sitter här och han säger att han är ledsen framför allihopa, han ber om hjälp liksom.

I citatet ovan beskriver Micke hur hans kriminella identitet fick sig en törn när han för första gången mötte de stora, tatuerade männen i stödorganisationen. I jämförelse med dem kände sig Micke inte "så jävla kriminell", något som alltså här får en tydlig koppling till en viss typ av kropp och inte främst till någon form av kriminaliserad handling. Den "kriminella kroppen" föreställs vara hård i flera bemärkelser, både muskulös och osentimental. Mickes berättelse ovan synliggör dels föreställningar om det omöjliga i att "stora, tatuerade män" talar om känslor, dels det faktum att stora, tatuerade män i organisationen faktiskt gör just detta, skapade möjligheter för Micke att också öppna sig i gruppen.

Denna praktik kan på ett plan förstås som en del av en omformulering av vad det innebär att vara man, och vad det innebär att göra maskulinitet, åtminstone om det ses mot bakgrund av idéer om klass. Johansson (2006) skriver i sin avhandling om diskurser kring manliga förebilder att det går att urskilja två föreställningar om män, en traditionell och en modern. I den traditionella bilden av (arbetarklass)maskulinitet görs kopplingar till kroppsarbete, styrka och

tystnad, i den moderna bilden figurerar (medelklass)mannen som kramas och talar om känslor. I citatet ovan kopplas förmågan att uttrycka sina känslor ihop med "hederlighet och drogfrihet" samt med förmågan att vara en förebild. Förmågan att vara en förebild blir därmed intressant ur ett klassperspektiv eftersom det kroppsligt kopplas till "traditionell" arbetarklassmaskulinitet, men känslomässigt till en "modern" medelklassmaskulinitet. På så sätt är en förebild i detta sammanhang också i någon mån en klassresenär, men en klassresenär som till det yttre är lojal mot sin arbetarklassbakgrund.

Frånvarande pappor och bristen på manliga förebilder (läs: förebilder i formen av biologiska män som gör maskulinitet på ett socialt accepterat och eftersträvandsvärt sätt) figurerar som ett socialt problem inom politiken och i allmän debatt. Detta "problem" kopplas bland annat ihop med killars kriminalitet och destruktiva livsval (Collier 1998, Johansson 2006). Inom feministiskt orienterad kriminologi har parallellerna mellan maskulinitetsnormer och mäns kriminella beteenden betonats. I diskursen om bristen på manliga förebilder är tanken istället att det är avsaknaden av tydliga normer kring maskulinitet som skapar kriminalitet hos män (Johansson 2006). Tidigare forskning har visat att behovet av manliga förebilder har betonats starkt bland personal på särskilda ungdomshem (Pettersson 2009). En liknande föreställning återfinns i Josefs berättelse om stödverksamhetens funktion. Josef berättar att många unga killar som söker sig till organisationen har dålig eller ingen kontakt med sin pappa, och att männen inom organisationen därför fyller en funktion som de manliga förebilder de unga killarna saknar:

Josef: *Vi kan faktiskt komma in i bilden som vuxen, kanske papparoll eller storebrorsroll. Så kan vi vägleda just den ungdomen genom stöd och samtal, mamman också.*

De verksamma männen beskrivs alltså som innehavare av en *speciell* kompetens i egenskap av att vara män, en kompetens som även killarnas mammor kan få hjälp av. På så sätt framstår organisationens funktion som en ersättning för eller som ett komplement till den splittrade heterosexuella kärnfamiljens vilna barn. Enligt Josef är det bra om det även finns verksamma kvinnor i organisationen, men dessa anses inte ha någon central betydelse för de unga killarna:

Emy: *Dom här killarna, saknar dom bra kvinnliga förebilder också? Behöver dom det?*

Josef: *Killarna, jag tror inte att dom behöver alltså riktigt kvinnliga förebilder så ...*

Emy: *Varför inte?*

Josef: *Men självklart, det är ett plus att ha en vuxen tjej med i [projekt] när vi har grupper, självklart det är ett plus. Men, oftast dom här killarna, dom har egna mammor, okej kanske en del har inte en riktigt bra relation så men ... i deras värld saknas en manlig förebild.*

Oavsett om ungdomarnas relationer med sina mammor upplevs som bra eller dåliga verkar dessa, enligt Josef, inte spela någon roll för huruvida ungdomarna kommer att begå kriminella handlingar eller inte. Istället kopplas unga mäns brist på vuxna män att identifiera sig med samman med kriminalitet och som ett sätt att söka efter den förlorade, eller den "ännu ej funna", identiteten som man. Att det anses viktigt för de unga männen som söker hjälp i stödverksamheten att uppfattas som "riktiga män" och att detta även är kopplat till sexuell identitet blir också tydligt:

Josef: Jag märker ibland att dom [ungdomarna] pratar med varandra så här "jävla bögar, kolla"... Så om vi skulle ha en homosexuell person i gruppen så tror jag att det kommer bli mycket konflikt. Och den killen också kommer inte känna sig riktigt välkommen i gruppen.

I citatet ovan framkommer alltså att värderingar inom stödorganisationerna kan fungera exkluderande för ungdomar som har transexfarenheter eller som inte identifierar sig som heterosexuella. Forskning om homo- och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner (hbt-ungdomar) visar att denna grupp har sämre hälsa än heterosexuella ungdomar, samt att hbt-ungdomar i högre grad än heterosexuella ungdomar har ett riskbruk kopplat till alkohol och droger. Det är också en grupp som i högre grad än heterosexuella ungdomar utsätts för hot och våld (Ungdomsstyrelsen 2010). Med andra ord finns det vissa likheter i de sociala levnadsförhållandena mellan (unga) personer med en kriminell livs-

stil och unga hbt-personer. Mot bakgrund av den relativt höga förekomsten av alkohol och droger bland hbt-ungdomar och den starka kopplingen mellan rusningsmedel, brott, våld och utsatthet, är det viktigt för stödorganisationer, både riktade till hbt-ungdomar och till ungdomar med en kriminell livsstil, att förhålla sig till "varandras" målgrupper. I stödorganisationer för unga med kriminell livsstil kan det handla om att medvetet börja arbeta normkritiskt för att även inkludera erfarenheter som sträcker sig utanför de heteronormativa.

Våld, maskuliniteter och äkthet

Nedan kommer intervjudeltagarnas berättelser om sina erfarenheter av våld, kriminalitet och droger att beskrivas och diskuteras. Hur dessa erfarenheter får betydelse i intervjudeltagarnas stödjande arbete kommer att lyftas fram för att sedan analyseras med fokus på kopplingar till maskulinitet.

Som nämnts i föregående avsnitt beskriver flera av intervjudeltagarna de sociala och identitetsskapande aspekterna av våld, kriminalitet och droger – det gav dem möjlighet att vara någon:

Victor: [D]et var rätt skönt ändå för folk visste ändå vem man var då, ja man blev lite känd så här i tidningar och bland folk i byn och stan. Sen var det ju väl mycket att man kände sig tillhörig med kompisarna man hade också.

Josef menar att kriminaliteten och kokainet gav honom makt, kontroll och inflytande. Liknande berättar Johannes:

Johannes: *Just den här känslan av att kunna gå ut på stan och gå på uteställen och folk flyttade på sig, vakterna sa ingenting, dom kollade inte ens leg.*

Emy: *Hur fick det dig att känna dig?*

Johannes: *Då kände jag mig övermänsklig, oslagbar.*

För Micke hade våldet flera betydelser. Dels var det ett sätt att avreagera sig på som han behärskade, dels var det någonting som gav honom en bekräftelse som han vid den tidpunkten i livet upplevde som positiv:

Micke: *Alltså våldet, dels blir det ju som en liten ventil för allting som ligger och trycker. När jag kommer ut och slås så släpper allting, eller lättar på trycket lite grann ... sen för identiteten, slås man mycket så får man ett rykte om sig och det tyckte jag var skithäftigt. Jag kunde gå och så kom det folk som var äldre än mig som backade när jag kom för de visste om att jag sket i om dom var äldre och jag sket i om dom var med i nån grupp liksom ... bråkade dom så small det ändå liksom.*

Emy: *Hur fick det dig att känna dig, att dom var skraja för dig?*

Micke: *Det kändes häftigt, jag fick ju bekräftelse liksom. Folk pratade om mig och visste vem jag var.*

Emy: *Hur ersätter man den känslan? Även om den är destruktiv på många sätt så kan den ju vara positiv också som du säger, att det får en att känna sig viktig eller ...?*

Micke: *Ja, jag gör ju bra grejer och folk snackar om mig att jag är en bra kompis. Nu vill folk ha med mig på grejer, folk vågar bjuda mig på fester liksom, det händer ingenting när jag kommer dit ... och så när vi sitter på morgonmötena och så kanske jag har hjälpt någon dagen innan och så tar dom upp det att jag hjälpte nån med nåt. Då känner jag att fan va häftigt, jag har gjort nåt bra. Jag är fortfarande någon och får vara någon men där ligger ingenting negativt i.*

I Mickes berättelse blir det tydligt hur stor betydelse arbetet i stödorganisationen ges för de förändringar han gjort i sitt liv. Från att ha använt våld som en ventil för sina känslor och därigenom fått bekräftelse menar han nu att stödarbetet fyller den funktion som våldet hade. Tobbe menar något liknande:

***Tobbe:** När någon tackar en och man ser på dom att dom tyckte att det blev bättre av att prata med en, då känner man att fan jag betyder någonting för nån annan människa och det kan ju inte bli en bättre känsla ... så såg man ju inte alls på det när man var ute i kriminaliteten och missbruket, då såg man ju inte sig själv som viktig och man slog på sig själv hela tiden. När nån annan lyfter upp en och tackar och säger att man är bra att prata med så blir man ju klart ... man blir ju lite rak i ryggen om jag säger så.*

Heber (2012b) menar att det är viktigt för personer som begått brott och som nu vill leva "hederliga liv" att bli uppmuntrade och få stöd av "hederliga personer". I mitt material framkommer liknande beskrivningar med skillnaden att det är centralt att dessa hederliga personer själva inte alltid varit hederliga. Det vill säga att vikten av stöd från före detta kriminella som förändrat sina liv är en av de mest framträdande erfarenheterna i mina intervjudeltagares livsberättelser. I likhet med Johanssons avhandling (2006) läggs det stort fokus i organisationerna på att de verksamma ska ha liknande livserfarenheter som de som söker sig dit. En Svensson som alltid varit en Svensson, en Svensson som inte själv gått "livets hårda skola" har inte mycket att erbjuda intervjudeltagarna utan beskrivs snarare som kontraproduktiva:

***Micke:** Jag märker att när jag gick i grundskolan och det kom folk och pratade med oss om kriminalitet, och det kommer nån som aldrig haft med det att göra, som bara har läst en bok, och så sitter dom och säger saker som kanske inte stämmer i många fall och går man ut och testar så är det en helt annan grej. Då faller förtroendet. Medan när det väl kommer någon som vet, jag har varit med om detta, och talar utifrån egen erfarenhet då blir det mer pålitligt. Så det känner jag ju, och det har jag även fått höra från andra som jag pratat med.*

Nedan beskriver både Johannes och Josef hur de verksamma männen, tack vare sin bakgrund och sin kunskap om hur de unga män som de riktar sig mot tänker och uttrycker sig, kan erbjuda ett stöd som andra inte kan.

Johannes: Sen så är det viktigt också, eftersom att vi har egna erfarenheter och att vi kan prata det språket som dom här som vi jobbar med pratar och det inte är myndighetspråk, så kan vi möta dom där dom är.

***Josef:** Det är viktigt att göra så att de vågar prata med oss, det är jätteviktigt. Dom vågar inte prata med myndighetspersonalen. Dom vågar inte ens prata med sina lärare. Dom vågar inte prata med sina föräldrar. Men, jag försöker göra så att dom vågar prata med mig för jag är inte mamma, jag är inte pappa, jag är inte myndighetspersonal, jag är inte polis. Jag är före detta [kriminell] person som har gått igenom ... mitt syfte är, det är helt okej, dom kan prata om precis vilket brott som helst.*

I flera av intervjudeltagarnas berättelser framträder alltså erfarenheterna av kriminalitet och en (ex)kriminell identitet som ett viktigt kapital i mötet med de unga medlemmarna. Detta kapital används ibland medvetet i mötet med unga hjälpsökande personer, för att etablera kontakt, tillit och grund för förändring. Som Lasse beskriver:

Lasse: *[M]ånga av oss har ju yrkeskunskaper nånstans så om man skulle kunna överföra litegrann då och använda oss av den där respekten, för det är vi som har gjort dom där grejerna som dom vill göra.*

Emy: *Vad är det dom vill?*

Lasse: *Dom vill göra stora klipp och ha fina bilar och guldkedjor och alltså tjejer och stureplan och snorta kocks. Vi har gjort allt det där. Vi har haft hur mycket pengar som helst och inga alls på kvällen och allt det där och det vet dom. Så det vill vi utnyttja, och har gjort ibland också, för att få uppmärksamheten och ge alla chanser som vi kan, samtidigt som man stegvis börjar [förändra situationen].*

Detta kapital utgör också den kanske största skillnaden mellan dessa stödorganisationer och andra institutioner som socialtjänsten och kriminalvården, där det arbetar personer som, med Mickes ord, ”inte haft med det (kriminalitet och droger) att göra, som bara har läst en bok”. Med andra ord kan kriminalitet, enligt intervjudeltagarna, således användas i brottspreventivt syfte för att vinna respekt av de personer som organisationerna vill nå med sitt antidrog- och

antivåldsbudskap. Damir berättar att han tyckte det var jobbigt att möta ungdomar med en kriminell livsstil när han precis hade börjat arbeta inom (organisationen) eftersom många hade så negativa uppfattningar om personer som slutat med droger och kriminalitet:

Damir: *[O]ftast ungdomarna dom hade ... den attityden att dom... tycker att vi som har slutat är fjollor, vi är keffa...*

Emy: *Jaha, vad handlar det om?*

Damir: *Nä, för dom tycker att ... ja, man ska vara kriminell, man ska liksom vara medlem i ett gäng ... Dom lever i en fantasivärld, den här maffiavärlden eller vad ska jag kalla det ... kriminella världen. Att dom tror att en man ska ta den vägen liksom, sitta inne flera år och komma ut och sådär. ---*

Emy: *Vad kände du då när du fick dom kommentarerna?*

Damir: *I början liksom, det tog hårt på mig liksom såklart för att dom, ja men "snitch, ni är golare, ni är si och så" liksom ... och det stämmer inte. Det är bara deras uppfattning liksom ... dom har hört att vi har slutat och ja, vi gör inga brott längre och vi knarkar inte längre. Men sen jag har lärt mig under tiden, man får ta det här som ett jobb. Man får inte ta nånting personligt, för dom också är i en process.*

Tobbe berättar att han var rädd för att bli en ”nörd” om han slutade ta droger, vilket i likhet med exemplet ovan visar hur drogfrihet och

laglighet kan kopplas till rädsla för att uppfattas som tråkig, fjällig eller nördig. Det vill säga, egenskaper som bryter mot idealiserade maskulinitetsnormer:

Tobbe: Jag trodde att om jag blir drogfri så kommer jag ju att bli en sån här tråkig person och jag vet inte, nästan en nörd ... det var ju så jag, precis när jag började [här] ... jag ska inte bli en nörd! Men här nere, det är ju ingen som är det, det är ju nåt man fattar när man väl blir nykter att det är ju en av de coolaste sakerna som finns att vända på sitt liv på det sättet.

I Tobbes fall har denna bild förändrats och nykterhet är istället någonting som fått positiv klang, det är "cool" att lyckas förändras, det kopplas samman med en beundransvärd bedrift och styrka. För Tobbe är det nu motsatsen till att vara en nörd. I dessa två citat blir icke-kriminalitetens konnotationer till femininitet, och kriminalitetens kopplingar till en eftersträvansvärd, hegemonisk maskulinitet, tydliga och visar hur normer kring genus och sexualitet får betydelse i mötet mellan unga män som begår brott och stödverksamheternas representanter. I flera av intervjudeltagarnas berättelser framstår det också som att dessa normer främst kommer från de hjälpsökande, och att stödarbetarna på ett eller annat sätt måste förhålla sig till dessa normer i mötet med de unga männen. Samtidigt bör det påpekas att stödarbetarna inte är frikopplade från dessa normer, även om deras egna maskulinitetsprojekt delvis bygger på att de har tagit avstånd från dem.

I mötet med unga män är det flera faktorer som kan utgöra ett kapital i kontaktskapandet. Damir berättar att hans jugoslaviska bakgrund har varit en tillgång i arbetet som kontaktperson:

Damir: Jag blev kontaktperson till en irakier som var jättestöddig och så här ... jättekriminellt tänkande ... som jag fick träffa en gång i veckan. Men han hade nån respekt för mig för att jag är jugge ...

Emy: Varför hade han respekt då?

Damir: För att juggarna vi har ett namn här i stan liksom, juggemaffia.

Även Josef berättar att ungdomar dras till organisationen för att de är intresserade och imponerade av de verksammas kriminella bakgrunder, och att detta intresse kan lägga en grund för en positiv kontakt mellan de verksamma och ungdomarna som söker sig dit:

Josef: Killarna, eller tjejerna, är intresserade [av oss], på nåt sätt kanske dom tror att "han är kriminell och cool och ball och wow", du vet dom tänker så, dom vill ta kontakt på nåt sätt med oss. Det är helt okej, dom kan tro att jag kanske fortfarande är kriminell eller att det var en jättepositiv grej att vara kriminell. När dom kommer till oss och börjar samtala med mig du vet, då jag försöker berättas för dom dom här konsekvenserna du vet! Okej, jag har varit kriminell men vad var konsekvenserna? Vad har jag förlorat? Vad kan man förlora?

De verksammas ex-kriminella identiteter eller positioner är alltså centrala i mötet med de unga medlemmarna. De verksamma måste först bevisa sin äkthet, det vill säga, att de inte bara är någon "som läst en bok", utan någon som verkligen varit "där" och som vet vad den pratar om. Först då har de gjort sig förtjänta av att bli

lyssnade på och först då kan de bli en förebild som kan uppmuntra unga att byta bana:

Josef: Vissa ungdomar har kriminella släktingar, nån kusin eller nån farsa. Så fort dom ser, ja men jag känner honom! "Va, känner du min kusin?" Ja, jag har suttit inne med honom. Då du vet dom visar mera respekt, då dom lyssnar!

Utifrån utdragen ovan verkar det alltså som att ungdomar med positiva attityder till kriminalitet kan "lockas" in i ett lagligt liv via före detta kriminella förebilder. Damir menar, delvis i motsats till detta, att unga killar som kommer till organisationen med en "kriminell attityd" och som anser att män som lämnat kriminaliteten bakom sig är "keffa" och "fjollar" är svåra för stödorganisationen att nå eftersom "det inte går att hjälpa någon som inte vill bli hjälpt". Damir berättar att många unga killar som skickas till organisationen från socialtjänsten inte stannar kvar i stödorganisationen efter den första kontakttiden (tre månader) utan: "ofta dom här kidsen, det blir avslut efter tredje månaden direkt". Samtidigt menar han att de ofta lyckas vinna en viss respekt även från dessa ungdomar: "under tiden, det blir så att när vi ses att dom släpper den här stilen, att dom respekterar lite det vi har gjort själva". Vilket innebär att det är en sak att få respekt av någon, och en annan (eller något ytterligare) att denna någon också slutar begå brott.

Kulturellt sett finns det normer och föreställningar om vad som är ett normalt och förväntat livslopp (Ambjörnsson & Jönsson 2012, Neugarthen 1965, Spector-Mersel 2006). Spector-Mersel (2006) menar att normer kring maskuliniteter bör ses i ljuset av normer om åldrande och utveckling som kopplar samman vissa händelser i livet med vissa specifika åldrar och gör att människor, beroende på hur de lever, vilka livsval de gör och

när, kan uppfattas vara i fas alternativt i ofas med det förväntade livsloppet. Motståndet mot eller anammandet av stödorganisationernas anti-kriminella budskap kan därför också förstås som kopplade till åldersrelaterade maskulinitetsnormer.¹⁶ Det vill säga, när och om "det hederliga livet" känns eftersträvansvärt påverkas av var i livet en person befinner sig. En person som slutat begå brott kan av någon, i ett visst skede i livet, anses vara en fjolla, och denna någon kan i ett annat skede i livet anse att personer som begår brott är "omogna" eller "lurar sig själva". Retrospektivt kan ens eget maskulinitetsprojekt också framstå som misslyckat. Som Damir berättar:

Damir: [J]ag har varit oärlig så många år och liksom pratat om mig själv som att jag är nån gangster, fast jag har varit en man på plattan¹⁷ liksom.

I exemplet ovan ställs "gangstern" i stark motsättning till "mannen på plattan". Medan gangstern har makt och status är mannen på plattan en maktlös och beklaglig figur utan inflytande.

Stödarbetet i sig kan ses som en del av de verk samma människors maskulinitetskonstruktioner i deras fortsatta arbete utan droger och brott. Att vara en förebild kan vara ett sätt för män som uppnått en viss ålder eller en viss typ av erfarenheter att göra en ålderskorrekt maskulinitet som antyder att de numera har utvecklats till mogna, insiktsfulla män och mentorer. Det skulle också kunna betyda att de unga männen som Damir menar ofta väljer bort stödverksamheternas hjälp gör det på grund av att de normer och ideal som förmedlas inom dessa verksamheter inte upplevs som relevanta i de unga människors nuvarande liv. Flera av de verk samma männen inom organisationerna beskriver hur de själva gått in i organisationen och sedan gått ut ur den under en tid, innan de slutligen gått in och stannat kvar.

Utsatthet för våld

Som lyfts fram i inledningen till detta kapitel är kriminellt belastade personer utsatta för våld i högre grad än personer utan kriminell belastning (se avsnittet *Våld och maskuliniteter*, s. 134). Med tanke på detta vore det inte konstigt om de stödorganisationer som besökts, där fokus i stor utsträckning läggs på att dela med sig av sina erfarenheter och tala om sina känslor, också erbjuder stöd som är mer inriktat på erfarenheter av utsatthet. Ingen av intervjudeltagarna har dock nämnt något om någon sådan stödverksamhet,¹⁸ och majoriteten av intervjudeltagarna har heller inte nämnt egen utsatthet för våld i intervjuerna. Det skulle kunna bero på att personerna som intervjuats som regel inte har erfarenheter av att utsättas för våld, men kanske är det mer troligt att de inte vill berätta om dessa erfarenheter, eller att de inte upplever dessa händelser som viktiga (jfr Burcar 2005). När egen utsatthet har nämnts har det beskrivits i komiska, avdramatiserade eller sensationella termer. Som i samtalet med Josef:

Josef: På grund av kokain och kriminalitet jag hamnade i många konstiga situationer. Har varit nära att dö många gånger ... väldigt många gånger. --- Jag blev skjuten också, jag har hamnat i många skottlossningar.

Emy: Åh fy ...

Josef: På grund av kokain, mina kroppsdelar om du skulle se, skott [pekar på en kroppsdel], skott [pekar på en annan kroppsdel] ...

Emy: Ojoj!

Josef: Mycket ... [visar ärr på benet]

Emy: Oj ...!

Ibland framstår också utsatthet för våld som betydelselöst i jämförelse med andra erfarenheter, som när Alexander berättar om den överdos som fick honom att vilja sluta ta droger:

Alexander: Jag valde själv att sluta nu för jag tog en överdos och det var första gången jag var nära på att dö av drogerna. Så jag fick mig nån tankeställare och hittade egen vilja till att sluta. Innan så är det alltid myndigheter som har velat att jag ska sluta men nu är det liksom på egen vilja.

Emy: Var det liksom så att det krävdes en nära-dödenupplevelse?

Alexander: Ja, just av drogerna då för kriminaliteten har man haft det i också ... eller strider och så har man ändå också haft, men sen det här var en helt annan grej, det var just knarket som gjorde så jag var nära på att dö då.

Kanske kan Alexanders berättelse förstås med hjälp av Damirs självreflexiva citat ovan. Damir menade att han pratade om sig själv som en "gangster" men egentligen var "en man på plattan". Mannen på plattan blir i beskrivningen allt som en gangster inte är: beroende, utslagen och sorglig. Att dö i en överdos kan tolkas som att dö som en man på plattan, medan att dö i en uppgörelse är att dö som en gangster. Sett ur ett maskulinitetsperspektiv torde den våldsamma döden vara att föredra, kanske är den till och med mindre skrämmande.

Avslutande diskussion

I denna artikel har vi med grund i analyser av två empiriska material försökt belysa den inrikata väv som är kopplingen mellan maskulinitetsgörande och brott, med särskilt fokus på våld. Den kanske tydligaste slutsatsen utifrån dessa studier är hur avhängigt våld är av andra faktorer. Våld uppstår ofta i samband med övrig kriminalitet, inte sällan tillgreppsbrott eller narkotikabrott. Mycket sällan är våldsamheten i sig det primära. Icke desto mindre tenderar våld att inta en viktig position när det väl uppstår, som en tydlig form av maskulinitetsgörande.

Våld som maskulinitetsgörande praktik är starkt beroende av ålder och därmed avhängigt vilken fas i livsloppet männen befinner sig i. Som medelålders man verkar det, utifrån vårt material, inte längre vara statusgivande eller

beundransvärt att bruka våld. Detta tycks alltså kunna gälla även för män som tidigare i livet varit involverade i brottslighet och våldshandlingar, och där våldspotentialen varit tydligt förknippad med status. Istället är det andra praktiker – som insikten i att det är *”bättre att gå undan”* eller rationella överväganden – som ger legitim status som man. Dock finns det former av våld, eller våldspotential, som förefaller konstanta som den yttersta formen av självförsvaret eller när det handlar om att skydda sin familj.

Vad leder då dessa resultat fram till för slutsatser kopplat till frågor om våld, maskulinitet och unga män och vad är det som är viktigt att tänka på i möten med ungdomar? Vi avslutar här med att lyfta fram frågor som vi, utifrån studiernas resultat, identifierar som viktiga att förhålla sig till.

De utsatta situationer i uppväxten, och de processer av exkludering från en generell samhällskontext och samtidig inkludering i en kontext inriktad på kriminalitet och våld, som både de män som i ungdomen varit placerade på särskilda ungdomshem och de som arbetar i stödorganisationerna berättar om, visar på betydelsen av att arbeta med en bredare inriktning än bara riktat mot just våld specifikt. Även om våld är i fokus för Ungdomsstyrelsens uppdrag vill vi poängtera att för de grupper som ingår i dessa studier är frågan om våld i hög grad sammankopplad med andra former av brottslighet. Samtidigt är det viktigt att framhålla att detta är grupper av ungdomar som är svåra både att hitta rätt insatser för och att sedan nå med dessa insatser.

Den tydliga kopplingen mellan maskulinitetskonstruktioner för dessa processer, som framgår av männens berättelser om sina liv, visar dock att dessa insatser bör omfatta ett genusperspektiv, något som sällan är fallet i dag. Även för vägen in i ett liv kantat av såväl våld som övrig kriminalitet tycks genusfrågor vara betydelsefulla. Exempelvis kan så kallad genuspedagogik från förskola och upp i skolåldern antas vara betydelsefullt inte bara för ett mer jämställt samhälle utan även för killars och unga mäns våldsanvändning liksom för deras utsatthet för våld. Utifrån männens beskrivningar av sina liv synliggörs även betydelsen av mer generella välfärdsfrågor i deras liv och deras erfarenheter av våld och kriminalitet. Välfärdsfrågors betydelse utifrån ett resursperspektiv har tidigare uppmärksammats i anslutning till fängelsedömda (Nilsson 2002) och dessa studier understryker vikten av att inte glömma bort sådana mer generella faktorer för våld och kriminalitet.¹⁹

Resultaten kan tolkas som att det för unga med mer omfattande kriminalitet och våld i sina liv

är viktigt att män med liknande erfarenheter arbetar med dessa frågor. Samtidigt finns det något paradoxalt i detta och på sätt och vis kan männen i stödverksamheterna delvis sägas bidra till ett fortsatt förhållande av de tuffa, hårda och våldsamma maskulinitetskonstruktioner de säger sig ha lämnat bakom sig. De har på så sätt inte helt övergivit denna typ av maskulinitetskonstruktioner eftersom de anser dem nödvändiga för att de ska kunna ha trovärdighet inför dem de försöker hjälpa. Om tidigare kriminalitet ska användas som resurs i dessa möten blir det därför särskilt betydelsefullt att dessa män verkligen visar på alternativa former av maskulinitetsgörande (som exempelvis vikten av att tala om känslor) och inte deltar i att förstärka kopplingen mellan våld, kriminalitet och maskulinitet. Detta har också påtalats kopplat till särskilda ungdomshem och fysiskt stora mäns funktion i sådana personalgrupper (Pettersson 2009).

Det är kanske inte så förvånande att männen i stödorganisationerna framhåller att de unga män de möter behöver träffa andra med liknande erfarenheter, som i och med detta förstår hur deras liv gestaltar sig, för att kunna ta emot hjälp. Det är denna kompetens som organisationerna kan sägas "leva på" och de är på så sätt tydliga aktörer i frågan. Det innebär inte att detta inte kan vara en viktig resurs, men vi vill samtidigt påpeka att vi inte har något empiriskt material som visar vad män som har kontakt med en mer traditionell verksamhet (exempelvis socialtjänsten) anser i denna fråga, mer än utifrån de intervjuade männens egna erfarenheter och vad andra män berättat för dem. Det kan förstås inte uteslutas att detta passar bättre för en del andra, de som inte söker hjälp av dessa organisationer eller inte återkommer efter en inledande kontakt. Betydelsen av att en man redan bestämt sig för att han vill förändras när han söker hjälp ska

inte heller undervärderas, detta är en ständigt återkommande fråga för behandling av olika slag: hur får man människor att *vilja* förändras? Utifrån dessa studier kan det dock konstateras att männen kan vara mer mottagliga för sådana förändringar i olika faser i livet och att det därför är viktigt att insatser till stöd för förändring finns tillgängliga när sådana processer startar. Farrall (2002) har uttryckt detta på så sätt att det ibland kan vara för tidigt med insatser, medan det däremot aldrig kan vara för sent.

Ofta framhålls alkoholens betydelse för våldsbrottsligheten och inget motsäger detta i dessa intervjuer. Samtidigt visar männens berättelser på den påtagliga betydelse ett narkotikamissbruk kan få för våldsanvändning. Detta genom att narkotikamissbruk upplevs som väsentligt för männens brottslighet och levnadsomständigheter, vilket i sin tur inkluderar dem i ett sammanhang där de förväntas använda sig av våld liksom ofta utsätts för våld. Då all hantering av narkotika är förbjudet i Sverige är detta inget att vara förvånad över. Oavsett inställning till Sveriges restriktiva lagstiftning har det i flera studier visats att en sådan narkotikapolitik också innebär kontrollskador för de som har ett drogmissbruk (Lenke & Olsson 2002). Det torde exempelvis vara svårt att vända sig till polisen när man utsätts för våld i samband med narkotikahandling, det kan till och med vara svårt att söka hjälp hos socialtjänsten. För de som är inne i ett drogmissbruk innebär den restriktiva lagstiftningen ökad exkludering i samhället än vad som är fallet med en mindre restriktiv politik, en exkludering som utifrån männens berättelser har betydelse för deras erfarenheter och användning av våld.

De här presenterade studierna visar också på vikten av att ge möjlighet att tala om känslor och att också killar har behov av att få tillgång

till känslor som att vara ledsen, liten och rädd. Detta innebär att det måste finnas en acceptans för sådana känslor och behov hos såväl killar som tjejer hos de vuxna de möter. Det finns dock exempel på att det finns lägre acceptans för detta gentemot just killar (jfr Laanemets & Kristiansen 2008). Liksom det poängterats ovan synliggör detta betydelsen av exempelvis genuspedagogik i förskolor och skolor, eftersom det kan fungera som verktyg för att synliggöra när (om) killar inte tillåts visa känslor och vara ledsna och rädda.

En annan fråga som är viktig att förhålla sig till är att det krävs olika former av bemötande eller åtgärder om insatsen riktar sig mot generell prevention av våld och ungdomar i allmänhet eller den grupp unga som har svårare omständigheter och redan är inne i ett liv där kriminalitet och våld är mer påtagligt närvarande. Exempelvis har så kallade "scared straight"-program, som bygger på avskräckning genom att personer exempelvis får träffa tidigare kriminella eller drogmissbrukare (eller besöka ett fängelse) för att få veta hur deras liv varit, visat sig vara kontraproduktivt genom att det istället för att avhålla från fortsatt brottslighet ökar involveringen i brott jämfört med andra insatser (Andreassen 2003, Petrosino, Turpin-Petrosino & Buehler 2003).

Detta kan jämföras med den betydelse vissa av de intervjuade menat att filmer och andra mediala bilder har haft för att öka känslan av att det kriminella livet är eftersträvanvärt. Samtidigt är det möjligt att personer som vill lämna ett kriminellt liv de sedan länge varit en del av inte påverkas på detta sätt, utan snarare kan finna förståelse och igenkänning som kan vara ett stöd. Den negativa effekt som de nämnda avskräckningsprogrammen kan ha på mindre (brotts)erfarna killar och män tycks alltså inte vara giltig i samma utsträckning på de grupper män som in-

tervjuats här. Men kontakten med dessa former av stödverksamheter kan alltså vara problematisk för mindre kriminellt belastade. Vi vill dock framhålla att dessa resonemang *inte* bygger på effektutvärderingar av den typ av verksamheter de intervjuade männen kommer ifrån, utan på tidigare forskning (Andreassen 2003, Petrosino et al. 2003) och de intervjuer som här redovisats.

Det är också värt att poängtera betydelsen av faderskap för männens vilja till och beslut om förändring i livet. Ofta har betydelsen av att få barn framhållits som en vändpunkt för kvinnor, men inte getts lika stort utrymme i diskussioner om män (Gadd & Farrall 2004). Det är dock tydligt att flera av de som intervjuats i dessa studier tillmäter faderskapet en viktig betydelse i form av att de vill "vara där" för sina barn. Detta är intressant eftersom det på ett generellt plan kan kopplas till den jämställdhetsdiskussion som förekommer i samhället i stort, där delat föräldraskap och faders närvaro i barnens liv allt mer poängteras. Det visar hur mer generella genusnormer och förändringar av dessa även kan få betydelse för frågor om kriminalitet och våld.

Avslutningsvis vill vi också påtala betydelsen av att frågor om våld och våldsprevention inte enbart görs till ett "medelklassprojekt", där arbetarklassmaskulinitet, eller mer traditionellt inriktad maskulinitet jämfört med modernare (enligt dem själva mer jämställda) maskulinitetskonstruktioner som Johansson (2006) urskil-

jer, betraktas som problematiska och orsaken till våld och kriminalitet. Även om många av männens beskrivningar kan tolkas som att de på sätt och vis gjort en klassresa, i varje fall i vissa avseenden, genom att de ersatt delar av mer traditionella värderingar med mer "Svenssonaktiga" medelklassvärderingar finns det flera faror med att förhålla sig okritiskt till detta. Dels kan det verka exkluderande för en del av de män man vill nå med sådana verksamheter eller insatser med syfte att motverka våld (och kriminalitet). Den vikt de intervjuade männen lägger vid att de som ska arbeta som stöd behöver ha erfarenheter av liknande livsomständigheter talar för det. Dels osynliggör ett sådant förhållningssätt att även mer "modern" medelklassmaskulinitet bygger på frågor om makt och status. Som framgår av inledningen finns en stark koppling mellan maskulinitet och våldspotential och denna är inte alls begränsad till arbetarklassmaskulinitet. Tvärtom genomsyrar de västerländska normerna kring maskulinitet generellt. Det är därför viktigt att det också kommer fram andra berättelser om maskulinitet, berättelser som har kopplingar till andra frågor än makt och status och som exempelvis synliggör sexualitet och hbt-frågor. Detta är berättelser som inte kommer fram i de stödverksamheter som ingår i denna studie, då de i hög grad verkar exkluderande mot män med annan än heterosexuell identitet.

Kommentar: Denna text är ett samarbete mellan författarna. Slutsatser och analys är gemensamma. Vi har dock haft huvudansvar för olika delar: Christoffer Carlsson har haft huvudansvaret för texten kopplad till undersökningen om de män som varit placerade på särskilda ungdomshem; Emy Bäcklin för den med intervjuer med män från stödorganisationer; Tove Pettersson för textens inledning och avslutande diskussion. Monica Skrinjar och Ingrid Lander har haft värdefulla synpunkter på olika utkast av texten.

Referenser

- Ambjörnsson, F. & Jönsson, M. (2012). Inledning. I F. Ambjörnsson & M. Jönsson (Red.), *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Stockholm: Makadam förlag.
- Anderson, E. (1999). *Code of the street. Decency, violence and the moral life of the inner city*. New York & London: W. W. Norton & Company.
- Andersson, B. (1998). *Ett § 12-hem för flickor. Om definitioner i ungdomsvården*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Andersson, J. (1990). "Continuity and Crime: Sex and Age Differences." *Journal of Quantitative Criminology*, Vol. 6, 85–100.
- Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar: vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia Förlag.
- Andrews, D. A. & Bonta, J. (2003). *The Psychology of Criminal Conduct*. Third Edition. Cincinnati: Anderson Publishing.
- Belknap, J. & Holsinger, K. (2006). The gendered nature of risk factors for delinquency. *Feminist Criminology*: Vol 1, pp. 48–71.
- Bredström, A. (2002). Maskulinitet och kampen om nationella arenor – reflektioner kring bilden av "invandrarkillar" i svensk media. I P. de los Reyes, I. Molina & D. Mulinari (Red.), *Maktens (o)lika förklådnader*. Stockholm: Atlas.
- Brottsförebyggande rådet (1999). *Ungdomar, droger och polisens insatser. Brå-rapport 1999:1*. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2008). *Brottsutvecklingen i Sverige. Brå-rapport 2008:23*. Stockholm: Fritzes.
- Burcar, V. (2005). *Gestaltningar av offererfarenhet. Samtal med unga män som utsatts för brott*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Byrne, C. F. & Trew, K. J. (2008). Pathways through crime. The development of crime and desistance in the accounts of men and women offenders. *Howard Journal of Criminal Justice*. Vol. 47, 238–258.
- Bäcklin, E. (2010). "Det är inte populärt med hbt-personer." *En intervjustudie om homo- och bisexuella intagnas erfarenheter av, och villkor i, svenska fängelser*. Examensarbete, avancerad nivå. Stockholm: Kriminologiska institutionen.
- Carlsson, C. (2012a). Using "turning points" to understand processes of change in offending: notes from a Swedish study on life courses and crime. *British Journal of Criminology*. Vol. 52, 1–16.
- Carlsson, C. (2012b). Processes of intermittency in criminal careers: findings from a Swedish study on life courses and crime. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Tillgänglig online via doi: 10.1177/0306624X12443656.
- Chesney-Lind, M. & Pasko, L. (2003). *The female offender: girls, women, and crime*. London: Sage.
- Collier, R. (1998). *Masculinities, Crime and Criminology*. Thousand Oaks: Sage.
- Connell, R. W. (1995). *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Eduards, M. (2004). Våld utan gränser: om krig och hotad manlighet. I Y. Svanström & K. Östberg (Red.), *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*. Stockholm: Atlas.
- Ericsson, K. & Jon, N. (2006). Gendered Social Control: "a Virtuous Girl" and "a Proper Boy". *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Vol 7, s. 126–141.
- Evans, T. & Wallace, P. (2008). A prison within a prison? The masculinity narratives of male prisoners. *Men and Masculinities*. Vol. 10, 484–507.
- Farrall, S. (2002). *Rethinking what works with offenders: probation, social context, and desistance from crime*. Collumpton: Willan Publishing.
- Farrington, D. P. (2003). Developmental and life-course criminology: key theoretical and empirical issues – the 2002 Sutherland Award Address. *Criminology*. Vol. 41, 221–255.
- Gadd, D. & Farrall, S. (2004). Criminal Careers, Desistance and Subjectivity: Interpreting Men's Narratives of Change. *Theoretical Criminology*. Vol. 8, 123–156.
- Goodey, J. (1997). Boys don't cry. Masculinities, fear of crime and fearlessness. *British Journal of Criminology*. Vol. 37, 401–418.
- Hammarén, N. (2008). *Förorten i huvudet: unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Hearn, J. & Collinson, D. (1994). Theorizing unities and differences between men and between masculinities. In H. Brod, & M. Kaufman (Eds.), *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks: Sage.
- Heber, A. (2007). *Var rädd om dig! Rädsla för brott enligt forskning, intervjupersoner och dagspress*. Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr. 23. Stockholm: Stockholms universitet.
- Heber, A. (2012a). Brottslingen som brottsoffer. I A. Heber, E. Tiby & S. Wikman (Red.), *Viktimologisk forskning. Brottsoffer i teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Heber, A. (2012b). Criminal, Crime Victim or John Smith? Constructions of Victimhood and Perpetratorship among Swedish Probationers. *International Criminal Justice Review*. Vol 22, pp. 171–191.

- Hilte, M. & Claezon, I. (2005). *Flickor och pojkar på institution – ett könsperspektiv på vården av ungdomar*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Hirdman, Y. (2001). *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Johansson, H. (2006). *Brist på manliga förebilder. Dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*. Skriftserien 2006:4. Göteborgs universitet: Institutet för socialt arbete.
- Johansson, T. (2000). *Det första könet? Mansforskning som reflexivt projekt*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, J. & Pettersson, T. (2003). *Fokusgruppsintervjuer med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningspersoner och offer*. Rapport 2003:2, Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Karlsson, J. & Pettersson, T. (2006). Det blir vad vi gör det till! Om att skapa och analysera ett intervju-material. I L. Roxell & E. Tiby (Red.), *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Kimmel, M. & Mahler, M. (2003). Adolescent Masculinity, Homophobia, and Violence: Random School Shootings 1982–2001. *American Behavioral Scientist*. Vol 46 (10), pp. 1 439–1 458.
- Kimmel, M. (1994). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. In H. Brod & M. Kaufman (Eds.), *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage.
- Kimmel, M. (2010). *Boys and School: A Background Paper on the "Boy Crisis"*. SOU 2010: 53, rapport VII. Stockholm: Fritzes.
- Kolnar, K. (2005). *Mannedyret. Begjer i moderne film*. Oslo: Spartacus.
- Laanemets, L. & Kristiansen, A. (2008). *Kön och behandling inom tvångsvård. En studie av hur vården organiseras med avseende på genus*. Forskningsrapport nr 1 2008. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- LeBel, T. P. (2009). Formerly incarcerated persons' use of advocacy/activism as a coping orientation in the reintegration process. In B. Veysey, C. Johnna & D. J. Martinez (Eds.), *How Offenders Transform Their Lives*. Cullompton: Willan Publishing.
- LeBel, T. P., Burnett, R., Maruna, S. & Bushway, S. (2008). The "chicken and egg" of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, Vol. 5, 131–159.
- Lenke, L. & Olsson, B. (2002). Swedish drug policy in the twenty-first century: a policy model going astray. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. Vol 582, pp. 64–79.
- Lundgren, E. (2004). *Våldets normaliseringsprocess*. Stockholm: ROKS.
- Mac An Ghaill, M. (1994). The making of black English masculinities. In H. Brod & M. Kaufman (Eds.), *Theorizing Masculinities*. Thousand Oaks: Sage.
- Maruna, S. (2001). *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. Washington DC: American Psychological Association.
- Mattsson, T. (2011). *Intersektionalitet i socialt arbete. Teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.
- Matza, D. & Sykes, G. (1961). Juvenile Delinquency and Subterranean Values. *American Journal of Sociology*. Vol. 26, 712–719.
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and Crime. Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. W. (1997). *Crime as Structured Action. Gender, Race, Class, and Crime in the Making*. Thousand Oaks: Sage.
- Messerschmidt, J. W. (1999). Making bodies matter: Adolescent masculinities, the body, and varieties of violence. *Theoretical Criminology*. Vol. 3 Nr. 2, pp. 197–220.
- Messerschmidt, J. W. (2000). *Nine Lives: adolescent masculinity, the body, and violence*. Boulder: Westview Press.
- Messerschmidt, J. W. (2004). *Flesh and Blood: adolescent gender diversity and violence*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Moffitt, T. E. (1993). Life-course-persistent and adolescence-limited antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological Review*. Vol. 100, 674–701.
- Neugarten, B. L. (1965). Age norms, age constraints, and adult socialization. *American Journal of Sociology*. Vol. 70, 710–717.
- Nilsson, A. (2002). *Fånge i marginalen: Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar. Akademisk avhandling*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Nilsson, A. & Estrada, F. (2009). *Criminality and life-chances. A longitudinal study of crime, childhood circumstances and living conditions up to age 48*. Rapport 2009:3. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Petrosino, A. & Turpin-Petrosino, C. & Buehler, J. (2003). Scared Straight and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency: a systematic review of the randomized experimental evidence. *The ANNALS of American Academy of Political and Social Science*. Vol 589, pp. 41–62.

- Pettersson, T. (2009). *Att arbeta på enkönade eller blandade avdelningar. Betydelse för vårdens utformning*. SiS följer upp och utvecklar 2009:1. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Piquero, A. R., Farrington, D. P. & Blumstein, A. (2007). *Key Issues in Criminal Career Research. New Analysis of The Cambridge Study of Delinquent Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plantin, L. (2001). *Män, familjeliv och föräldraskap*. Umeå: Boréa.
- de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (2002). Inledning – Maktens (o)lika förklådnader. I P. de los Reyes, I. Molina & D. Mulinari (Red.), *Maktens (o)lika förklådnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Schlytter, A. (1999). *Kön och juridik i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1997). A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency. In T. P. Thornberry (Ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency. Advances in Criminological Theory*. Vol. 7. London: Transaction Publishers.
- Segal, L. (1997). *Slow Motion. Changing Masculinities Changing Men*. London: Virago Press.
- Shannon, D. (2011). *Follow-up of youths admitted to SiS youth care facilities 1997–2001*. Institutionsvård i fokus 2011:4. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- SiS (2011). *Ungdomar inskrivna på SiS särskilda ungdomshem under 2009. En sammanställning av ADAD inskrivningsintervju*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Skardhamar, T. (2010). *Criminal Careers and Crime At Different Stages of Life. Theoretical and Methodological Perspectives, Childhood Risk Factors, and Desistance*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Spector-Mersel, G. (2006). Never-aging Stories: Western Hegemonic Masculinity Scripts. *Journal of Gender Studies*. Vol 15, 67–82.
- Ulmanen, P. & Andersson, G. (2006). *En litteraturgenomgång. Svensk social barnavård ur ett könsperspektiv 1993–2003*. SiS följer upp och utvecklar 2006:1. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Ungdomsstyrelsen (2010). *Hon hen han – en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- West, C. & Fenstermaker, S. (1995). Doing difference. *Gender & Society*. Vol 9, pp. 8–37.
- West, C. & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*. Vol. 1 No. 2, pp. 125–151.
- Willis, P. (1991). *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Röda bokförlaget.
- Zamble, E. & Quinsey, V. L. (1997). *The Criminal Recidivism Process*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Åkerström, M. (2009). Coola offer, Unga mäns balansering av brottsofferidentiteten. I H. von Hofer & A. Nilsson (Red.), *Brott i våldfärden. Om brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik*. Stockholm: Kriminologiska institutionen.

Noter

¹ Våld kan definieras på många sätt, exempelvis både som fysiskt och som psykiskt. Vi diskuterar främst fysiskt våld i denna text, men som kommer att framgå är det inga enkla gränsdragningar. Många av de erfarenheter männen som intervjuats berättar om kan sägas röra sig mellan olika former av våld och utsatthet.

² Särskilda ungdomshem är de institutioner där socialtjänsten placerar ungdomar som behöver särskild tillsyn enligt lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 12 §. Ungdomarna placeras oftast genom tvång och hemmen har särskilda befogenheter.

³ Det ska dock framhållas både att det främst är de homosexuella män som framstår som feminina som hamnar lägst ned i hierarkin samt att detta kan skilja sig mellan olika kontexter.

⁴ Egentligen är det inte etnicitet som är det betydelsefulla, utan snarare rasifierande processer (de los Reyes & Mulinari 2005), men vi ger oss inte in på dessa diskussioner i denna text.

⁵ Maskulinitet *inom* en person ska inte tolkas som en essentialistisk förståelse av maskulinitet utan kan jämföras med Messerschmidts (2004) begrepp genusprojekt.

⁶ Det bör dock påpekas att en av de poänger Anderson (1999) framhåller är att våld och brottslighet hade en påtaglig betydelse för alla som bodde i det ghetto (hans eget ordval) han studerade. Det var dock inte alla *personer* som själva ägnade sig åt, eller hade ägnat sig åt, brottslighet i större omfattning i hans studie, till skillnad från de personer som intervjuats här.

⁷ I studier av den här sorten är det rimligt att anta att bortfallet inte varit slumpmässigt utan systematiskt. Jämfört med de som svarat kan de individer som av olika anledningar inte svarat i större utsträckning antas ha varit relativt mer belastade och på olika sätt marginaliserade.

⁸ Detta innebär givetvis inte att den personen *inte* hade erfarenheter av våld. Det innebär bara att det inte kom till uttryck i intervjun.

⁹ I Sverige finns bland andra KRIS (Kriminellas Revansch i Samhället), X-cons, Tjuvgods, Passus, EXIT och FRIO.

¹⁰ Pseudonymer används genomgående för att skydda intervjudeltagarnas identitet. Då intervjuerna i The Stockholm Life Course Project inte endast genomfördes av författaren utan även av andra forskare, används endast ett I som i *Intervjuare* i intervjuicitaten. Detta för att underlätta tydligheten och läsbarheten. I nästa studie, då Emy Bäcklin varit ensam intervjuare, används dock *Emy* i intervjuicitaten.

¹¹ Det har också genomförts omfattande preventionsmodeller för unga som bygger på samma avskräckningstanke, exempelvis *Scared Straight* och *VÅGA säga nej till droger och våld*. Dessa modeller har vid utvärderingar visat sig ge ingen eller till och med motsatt effekt, och alltså fungerat brottsalstrande istället för preventivt (se Andreasson 2003, Brottsförebyggande rådet 1999).

¹² Här är det intressant att notera detta resonemangs beröringspunkter med kvinnors utsatthet för våld i nära relationer, där bland annat Lundgren (2004) menar att kvinnor som utsätts för våld genomgår en process där de normaliserar våldsutövningen som riktas mot dem. I förhållande till männen i denna studie är arenorna och kontexterna olika, men våldets normaliserade karaktär förefaller delvis vara likartad.

¹³ Med tanke på att intervjudeltagarna *idag* talar om hur det var *då*, tidigare i deras liv, är det inte givet att de skulle gett samma berättelse tidigare. "Dåtiden" belyses genom en berättelse som kommer "idag". Detta är givetvis fallet med samtliga intervjudeltagare men blir kanske extra tydligt i berättelser som Marks.

¹⁴ Denna typ av resonemang utvecklas senare i denna text, i delstudien om stödande verksamheter.

¹⁵ Här bör påpekas att det givetvis inte går att uttala sig om de män i ursprungsurvalet som inte blev intervjuade

¹⁶ Exempel på åldersrelaterade maskulinitetsnormer kan vara erfarenheter av långvariga relationer och/eller ansvar för barn, men även erfarenheter som är mer tydligt kopplade till en kriminell livsstil som hur många volter (fängelsevistelser) en person har gjort.

¹⁷ Plattan (Sergels torg) i centrala Stockholm är en vanlig mötesplats men även starkt associerad med droghandel, hemlösa människor och utsatthet

¹⁸ Alexander menar dock att hans organisation självklart erbjuder stöd för brottsutsatta medlemmar om de behöver, men att det inte är något som de specifikt lyfter fram.

¹⁹ Riskfaktorer för kriminalitet brukar delas in i "*de fyra stora*" och "*de åtta centrala*" (som innehåller de fyra stora) (Andrews & Bonta 2003). De fyra stora riskfaktorerna är tidigare kriminalitet liksom tidig debut i kriminalitet, antisocial personlighet (aggressivitet, impulsivitet med mera), antisociala attityder och värderingar samt antisocialt umgänge. De fyra som också betraktas som centrala, om än inte lika betydelsefulla som de fyra föregående, är missbruk av alkohol och droger, (brister i) familj, skola (jobb) och fritidsaktiviteter.

KAPITEL 5

Våldsförebyggande metoder

”Inom ramen för uppdraget ska Ungdomsstyrelsen också göra en beskrivning och analys av utvärderade metoder för attitydförändrande arbete riktat till pojkar och unga män när det gäller jämställdhet, maskulinitet och våld. Även metoder som riktas till unga män för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck samt metoder för att förebygga kränkningar, hot och våld mot homosexuella och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner ingår i uppdraget. I översikten ska Ungdomsstyrelsen inkludera erfarenheter och kunskaper inom området från andra länder, exempelvis USA, Kanada, Storbritannien och Norge. I uppdraget ingår att analysera och identifiera framgångsfaktorer, problemområden, kunskapsluckor och utvecklingsbehov för det kunskapsbaserade våldsförebyggande arbetet som idag riktas till pojkar och unga män, om dessa har ett jämställdhetsperspektiv samt hur detta tar sig uttryck.”

(se bilaga)

Våldsförebyggande arbete kan delas in utifrån vilken målgrupp som verksamheten har, universell, selektiv eller indikativ (tabell 5.1). Fokus i detta kapitel ligger framför allt i att beskriva universella och selektiva metoder. I huvudsak kommer vi att beskriva det arbete som bedrivs av kommunala och ideella aktörer och som vänder sig till killar och/eller till unga män och främst är av förebyggande och främjande karaktär. Vi kommer inte att beskriva behandlande selektiva och indikativa insatser inom institutionsvården eller inom ramen för socialtjänstens myndighetsutövning.¹

Två frågor är centrala för vår beskrivning och analys av det våldsförebyggande arbetet. Den ena är huruvida metoderna eller arbetssätten är *effektutvärderade* och den andra om metoderna och arbetssätten har ett *genusperspektiv*.

Kapitlet börjar med en genomgång av kunskapsläget. I *Befintlig kunskap om våldsförebyggande metoder* utgår vi från tidigare studier och utvärderingar och introducerar de olika perspektiv som har präglat det våldsförebyggande arbete som bedrivs i Sverige.

Tabell 5.1 Preventionsnivåer i våldsförebyggande arbete

Preventionsnivå	Målgrupp
Universell	Riktas till allmänheten, till en viss åldersgrupp, till ett visst kön, till avgränsade geografiska områden
Selektiv	Riktas till dem – enskilda individer eller en avgränsad målgrupp – som bedöms ha en förhöjd risk att utsättas för eller för att utöva våld
Indikativ	Riktas till enskilda individer som redan har erfarenhet av våld som offer eller som förövare

Källa: *Före han slår – om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv*. Sjögren, M., Berg, L., Hyllander, K. & Söderström, P. (2013).

I avsnitten *Universella våldspreventiva metoder med genusperspektiv* (s. 185) och *Våldsförebyggande arbete i Sverige* (s. 189) presenterar vi de två studier (*Före han slår* och *Låt 101 blommor blomma*) som Ungdomsstyrelsen har beställt av riksorganisationen Män för jämställdhet.

Lena Berg och Magnus Sjögren har haft huvudansvaret och Klas Hyllander och Peter Söderström är medförfattare till studien *Före han slår* som handlar om effektutvärderade, universella våldspreventiva metoder med ett genusperspektiv och studien *Låt 101 blommor blomma* som fokuserar på våldsförebyggande arbete i Sverige.

Slutligen presenterar vi några exempel på våldsförebyggande verksamheter med ett genusperspektiv innan vi summerar våra intryck i en avslutande diskussion.

Befintlig kunskap om våldsförebyggande metoder

Diskussionen om våldsförebyggande arbete riktat till unga, och om arbetet har ett genusperspektiv, grundar sig i detta kapitel på kunskap från tre olika fält. En viktig utgångspunkt är kunskap om preventionsarbete riktat mot unga. Detta fält rymmer mycket mer preventivt arbete än det som har ett uttalat våldsfokus och bottnar vanligtvis i beteendevetenskapliga eller utvecklingspsykologiska teorier. Det andra fältet beskriver kunskap om unga och våld utifrån ett sociologiskt eller kriminologiskt perspektiv medan det tredje fältet fokuserar på våld utifrån ett genusperspektiv. Dessa tre fält: preventionsfältet, våldsfältet och genusfältet har utvecklats parallellt och har sinsemellan olika förankring i samhället, både i prioritering och i tillämpning av den kunskap som forskningen tar fram. Dessutom är kunskapsläget om unga i åldern 13–25 år skiftande mellan dessa tre fält.

Prevention och våld

Prevention är per definition något proaktivt, att bygga upp en buffert mot oönskade framtida konsekvenser och främja en positiv utveckling (Ferrer-Wreder, Stattin, Cass Lorente, Tubman & Adamson 2005). Ofta betecknas det preventiva synsättet som hälsofrämjande. Målet för det preventiva arbetet är att stärka individens möjligheter att ta tillvara sina resurser, utveckla positiva livssammanhang samt undvika missbruk och kriminalitet (Ungdomsstyrelsen 2010b)

Preventionsfältet är generellt präglad av ett individorienterat perspektiv som har sin grund i utvecklingspsykologiska och kognitiva beteendeteoretiska tolkningsramar. Fokus sätts ofta på barns och ungas skydds- och riskfaktorer samt på individens förutsättningar att utveckla ett prosocialt beteende, till exempel förmågan att visa empati, lyhördhet och omsorg för andra (Berg 2007, Ferrer-Wreder et al. 2005, Sveriges Kommuner och Landsting 2011).

Målet med våldsprevention är att förändra barns och ungas problembeteende alternativt förebygga att barn och unga utvecklar ett beteende som kan innebära problem för dem själva och andra. Inom det kognitiva beteendeteoretiska fältet förväntas beteendeförändring även påverka attityd och känsla. Därmed förväntas våldsprevention, då det har en beteendeteoretisk bas, förebygga mer än det specifika beteende som insatsen riktar sig mot, utifrån antagandet att ett förändrat beteendemönster påverkar individens attityder och värderingar, vilka i sin tur påverkar individens beteenden på ett bredare fält (Berg 2007).

Genus och våldsprevention

Hur vi tolkar och förstår förekomsten av våld inverkar på hur vi utvecklar det våldsförebyggande arbetet. Genus är ett viktigt element i denna tolkning. Med genus menas den *sociala process* som ger människor kollektiva könsegenskaper: manligt och maskulint respektive kvinnligt och feminint. Genusbegreppet används för att synliggöra att uppfattningar, normer och idéer om vad som är kvinnligt och manligt skapas relationellt, samt för att synliggöra att det som uppfattas som manligt och kvinnligt varierar i både tid och rum. Detta betyder att genusbegreppet har betydligt fler dimensioner än enbart skillnaden mellan biologiska kön.

Ett genusorienterat perspektiv på våld, där relationen mellan maktstrukturer och individer sätts i centrum kan stärka effekten av den våldsförebyggande insatsen. Preventionsfältet generellt är dock mer präglad av individorienterade perspektiv (Sveriges Kommuner och Landsting 2011).

Inom preventionsfältet har forskarna utvecklat tre genusansatser: genusneutral, genussensitiv och genusförändrande (Barker, Ricardo & Nascimento 2007, Barker, Ricardo, Nascimento, Olu-

koya & Santos 2010). Sjögren, Berg, Hyllander och Söderström (2013) har lagt till ytterligare en ansats, nämligen programmen som redovisar skillnader efter kön men använder genus enbart som en bakgrundsvariabel (tabell 5.2).

I en rapport från World Health Organization, där program med fokus på hälsopreventiva insatser granskades, konstaterades att program som hade en genusförändrande ansats i högre grad även förändrade attityder och beteenden som förbättrade hälsosituationen (Barker et al. 2007). Det resultatet kan tolkas som att en genusförändrande ansats i det förebyggande arbetet kan förbättra effekten av själva insatsen.

Ett förebyggande arbete som inkluderar en förståelse av genus och jämställdhet krävs för att förebygga mäns våld mot kvinnor. Men jämställdhetsarbete och kvinnofridsarbete uppfattas i stor utsträckning som två separata områden enligt en kartläggning av kommunernas, landstingens och regionernas kvinnofridsarbete. Dessutom riskerar universellt våldsförebyggande arbete ofta att hamna i skymundan i kommunernas kvinnofridsarbete (Sveriges Kommuner och Landsting 2009).

Tabell 5.2 Genusansats i våldsförebyggande program

Typ av program	Genusansats
Genusneutrala	Synliggör inte skillnader mellan kvinnor och män och varken förstärker eller ifrågasätter könsroller
Genusredovisande	Kvinnor och män figurerar som statistiska enheter men förstärker eller ifrågasätter inte könsroller
Genusmedvetna/genussensitiva	Ser kvinnors och mäns specifika behov och utgår från att könsroller är sociala konstruktioner
Genusförändrande	Försöker förändra könsroller och möjliggöra mer jämställda relationer mellan kvinnor och män

Källa: Före han slår – om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv. Sjögren, M., Berg, L., Hyllander, K. & Söderström, P. (2013).

Att det generella förebyggande arbetet lätt kommer i skymundan av akuta insatser har även konstaterats i tidigare studier. I kartläggningen av förebyggande metoder för att förhindra och förebygga att unga blir gifta mot sin vilja, *Av egen vilja*, förmedlades en liknande bild. De akuta behoven överskuggar det långsiktiga universella förebyggande arbetet som också behöver utvecklas och genomföras (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Normkritiskt jämställdhetsarbete för att tjejer och killar respektive kvinnor och män ska ha samma makt att forma sina liv borde kunna ses som en universell preventionsinsats för att förebygga våld. Dessvärre vet vi allt för lite om vilka effekter ett generellt jämställdhetsarbete har för att förebygga mäns våld mot kvinnor i nära relationer eftersom utvärderingar saknas. Kommunernas kvinnofridsarbete genomsyras av ett etablerat könsmaktsperspektiv men när det kommer till killars våld mot tjejer verkar det saknas förklaringsmodeller och förståelse av våldsutövandet (Sveriges Kommuner och Landsting 2011).

Om våldsförebyggande metoder i tidigare studier

Vad har det då gjorts tidigare kring våldsförebyggande arbete riktat till killar och unga män och vad vet vi om huruvida detta arbete har ett genusperspektiv? Vissa våldsförebyggande program identifierar killar och unga män som de som framförallt använder aggressivitet och våldsamt beteende, men tidigare utvärderingar har visat att programmen oftast har saknat en genusanalys (Berg 2007). Programmen har identifierat deltagarna som tjejer respektive killar, men har inte tagit hänsyn till de beteendenormer som präglar killars respektive tjejers vardag. Den typen av program saknar därför metoder som kan förändra våldsbejakande attityder och

ett våldsamt beteende som kan kopplas till maskulinitetsnormer.

Det är möjligt att det har skett en utveckling av genusperspektiv i de våldsförebyggande insatserna. Den genomgång av förebyggande metoder som Ungdomsstyrelsen beställde i samband med regeringsuppdraget och som redovisas här (Berg, Sjögren, Hyllander & Söderström 2013) kom fram till att 59 av de studerade 101 projekten hade en genussensitiv ansats och att 31 hade en genusförändrande ansats.

Universell prevention

Universellt våldspreventivt arbete är ett relativt ungt fält. De enstaka satsningar som har genomförts, i form av kampanjer och föreläsningar om mäns våld har inte visat sig ha någon större förebyggande effekt i Sverige. Detta har lett till en minskning av denna form av insatser och i stället allt fler längre interventioner (Sveriges Kommuner och Landsting 2011). Däremot är kampanjer en metod som ofta har använts för att förebygga mäns våld mot kvinnor i USA, till exempel bland studenter i syfte att förebygga våld i ungas nära relationer, eller *dating violence* som det engelska originalbegreppet lyder (Sjögren et al. 2013).

Det generellt våldsförebyggande arbetet är ett område där evidensläget, det vill säga forskning kring metodens eller insatsens effekt, domineras av amerikanska studier. Förebyggande av mobbning är ett av de få områden inom preventionsforskningen där det finns skandinaviska studier och utvärderingar (Ferrer-Wreder et al. 2005). Den nordiska, men även den internationella, forskningen om mobbning präglas av den svenska forskaren Dan Olweus arbete, som har en universell karaktär och som tillämpar en hela-skolan-ansats.

Selektiv prevention

I selektivt förebyggande insatser riktas insatsen till en avgränsad grupp. Att sammanföra barn och unga med en uttalad problematik i grupp har diskuterats mycket inom preventionsforskningen och är något som anses vara riskabelt, bland annat nämns ”smittorisken” när det gäller våldsamma killar. Om exempelvis killar i tonåren ingår i en våldsförebyggande gruppverksamhet kan det i stället främja antisociala beteenden och underbygga våldsamma och kriminella beteenden som verksamheten har för avsikt att förebygga (Ferrer-Wreder et al. 2005).

I selektiv prevention är våldsutövande något som i vissa fall kopplas till annat brottsförebyggande arbete (se Forkby 2008, Bäcklin, Carlsson & Pettersson 2013) eller till förebyggande insatser riktade till unga i vissa riskgrupper, till exempel unga som bevittnat våld (se Broberg et al. 2011). I den senare formen av insats har verksamheten främst en stödjande karaktär men tanken finns att om den unge utvecklar skyddsfaktorer och hindrar en eventuell utveckling av riskfaktorer kan det förebygga ett eventuellt framtida våldsamt beteende som ett sätt att hantera och lösa konflikter (Socialstyrelsen 2009, Broberg et al. 2011).

Huruvida det stödjande arbetet riktat till unga i riskgrupper även är våldsförebyggande finns det olika uppfattningar om. Det kan finnas risk för våld i en vuxenrelation om man upplevt våld i sin uppväxtfamilj men sambandet är relativt svagt. Det finns däremot ett starkare samband mellan en positiv attityd till våld eller traditionella könrollsattityder och eget våldsutövande (Sveriges Kommuner och Landsting 2011). Utifrån detta samband borde selektivt våldsförebyggande insatser i första hand riktas mot unga som visar tecken på att vara våldsbejakande eller som verkar ovilliga att förändra gamla

könsroller. Barn och unga i riskmiljöer² borde däremot i första hand få renodlade stödinsatser utifrån sin utsatta position.

Stödinsatser utgår ofta från att stärka den unges skyddsfaktorer för att skapa en motvikt mot de riskfaktorer som denne utsätts för i vardagen. Enligt en kartläggning från Statens folkhälsoinstitut handlade insatser riktade till barn och unga som bevittnat våld oftast om stödsamtal, men stödgruppsverksamhet erbjöds av hälften av de svarande kommunerna (Statens folkhälsoinstitut 2010). En stor del av dessa stödgruppsverksamheter verkar dock rikta sig till yngre barn³ (Broberg et al. 2011).

Koncentrationen av insatser för yngre barn kan ha olika förklaringar. En förklaring är att interventioner bör sättas in tidigt i livet för att motverka antisocial utveckling (Berg 2007). En annan förklaring är att det kan vara svårare att nå ungdomar jämfört med barn. Barn har enligt lag rätt till ett ökat självbestämmande med stigande ålder och kanske inte alltid vill ta emot stöd. Kompisar blir dessutom allt viktigare för dem, vilket har stor betydelse för ungas sociala relationer och beteenden. En tredje förklaring är att kunskapen om den ovan nämnda ”smittorisken” gör det mer komplicerat att forma stödgruppsverksamheter för ungdomar än för yngre barn (Ferrer-Wreder et al. 2005).

Det är framförallt stödinsatser i regi av ideella organisationer och kommuner som utvecklas på bred front i Sverige. Att det framförallt är ideella organisationer och kommuner som står bakom utveckling och drift av stödinsatser är inte så märkligt med tanke på att flera statliga myndigheter ger ekonomiskt stöd till just dessa aktörer⁴ för att skapa, utveckla och driva stödinsatser till våldsutsatta och inom det sociala området i övrigt.

När det gäller selektiv prevention utanför institutionsvården är Aggressive replacement training (ART) en metod som har använts på skolor där man har identifierat en grupp unga med ett problematiskt beteende. Metoden togs fram för att utmana och förebygga aggressivt och antisocialt beteende bland barn och ungdomar och bygger på en kognitiv beteendeteoretisk grund där aggressivitet och våld ses som ett inlärt beteende. Det är ett intensivt program där flera träffar i veckan under minst tio veckor förespråkas. Metoden används idag men dess effekt är ännu inte klarlagd.

Att förstärka prosociala beteenden, till exempel empati, lyhördhet och omsorg, är ett av syftena med ART vid sidan av att förebygga aggressivitet och antisocialt beteende. Trots att det är killar som främst anses ha problem med aggressivitet och ilska så inkluderar inte ART en genusanalys. Berg påpekar i sin analys av programmet att varken skaparna eller de intervjuade ledarna gör någon genusanalys kopplat till det prosociala beteende som metoden förväntas förstärka. Killars motstånd mot det förespråkade prosociala beteendet tolkas enbart enligt kognitiva tankemönster och inte som ett motstånd mot att anpassa sig till ett feminint genuskodat beteende. Berg konstaterar:

”[G]enusorienterade tolkningsverktyg kan synliggöra vilka genusmärkta förväntningar [som] kan möjliggöra och hindra pojkars och flickors vilja att förändra beteende.”

(Berg 2007, s. 62)

Indikativ prevention

Ett tredje sätt att förebygga våld är att arbeta med dem som redan har utövat våld genom indikativ prevention. Ett sätt att utveckla ett indikativt preventionsarbete är att genom så kallad screening⁵ ställa frågan till unga män om de utövat våld. Detta kan göras i enskilda samtal eller genom självskattningsformulär. Det finns många exempel på screening för våld i nära relationer inom hälso- och sjukvården och i familjeterapeutiska sammanhang. Ett svenskt exempel där det har använts på ungdomar är vid barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen i stadsdelen Gamlestaden i Göteborg. Andelen ärenden med våld steg från 6 procent till 21 procent när screening infördes (Sveriges Kommuner och Landsting 2011).

Vi går inte in närmare på indikativ prevention i denna rapport, men understryker samtidigt vikten av att fokusera på unga vid utvecklingen av indikativa insatser mot våld. Sveriges Kommuner och Landsting konstaterar att det finns ett behov av indikativa preventionsinsatser riktade till unga män för att förebygga ett fortsatt våldsutövande. Våldets inriktning och allvarlighetsgrad bör också få betydelse för vilken typ av insats som planeras. Ju allvarligare fysiskt våld desto troligare är det att arbetet bör starta med ett påverkansprogram där risk- och säkerhetsarbete är en central del i interventionsmodellen (Sveriges Kommuner och Landsting 2011).

Uppföljning och utvärdering

Diskussionen om evidensbaserad praktik inom socialt arbete har pågått en tid och är fortfarande en brännhet fråga. Rösterna *för* evidensbaserad praktik förordar randomiserad (experimentell) forskningsdesign som det enda sättet att få fram säkra analyser av vad som fungerar och vad som inte fungerar. Rösterna *mot* evidensbaserad

praktik hävdar att det inte går att mäta mänskligt beteende – kvantifierade metoder är för okänsliga som verktyg. Kvantifierade verktyg mäter i första hand omfattningen av beteenden och inte hur och varför människor väljer som de gör. Vissa debattörer menar att man till den experimentella utvärderingen även måste väga in brukarnas och praktikernas tolkningar samt att olika perspektiv ska få väga olika tungt beroende av verksamhetsfält.

I sin studie av *Nordisk forskning om prevention mot våld bland unga* lyfter Berg (2007) även att det finns kritik inom preventionsforskningen mot de homogena metoderna som används. Att det i nästan samtliga fall är effektutvärderingar som används och att mindre fokus läggs på vetenskapligt beprövade och tolkande metoder där fokus handlar om att förstå hur barn och unga kan utveckla problembeteenden och vilken mening ett visst beteende fyller för ungdomarna själva. Berg menar vidare att effektutvärderingar skulle behöva kompletteras med ett tolkande förhållningssätt av hur problembeteendet kan förstås samt vilka antaganden som påverkar resultatet⁶ (Berg 2007).

I Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning menar myndigheten att effekter av metoder mot mobbning är svåra att mäta eftersom mycket mer än just de metoder vars effekter man vill mäta spelar roll för utfallet (Skolverket 2011). De uppmätta effekterna är genomgående små. En annan aspekt som försvårar utvärderingen av program i skolan är att det i Sverige finns lagstiftning som ställer krav på att skolans verksamhet i sin helhet ska präglas av arbetet mot kränkande behandling och diskriminering (SFS 2010:800), vilket minskar möjligheterna att renodla effekter av ett visst program från skolans övriga verksamhet.

Brottsförebyggande (2012) rådet pekar i sin rapport *Att förebygga brott och problembeteenden i skolan* på vikten av att följa upp och mäta initialt uppsatta mål samt på svårigheten att värdera resultat från lokalt brottsförebyggande projekt. En brottsförebyggande insats kan till exempel leda till en uppgång i anmälningsstatistiken om den har en upplysande och medvetandegörande ambition. Uppföljningar som på ett nära sätt följer genomförandet av lokala projekt ger ofta blandade resultat (Brottsförebyggande rådet 2012).

Framgångsfaktorer enligt tidigare studier

Att mäta effekten av våldspreventionsprogram, det vill säga om program bidragit till en minskning av våldsamt beteende, är ett sätt att utvärdera våldsförebyggande verksamheter. Metoden ger kunskap om interventionen lever upp till ställda mål, men förklarar inte varför ett program har effekt eller inte. Utvärderingar som svarar på frågan *varför* kan ge kompletterande kunskap. Dessa mer formativa utvärderingar sätter fokus på vilka grundantaganden en studie vilar på men kan även ge kunskap om studiens upplägg och innehåll (Berg 2007). Den första ansatsen är betydligt vanligare än den andra, vilket gör det svårt att generellt uttala sig kring hur en bra metod bör vara uppbyggd. Vissa framgångsfaktorer för att en metod verkligen ska förebygga det som avses har dock identifierats i befintlig forskning.

Ett våldsförebyggande program bör ha *en tydlig teoretisk bas* (kognitiva sociala inlärningsteorier är vanliga). Det bör vara *manualbaserat* för att underlätta arbetet med att jämföra behandlingseffekter, men också för att arbetet inte ska vara avhängigt enskilda individers kompe-

tens. Vidare måste *upplägget vara anpassat till deltagarnas kognitiva förmåga (det vill säga förmåga att tänka och förstå) och gruppens sociala sammansättning*. Upplägget bör bestå av en kombination av fakta, reflektion och social träning i rollspel. Att deltagarna får uppleva olika beteenden och situationer ökar möjligheten att utmana problembeteenden. För att de nya färdigheterna ska få fäste krävs även *kontinuerliga möten över tid* (Berg 2007).

Ett ytterligare sätt som kan öka chansen att lyckas är att använda sig av en *väl beprövad modell för insatsens genomförande*. En bra grund för framgång är en noggrann, konsekvent och strukturerad implementering, där den som driver satsningen skapar sig en bild av såväl det lokala problemet som av den organisation som ska vara arenan för satsningen.

En annan viktig aspekt är att *erbjuda de inblandade ett kompetensstöd* under tiden satsningen varar (Berg 2007, Brottsförebyggande rådet 2009a). En genomgång av universellt förebyggande program mot mobbning bekräftar detta (Skolverket 2011). Inget program är lika effektivt i alla skolor och alla sammanhang men vissa är mer effektiva än andra.

Multidisciplinära interventioner som berör hela skolan har bättre och ger i högre grad kvarstående effekter än andra typer av interventioner. En kombination av insatser som på olika sätt involverar hela skolans personal samt eleverna, och som har sin grund i en kartläggning av problemen, pekas ut som effektiva för att förebygga mobbning. Tillfälliga kampanjer och insatser riktat mot den utsatta som kamrattstöd och medling pekas ut som mindre effektfulla. Multidisciplinära insatser bör även avslutas med en förnyad kartläggning för att de inblandade ska få en bild av om och hur problemet påverkats av insatsen. Dessutom poängteras vikten av att

beakta etiska aspekter av interventionen (Brottsförebyggande rådet 2009a).

Liknande slutsatser framkommer i Skolverkets utvärdering av metoder mot mobbning. Den visar även att vissa insatser som genomförs rutinmässigt för att öka elevernas sociala kompetens, eller insatser där eleverna får en konflikthalterande roll, snarare har ökat mobbningen än motverkat den. Det visar sig även vara skillnad på vilka insatser som hjälper tjejer och vilka som hjälper killar som blir utsatta för mobbning (Skolverket 2011). Detta betonar vikten av att ha ett genusperspektiv i det våldsförebyggande arbetet för att nå en effekt som leder till den önskade beteendeförändringen och som varar.

Det problemorienterade arbetsättet (se Brottsförebyggande rådet 2012) är en annan modell för implementering av en våldsförebyggande insats som på många sätt påminner om det som beskrivs ovan. Det är ursprungligen en polisiär arbetsmetod men som även går att använda i andra former av brottsförebyggande arbete. Arbetsättet erbjuder inriktning, struktur och styrning åt lokala brottsförebyggande projekt. Effekter mäts och åtgärder utformas tillsammans med flera aktörer och utifrån noggranna kartläggningar. Detta ger även en grund för att sprida kunskapen vidare och kan vara ett bra sätt för exempelvis en skola att få en bild av vilka problem de har samt att göra upp en åtgärdsplan med relevanta samarbetsaktörer. Denna typ av lokala brottsförebyggande projekt i skolan är dock få (Brottsförebyggande rådet 2012).

Det finns även andra framgångsfaktorer än val av metod eller form för genomförande. *Relationella aspekter* har lyfts fram som framgångsfaktorer för ett lyckat våldsförebyggande arbete. En skola som har ett positivt skolklimat som bygger på samarbete och respekt, har en god grund för att personalen ska kunna skapa sig en bra bild

av de problem som finns. Rigida och straffinriktade åtgärder mot våld och ordningsproblem kan i värsta fall motverka syftet då de lätt leder till ett försämrat förtroende och sämre kommunikation mellan elever och personal. En rimlig måttstock för en våldsförebyggande insats är därför om åtgärden på ett positivt sätt påverkar chansen att de ansvariga i skolledningen får den information de behöver för att agera (Brottsförebyggande rådet 2009b)

För att minska ungas antisociala beteenden bör förändringsarbetet ske parallellt med andra stödjande insatser som pågår över tid (Berg 2007). Det som kallas för en hela-skolan-ansats är en bidragande faktor till att ett våldsförebyggande arbete ska falla väl ut. Förebyggande insatser för unga visar sig också få bättre resultat om perspektivet vidgas ytterligare och hela familjen, skolan och närsamhället involveras. De olika parterna och arenorna kan dock kräva olika slags insatser parallellt (Ferrer-Wreder et al. 2005).

Universella våldspreventiva metoder med genusperspektiv

Ungdomsstyrelsen gav riksorganisationen Män för jämställdhet i uppdrag att beskriva och analysera utvärderade metoder för attitydförändrande arbete riktat till killar och unga män när det gäller jämställdhet, maskulinitet och våld och på det sättet kombinera ”genusfältet” och det ”våldspreventiva fältet”. Resultatet av kartläggningen presenteras i sin helhet i artikeln *Före han slår – om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv* (Sjögren et al. 2013). Artikeln fokuserar på universellt våldsförebyggande metoder. Våldsförhållningarna delas upp i lindriga och grova där det lindriga våldet är

kopplat till det grövre. Det betyder att insatser som motverkar det lindriga våldet även kan ha en positiv effekt på det grövre våldet.

Kommande avsnitt vilar på vad som har framkommit i kartläggningen av metoder för att förebygga killars och unga mäns våld och lyfter de centrala delarna av författarnas analys. För att få en mer detaljerad bild av respektive programs metod och teoretiska grund bör hela artikeln läsas – den finns på Ungdomsstyrelsens webbplats.

Två åtskilda skolor

Magnus Sjögren, Lena Berg, Klas Hyllander och Peter Söderström (2013) har på uppdrag av Ungdomsstyrelsen gått igenom och bedömt drygt tusen vetenskapliga publikationer och artiklar som berör våldsförebyggande metoder. Ur detta material tog de fram 22 effektutvärderade metoder med genusperspektiv. Endast två av dessa är utvecklade i Norden. Det ena är det svenska effektutvärderade anti-mobbningsprogrammet Friends (se Skolverket 2011) som har både ett genus- och ett normkritiskt perspektiv (Sjögren et al. 2013). Det andra är en tjej- och killgruppsmetod som är utvecklad av Ålands Fredsinstitut (se Bahar, Gritane & Jonstoj 2011).

Utvärderingarna av dessa två metoder utgör ett första viktigt steg i att korsbefrukta genusvetenskap med evidensbaserad praktik i ett nordiskt sammanhang. De 22 metoder som inkluderats i artikeln integrerar samtliga en genusorienterad våldsförståelse med kvantifierade mätmetoder.

I Sverige och de andra nordiska länderna är det ont om våldsförebyggande program som kombinerar ett genusperspektiv med en utvärdering som bygger på kvantitativ metodik. En förklaring som har lyfts är att genusvetenskap och evidensbaserad praktik inom våldsprevention ses som åtskilda sfärer. I den genusorienterade

sfären, där många icke utvärderade preventionsinsatser ingår, används företrädesvis kvalitativ metodik, tydliga genusperspektiv i kombination med normkritik och sociologisk och pedagogisk forskning.

I den evidensbaserade sfären, där effektutvärderade våldsförebyggande program för det mesta finns, används oftast kvantitativa undersökningsmetoder och arbetet utgår många gånger från psykologisk forskning men saknar genusperspektiv eller andra maktperspektiv. Det är ett fält som domineras av utvärderade metoder riktade till killar och unga män, men som inte uppmärksammar att killar har ett beteende som påverkas av de existerande normerna som är kopplade till att vara man. Våld förstås dock i dessa förebyggande program som ett inlärt beteende där förändring är möjlig.

I ett svenskt sammanhang tillhör det inte vanligheten att dessa två så olika forskningstraditioner – genusvetenskap och evidensbaserad praktik – möts och befruktas varandra. Det övergripande resultatet i artikeln kan ur ett svenskt sammanhang, och utifrån en forskningstradition som i första hand fokuserar på grundforskning, betraktas som ett gott exempel på hur genus-teori, kvantitativ metodik och prevention kan integreras.

Vilka våldsformer omfattas?

Uppdraget som styr kartläggningen inkluderar förebyggande metoder ämnade att förebygga många olika typer av våld, inklusive metoder som förebygger hedersrelaterat våld och förtryck samt metoder för att förebygga kränkningar, hot och våld mot homosexuella och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner.

De identifierade metoderna handlar främst om ungas våld i nära relationer och sexuellt våld. Effekttvärderade metoder som förebygger våld inom en hederskontext saknas helt. Metoder inriktade mot homo-, bi- och transsexuellas situation saknas på grund av kriterierna för vårt urval, till exempel kan det vara en konsekvens av att metoderna ska vara utvärderade flera gånger, att de ska bedömts ha effekt och användas brett eller att metoden är så pass ny att den inte har hunnit genomgå en fullständig utvärderingscykel. Resultatet visar även att genusperspektivet är mest framträdande vid metoder riktade mot mäns våld i nära relationer och sexuellt våld, medan genusperspektivet är frånvarande vid metoder riktade mot ungdomsvåld, inklusive mobbning, med undantag för Friends.

Resultatet av kartläggningen visade liten variation för våldsform, geografi, arena och ålder. Samtliga identifierade metoder har gemensamt att de framför allt fokuserar på unga mäns våld mot unga kvinnor och (hetero)sexuellt våld. I princip är det endast USA som bidragit med program som också har hög kvalitet i utvärderingsmetodik. Nästan alla program handlar om insatser i skolan eller på universitet. De flesta insatserna riktas till åldersgruppen 18–25 år, några till unga i åldern 13–18 år och få till barn under 13 år. Många av programmen är utvecklade för att motverka våld i framtida relationer. Den vanligaste utgångspunkten är att insatsen ska inledas innan de unga har utvecklat destruktiva relationsbeteenden. Att variationen i ålder och arena är liten hänger samman med var det är enkelt att bedriva forskning, det vill säga inom skola och högre utbildning. Den mesta beteendeforskningen i västvärlden baseras sannolikt på amerikanska studenter.

Vilka metoder har effekt?

I studien *Före han slår* har författarna Sjögren, Berg, Hyllander och Söderström inkluderat våldsförebyggande program med genussensitiva eller genusförändrande ansatser⁷ vars metoder är vetenskapligt effektutvärderade och antingen riktar sig enbart till killar eller till både killar och tjejer. Insatserna består i samtliga program framförallt av korta interventioner, med allt från en till tolv sessioner.

Att problematisera genus i ett våldsförebyggande program har visat sig vara effektivt för att förebygga våldsutövande. Av flera forsknings-sammanställningar, som artikeln refererar till, framgår att program som exempelvis problematiserar könsstereotyper och våldtäktsmyter har positiv effekt på motivationen att inte använda våld. När ungas könsstereotypa attityder föränd-

ras mot mer jämställda attityder påverkas även inställningen till våld i nära relationer positivt. Det framkommer alltså att det finns ett samband mellan program som påverkar deltagarnas genusnormer och våld mellan unga i nära relation.⁸ Detta är ett viktigt argument för att jobba med jämställdhet i syfte att minska bruket av våld.

Variationen i innehåll mellan de olika programmen som beskrivs är inte så stor. De flesta program har någon form av åskådarperspektiv (vad det innebär beskrivs närmare i nästa avsnitt). Detta är något nytt i Sverige och har inte förekommit så uttalat i våldsförebyggande arbete i Sverige tidigare. Av de 22 universella våldsförebyggande program med genusperspektiv som identifierades beskriver författarna sju som de anser är möjliga att överföra till Sverige om de anpassas till detta lands förhållanden:

De sju program som är möjliga att överföra till Sverige

1. Bringing in the Bystander (BITB)

är utvärderat ett flertal gånger, är förhållandevis nytt och har inte spridits så mycket men har provats i en rad olika sammanhang, åldersgrupper och målgrupper samt har visat bra upprepade effekter också för beteendeförändring.

2. Mentors in Violence Prevention (MVP)

är utvärderat ett antal gånger, har mycket stor spridning både i och utanför USA och har visat upprepade positiva resultat för attitydförändring.

3. The Men's Program

är utvärderat och utvecklat ett flertal gånger under två årtionden, har mycket stor spridning i USA och har visat både attityd- och beteendeförändring.

4. The Men's Project

är utvärderat endast vid två tillfällen, men bygger på en ansats om sociala normer som har stor spridning i USA. Metoden har visat motstridiga effekter, men är lovande eftersom det har minskat mäns självrapporterade sexuella våld.

5. Safe Dates

är det mest utvärderade programmet och det med mest varaktiga resultat. Programmet minskar våld i nära relationer. Därför har Safe Dates också implementerats på många håll.

6. Know Your Power

är utvärderat ett flertal gånger med lovande resultat. Kampanjen är spridd och finns att ta del av på www.know-your-power.org

7. Men of Strength (MOST)

är utvärderat två gånger och har fått stor spridning i USA med lovande resultat. Kampanjen *Men Can Stop Rape* finns att ta del av på www.mencanstoprape.org

Metodik och pedagogik som används i dessa sju metoder är samtal, filmdiskussion, skrivövningar, rollspel, teater och skapande av kampanjer. Några program använder sig av en kombination av metoder och omfattar både kampanjer och gruppverksamheter.

Inom preventionsfältet rekommenderas så kallade hela-skolan-ansatser eller insatser med samma budskap på flera våldspreventiva nivåer. Genom interaktiva inlärningsmetoder och insatser på flera nivåer samtidigt följer programmen rekommendationer om bästa praktik för våldspreventiva program i skolan. Kampanjer har varit en välanvänd metod för att motverka mäns våld. Om kampanjer minskar mäns våld är svårt att utvärdera men att använda kampanjer *tillsammans* med andra insatser, exempelvis lektionsupplägg, har visat sig vara fruktbart. Genom att göra upprepade kommunövergripande kampanjer som kombineras med samtalsgrupper, främst för unga män, förväntas unga – men även vuxna – män bli så engagerade att de vill gå samman och arbeta mot mäns våld.

De som leder programmen kan vara allt från forskare som gjort programmet till jämnåriga studenter. Alla har dock deltagit i utbildning för att kunna genomföra arbetet så bra som möjligt. Att användningen av kamratutbildare är så stor är smått förvånande då det går stick i stäv med hittills kända rekommendationer som förespråkar professionella ledare i insatserna eftersom detta verkar ha gett bättre effekter.

Åskådarprogram

Under en längre tid har diskussioner förts om vittnens eller ”åskådarens” roll i våldsamma situationer. Både i förebyggande arbete mot mobbning och mot sexuellt våld betraktas de som råkar befinna sig på platsen där övergreppet sker – vänner, lärare och andra vuxna – som potentiella aktörer som kan förhindra ett över-

grepp. Tidigare preventionssatser har fokuserat mer på att beskriva problemet – män använder våld. Den ingången väckte ofta motstånd hos de killar och unga män som deltog i preventionssatsningen. De kände sig utpekade och ansvariga för andra mäns våld. Åskådarperspektivet skapar mindre motstånd och mer motivation att förändra våldsamma beteenden.

Flera av de studerade programmen är så kallade åskådarprogram eller har inslag av det. Program med åskådarperspektiv handlar inte om hur män ska undvika att bli våldsamma i framtiden utan om hur de kan agera så att ingen blir förövare eller offer. Bakgrunden till denna glidning mot främjande fokus verkar handla om att hitta tillvägagångssätt som inte skapar motstånd hos deltagarna, där killar och unga män är den viktigaste målgruppen. Frågan om mäns våld mot kvinnor är laddad och kan väcka känslor hos många män. Reaktionen kan bli att män känner sig utpekade och anklagade för vad andra män ställer till med. Väcks mycket motstånd kan våldspreventiva insatser få kontraproduktiva konsekvenser, vilket kan leda till att våldet ökar istället för minskar.

Samlade intryck

Kartläggningen förmedlar ett intryck av att universella våldspreventiva insatser med genusperspektiv är ett ungt forskningsområde. Att fältet är ungt avspeglas i att det inte finns någon större enighet i hur effekterna av insatserna ska mätas. Författarna menar vidare att det inte ens är rimligt att se det våldspreventiva fältet som ett fält, utan snarare som ett uppdelat fält som omfattar flera våldsformer, till exempel dejtingvåld, ungdomsvåld, mobbning, våld i nära relationer och sexuellt våld. Inte ens inom området sexuellt våld och våld i nära relationer finns något gemensamt utfallsmått.

De flesta av de beskrivna programinsatserna hade effekt på kunskap och attityd direkt i anslutning till insatsen. Ett vanligt mönster är dock att effekterna avklingar över tid. När det kommer till beteendeförändringar ser det olika ut. Alla program mäter inte beteenden, utan istället attitydförändringar som kan relateras till våldsutövande, vilket i sin tur förmodas leda till minskat våld.

Våldsförebyggande arbete i Sverige

I Ungdomsstyrelsens uppdrag av regeringen ingår att:

”[a]nalysera och identifiera framgångsfaktorer, problemområden, kunskapsluckor och utvecklingsbehov för det kunskapsbaserade våldsförebyggande arbete som idag riktas till killar och unga män, om dessa har ett jämställdhetsperspektiv samt hur detta tar sig uttryck.”

(se bilaga)

I den genomgång och analys som gjordes i studien *Före han slår* (Sjögren et al. 2013) framkom att det inte bedrivs universellt våldsförebyggande arbete riktat direkt till unga och som också är vetenskapligt effektutvärderat i en svensk kontext. De flesta metoder som identifierades var framtagna och utvärderade i USA eller Kanada. Man ställer sig då frågan: vad är det då för våldsförebyggande arbete som riktas till unga killar alternativt till både unga killar och tjejer i Sverige idag? Och vad finns det för utvecklingsbehov i Sverige, utifrån den internationella överblick av effektutvärderat våldsförebyggande arbete som beskrivs i studien *Före han slår*?

I samband med Ungdomsstyrelsens tidigare uppdrag att genomföra utbildningsinsatser för att förebygga mäns våld mot tjejer och kvin-

nor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck (2007–2010) framkom att det fanns kunskapsluckor om förebyggande metoder riktat till killar och unga män. I arbetet med utbildningarna togs därför skriften *Prata bort mansvåld* fram (Ungdomsstyrelsen 2010c). Syftet var att göra en inventering av befintliga projekt, metoder och material för normkritiskt arbete kring killar, unga män och maskulinitet och som i någon form hanterar frågan om våld. Skriften diskuterar även de tankar kring pedagogik, metoder och synsätt som präglade arbetet samt visar på fortsatta utvecklingsbehov och möjliga vägar för att iscensätta dessa.

I *Prata bort mansvåld* konstateras att våldsförebyggande arbete måste ske kontinuerligt och på samtliga tre preventiva nivåer i samhället (se tabell 5.1). Skriften utgör dock ingen systematisk inventering av våldspreventiva metoder i Sverige utan syftar mer till att lyfta frågan om våldsförebyggande arbete riktat till killar genom att särskilt belysa åtta av de identifierade projekten som arbetar med universell våldsprevention och därigenom ge en grund för vidare diskussioner kring metodutveckling.

Frågan vad det är för våldsförebyggande arbete i Sverige i dag som riktar sig till unga killar kvarstår därmed. I syfte att få en bild av detta har Ungdomsstyrelsen haft kontakt med Sveriges Kommuner och Landsting och Socialstyrelsen i hopp om att dessa centrala aktörer på området skulle ha samlad kunskap om det våldsförebyggande arbete som sker i den löpande verksamheten på skolor, fritidsgårdar och inom socialtjänsten. Men även dessa myndigheter saknade samlad kunskap om det förebyggande arbete som sker i Sverige.

Flera nationella myndigheter fördelar dock bidrag till både ideella och kommunala verksamheter för olika former av våldsförebyggande arbete. Ett sätt att få en bild av de arbetssätt

och metoder som tillämpas var därför att göra en systematisk genomgång av de våldsförebyggande projekt som har beviljats stöd av de större nationella bidragsgivarna.

De aktörer som identifierades som relevanta var Arvsfonden, Socialstyrelsen, Brottsförebyggande rådet, Länsstyrelsen i Östergötland och Ungdomsstyrelsen. Länsstyrelsen i Östergötland inkluderades eftersom de har ett nationellt uppdrag att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, vilket bland annat har inneburit att bevilja bidrag till nationella och länsövergripande projekt. Då Socialstyrelsen inte hade möjlighet att identifiera relevanta projekt inom ramen för de särskilda utvecklingsmedlen för att förebygga mäns våld mot kvinnor ställdes istället den frågan till landets samtliga 21 länsstyrelser.

För att identifiera relevanta projekt eller verksamheter som arbetar våldsförebyggande har vi använt följande avgränsningar.

Projektet eller verksamheten ska:

- uttalat arbeta attitydförändrande, förebyggande eller beteendeförändrande när det gäller våld.
- omfatta ”bråk på skoj”, trakasserier, kränkningar, mobbning, misshandel, sexuella trakasserier, sexuella övergrepp, våldtäkt, hatbrott eller hedersrelaterat våld och förtryck.
- vara beviljade efter 2007⁹ och avslutade senast i och med utgången av 2011¹⁰.
- ha målgruppen killar, antingen i enkönade verksamheter eller i könsblandade grupper.
- använda sig av en metod som kategoriseras som antingen universell, selektiv eller indikativ.
- rikta sig till unga till och med 25 år.

Till skillnad från den genomgång och analys av effektutvärderade våldsförebyggande metoder som presenterades i studien Före han slår valdes nu en bredare ansats. Orsaken var att syftet främst var att kartlägga vad det är för slags våldsförebyggande arbete som bedrivs i nuläget, och genom den bilden kunna lägga en grund för en diskussion om hur ett vidare våldsförebyggande arbete riktat till unga kan utvecklas

Här ger vi en bild av det våldsförebyggande arbete som finansierats av nationella aktörer och genomförts av ideella eller kommunala aktörer samt analyserar om insatsen har ett genusperspektiv. Det är därmed inte någon heltäckande bild av hur detta arbete bedrivs i landets kommuner. Tidigare rapporter som tagits fram av Ungdomsstyrelsen¹¹ visar dock på att förebyggande arbete till stor del utvecklas och bedrivs av ideella aktörer, vilket gör att vi bedömer att den bild som denna kartläggning ger är en god grund för vidare diskussion.

Våldsförebyggande verksamheter i Sverige

Sammantaget har 198 projekt från bidragsgivarna Arvsfonden, Brottsförebyggande rådet, länsstyrelserna, Socialstyrelsen och Ungdomsstyrelsen granskats i artikeln *Låt 101 blommor blomma – våldsförebyggande projekt för killar och unga män* (Berg et al. 2013). Av dessa 198 projekt har 101 bedömts uppfylla kriterierna ovan och utgör därför artikelns underlag. Vi presenterar här ett sammandrag av artikeln som i sin helhet finns på Ungdomsstyrelsens webbplats.

De allra flesta projekt gör insatser för unga i åldern 12–18 år. En väsentlig del av målgruppen är elever på högstadiet och gymnasiet. De flesta av projekten hade både killar och tjejer som målgrupp, vilket har sin naturliga förklaring i att

skolan var den oftast förekommande arenan för våldsförebyggande verksamhet. Att genomföra enkönade insatser i skolan är inte optimalt eftersom endast hälften av eleverna då skulle bli tilltalade. Även tjejer behöver få möjlighet att reflektera kring våld och deras perspektiv behövs för att få en tydlig bild av våldets karaktär, omfattning och konsekvenser.

Utifrån att det inte råder någon konsensus kring vad som är den bästa könssammansättningen i det våldspreventiva arbetet ser artikel-författarna det som en framgångsfaktor att det finns olika strategier för gruppernas sammansättning. Ibland är det bra med enkönade grupper, ibland med könsblandade. Men verksamheterna behöver också fundera kring andra sätt att sortera grupper på än utifrån kön, så att alla känner sig inkluderade. Unga som inte definierar sig enligt ”tvåkönsmodellen” får problem med de könsuppdelade grupperna – vilken grupp ska de tillhöra?

Preventionsnivåer

Artikeln visar att många projekt gör insatser som motsvarar flera preventiva typer (tabell 5.3). Den vanligaste kombinationen är att en verksamhet har både universella och selektiva insatser. Till exempel har Rädda Barnens projekt *Det handlar om kärlek*, som arbetar förebyggande mot hedersrelaterat våld och förtryck, uttalat målgruppen unga som anses ha en förhöjd risk för att utöva eller utsättas för hedersrelaterat våld, samtidigt som insatsen finns till för alla elever på de skolor som projektet besöker.

De flesta av projekten riktade sig antingen till unga i allmänhet (universell prevention) eller till riskgrupper (selektiv prevention). Av de totalt 101 projekten bedömdes 88 ha en universell och 66 en selektiv inriktning. Något färre, 20 projekt, bedömdes ha en indikativ inriktning mot utsatta eller mot våldsutövare (tabell 5.3). Att de flesta projekt rör sig på universell och selektiv nivå är inte förvånande. Urvalet av bidragsgi-

Tabell 5.3 Projekt efter typ av våld och prevention. Antal

Typ av våld	Universell	Selektiv	Indikativ	Totalt
Hedersrelaterat våld	34	51	5	90
Våld i nära relationer	17	6	10	33
Killars våld mot killar (gatuvåld)	9	3	2	14
Mobbning, kränkningar och trakasserier	9	2	1	12
Sexuellt våld	7	2	1	10
Bråk på skoj	7	0	1	8
Huliganvåld	2	2	0	4
Hatbrott	3	0	0	3
Totalt	88	66	20	

Källa: Före han slår – om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv (Sjögren, Berg, Hyllander & Söderström 2013).

Kommentar: Projekten avser dels att förebygga en eller flera typer av våld, dels vara av en eller flera preventionstyper (Antal svarande = 101).

vare påverkar materialet. Men även inriktningen på ungdomsgruppen bidrar till en bred ansats, projekten vill nå fram till ”alla” barn och unga – det gäller att nå så många som möjligt innan det är för sent.¹²

Tabell 5.3 visar på vilka typer av våld de identifierade verksamheterna avser att förebygga, och vilken målgrupp de har i första hand. Det bör noteras att inriktningen på verksamheterna har ett mycket tydligt samband med urvalsmetoden. Länsstyrelser har finansierat 65 av de 101 verksamheterna inom ramen för sitt uppdrag att bevilja bidrag till projekt som förebygger hindersrelaterat våld och förtryck.

Många av projekten som avser att förebygga våld i nära relationer är antingen indikativa eller universella. Verksamheter med indikativ inriktning kan vara mansmottagningar som arbetar med behandling eller kvinno- och tjejmottagningar som utöver arbetet med våldsutsatta även

bedriver ett generellt förebyggande arbete i skolor.

När det gäller mobbning, kränkningar, trakasserier, bråk på skoj samt killars våld mot killar är de flesta projekt universella. Ett av de få projekt som bedriver selektiva insatser är exempelvis Frilevstad Goifs *Fotbollslyftet* som fokuserar på en grupp killar som bedöms vara i riskzon för kriminalitet.

Metoder som används för att förebygga våld

De flesta projekt använder en kombination av metoder: de utbildar personal, arrangerar workshops med elever eller unga, erbjuder stöd för de som behöver och tar fram informationsmaterial. Det alltigenom dominerande arbetssättet är pedagogiskt arbete med föreläsningar, lektioner eller gruppverksamhet.

Tabell 5.4 Projekt efter metod och arbetssätt. Antal

Metod och arbetssätt	Antal	Metod och arbetssätt	Antal
Workshop, lektion, seminarium	55	Internetstöd	8
Gruppsamtal, killgrupp, tjejgrupp, studiecirkel	54	Lägerverksamhet	8
Föreläsning i stora grupper	38	Temavecka/hela-skolan-ansats	6
Teater, gestaltande, forumspel	29	Utställning	6
Opinionsbildning/informationsspridning	25	Behandling	4
Framtagande av handledning, material, manual	23	Kampanj	4
Rådgivning och stöd	20	Manualbaserad verksamhet	4
Peer-to-peer, förebild, mentorer, ambassadörer	16	Medier och radio	3
Film	8	Uppsökande verksamhet	2

Källa: Före han slår – om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv (Sjögren, Berg, Hyllander & Söderström 2013).

Kommentar: Projekten använder sig oftast av flera olika metoder och arbetssätt för att förebygga våld (Antal svarande = 101).

Den oftast förekommande metoden enligt sammanställningen i tabell 5.4 är att genomföra workshops, lektioner eller seminarier och den vanligaste arenan för insatsen är skolan. Denna metod är ofta en del av en universell insats, till exempel att en teaterföreställning följs upp med en workshop. Även gruppsamtal i könsuppdelade grupper är vanligt i dessa insatser, framför allt i syfte att fördjupa en diskussion. Ofta föregås gruppsamtalen i skolan av en lektion där alla deltar och sedan delas gruppen in i två efter könstillhörighet. Exempel på projekt som inte har skilda könsgrupperingar är projekt med hbtq-fokus, till exempel teaterföreställningen *No tears for queers*, där den uppföljande diskussionen sker i könsblandade grupper.

Teaterföreställningar kring exempelvis hedersproblematik är också en metod som används av många verksamheter. Syftet verkar vara att beröra publiken känslomässigt och inspirera till reflektion och engagemang. Forumspel eller att elever själva sätter upp teaterföreställningar förekommer också, dock mer sällan. Det som uppskattas med forumteater är att den engagerar genom att publiken deltar och ges möjlighet att påverka en situation till något konstruktivt. Metoden gör det möjligt för unga att få testa olika sätt att lösa en situation. Studieförbundets projekt *Vi bryr oss* arbetar metodiskt med teaterformatet och arbetet med unga handlar om att lära ut hela processen från att skriva eller hitta en pjäs till att öva inför teaterpremiären.

Projekten använder även förebilder. Ett exempel är projekt som använder någon som i syfte att nå unga i riskzon för hedersrelaterat våld har valt att ta avstånd från hedersrelaterade normer och värderingar. Tanken är att förebilden ska inspirera andra att ta steget att bryta. Denna metod är inte lika vanlig när det kommer till mäns våld mot kvinnor.

En plats som än så länge inte är så välanvänd – om vi utgår från dessa 101 projekt – är internet. Där finns till exempel *Killfrågor.se* som drivs av Män för jämställdhet. Det är en webbplats som vänder sig till pojkar i åldern 10–18 år. På webbplatsen kan besökare få råd och stöd samt information. Alla är välkomna oavsett erfarenhet av våld. Artikelförfattarna menar att då unga människor idag växer upp med internet så kommer allt fler framtida projekt att använda internet för att nå ut till barn och unga.

De projekt, som använder manualbaserade metoder, till exempel *Aggressive Replacement Training (ART)* eller *Alternativ till Vold (ATV)*, arbetar oftast på selektiv eller indikativ nivå. Med andra ord, de vill nå personer i riskzon. När det kommer till mer universella insatser används någon form av manual i de projekt som har en insats som pågår över tid, till exempel Rädda Barnens Ungdomsförbunds projekt Allan.

En del projekt skapar sin insats genom ungas delaktighet. Exempelvis kan ungas berättelser om utsatthet vara innehållet i insatsen. Ungas berättelser om våld är stommen i Virserums konsthalls utställning *Våldet i ungas vardag*. Även Unga Romateaterns uppsättningen *Dömd* bygger på ungas egna berättelser om utsatthet. Program som bygger på interaktiva metoder där de unga blir delaktiga anses i högre grad främja förändring av beteenden. Kombinationen av faktainhämtning, reflektion och social träning, genom till exempel rollspel, underlättar för deltagarna att både få nya insikter och få prova på nya sätt att förhålla sig till våld – både i konkret handling och i sätt att tänka. Detta ökar i sin tur möjligheten att det nya förhållningssättet kan ersätta tidigare problembeteenden. För att nya sociala färdigheter ska få fäste krävs dock kontinuerliga möten och många repetitioner (Berg 2007).

Skolan är den absolut vanligaste platsen för både universell och selektiv prevention bland identifierade verksamheter. Valet av plats hänger samman dels med att nästan alla barn och unga går att nå via skolan, dels med att skolan är en arena där kränkningar och våld förekommer.

Genusperspektiv

Majoriteten av projekten anlägger någon form av kritiskt genusperspektiv på sitt arbete, och kan beskrivas som antingen genussensitiva, 59, eller genusförändrande, 31 (tabell 5.5).

En förklaring till att så många projekt och verksamheter tolkas som genussensitiva hänger ihop med urvalet och dominansen av projekt som har beviljats medel till att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Anledningen till att dessa projekt inte tolkas som genusförändrande hänger samman med att själva insatsen inte verkar genomsyras av exempelvis genuspädagogiska eller normkritiska infallsvinklar som tyder på en genusförändrande ansats. Fokus förefaller i de flesta projekt ligga på familj, föräldrar och anpassning till svenska förhållanden.

Det som kännetecknar projekt med en genusförändrande ansats är att många aktörer befinner sig inom kvinnojoursrörelsen och liknande

verksamheter som redan i ansökan anlägger ett genusperspektiv eller ett normkritiskt perspektiv på problemet som ska lösas.

De flesta projekt som fokuserar på hedersrelaterat våld har en genussensitiv ansats. När det kommer till våld i nära relationer har lite mer än hälften genusförändrande ansats (tabell 5.6).

När mobbning diskuteras i de projekt som har en genusförändrande ansats är mobbning endast en av flera våldsformer som projekten vill förebygga. De två projekt som endast fokuserar på mobbning – Teater de Vills *Vapenhuset* (genussensitiv ansats) och Studieförbundet i Södra Närkes *Vi bryr oss* (genus som variabelansats) – har inte tolkats som genusförändrande ansatser.

Tolv projekt fokuserar på killars våld mot killar, men det är endast ett av dessa, Ungdomsalternativets *ART i praktiken*, som *enbart* fokuserar på killars våld mot killar och som är ett genusneutralt projekt. I de elva andra projekten är killars våld mot killar endast en av flera våldsformer som förebyggs ur en genusförändrande ansats.

Majoriteten av de projekt vars verksamhetsinriktning är sexuellt våld har en genusförändrande ansats. Det hänger samman med att de flesta projektägare finns inom kvinno- eller

Tabell 5.5 Projekt efter genusperspektiv. Antal

Genusperspektiv	Antal
Genusneutral	4
Genus som variabel	7
Genussensitiv	59
Genusförändrande	31
Totalt	101

Källa: *Före han slår – om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv* (Sjögren, Berg, Hyllander & Söderström 2013).

Kommentar: Projekten har bedömts ingå i en typ av genusperspektiv (Antal svarande = 101).

Tabell 5.6 Projekt efter typ av våld och genusperspektiv. Antal

Typ av våld	Genus-neutral	Genus som variabel	Genus-sensitiv	Genus-förändrande	Totalt
Hedersrelaterat våld	3	3	44	13	63
Våld i nära relationer	1	1	10	13	25
Killars våld mot killar (gatuvåld)	2	1	3	6	12
Mobbning, kränkningar och trakasserier	1	1	3	5	10
Sexuellt våld	1	1	2	5	9
Bråk på skoj	0	1	1	5	7
Huliganvåld	0	0	3	0	3
Hatbrott	0	0	0	3	3
Totalt	8	8	66	50	

*Källa: Före han slår – om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv (Sjögren, Berg, Hyllander & Söderström 2013).
Kommentar: Projekten har bedömts ingå i en typ av genusperspektiv och avser oftast att förebygga flera typer av våld (Antal svarande = 101).*

tjejjoursrörelsen. Det finns ett undantag och det är Sjuhärads kommunalförbunds Skolprojekt *Utväg Södra Älvsborg* som är ett samverkansprojekt mellan flera kommuner. Projektet har en genusförändrande ansats och förutom sexuellt våld vill de motverka mäns våld mot kvinnor och barn.

De tre projekt som fokuserar på hatbrott är genusförändrande till sin karaktär och två av dem bygger på teatern *No tears for queers* (Riksteaterföreningen scenkonst Kalmar och RFSL Ungdom). Endast ett projekt har ett renodlat ”skoj-bråksfokus” och det är Alma Europas *Maktlekar* som är ett metodutvecklingsprojekt med fokus på barn i grundskolan. Genusansatsen är genus som variabel.

De projekt som fokuserar på huliganvåldet är alla föreningar inom fotbollsvärlden och de har en genussensitiv ansats.

Sammantaget har majoriteten av projekten, 90 av 101, antingen ett genussensitivt eller ett genusförändrande perspektiv på problemet. Utifrån WHO:s sammanställningar (Barker et al. 2007) bör de 31 projekt som har en genusförändrande ansats ha större chans att nå målet, det vill säga att förebygga våld. På grund av materialens begränsningar är det dock svårt att säga hur genusperspektivet genomsyrar själva genomförandet och innehållet i insatsen.

Enligt Andersson och Whiston (Berg et al. 2013) är insatser som diskuterar genusnormer och våldtäktsmyter, som ger information om våldtäkt och visar på strategier för riskreducing mer effektiva för attitydförändringar än program som bygger på empati eller har ett ospecificerat innehåll. Vidare visar sig program som fokuserar på *ett* ämne vara mer effektiva än de program som omfattar många våldstyper.

Från forskning på programmet Safe Dates (Foshee, Bauman, Ennett, Suchindran, Benefield & Linder 2005) framkommer det också att förändring i attityder relaterade till genus kan leda till minskad våldsanvändning, vilket talar för att de flesta insatser i materialen som har någon form av kritiskt genusperspektiv kan vara framgångsrika.

Projektutvärderingar

Få verksamheter har genomfört regelrätta utvärderingar av sina preventiva insatser. De flesta hamnade i kategorin självvärdering (82 av 101), vilket innebär att det material som finns om genomförandet är slutredovisningar till finansierarna där projektägarna själva bedömer huruvida mål är uppfyllda eller inte. Redovisningarna innehåller i princip ingen information som kan säga något om insatsens effekt, utöver hur många personer som nåtts av projektet.

De externa utvärderingar som är genomförda (6) är oftast utförda av forskare. Metoderna som har använts är framförallt kvalitativa, till exempel intervjuer och uppföljningssamtal. Så utvärderingarna kan ses som brukarorienterade, med fokus på vad deltagarna tycker om insatsen.¹³

En del projekt (13) har genomfört egna enkätutvärderingar. Ett projekt som sticker ut och återkommer ett flertal gånger är Rädda Barnens *Det handlar om kärlek* som har använts vid flera skolor i Sverige och där ett liknande upplägg har använts oavsett skola och ort. Projektet genomför egna enkätutvärderingar i form av för- och eftertester som ska fånga kunskapen om barns rättigheter. Materialet sammanställs vid varje skola där projektet genomförts, vilket rimligtvis ger en bild av hur insatsen faktiskt gick och är det närmaste artikelförfattarna kommer en effektutvärdering i hela materialet.

Med tanke på att diskussionen om evidensbaserat socialt arbete har pågått i mer än tio år i Sverige är ett av de viktigaste resultaten av vår genomgång upptäckten att inget projekt verkar ha effektutvärderats. En förklaring kan vara att det är kostsamt med utvärderingar och att det kan vara svårt att få bidrag till detta. Bidragsgivarna frågar inte heller efter mer än en redovisning av om pengarna har använts till det som var planerat.

Exempel på verksamheter som innefattar våld och genus

Vi har valt att presentera några exempel¹⁴ på universella våldsförebyggande verksamheter och ett exempel på selektiv våldsförebyggande verksamhet för att ge en konkret bild av metoder med ett tydligt genusperspektiv. Dessa verksamheter saknar även de effektutvärderingar men är intressanta då de har ett uttalat genusperspektiv.

I *Nordisk forskning om prevention mot våld bland unga* (Berg 2007) presenteras två våldsförebyggande universella program som arbetar med våldsamma beteenden som grundas på killars acceptering av en genusnorm som präglas av våldsbejakande maskulinitet. Dessa är *Var går gränsen ...* från Brottsförebyggande rådet och *NORMal – eller* från Sensus och Röda Korset. Programmen är inte effektutvärderade men Brottsförebyggande rådets manual bygger på en vedertagen pedagogisk modell och bör därför betraktas som evidensbaserad praktik.

Programmets teoretiska grund kommer från genusteorin, vilket skiljer dem från många andra våldsförebyggande program som oftast kommer från den kognitiva beteendeteorin. De utgår från att våld bland unga kräver en insats som främjar utvecklingen av normkritiska förhållnings-

sätt och möjliggör för unga att ifrågasätta givna normer och beteenden kring kön, sexualitet och våld. Samtidigt eftersträvar programmen att generera nya verktyg som hjälper unga att hantera sin vardag (Berg 2007). Detta gör dem till normpåverkande åtgärder som har ambitionen att utöva inflytande på de ungas hela liv.

Rädda Barnens killgruppsverksamhet *Allan* riktar sig till alla killar i yngre tonåren. Verksamheten har inte ett uttalat våldsfokus och de har därför inte heller definierat begreppet våld lika tydligt. Fokus sätts i stället på barnkonventionen men verksamheten rör sig hela tiden kring frågan om våld som en del av killarnas vardag. En bred definition av våld, alltifrån hotfulla blickar till fysiskt våld, inkluderas och diskuteras på gruppträffarna. Arbetet med Allan har blivit allt mer inspirerat av queerteoretiska och normkritiska tankegångar. Verksamheten befinner sig någonstans mellan ett genusförändrande arbete och ett genusmedvetet arbete (Ungdomsstyrelsen 2010c). Modellen som används är samtalsgrupper med ledare som följer en handledning.¹⁵ Verksamheten utgår från och förmedlar att genus är något som görs och därmed kan göras annorlunda, vilket kan förebygga våld. Verksamheten kan ses som våldsprevention med syfte att få killar att ifrågasätta sammankopplingen av maskulinitet och våldsbejakande beteende.

Machofabriken är ett metodmaterial kring normer för manlighet. Materialet består av ett antal kortfilmer som bygger på ett normkritiskt perspektiv. Tanken är att materialet ska kunna användas i mixade grupper bestående av både killar och tjejer. Det är ett verktyg i arbetet med ökad jämställdhet och förebyggande arbete mot våld, med fokus på hur sociala normer för manlighet kan ifrågasättas och förändras. Verksamheten drivs gemensamt av Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund (SKR), Riksorganisa-

tionen för kvinnojouren och tjejjourer i Sverige (Roks) och Män för jämställdhet. Målet är att unga som arbetat med Machofabriken ska uppleva att de – trots påverkan utifrån – själva kan ta makten över sina liv och att de också kan och vill skapa utrymme för andra att ta makten över sina. Arbetet med Machofabriken ger deltagarna möjlighet att reflektera över hur föreställningar kring kön och sexualitet påverkar deras liv och relationer. Tanken är att via normkritisk pedagogik arbeta för att unga killar blir medvetna om vad de har att vinna på att förändras, och att själva arbeta för jämställdhet (Johansson & Lunneblad 2012). Filmerna och det pedagogiska materialet har tagits fram stegvis och testats på målgrupper bestående av ungdomar i gymnasieåldern. Det finns i dagsläget inte någon effektutvärdering, men metoden har pilottestats (Malmberg 2011) och en framtida effektutvärdering planeras.

Metoder att förebygga våld riktat mot hbt-personer

Ett bättre hbt-Norrland var en verksamhet som initierades av RFSL Nord och pågick under tre år mellan 2006 och 2009.¹⁶ Verksamhetsområdet omfattade länen Norrbotten och norra Västerbotten vilket motsvarar nära en fjärdedel av Sveriges yta. En bakgrund till projektet var den stora närvaron av hatbrott och diskriminering mot homosexuella, bisexuella och transpersoner i norra Sverige.

Några av målen i projektet var att minska hatbrotten mot hbt-personer, öka informationen till ungdomar om hbt-personer och att skapa möjligheter för hbt-ungdomar att träffa andra hbt-personer. Målgruppen var elever i grundskolans årskurs 9 och på gymnasiet år 2, lärare i skolan, politiker och hbt-ungdomar i åldern 12–18 år.

En viktig del av projektet var att öka kunskapen om homosexuella, bisexuella och transpersoner. För att nå dithän arrangerade man bland annat konferenser med skolledning och kommunpolitiker, men framför allt genomförde man *skolinformationsverksamhet* för elever och personalutbildningar för lärare. Med hjälp av en enkät riktad till elever jämfördes deltagarnas attityder med attitydernas hos dem som inte hade fått någon skolinformation. Resultaten visade att skolinformationen hade lett till attitydförändringar i positiv riktning gentemot hbt-personer, och att satsningen därmed hade varit lyckosam.

Den skolinformationsverksamhet som projektet Ett bättre hbt-Norrland använde sig av har en lång tradition inom RFSL och har funnits sedan 1970-talet. Vi har dock inte funnit att skolinformationen är effektutvärderad. RFSL Stockholm, en lokalavdelning med en väl utvecklad skolinformation, utgav emellertid en manual 2010 för hur man bedriver skolinformation inom sitt verksamhetsområde (Berg 2010). Målgruppen för deras verksamhet är i första hand elever på högstadie- och gymnasieskolor i Stockholms län, och cirka 10 000 elever erhåller information om hbt varje läsår. Under lång tid arbetade man enligt en toleranspedagogisk modell, det vill säga att personer som själva definierade sig som hbt-personer mötte elever i skolorna för att bland annat berätta om hur ”det är” att vara hbt-person. Sedan några år tillbaka arbetar man istället enligt den normkritiska pedagogiken där en utgångspunkt i RFSL Stockholms arbete är att normer påverkar människors åsikter och värderingar samt att normer ofta ligger till grund för kränkningar och diskriminering.

Skolinformationen innebär att två utbildade informatörer träffar elever under ett 90 minuter långt lektionspass. Informatörerna har genomgått en grundutbildning om cirka 45 timmar i RFSL:s regi där fokus har legat på faktakunskaper (hbt-historia, svensk lagstiftning etcetera) och vad ett normkritiskt pedagogiskt arbete konkret innebär. Utöver denna grundläggande utbildning ges det fortbildnings- och metodutvecklingstillfällen för informatörer varje termin.

Metod att förebygga hedersrelaterat våld

Sharaf hjältar är en selektivt förebyggande verksamhet som riktar sig till unga från hederskontexter som har traditionella könsattityder. Verksamheten har ett uttalat våldsfokus och befinner sig mellan ett genusmedvetet och genusneutralt arbete (Ungdomsstyrelsen 2010c). Verksamheten har en attitydförändrande och beteendeförändrande ambition och följer ett särskilt mönster som huvudmannen själv har utvecklat. Verksamheten riktar sig till killar från hederskontexter som har traditionella könsattityder. Sharaf hjältar har ett processinriktat upplägg där deltagarna ska ingå i verksamheten under en längre tid. Detta har att göra med att deltagarna förväntas göra ett stort förändringsarbete. Målet är att deltagarna ska ifrågasätta traditionella hedersvärderingar och hitta andra värderingar att leva efter. Verksamheten bygger på fyra faser som deltagarna ska gå igenom och sprids enligt den modellen. Verksamheten är processutvärderad vid två tillfällen i syfte att ta tillvara de erfarenheter och kunskaper som har gjorts. Dessutom är verksamheten fortsatt

studerad med fokus på deltagarnas attitydförändring och förändring av sin maskulinitetskonstruktion (Rexvid & Schlytter 2012, Schlytter, Rexvid, Celepli & Nasih 2011).

Verksamheten vilar på en sociologisk grund där teorier kring jämställdhet och hedersrelaterat våld och förtryck är de bärande elementen. Metoderna som används i Sharaf hjältar är egenkonstruerade och har genomgått en utveckling parallellt med processutvärderingen. I analysen av verksamhetens attitydförändrande kapacitet konstateras att modellen till viss del klarar av att förändra deltagarnas attityder till hederstraditioner och därmed till viss del har en våldsförebyggande effekt. Dock poängterar utvärderarna Rexvid och Schlytter att det finns en skillnad mellan deltagarnas generella attitydförändring och deras personliga. Det har skett en större förändring i den generella attitydförändringen till de hederstraditioner som legitimerar våld och en mindre i attitydförändringen som påverkar det egna livet och de val som de för med sig (Rexvid & Schlytter 2012).

Utvärderarna konstaterar vidare att deltagarna på det personliga planet inte kan frigöra sig från en traditionell och kontrollerande maskulinitet vilket bidrar till att upprätthålla förtrycket som legitimerar att män utövar våld mot kvinnorna i sin familj (Rexvid & Schlytter 2012).

Diskussion

Vad som fungerar i prevention är en stor och omfattande fråga som vi inte kommer att kunna ge ett heltäckande svar på. Vi kommer istället att ge en bild av hur läget ser ut i Sverige utifrån det genomgångna materialet. Diskussionen baseras på slutdiskussionen i artikeln *Låt 101 blommor blomma – våldsförebyggande projekt för killar och unga män* (Berg et al. 2013) där artikelförfattarna diskuterar förebyggande projekt i relation till aktuell forskning om vad som anses fungera inom våldsprevention, framför allt för att förebygga sexuellt våld.

Framgångsfaktorer

Killar som målgrupp

I det material som samlades in för att beskriva och analysera våldsförebyggande arbete i Sverige som riktas till killar och unga män var det endast 15 av 101 projekt som enbart vände sig till killar eller unga män. De flesta insatser var antingen enkönade eller könsblandade. Vi ser ett liknande upplägg inom internationellt preventionsarbete. Endast en liten del av exempelvis de internationella preventionsprogrammen, med fokus på sexuellt våld, är idag riktade till enbart unga män (Lonsway et al. 2009).

Forskningen om *huruvida* våldsprevention riktad till enbart killar har effekt har lyft fram varierande resultat (Lonsway et al. 2009). En del program riktade till unga män har visat framgång i att förändra mäns föreställningar och attityder relaterade till våldtäkt. Andra program har minskat mäns självrapporterade sannolikhet att våldta. Det finns utvärderingar som hävdar att interventionen har minskat mäns faktiska sexuella aggressivitet (Sjögren, Berg, Hyllander & Söderström 2013, Lonsway et al. 2009).

Ett annat intressant resultat i Andersons och Whistons (2005) metaanalys är att kvinnor res-

pektive män verkar påverkas olika av att finnas i enkönade eller flerkönade grupper. När kvinnor deltog i en könsblandad grupp förändrades deras attityder, men när kvinnor samtalande i enkönade grupper förändrades deras beteendeintentioner. Män däremot förbättrades inte av program i enkönade grupper, utan förändringen var större i könsblandade grupper, särskilt förändringen i beteendeintention.

Detta resultat påminner om Ferrer Wreders, Stattins, Lorentes, Tubmans och Adamssons (2005) resonemang om att arbeta enkönat med killar snarare kan främja våldsamt beteende än förebygga våld. Enligt den forskningen spelar dock ålder in i denna process. Yngre barn verkar inte påverkas av andras våldsbeteende på samma sätt som tonåringar gör.

Om enbart killar ingår i en grupp, så verkar det snarare stimulera antisocialt beteende och kriminalitet än att främja dess motsats. Detta förklaras med att för tonåriga killar är interaktion med jämnåriga viktigare än interaktion med vuxna och föräldrar. WHO:s sammanställningar av Barker, Ricardo och Nascimento (2007) och Barker, Ricardo, Nascimento, Olukoya & Santos (2010) visar på det motsatta – att just enkönat genusförändrande arbete med män i grupp är effektivt och även minskar våldsanvändning. Därför kan frågan ställas om de program som återskapar våld kanske inte arbetar tillräckligt genusförändrande (jfr Berg 2007).

Det finns dock en del utmaningar med ett enkönat arbetssätt. Att genomföra enkönade insatser i exempelvis skolan är inte optimalt eftersom endast hälften av eleverna då kan delta. Även tjejer och unga kvinnor behöver få möjlighet att reflektera kring våld. Projektet *Machofabriken* riktar sig till både killar och tjejer och arbetar könsblandat, men fokuserar på frågor om maskulinitet, vilket är en variant av förändringsar-

bete i vårt material som inte behandlats i den internationella preventionslitteraturen.

I det genomgångna materialet riktade sig de flesta insatser till barn och unga oavsett kön. Arbetet kan variera mellan enkönade och könsblandade grupper. Utifrån att det inte råder någon konsensus kring vad som fungerar bäst när det kommer till könssammansättning i det våldspreventiva arbetet kan det ses som en framgångsfaktor att fortsätta arbeta med flera olika strategier för dessa gruppers sammansättning. Ibland är det bra med enkönade grupper, ibland med könsblandade. Vi behöver också fundera kring andra sätt att sortera grupper på än utifrån kön så att alla barn och unga känner sig inkluderade. Barn och unga som inte definierar sig enligt tvåkönsmodellen får problem med de könsuppdelade grupperna – vilken grupp ska de tillhöra?

Samverkan och arbete på flera nivåer

I det genomgångna materialet verkar de projekt som samverkar med olika organisationer och myndigheter ha lyckats bättre med att genomföra sitt projekt och verka vidare efter projekttidens slut, jämfört med övriga projekt som ingick i vår granskning. Samverkan möjliggör ofta att insatsen kan verka på flera preventionsnivåer samtidigt, vilket talar för att ett sådant projekt har större chans att klara målet att förebygga våld över tid (Flood 2011).

Enligt det internationella preventionsfältet får insatser positiv effekt på deltagarnas attityder och beteende om de genomförs på olika preventionsnivåer samtidigt. Dessutom verkar samverkan och insatser som engagerar ett närsamhälle öka möjligheten att motverka våld.

Interaktiva metoder

Metoderna som används för att förebygga våld är ofta en kombination av fakta och interaktiva övningar som har som syfte att skapa delaktighet och engagemang (Flood 2011). De flesta insatser som sker äger rum i mindre grupper för att möjliggöra reflektion och samtal, vilket ligger i linje med preventionsforskningens rekommendationer.

Program som bygger på interaktiva metoder där de unga blir delaktiga anses i högre grad främja förändring av beteenden. Kombinationen av faktainhämtning, reflektion och social träning, till exempel rollspel, underlättar för deltagarna att få nya insikter och erfarenheter. Detta ökar i sin tur möjligheten att det ”nya” kan utmana problembeteenden. För att nya sociala färdigheter ska tas in krävs kontinuerliga möten och många repetitioner för att de ska få fäste (Berg 2007).

Genus en viktig del av insatsen

Majoriteten av projekten som bildade underlaget till artikel. *Låt 101 blommor blomma*, 90 av 101, tillämpade antingen ett genussensitivt eller ett genusförändrande perspektiv på problemet.

Utifrån WHO:s sammanställningar (Barker et al. 2007, 2010) bör projekt som har en genusförändrande ansats ha en större chans att nå målet att förebygga våld. Det vi inte kan uttala oss om, på grund av materialets begränsningar, är hur genusperspektivet genomsyrar själva genomförandet och innehållet i insatsen. Enligt Andersson och Whiston (2005) är insatser som diskuterar genusnormer, ger information om våldtäkt, diskuterar våldtäktsmyter och visar på strategier för riskreducering mer effektiva för attitydförändringar, än program som bygger på empati eller har ett specifierat innehåll.

Vidare visar sig program som fokuserar på ett ämne, vara mer effektiva än de program som omfattar många ämnen. Att lämna väldigt mycket information vid en insats kan innebära försvagade långsiktiga programeffekter. Från forskning på programmet Safe Dates (Sjögren et al. 2013, Foshee et al. 2005) framkommer det också att förändring i attityder relaterade till genus ger minskad våldsanvändning, vilket talar för att de flesta insatser i vårt material som har någon form av kritiskt genusperspektiv kan vara framgångsrika.

Liknande slutsatser har även WHO:s sammanställningar av hälsofrämjande preventionssatser visat (Barker et al. 2007, 2010). Även i en svensk kontext börjar detta mer och mer få fäste. Enligt Skolverkets arbete med mobbning bör mobbningsarbetet i skolan ta hänsyn till könsens olika positioner och handlingsutrymme för att kunna motverka mobbning (Flygare et al. 2011).

Problemområden

Korta punktinsatser

De metoder som var vanligast förekommande i genomgången var punktinsatser i form av lektioner och smågruppsamtal i skolan.

Preventionsforskning i allmänhet visar att insatser som löper över tid och som upprepas är mer effektiva än enstaka insatser (Lonsway et al. 2009). Forskningen indikerar att det är mer effektivt att göra terminslånga insatser eller insatser med ett flertal träffar över en längre tid än att arbeta med punktinsatser (Anderson & Whiston 2005). Det är också viktigt att förmedla att effektfulla interventioner tar tid. Först efter år av arbete börjar interventioner visa resultat (Sundell et al. 2007).

Brist på professionella insatser

I flera av projekten som fokuserar på hedersrelaterat våld används metoden *peer education*, vilket förenklat betyder att den som föreläser eller leder har en liknande bakgrund som målgruppen, ligger nära i ålder och ibland även har liknande erfarenheter. Exempelvis att den som föreläser har tagit avstånd från hedersrelaterade normer kring genus, relationer och familj och berättar hur den resan gick till i syfte att få andra i liknande situationer att se möjligheten att göra andra val.

Forskning kring preventiva metoder visar lite stöd för att peer-to-peer underlättar att förebygga problemet. Snarare pekar forskning på vikten av att det är en professionell som utbildar, eller genomför gruppsamtal, för att insatsen ska ha effekt (Lonsway et al. 2009). Förespråkare för peer education menar att unga har fördel av att själva känna till och kunna anpassa sig till en viss "ungdomskultur" och kan lättare bli lokala förebilder för jämnåriga (Weisz, Beverly & Black 2010). Om unga eller ideellt engagerade gruppleddare ska ansvara för insatserna behövs utbildning, handledning och strukturerat stöd för att nå önskad effekt (Anderson & Whiston 2005). Ett problemområde som kan finnas i 16 av projekten som använder sig av förebildsmodellen, peer-to-peer eller ambassadörer, är antingen brist på professionella insatser eller för lite stöd till de unga som utför insatserna.

Skolan en svåråtkomlig arena

Skolan är en viktig arena för förebyggande universella satsningar riktade mot unga. Barn och ungdomar tillbringar en stor del av sin vakna tid i skolan och en universell intervention i skolan har möjlighet att nå många samtidigt (Ferrer-Wreder et al. 2005, Sundell & Forster 2005). I skolan är det också möjligt att arbeta med hela systemet – all personal och skolans organisation

– vilket behövs om preventionsarbetet och dess effekter ska hålla över tid.

I det genomgångna materialet har sex av projekten en sådan hela-skolan-ansats, medan 66 av projekten fanns på skolan som arena. Flera projekt i kartläggningen påpekade dock problemen med att komma in i skolan. Om projekt väl kommer in i skolan har de ofta haft det svårt att få igenom sina önskemål kring genomförandet.

Dessa problem förefaller inte vara unika för den svenska skolvärlden utan även i USA verkar liknande utmaningar råda i det preventiva arbete som riktar sig till unga (Foshee & McNaughton Reyes 2009). Det är svårt att få den tid som behövs på skolan, många gånger upplåts endast en till två lektioner, vilket är för lite för att åstadkomma förändring kring våld. Många skolor är också rädda för de föräldrareaktioner som den här typen av förändringsarbete kan väcka. I ljuset av att skolan är en så vanlig men på ett sätt svårarbetad arena har forskare i USA börjat skapa familjebaserade program som fokuserar på våld (Foshee & McNaughton Reyes 2009).

Kunskapsluckor

Kännedom om prevention

Utifrån det material som Män för jämställdhet har undersökt är det möjligt att säga att flera av aktörerna har för lite kunskap om hur preventionsarbete bör genomföras och implementeras. Intrycket är att det är engagemanget som driver viljan att påverka och förändra. Frivilligsektorn kan sägas vara en viktig aktör att få frågor på den politiska agendan och har många gånger varit de som banat väg för att större preventions-satsningar kommit igång. Ett exempel är kvinnojoursrörelsens betydelse för att mäns våld mot kvinnor och barn idag är en väletablerad politisk fråga, även globalt sett. Men en rimlig utgångspunkt är att mer kunskap om prevention skulle flytta fram positionerna än mer.

Teoretisk grund och idé om förändring

En brist i projektens arbete är hur interventionerna kopplas samman med relevant teori om både problem och dess lösningar. En förklaring till detta är att bidragsgivarna inte uttalat frågar efter teoretiska utgångspunkter, vilket leder till att sådana inte redovisas, även om de finns framtagna i projektet. Men utifrån de sätt projektets mål och metod är formulerade i de genomgångna ansökningarna och redovisningarna så ligger det nära att misstänka att de allra flesta projekt inte kopplar samman teorins betydelse med genomförandet.

En viktig komponent för en framgångsrik preventiv insats är att den bygger på en rimlig teoretisk grund, till exempel teorier som har fokus på risk- och friskfaktorer. Interventioner med en tydlig teoretisk bas visar sig ha bättre effekt (Casey & Lindhorst 2009). Preventionsfältet i allmänhet är präglad av inlärningsteorier. Det våldspreventiva fältet kan sägas försöka kombinera inlärningsteori med mer genusorienterade tolkningsramar. Flood (2009) menar dock att även förståelsen av våld spelar roll. Han lyfter fram en könsorienterad våldsförståelse, där relationen mellan maktstrukturer och individer sätts i centrum.

Tidiga insatser saknas

Forskning om prevention påtalar vikten av att skapa tidiga interventioner. Det har visat sig att det är rimligt att börja med våldtäktsprevention till och med innan unga har en egen sexuell praktik. Även elever i 15-årsåldern förändrar sina attityder och sitt uppträdande i betydligt högre grad än något äldre gymnasieelever (Lonsway et al. 2009).

I det genomgångna materialet var det få insatser som riktades till barn mellan 0 och 11 år, en-

dast 10 procent. Cirka 90 procent av projekten gjorde insatser för unga mellan 12 och 18 år och 20 procent för unga över 19 år.

Vissa former av våld drabbar unga i tidig ålder, till exempel våld inom familjen. Mobbning, trakasserier och kränkningar förekommer också tidigt i barns liv, från förskoleåldern och framåt. Mot bakgrund av detta borde fler primärpreventiva insatser riktas till barn tidigt i livet.

Vår studie visar att barn under 12 år är den grupp som universell våldsprevention satsar minst på. I den internationella litteraturen finns flest insatser rapporterade för universitetsstudenter. Även sådana insatser saknas i vårt material. Sammantaget finns det kunskapsluckor i det våldsförebyggande arbetet i Sverige, både kring insatser riktade mot barn och kring insatser riktade mot unga vuxna.

Utvecklingsbehov

Få utvärderingar av effekter

Ett viktigt delresultat av genomgången är upptäckten av att verksamheterna sällan effektutvärderas. Att utvärdera en metods effekt är centralt för att få veta om insatsen fungerar, men också om den ekonomiska satsningen lönar sig.

Rekommendationen inom preventionsfältet är att insatser ständigt bör utvärderas genom för- och eftertester samt uppföljning vid flera tillfällen (Sundell & Forster 2005). Det som påpekas är att om det inte är möjligt att göra en randomiserad eller kvasiexperimentell studie så finns det andra enklare vägar att få strukturerade och kunskapsbaserade analyser av vad som fungerar och vad som inte fungerar. Exempelvis kan man använda för- och eftertester utan kontrollgrupp samt uppföljning efter en avslutad insats. Antingen använder man etablerade mätinstrument eller skapar egna som är anpassade efter verk-

samheten. Detta kan kombineras med ett antal intervjuer med deltagare och omgivande personal, men också att de som genomförde insatsen skriver ned reflektioner.

Få manualbaserade program

I genomgången identifierades fyra projekt som hade en manualbaserad verksamhet och cirka 20 projekt som var i färd att utveckla någon form av handledning eller manual. Preventionsprogram som är manualbaserade anses vara att föredra enligt preventionsforskningen, speciellt om ambitionen är att kunna uttala sig om effekten av insatsen. Manualer anses även underlätta implementeringen av program, manualer kan göra det möjligt för andra att göra arbetet. Manualbaserade program ökar därmed möjligheten för unga att få ta del av i princip samma innehåll (Sundell & Forster 2005).

Varaktigt implementering

För att en preventiv satsning ska lyckas krävs det en noggrann, konsekvent och strukturerad implementering. För att nå fram till personalen krävs kunskap om organisationen och om personalens arbetssituation, men också att personal får utbildning och kontinuerlig handledning av de som skapat interventionen. Få projekt i studien *Låt 101 blommor blomma* innefattade preventionsnivåer som handlar om att förändra organisationer eller policyarbete. Därför är en rimlig slutsats att få projekt planerar för varaktigt implementering av insatser. De våldsförebyggande verksamheterna som ingick i studien har huvudsakligen haft som syfte att utveckla insatser som projekten har haft förhoppningar om ska bli varaktiga, men inte utvecklat policyer kring hur.

Rekommendationer i preventivt arbete

Här följer ett sätt att utveckla det preventiva arbetet. En generell rekommendation är att det behöver ske möten mellan preventions- och interventionsforskning, frivilligorganisationer i Sverige och företrädare för skolan och kommunala organisationer, där mycket av insatserna görs. Fraser, Richman, Galinsky och Day (2009) beskriver hur en utveckling av det preventiva arbetet kan göras utifrån en strategi i fem steg:

1. Specificera problemet

och utveckla en programteori

Utveckla en problemteori som beskriver förekomster av våld. Utveckla därefter en strukturell modell, med risk- och skyddsfaktorer samt andra faktorer. Skapa en programteori utifrån hur problemet ska förebyggas på olika nivåer. Identifiera interventioner och skapa en logisk modell för förändring eller en teori om förändring.

2. Skapa och revidera

programmaterial

Utveckla ett första utkast av en manual med tillhörande material. Pilottesta manualen och materialet. Utveckla manualen med frågor om implementering, utbildning av ledare, handledning, relationen mellan interventionen och professionella riktlinjer för arbetet och kopplingen till evidensbaserad praktik. Specificera hur programmet ska anpassas till olika miljöer och grupper.

3. Förfina och fastställ

programkomponenterna

Testa programmet med hög kontroll också i implementeringen där varje del i programmet provas var för sig. Kombinera därefter olika komponenter i programmet och studera de sammantagna effekterna. Utveckla riktlinjer för anpassning utifrån analysen.

4. Testa effektiviteten på olika platser och i olika sammanhang

Prova programmet i en verklig och vanlig miljö, där programutvecklarna har begränsad kontroll över användningen. Bedöm vilken effektstorlek insatserna ger och betydelsen av exponering av programmaterial.

5. Sprid resultat och programmaterial

Publicera och sprid resultaten och programmaterial. Utveckla protokoll för utbildning och certifiering av programmet.

Referenser

- Anderson, L. A. & Whiston, S. (2005). Sexual assault education programs: A meta-analytic examination of their effectiveness. *Psychology of Women Quarterly*, 29(4), 374-388.
- Bahar, G., Gritane, E. & Jonstoj, J. (2011). *Tjej- och killgruppmetodens effekter – Ett genusvetenskapligt och socialpsykologiskt perspektiv på jämställdhetsinriktat ungdomsarbete på Åland och i Lettland*. Ålands fredsforskningsinstitut.
- Barker, G., Ricardo, C. & Nascimento, M. (2007). *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*. Geneva: World Health Organization.
- Barker, G., Ricardo, C., Nascimento, M., Olukoya, A. & Santos, C. (2010). Questioning gender norms with men to improve health outcomes: Evidence of impact. *Global Public Health*, 5(5), 539–553.
- Berg, L. (2007). *Nordisk forskning om prevention mot våld bland unga – En betraktelse från en genursorienterad horisont*. Forsknings- och utvecklingsenheten, Stockholms stad: FoU-Rapport 2007:10.
- Berg, L., Sjögren, M., Hyllander, K. & Söderström, P. (2013). *Låt 101 blommor blomma – våldsförebyggande projekt för killar och unga män*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Berg, V. (Red.) (2010). *RFSL Stockholms skolinformationsverksamhet*. Stockholm: RFSL.
- Broberg, A., Almqvist, L., Axberg, U., Grip, K., Almqvist, Sharifi, U., Cater, Å. K., Forssell, A., Eriksson, M. & Iversen, C. (2011). *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Bromseth, J. (2012). *Från homo till HBTQ*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Brottsförebyggande rådet (2009a). *Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen?* Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2009b). *Grövre våld i skolan*. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2012). *Att förebygga brott och problembeteenden i skolan. Presentation och analys av tre lokala projekt*. Stockholm: Fritzes.
- Bäcklin, E., Carlsson, C. & Pettersson, T. (2013). *Maskuliniteter som livsloppsprocess – våld i genusteoretisk belysning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Casey, E. A. & Lindhorst, T. P. (2009). Toward a Multi-Level, Ecological Approach to the Primary Prevention of Sexual Assault: Prevention in Peer and Community Contexts. *Trauma Violence Abuse*, 10: 91.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2004). *Sexual Violence Prevention: Beginning the Dialogue*. Atlanta, GA. Tillgänglig via www.cdc.gov/ncipc/dvp/svprevention.htm
- Ferrer-Wreder, L., Stattin, H., Cass Lorente, C., Tubman, J. G. & Adamson, L. (2005). *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga – En forskningsöversikt*. Stockholm: Gothia AB.
- Flood, M. (2009). *Advancing the field: best practice in schools-based violence prevention*. Partners in Prevention Forum – Domestic Violence Resource Centre. Australien.
- Flood, M. (2011). Involving men in efforts to end violence against women. *Men and Masculinities*, 14(3), 358–377.
- Flygare, E., Frånberg, G.-M., Gill, P., Johansson, B., Lindberg, O., Osbeck, C. & Söderström, Å. (2011). *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Skolverket.
- Forkby, T. (2008). *Gängrelaterat ungdomsarbete. Utvärdering av Ung och trygg i Göteborg*. FoU i Väst.: Rapport 1:2008.
- Foshee, V. A., Bauman, K. E., Ennett, S. T., Suchindran, C., Benefield, T. & Linder, G. F. (2005). Assessing the Effects of the Dating Violence Prevention Program "Safe Dates" Using Random Coefficient Regression Modeling. *Prevention Science*, 6(3), 245–258.
- Foshee, V. A. & McNaughton Reyes, H. L. (2009). Primary Prevention of Adolescent Dating Abuse Perpetration: When to Begin, Whom to Target, and How to Do It. In D. Whitaker & J. Lutzker (Eds.), *Preventing Partner Violence: Research and Evidence-Based Intervention Strategies*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Fraser, M. W., Richman, J. M., Galinsky, M. J. & Day, S. H. (2009). *Intervention research. Developing social programmes*. Oxford university press.
- Johansson, T. & Lunneblad, J. (2012). *Män och maskulinitet i rörelse – Kris, utveckling och förändring*. Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande, Göteborgs Universitet: Allmänna arvsfonden.
- Lonsway, K., Banyard, V., Berkowitz, A. D., Gidycz, C. A., Katz, J. T., Koss, M. P., Schewe, P. A. & Ullman, S. E. (2009). Rape prevention and risk reduction: Review of the research literature for practitioners. *VAWnet. National Online Resource Center on Violence Against Women*.
- Löfberg, C. & Aspán, M. (2012) *Digitala erbjudanden. Ungas erfarenheter av information, stöd, samspel med vuxna online*. Institutionen för pedagogik och didaktik, Stockholms universitet.
- Malmberg, L. (2011). *Rapport från pilottestningen av Machofabriken HT09 – VT10*. Stockholm: Amphiproduktion.

Regeringsbeslut 11:4. *Uppdrag att ta fram kunskapsstöd som är inriktat på attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld.*

Rexvid, D. & Schlytter, A. (2012). Heroes, Hymen and Honour: a Study of the Character of Attitude Change among Male Youth with Their Roots in an Honour-Based Context. *Review of European Studies*, Volume 4, Number 2.

Schlytter, A., Rexvid, D., Celepli, Ö. & Nasih, B. (2011). *Heder och det civila samhällets metoder*. Stockholm: Allmänna arvsfonden.

Sjögren, M., Berg, L., Hyllander, K. & Söderström, P. (2013). *Före han slår - om effektiva våldsförebyggande metoder med genusperspektiv*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Skolverket (2011). *Vad fungerar? Resultat av utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Fritzes.

Socialstyrelsen (2009). *Skolans metoder för att förebygga psykisk ohälsa hos barn. En nationell inventering i grundskolor och gymnasieskolor*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Statens folkhälsoinstitut (2010). *Kartläggning av insatser för barn och ungdomar i risksituationer 2010*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Sveriges Kommuner och Landsting (2009). *Utveckling pågår. En kartläggning av kvinnofridsarbetet i kommuner, landsting och regioner*. Stockholm: SKL.

Sveriges Kommuner och Landsting (2011). *Våldsförebyggande arbete med män. En kunskapsöversikt*. Stockholm: SKL.

Sundell, K. & Forster, M. (2005). *En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. Stockholms stad: Preventionscentrum

Sundell, K., Vinnerljung, B., Jergeby, U., Varg, N., Marklund, K. & Anttila, S. (2007). Socialt arbete – mellan evidens & praktik. *Socionomen*, 2. s. 63–65.

Ungdomsstyrelsen (2010a). *Av egen vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010b). *Från snack till verkstad. Förebyggande utvecklingsarbete med ungdomar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010c). *Prata bort mansvåld*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Weisz, A. N., Beverly, M. & Black, B. B. (2010). Peer Education and Leadership in Dating Violence Prevention: Strengths and Challenges. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 9:6, 641–660.

Lagar och förordningar
SFS 2010:800 *Skollag*.

Elektroniska källor

Arvsfonden
www.arvsfonden.se, 18 september 2012.

Rädda Barnens ungdomsförbund
www.ellenallan.rbuf.se, 20 september 2012.

Kampanjen Know Your Power
www.know-your-power.org

Kampanjen Men Can Stop Rape
www.mencanstoprape.org

Noter

¹ Socialstyrelsen fick 2011-02-03 ett uppdrag att göra en förstudie inför utvecklingen av kunskapsstöd, metodutveckling och vägledning för socialtjänstens arbete med våldsutövare. I oktober 2011 lämnades en förstudie in till regeringen som tar upp socialtjänstens behandlande arbete med våldsutövare. Denna förstudie tar dock inte särskilt upp unga våldsutövare utan diskuterar i termer av våldsutövare i nära relationer.

² Exempelvis grupper för barn som bevitnat våld, barn till föräldrar med missbruksproblem, barn till föräldrar med psykisk ohälsa och barn till föräldrar som frihetsberövats på grund av kriminalitet.

³ I Statens folkhälsoinstituts rapport *Kartläggning av insatser för barn och ungdomar i risksituationer* (2010) är gruppen barn och ungdomar en och samma, vilket gör det svårt att få en bild av den verksamhet som riktas direkt till ungdomar. De verksamheter som studerades i *Stöd till barn som bevitnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering* (Broberg et al. 2011) riktade sig mot barn upp till 13 år.

⁴ Socialstyrelsen delar ut bidrag till rikstäckande organisationer som bedriver frivilligt arbete inom det sociala området där utsatta barn och deras familjer är en målgrupp. Länsstyrelserna delade till och med 2012 ut utvecklingsmedel till kommunerna i syfte att förstärka kvinnojoursverksamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som bevitnat våld, detta stöd delas från och med 2012 ut av Socialstyrelsen, Länsstyrelserna fördelar stöd till myndigheter, kommuner och organisationer för att förebygga hedersrelaterat våld och förstryck, Arvsfonden ger exempelvis ekonomiskt bidrag till ideella organisationer med syfte att starta verksamhet för barn och unga (www.arvsfonden.se).

⁵ Screening innebär att man undersöker alla individer i en population, oavsett om de har visat symptom på det man eftersöker. I detta fall menas att man ställer frågor om utövande av våld även till individer som inte har visat några tecken på våldsamt beteende.

⁶ Det vill säga att Berg efterfrågar ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt.

⁷ För vidare förklaring av begreppen se avsnittet *Genus och våldsprevention* (s. 179).

⁸ Detta omnämns som dejtingvåld i artikeln. "Dating violence" (dejtingvåld) är ett väl etablerat begrepp i USA, men i Sverige finns nästan inte uttrycket. Det specifika med dejtingvåld är åldersaspekten – begreppet fångar ungas erfarenheter av våld i nära relationer. *Centers for Disease Control and Prevention, CDC* (2004) definierar tonåringars dejtingvåld som "Fysiskt, sexuellt eller psykologiskt/emotionellt våld inom en dejtingrelation" (författarnas översättning). Att dejta kopplas till början av en kärleksrelation för unga, när en ung person börjar lära känna en annan.

⁹ Undantag har gjorts för en aktör.

¹⁰ Anledningen är att beskriva så nya projekt som möjligt och både fånga in längre och kortare insatser. Orsaken till att vi enbart sökte efter avslutade projekt var att genom ansökan och slutrapport få en så bra bild som möjligt av den metod eller det arbetssätt som projektet eller verksamheten använt sig av. Undantag gjordes för projekt som pågick efter 2011 förutsatt att det fanns en tillräckligt fullig delrapport. Detta undantag har endast gjorts i enstaka fall.

¹¹ Se exempelvis *Av egen vilja* (2010a) samt *Prata bort mansvåld* (2010c).

¹² De primära avser att förebygga våld innan personer har någon erfarenhet av våld. Sekundära insatser är omedelbara efter det att våldet är ett faktum och tertiära insatser görs en viss tid efter att våld använts och på längre sikt (Centers for Disease Control and Prevention 2004).

¹³ Projektet *Killfrågor.se* har ingått i ett forskningsprojekt tillsammans med *Tjej-zonen* och *UMO.se*. Rapporten (Löfberg & Aspán 2012) är inte en utvärdering utan grundforskning.

¹⁴ Projektet *Allan och Sharaf hjältar* är även inkluderade i studien *Låt 101 blommor blomma*.

¹⁵ www.ellenallan.rbuf.se

¹⁶ Denna sammanställning av projektet bygger på en redovisning i rapporten *Från homo till HBTQ* av Janne Bromseth (2012), Stockholms universitet, på uppdrag av Arvsfonden.

KAPITEL 6

Diskussion och förslag

Ungdomsstyrelsen har i *Unga och våld* belyst olika frågor som rör unga och våld, bland annat beskriver vi omfattningen av våld bland unga och ungas attityder till våld. Vi utgår från den kunskap kring ungas utsatthet för våld, deras attityder till våld och deras användande av våld som finns utifrån officiell statistik och rikstäckande, återkommande enkätundersökningar.

Vi har också studerat ungas attityder till jämställdhet, maskulinitet och femininitet samt sambandet mellan dessa attityder och benägenheten att utföra våldsamma eller kränkande handlingar. I arbetet med rapporten har vi undersökt hur våldet bland unga kan förebyggas genom att studera effektutvärderade metoder, företrädesvis från USA. Slutligen beskriver vi de våldsförebyggande verksamheter som med hjälp av statliga bidrag har bedrivits i landets kommuner.

Resultaten visar att det är angeläget att fortsätta belysa ungas utsatthet för våld och hur de använder våld, speciellt på de områden där det saknas eller behövs mer kunskap. Utifrån den kunskap som finns är det dock uppenbart att åtgärder bör vidtas. Vi vet att unga killar är den grupp som är våldsutsatt i störst utsträckning och att unga tjejer är den grupp som i störst utsträckning är utsatt för sexuellt tvång och sexuellt våld. En stor del av det våld som unga utsätts för kan rimligtvis förebyggas och därmed kan en stor grupp unga undgå att drabbas.

För att utveckla det förebyggande arbetet krävs kunskap om våldets mekanismer, om vilka faktorer som påverkar en individs förhållningssätt till våld, i vilka situationer som våld uppstår, vad som får unga att använda våld respektive att ta avstånd från att använda våld samt vilka

våldsförebyggande metoder som har bedömts vara effektiva.

”Våldets närvaro i vardagen bidrar till att det normaliseras, vilket försvårar för unga att definiera exempelvis sexuella trakasserier, mobbing, våldsinslag mellan kamrater, våld i samband med krogbesök och våldtäkt som våld.”

(Berg 2007, s. 7)

Killars våld mot killar – från bråk på skoj till grova brott

En stor del av det våld som drabbar unga kan definieras som våldshandlingar där både offer och förövare är killar. Våldets olika former finns i en skala från lindriga våldsbrott – som är en del av killars normala vardag, till exempel hårda dunkar i ryggen, knuffar och bråk på skoj – till grova våldsbrott som dråp och mord. Vissa våldsbrott förekommer framförallt bland de unga och betraktas oftare som oroligheter, trakasserier eller slagsmål än som våldsbrott. I skolan kan det handla om mobbning, tråkningar och kränkningar. Våld ute på allmän plats, till exempel gatan, är lika vanligt som våld i skolan bland killar i grundskolans årskurs 9 (Brottsförebyggande rådet 2010).

Det är också många killar och unga män som berörs av våld i samband med idrottsutövande, till exempel läktarvåld, våld riktat mot domaren, handgripligheter på planen, tråkningar i omklädningsrummet, bråk utanför arenan eller slagsmål mellan rivaliserande supportergrupper. En del killar är utsatta för våld även i sin hemmiljö, den andelen är dock lägre bland killar än

bland tjejer. Men våldet når killar både i skolan och under fritiden och allteftersom fler individer vågar berätta om sin utsatthet så stärks bilden av att det finns få livssfärer för killar där våld inte förekommer.

Gångbråk ute i den offentliga miljön, killgäng som ger sig på andra, antingen utan synbar anledning eller utifrån ett hatmotiv, är också ett tydligt ålders- och könsrelaterat fenomen. Killars och unga mäns våldhandlingar har en stor bredd, och trots att de flesta killarna slutar med denna typ av beteende när de lämnar tonåren så hinner de vålla stor skada mot sig själva, mot andra och mot samhället.

Brott och skuld är tolkningsbara

Vår analys bygger mestadels på befintlig kunskap och statistik. Även om kunskapsläget generellt sätt är gott finns det speciella problem som rör kunskapen om hur vanligt det är med våld. Det handlar om det som kallas mörkertalet, vilket betyder att långt ifrån alla brott som begås blir anmälda till polisen. För att så långt som möjligt kunna hantera det har vi valt att utgå från Brottsförebyggande rådets enkätundersökningar kring utsatthet för brott istället för den officiella kriminalstatistiken över anmälda brott, misstänkta för brott och lagförda för brott.

Men även i enkätundersökningar finns ett visst mått av osäkerhet. En tolkningsprocess äger rum när en individ fyller i en enkät där de frågas om utsatthet för olika brott. Forskning har visat att unga kan ha svårt att tolka de händelser som de bevittnar eller är en del av. De är inte alltid säkra på vad som är ett brott och vad som inte är det, beroende på omständigheterna kring händelsen.

Vi beskrev i kapitel 4 hur unga förhåller sig till ett antal påståenden kring våldtäkt, så kallade våldtäktsmyter. Analysen visade att andelen elever i gymnasieskolans år 3 som instämde i de olika våldtäktsmyterna var relativt stor. Till exempel instämmer 23 procent (33 procent bland killarna, 15 procent bland tjejerna) i att det vanligtvis bara är kvinnor som klär sig utmanande som blir våldtagna. Osäkerheten kring om en händelse är ett brott eller inte ökar om skulden fördelas mellan offret och gärningspersonen, utifrån tolkningsbara omständigheter.

Ett annat exempel på hur svårt de unga har att bedöma om en händelse är ett brott eller inte, och vem som i så fall bar skulden till det som hände, är en studie kring fiktiva våldshändelser (Karlsson & Pettersson 2003). Ungdomarna i studien hade svårt att avgöra om det fanns ett givet offer i de beskrivna händelserna. Deras resonemang visade att det spelade stor roll för deras konstruktion av vem som var offret om gärningspersonen respektive offret var tjej eller kille. Den som bedömdes som den svagare av de två fick oftast offerrollen. Om de inblandade personerna sågs som jämbördiga så var det svårt för ungdomarna att utifrån berättelsen konstruera vem som var offret och vem som var förövaren, då tolkas händelsen snarare som något båda var skyldiga till. Därför tyckte ungdomarna att det var enklast att bedöma vem som var offret när gärningspersonen var kille och offret tjej, eftersom det stämde överens med deras föreställningar om genus och våld (Karlsson & Pettersson 2003).

Vad förklarar våldet?

Risikfaktorer för en kriminell utveckling, och skyddsfaktorer mot en sådan, förknippas med en rad egenskaper och attityder hos individen. Unga utvecklas i ett samspel mellan olika sociala sammanhang – bland annat familjen, skolan och kamratkretsen – som alla påverkar varandra. Kunskapen om risk- och skyddsfaktorer är central för att nå framgång med de brottspreventiva strategier som riktar sig till de unga (Brottsförebyggande rådet 2000, 2010).

Den kriminologiska forskningen har identifierat flera riskfaktorer för våld och kriminalitet. De tydligaste riskfaktorerna under uppväxtåren är ekonomisk utsatthet i familjen, kriminalitet i familjen och föräldrars bristande tillsyn. På individnivå är det misslyckad skolgång, hyperaktivitet, dålig impulskontroll och antisocialt beteende. Dessa riskfaktorer är lika oavsett typ av våldsbrott (Farrington 1989).

Som vi beskriver i kapitel 2 har svensk forskning prövat olika teoribaserade riskfaktorer på olika typer av normbrott bland ungdomar i årskurs 9. Några riskfaktorer framstod som viktigare än andra för både tjejer och killar. Dessa var att ha varit berusad före 13 års ålder, att umgås med socialt missanpassade kamrater och att ha föräldrar som inte vet var den unge är på helgkvällar. Tre riskfaktorer visade sig sakna betydelse för samtliga normbrytande beteenden i studien, dessa var föräldrars utbildning, arbetslöshet samt invandrarbakgrund (El-Khoury, Sundell & Strandberg 2005).

Brottsförebyggandet rådets skolundersökning bland elever i årskurs 9 har också visat att sambanden mellan vissa bakgrundsfaktorer, som föräldrarnas socioekonomiska bakgrund och utbildningsnivå samt invandrarbakgrund, och brottsligt beteende är svaga. Däremot var det mycket vanligt att brottsligt aktiva ungdomar

umgås med kamrater som har stor tolerans för och erfarenhet av brott. Olika individuella faktorer var också tydligt relaterade till brott, till exempel att inte trivas i skolan, att vara risktagande, rastlös och impulsiv, att ha dåliga relationer till sina föräldrar eller föräldrar med bristande insyn i vad de unga gör på fritiden eller som inte reagerar på problembeteende (Brottsförebyggande rådet 2000, 2010).

En ny studie visar att lägre allmän kognitiv förmåga (intelligens) är en relativt stark riskfaktor för att begå och dömas för våldsbrott (Frisell, Pawitan & Långström 2012). Data från det svenska mönstringsregistret har använts för att studera sambandet mellan allmän kognitiv förmåga och våldsbrottsdomar i lagföringsregistret. Män som dömts för våldsbrott hade tydligt en lägre kognitiv förmåga än de utanför lagföringsregistret.

Resultaten stämmer överens med tidigare forskning gjord på självrapporterad eller mindre allvarlig brottslighet. Men det har hittills varit oklart om sambandet är ett orsakssamband eller ett så kallat skensamband som beror på andra bakomliggande faktorer som till exempel föräldrarnas utbildningsnivå eller relativa fattigdom. I den nya studien kunde forskarna visa att sambandet till stor del kvarstod inom familjen när man jämförde våldsbrottsrisken mellan bröder med olika kognitiv förmåga, vilket betyder att faktorer som delas inom familjen inte kan ha avgörande betydelse.

Detta kan enligt forskarna öppna en möjlighet för selektiv brottsprevention genom att tidigt uppmärksamma situationen för barn med svaga kognitiva resurser. Därtill bör en utgångspunkt för behandlingsinsatserna vara att behandlingen inte bygger på för högt ställda förväntningar på kognitiv förmåga bland deltagarna (Frisell et al. 2012).

Attityder till jämställdhet och maskulinitet

Det beteendevetenskapligt orienterade forskningsfältet kring förebyggande arbete lämnar många viktiga frågor kring sambandet mellan föreställningar om manlighet och maskulinitet och ett våldsamt beteende obesvarade. De vetenskapliga teorierna som mycket av det universella våldspreventiva arbetet i Sverige bygger på rör inte samspelet mellan genus och våld.

I dag ställs knappast några frågor som mäter attityder till maskulinitet som en potentiell förklaring till våldsbrott i de enkätundersökningar som genomförs. Vi har i samband med vår kartläggning av undersökningar som belyser unga i relation till våld i kapitel 2 endast hittat en tidigare undersökning där attityder till maskulinitet ingår som en faktor som bidrar till att förklara våldsamt beteende bland unga (WHO 2010). Den studien visade att kriminellt umgänge hade det starkaste direkta sambandet med våldsbrott bland ungdomar. Alkoholkonsumtion, föräldrars våldsamma uppfostringsmetoder, konsumtion av massmedier som skildrar våld (till exempel tevespel och filmer) och acceptans av våldslegitimerande maskulinitetsnormer förklarade också våldsamt beteende men i mindre utsträckning än kriminella kamrater.

Jämställdhet och maskulinitet

Enligt det regeringsuppdrag som ligger till grund för denna rapport ska Ungdomsstyrelsen ”göra en studie av pojkers och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld” (se bilaga). Frågan vilket samband som finns mellan attityder till jämställdhet och attityder till maskulinitet, samt i vilken utsträckning de är överlappande, blir i detta sammanhang högst relevant.

Den analys som vi redovisar i kapitel 4, och som bygger på Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2012, visar tydliga samband mellan synen på jämställdhet och maskulinitet och att ha brukat våld bland unga i åldern 16–25 år. Resultaten visar att det är förenat med en överrisk för våldsamt och kränkande beteende bland både killar och tjejer om de instämmer i påståenden om stereotypa könsroller och i stereotypa beskrivningar av maskulinitet och femininitet. Resultaten visar att oddskvoten för att ha utövat en våldsam eller kränkande handling är 3,2 gånger för killar som både instämmer i påståenden om stereotypa könsroller och i stereotypa påståenden om maskulinitet/femininitet jämfört med killar som inte instämmer i något av dessa påståenden. Mönstret är detsamma bland tjejer, men oddskvoten är något lägre (2,5). Modellerna kontrollerar för ålder, föräldrarnas utbildningsnivå och boenderegion, vilket innebär att överrisken för våldsamt beteende inte kan bero på dessa faktorer.

I teorierna om maskulinitet och våld berörs ibland sambanden mellan jämställdhet och maskulinitet. Till exempel diskuterar Gottzén och Korkmaz i kapitel 3 attityder till jämställdhet och våld mot kvinnor. Utifrån internationell forskning drar de slutsatsen att det skett en attitydförändring i samhället avseende mäns våld mot kvinnor:

”[k]vinnor idag i mindre utsträckning accepterar våld och är mer villiga att försöka stoppa våldet tidigt i relationen än äldre generationers kvinnor, vilket reflekterar en kulturell förändring i attityder till mäns våld och en ökad betoning på jämställdhet”

(Ur avsnittet Killars våld mot tjejer i nära relationer. Kapitel 3, s. 72)

Resultaten i vår studie visar att det finns ett samband mellan attityder till jämställdhet och utövande av våldsamma och kränkande handlingar. Resultaten gäller oberoende av kön – med andra ord finns det ett samband mellan attityder till jämställdhet och våldsutövning både bland killar och bland tjejer. Detta kan tolkas på olika sätt. En tolkning som ligger nära till hands är att våldsbenägenhet är beroende av attityder. Om detta stämmer borde det också vara möjligt att påverka våldsbenägenheten genom att påverka attityderna.

Parallellt med att vi har analyserat och tolkat vårt material har vi funnit att det är problematiskt att använda begrepp som manligt och kvinnligt respektive maskulinitet och femininitet. Problemet med dessa begrepp är att tolkningen varierar mellan olika länder och förändras i takt med samhällsutvecklingen i övrigt, vilket gör det svårt att tillämpa teorier och teoretiska begrepp som är utvecklade i sammanhang som är annorlunda än i dagens Sverige. Förmodligen tolkas också begreppen olika av olika individer beroende på egenskaper som kön, ålder, utbildning och ideologisk hållning.

Som vi beskriver i kapitel 1 har teorierna kring maskulinitet utvecklats från att diskutera maskulinitet som ett någorlunda enhetligt begrepp till mer komplexa förklaringsmodeller. Med hänsyn taget till att gruppen män består av individer med olika värderingar och beteenden, till exempel beroende på sin socioekonomiska bakgrund eller geografiska hemvist har ett intersektionellt perspektiv förts in i teoriutvecklingen. Utifrån det perspektivet diskuteras maskulinitet utifrån social klass, etnicitet och genus, och då är det mer rimligt att tala om olika typer av maskulinitet och femininitet än om ett enhetligt begrepp (Gottzén 2013).

Ett tydligt exempel på betydelsen av att diskutera olika typer av maskulinitet ges i den beskrivning av män som har varit kriminella, men lämnat det kriminella livet bakom sig, av Bäcklin, Carlsson och Pettersson i kapitel 4. I den kriminella maskuliniteten ingår att män är fysiskt starka och kapabla att använda våld, och inom kriminella kretsar ses fysisk styrka och beredskap att använda våld som positiva egenskaper för en man. Men i och med att en man lämnar det kriminella livet och vill leva ett vanligt familjeliv blir dessa maskulinitetsideal fel. Våld ingår inte i det socialt accepterade beteendemönstret för familjeliv i vårt samhälle. Att med hjälp av sin fysiska styrka styra sina barn eller sin partner är inte en del av den maskulinitetsnorm som är rådande i Sverige. Barnaga är förbjudet sedan över 30 år och i stort sätt alla håller med om att det är fel att kroppsligen bestraffa barn (Janson, Jernbro & Långberg 2011).

Att tolkningen av dessa begrepp är så beroende av ett visst sammanhang medför att det är svårt att använda begreppet maskulinitet eller femininitet i kvantitativa studier. De är än så länge bättre lämpade att användas i teoretiska sammanhang, tills det finns en given innehållstolkning i ett nutida svenskt sammanhang. Begreppet jämställdhet är enklare att hantera empiriskt eftersom begreppet har en tydlig innehållsmässig tolkning, nämligen att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet, med särskilt fokus på arbetsmarknaden och familjelivet.

Killar som våldsoffer

Statistiken från Brottsförebyggande rådet har år efter år visat att unga killar är den grupp i samhället som i störst utsträckning är utsatt för våld. Ändå har inte frågan uppmärksammats på samma sätt som mäns våld mot kvinnor. Det finns anledning att reflektera över varför det är så. Kanske är det så att någon del av det har att göra med att vi ser tjejer och kvinnor som svagare och i behov av skydd från samhällets sida, och att synen på killar och män är att de kan ta hand om sig själva och inte behöver skyddas från andra mäns våldsamma eller kränkande handlingar på samma sätt.

Även om frågan om män som våldsoffer inte har diskuterats i någon större omfattning på samhällsnivå så finns det forskning som belyser frågan på individnivå. Veronika Burcar (2005) har studerat hur maskulinitet konstrueras i förhållande till brott och till att vara brottsoffer. Hennes analys utgick från berättelser återgivna av killar mellan 17 och 21 år som hade utsatts för rån eller misshandel av jämnåriga killar. Hon relaterade och problematiserade berättelserna till de normer som beskriver mannen och till de normer som beskriver brottsoffret. Hennes studie visar hur dessa normer och identiteter kolliderar – män ”kan” inte vara offer – och vilka strategier killarna använde för att kunna behålla sin manliga identitet och självbild medan de berättade om sina erfarenheter som brottsoffer.

Enligt Burcar har killar en ambivalent syn på att vara brottsoffer. Vissa killar som hon intervjuade hade inte ens reflekterat över sina erfarenheter utifrån begreppet offer. Hon beskriver vidare att killarna gärna undvek ord som kan förknippas med att vara offer. Killarna använde istället ord som kan kopplas till aktivitet och handlingskraft, till exempel ”*slagsmål*”. Burcars slutsats var att det knappast är en traditio-

nell bild av ett passivt offer som framträder i killarnas berättelser. De berättade om den egna aktiviteten vid brottstillfället, men utan att ta på sig skulden för våldet som de hade drabbats av (Burcar 2005).

En fråga som kan ställas utifrån dessa forskningsresultat är om inte samma fenomen även existerar på samhällsnivå. Tonårskillers utsatthet för våld och även deras våldsamma beteende ses snarare som normalt än exceptionellt. De ses i första hand som delaktiga i våldet – genom beskrivningar som gängbråk, slagsmål och tonårsbråk – och inte som våldsoffer och gärningsmän. Ambivalensen på samhällsnivå handlar om att samtidigt som vissa former av våldsbrott uppmärksammas och bekämpas – som mäns våld mot kvinnor, supporterbråk och gängkriminalitet – så sker det inte särskilt mycket aktivitet för att förebygga våldsbrott som sker bland killar utanför kriminella kretsar och som i första hand riktas mot andra killar.

Våld i ungas nära relationer

Det saknas kunskap om hur omfattade det sexuella våldet i ungas nära relationer är. Utifrån Brottsförebyggande rådets studier vet vi att sexuella övergrepp i nära relationer generellt förekommer i betydligt större omfattning än överfallsvåldtäkter. Det kan se ut på liknande sätt bland unga, men det saknas närmare studier kring detta.

När det sexuella våldet äger rum i en relation kan det ofta vara svårt att beskriva vad som har hänt – var det okej sex eller blev jag tvingad till sex mot min vilja – utifrån att det kan vara väldigt oklart för unga personer vilken sorts sex som är okej och vilken som inte är det. Kunskapen om vad som är tillåtet och otillåtet i en (kärleks)relation kan vara otillräcklig. Allt fler handlingar har också med tiden blivit definie-

rade som sexualbrott i brottsbalken, samtidigt som synen på sexuellt samtycke i en relation har förändrats.

Sexuellt tvång och våld i ungas nära relationer bör uppmärksammas ännu mer, så att professioner som möter unga kan erbjuda hjälp på bästa sätt. Sexualitet är ett känsligt område och sexualbrott något som är ännu mer känsligt att tala om, i synnerhet om de begås av närstående personer eller om brottet drabbar en ung person som har svårt att sätta ord på sin upplevelse. Offrer för sexualbrott får därför i mindre utsträckning stöd att bearbeta och förstå vad de har varit med om än andra brottsoffer.

Våldsförebyggande arbete

Vår utgångspunkt är att ett våldsamt beteende är inlärt och att beteendet går att förändra. En viktig ansats för det våldsförebyggande arbetet är att det går att motverka det lindriga våldet och därmed förhindra att individen senare begår grövre våldsbrott. Det betyder att insatser som motverkar det tidiga brottsliga beteendet hos unga också kan minska risken för att de längre fram begår grövre våldsbrott.

Vår studie beskriver att tonårsskillar står för en betydande del av alla misshandelsbrott. Den har också visat att det universella våldsförebyggande arbetet har stora utmaningar och dessutom ofta saknar ett genusperspektiv som behövs för att kunna adressera de viktiga frågor som rör

identitet, värderingar, normer och beteenden. Skolan är den plats där det är mest vanligt att unga i högstadietiden blir utsatta för våld, och också den viktigaste arenan för det universella våldsförebyggande arbetet. I den avslutande diskussionen i kapitel 5 lyfter vi fram att samarbetet mellan skolor och våldsförebyggande verksamheter inte alltid löper så smidigt som det borde.

Det finns också andra viktiga slutsatser kring det universella våldsförebyggande arbetet som vi lyfter fram. Bland annat att det förebyggande arbetet generellt har bristande teoretisk grund samt ofta brister i aktuell kunskap och analys kring det som ska förebyggas. Det är också relativt ovanligt att verksamheterna är manualbaserade eller att de genomförs av professionella. En vanlig metod är att anlita unga eller ideellt engagerade gruppledare för att genomföra till exempel föreläsningar eller gruppsamtal. För att kunna genomföra en sådan insats behövs utbildning, handledning och strukturerat stöd och vår genomgång har identifierat att det i många fall både är brist på professionella insatser och för lite stöd till de unga som utför insatserna.

Endast ett fåtal av de våldsförebyggande projekten i studien är effektutvärderade. En effektutvärdering är avgörande för att vi ska kunna veta om insatsen fungerar och om den ekonomiska satsningen lönar sig.

Att få ned våldsanvändandet är en viktig välfärdsfråga för hela samhället. Om man bara går några år tillbaka i tiden så var det knappt några våldsförebyggande verksamheter som hade en tydlig genusansats. Det är välkänt att det är killar och inte tjejer som begår de flesta våldsbrotten och att killar som kollektivt har en generellt mer våldsbejakande attityd. Men få verksamheter hade anpassat sina insatser efter killars

behov eller efter tidigare erfarenheter av vad som fungerar för killar. Det verkar dock vara en förändring på gång i och med att merparten av de våldsförebyggande verksamheterna i Sverige som vi belyser i kapitel 5 antingen har en genussensitiv eller en genusförändrande ansats. Våldspreventiva insatser som har ett genusperspektiv är dock ett ungt forskningsområde både nationellt och internationellt. De studier som vi presenterar i kapitel 5 är därför ett värdefullt tillskott och bidrar till att utveckla kunskapen inom området.

Att problematisera manlighet och identifiera alternativa sätt att bete sig, som utesluter våld och kränkningar, är både en utmaning och en framgångsfaktor för det våldsförebyggande arbetet. Det är viktigt att granska populära eller överordnade former av manlighet och sätta dessa i relation till vem den enskilda individen vill vara. Våldet hänger ihop med vissa former av manlighet, men det finns alternativa typer av maskulinitet utan våld. Det har också visat sig vara viktigt för killar att ha alternativa former att förhålla sig till.

Messerschmidt (2000) fann att killar som inte använde våld i större utsträckning hade alternativa föreställningar kring vad det innebär att vara "en riktig man". Dessa killar hade, som ett konkret exempel, fått lära sig att det är smartare att gå därifrån än att ge igen. När en icke-våldsstrategi lyckades, blev det också en bekräftelse på att handlingssättet var legitimt i relation till maskulinitet. För att använda Messerschmidts egna termer så kunde killarnas genusprojekt i och med detta fungera utan inslag av våld (Bäcklin, Carlsson & Pettersson 2013).

Ungdomsstyrelsens förslag

Stärk det kunskapsbaserade arbetssättet

Det är angeläget att ta nya grepp i universellt våldsförebyggande arbete. Där det tidigare saknades kunskap om vad som kännetecknar ett bra förebyggande arbete har nu forskningen identifierat grundläggande framgångsfaktorer.

Det är viktigt att:

- insatsen planeras utifrån relevant kunskap om problemets karaktär och omfattning.
- de som genomför och leder insatsen har relevant kunskap och utbildning.
- valet av metod bygger på beprövad kunskap till exempel kring risk- och skyddsfaktorer.
- verksamheten följs upp med hjälp av en effektutvärdering för att ytterligare stärka kunskapen om vad som fungerar och vad som inte gör det.

Vi menar därmed inte att det arbete som görs idag är av mindre vikt eller relevans – det finns inget i våra resultat som tyder på det – men vi kan i begränsad utsträckning visa på faktiska resultat och effekter. Nu finns det möjlighet att utveckla det universellt våldsförebyggande arbetet utifrån den kunskap som finns.

Förslag:

Stimulera ett evidensbaserat arbetssätt i det universella förebyggande arbetet

Ungdomsstyrelsen bör ges i uppdrag att utveckla riktlinjer för hur universellt förebyggande arbete bör genomföras och sprida dessa till aktörer som beviljar medel till sådana verksamheter riktade mot unga.

Projektfinansiärer är ofta restriktiva med att ge ekonomiskt stöd till utvärdering. De tenderar också att premiera nyskapande utan faktiskt kunskap om de gamla metoderna fungerar eller inte. Utifrån evidensdiskussionen blir det viktigt att tänka vidare kring hur organisationerna kan utveckla egna enklare mätmetoder. I ett uppdrag till Ungdomsstyrelsen att ta fram riktlinjer kan även ingå att ta fram mallar för enkla självskattningar och utvärderingar. Det kan vara i form av för- och eftertester, uppföljning efter en tid samt tester som kan användas återkommande under projektiden av de föreningar som beviljas stöd.

Stimulera erfarenhetsutbyte

Ungdomsstyrelsens uppdrag att sprida kunskap om denna delstudie till aktörer som arbetar med ungas villkor bör utökas till att omfatta erfarenhetsutbyte mellan relevanta aktörer i frågan om manlighet och våld i syfte att skapa ett långsiktigt nationellt nätverk som fokuserar på metoder, metodutveckling och kvalitetssäkring.

Främja jämställdhet bland barn och unga

Ungdomsstyrelsen, eller annan lämplig aktör, bör ges i uppdrag att ge professioner inom skolan, hälsovården, fritiden med mera kompetensutveckling om genusnormer och attityder samt kring risk- och skyddsfaktorer för barns och ungas normbrytande beteende.

Det skulle kunna formuleras på liknande sätt som de utbildningsuppdrag som myndigheten har idag inom en rad andra områden.

Med genusnormer avses de egna förhållningssätten men också sådana genusnormer som sätter sin prägel på den verksamhet där de befinner sig. Eftersom förekomsten av våld är så utbredd bland tonårskillar finns goda skäl att diskutera både genusbaserade attityder och värderings- och betedenormer bland de vuxna som barn och unga möter. Det kan vara betydelsefullt att arbeta utifrån en genuspedagogik från förskolan och upp i grund- och gymnasieskolan.

Stimulera forskning och kunskap

Det behövs forskning som belyser hur våldsutövandet är kopplat till barns och ungas utveckling, värderingar, genusnormer och utsatthet. Det behövs kunskap om våldsanvändande och utsatthet bland barn och unga under 15 år. Brottsförebyggande rådet redovisar misshandel som drabbar barn och unga under 15 år, men uppgifterna är inte lika utvecklade som för den övriga befolkningen (15 år och äldre), trots att våldsanvändandet och utsattheten är som störst i den yngre åldersgruppen. Brottsförebyggande rådet bör, i samverkan med Socialstyrelsen, få i uppgift att se över möjligheten att utveckla statistiken så att även den yngre åldersgruppen ingår.

Fältet våldsprevention är, både kliniskt och forskningsmässigt, relativt ungt i Sverige. Det behövs mer grundforskning kring hur unga förstår våld samt hur de förhåller sig till våld. Men det behövs också mer metodologiskt fokuserad forskning som undersöker hur metoderna – till exempel samtalsgrupper och enstaka föreläsningar med interaktiva deltagare – fungerar för att minska våldet i samhället.

De teorier som är kopplade till maskulinitet behöver utvecklas för att bättre kunna tillämpas i svensk forskning. Det behövs också mer kunskap kring varför män är kraftigt överrepresenterade i samband med våldsutövande och hur risk- och skyddsfaktorer kan kopplas ihop med maskulinitet med mera. Detta behövs för att underlätta det teoribaserade arbetet hos myndigheter, till exempel undersökningar och metodutveckling. Möjligheten att ge något av forskningsråden, alternativt en grupp myndigheter, i uppgift att fördela medel till tillämplig forskning och studier inom området bör övervägas.

Uppmärksamma ungas villkor

Unga är betydligt mer drabbade av våld jämfört med äldre, och det är viktigt att våldet inte ses som ett normaltillstånd. Killar i 15–19-årsåldern utgör störst andel bland samtliga misstänkta för misshandelsbrott. Men problemet är stort även bland yngre killar under 15 år

Ett område som behöver mer uppmärksamhet är våld i ungas nära relationer. Det finns liknande problem i ungas relationer som i äldres, det vill säga våld och sexuellt tvång och sexuellt våld. Det handlar både om att unga som utsätts för våld av sin partner behöver veta att det inte är acceptabelt och att de kan få stöd, och att de professioner som möter unga behöver mer kunskap om våld i ungas nära relationer för att kunna erbjuda hjälp och stöd på bästa sätt.

Förslag:

Förebygg killars våld och stöd killar att sluta med våld

Utveckla metoder för att förebygga killars våld, inklusive hatbrott, som sker både på internet och i samhället (i det verkliga livet) samt våld i ungas relationer utifrån bland annat kunskapen om maskulinitetsnormer och våldsutövande. Det är viktigt att fortsätta att utveckla och kvalitetssäkra det universella våldsförebyggande arbete som riktas mot unga eftersom framförallt de yngre tonåringarna behöver kunna förhålla sig till de upplevda könsbaserade beteendenormerna som vår undersökning har funnit vara starkt närvarande i deras liv.

Utveckla stödinsatser för unga som har utvecklat ett våldsbeteende, men som inte har blivit föremål för samhällsvård. Det är viktigt att insatserna bygger på en förståelse för de genusnormer som styr ungas värderingar och beteenden.

Delar av det förslag – projekt *Pojke* – som Carin Götblad lämnade till regeringen 2010 om att förebygga att killar hamnar i kriminalitet har ännu inte genomförts. Vi syftar främst på förslaget att avsätta medel till projekt som arbetar med vålds- och brottsprevention för just killar. Enligt förslaget skulle ett sådant uppdrag kunna läggas på Ungdomsstyrelsen.

Uppmärksamma unga våldsoffer och förövare

Stödet till unga som har blivit utsatta för våld som sexuellt våld, misshandel och kränkningar behöver utvecklas men också stödet till unga som brukar våld. Det bör skapas en nationell mottagning på nätet där de unga kan få stöd och hjälp i frågor som gäller begränsningar av den egna självständigheten och utsattheten för våld. Den bör bestå av professionella som har kapacitet att stödja de unga som söker hjälpen.

Den kan med fördel skapas på liknande sätt som ursprungligen gjordes med UMO, Ungdomsmottagningen på nätet.

Utveckla sex- och samlevnadsundervisningen

Sex- och samlevnadsundervisningen är viktig för att förebygga sexuellt våld bland unga. Men ämnets fokus har legat på att bejaka sexualitet och att informera unga om vikten av att skydda sig mot oönskade graviditeter och sexuellt överförbara sjukdomar. De senaste 10–15 åren har också heteronormativitet varit ett centralt tema. Sexuella övergrepp och våld ingår också i det som ska diskuteras inom ämnet sex och samlevnad, men frågan har endast ett begränsat utrymme. Insatser behöver göras för att utveckla undervisningen. Ett uppdrag bör läggas på Skolverket att agera i den riktningen.

Sätt in tidiga insatser och utvärdera

Insatserna bör sättas in i tidig ålder, innan det våldsamma beteendet har hunnit etableras. Eftersom risken att utveckla normbrytande beteenden ökar tydligt för barn i familjer där föräldransvaret brister bör stödet till familjer stärkas. Det är också viktigt att skolornas arbete med att förebygga mobbning, kränkningar och våld stärks ytterligare eftersom skolan är den plats där barn och unga är mest utsatta för våld mellan jämnåriga. Detta arbete bär även följas upp kontinuerligt.

Vi tror att mycket av ungas våldsanvändande kan förebyggas. Det behövs dock både åtgärder som riktas mot de professioner som möter de unga och åtgärder som riktas mot de professioner som möter barn, från förskoleåldern och uppåt. Men även insatser som riktar sig till familjer. Det är viktigt att redan på barnavårdscentraler och i de föräldrautbildningar som många kommuner erbjuder föra diskussioner med föräldrar om våld i barns och ungas vardag. Även inom de verksamheter som möter våldsutsatta barn är det viktigt att uppmärksamma att våld mot barn ofta utövas av andra barn och anpassa insatserna därefter.

Förslag:

En nationell aktör med ansvar över det universella våldsförebyggande arbetet

Det finns ett stort behov av utvecklingsarbete i Sverige om målet är att med framgång förebygga våld bland unga. Ansvar för det universella våldsförebyggande arbetet bör därför ges till en nationell aktör som åläggs att kontinuerligt sammanställa forskning och praktiska erfarenheter i syfte att sprida dessa till fältet och även bidra till fortsatt uppföljning och utveckling av metoder och arbetssätt. Förslaget kan med fördel sättas i samband med det arbete mot våld i nära relationer som leds av Carin Götblad.

Referenser

- Berg, L. (2007). *Nordisk forskning om prevention mot våld bland unga – En betraktelse från en genursorienterad horisont*. Forsknings- och utvecklingsenheten, Stockholms stad: FoU-Rapport 2007:10.
- Brottsförebyggande rådet (2000). *Stöld, våld och droger bland pojkar och flickor i årskurs nio. Resultat från tre självdeklarationsundersökningar*. Stockholm: Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet (2010). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från skolundersökningen om brott åren 1995–2008*. Stockholm: Fritzes.
- Burcar, V. (2005). *Gestaltningar av offererfarenheter. Samtal med unga män som utsatts för brott*. Lund Dissertations in Sociology 68. Sociologiska institutionen: Lunds universitet.
- Bäcklin, E., Carlsson, C. & Pettersson, T. (2013). *Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- El-Khoury, B., Sundell, K. & Strandberg, A. (2005). *Risikfaktorer för normbrytande beteenden. Skillnader mellan flickor och pojkar i tonåren*. Stockholms stad: FoU-rapport 2005:17.
- Farrington, D. P. (1989). Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims*, 4: 79–100.
- Frisell, T., Pawitan, Y. & Långström, N. (2012). Is the Association between General Cognitive Ability and Violent Crime Caused by Family-Level Confounders? *PLoS ONE* 7(7): e41783. doi:10.1371/journal.pone.0041783.
- Gottzén, L. (2013). *Hjältar och monster – samhällsvetenskapliga perspektiv på män, maskulinitet och våld*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Janson, S., Jernbro, C. & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Karlsson, J. & Pettersson, T. (2003). *Fokusgrupper med ungdomar om genus och våld. Konstruktioner av gärningspersoner och offer*. Kriminologiska institutionen: Stockholms universitet.
- Messerschmidt, J. W. (2000). *Nine Lives: Adolescent Masculinities, the Body, and Violence*. Colorado & Oxford: Westview Press.
- WHO (2010). *European report on preventing violence and knife crime among young people*. Köpenhamn: WHO Regional Office for Europe.

BILAGA

REGERINGEN

Utbildningsdepartementet

Regeringsbeslut 11:4

2011-03-31

U2011/2232/UC

Ungdomsstyrelsen
Box 17801
118 94 Stockholm

UNGDOMSSTYRELSEN	
INKOM	
2011-04-05	
Dir	131-699/11
Ans	P. Nilsson

Uppdrag att ta fram kunskapsstöd som är inriktat på attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld

1 bilaga

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Ungdomsstyrelsen att genomföra insatser med fokus på att ur ett jämställdhetsperspektiv ta fram kunskapsstöd som är inriktat på attityder och värderingar i syfte att bekämpa mäns våld mot kvinnor genom att förebygga pojkars och unga mäns utsatthet för och användning av våld. Uppdraget ska genomföras i enlighet med *bilagan*.

Inom ramen för uppdraget ska Ungdomsstyrelsen göra en studie av pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld. Studien ska också beskriva pojkars och unga mäns utsatthet för våld och användning av våld. Vidare ska skillnader mellan könen vad gäller våldsanvändning och utsatthet för våld analyseras ur ett jämställdhetsperspektiv. Ungdomsstyrelsen ska även göra en analys av svenska och internationella metoder och attitydförändrande arbete som rör jämställdhet, maskulinitet och våld. Syftet med analysen ska vara att identifiera framgångsfaktorer, problemområden, kunskapsluckor och utvecklingsbehov avseende attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld.

Med utgångspunkt i studiens resultat ska Ungdomsstyrelsen genomföra utbildningsinsatser för att sprida metoder och kunskapsstöd för arbetet med attityder och värderingar som rör jämställdhet, maskulinitet och våld. Ungdomsstyrelsen ska också sprida resultatet av studien i befintliga nätverk för myndigheter och organisationer som har unga som målgrupp för insatser. Slutligen ska Ungdomsstyrelsen lämna förslag till fortsatta åtgärder.

För uppdragets genomförande får Ungdomsstyrelsen disponera högst 1 500 000 kronor per år under åren 2011 och 2012 samt högst 5 000 000 kronor per år under åren 2013 och 2014. Kostnaderna ska belasta utgiftsområde 13, anslaget 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder, anslagspost 11, Jämställdhetsinsatser efter regeringsbeslut.

Postadress
103 33 Stockholm

Övrig adress
Fredsgatan 8

Telefonväxel
08-405 10 00

Telefax
08-643 560 30

E-post: registrator@integration.msu.se

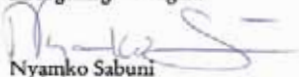
Ungdomsstyrelsen ska senast den 1 februari 2013 lämna en delrapport med en redovisning av studien till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet). Ungdomsstyrelsen ska vidare senast den 31 december 2014 lämna en slutrapport om hur uppdraget i sin helhet har genomförts, inklusive en ekonomisk redovisning, till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet).

Arendet

Det övergripande målet för regeringens jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Regeringen har särskilt prioriterat arbetet med att alla former av mäns våld mot kvinnor ska upphöra, inbegripet prostitution och handel med kvinnor för sexuella ändamål. Genom tre handlingsplaner; *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (skr. 2007/08:39), *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål* (skr. 2007/08:167) och *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* (skr. 2009/10:229), har regeringen lagt grunden till ett långsiktigt och omfattande utvecklingsarbete på området. Regeringen avser fortsätta reformarbetet under innevarande mandatperiod, bl.a. med insatser riktade till män som utövar våld eller som kan komma att göra det.

För att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och kvinnor, män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet krävs förebyggande insatser riktade till pojkar och unga män. Förevarande uppdrag är en del i detta arbete.

På regeringens vägnar

Nyamko Sabuni

Elisabet Modée

Kopia till

Socialdepartementet/FST
Utbildningsdepartementet/JÄM
Brottsförebyggande rådet
Länsstyrelserna
Socialstyrelsen
Statens folkhälsoinstitut
Statens skolverk
Sveriges Kommuner och Landsting

Bilaga till regeringsbeslut 11:4
2011-03-31
Dnr U2011/2232/UC

Utbildningsdepartementet

Riktlinjer för uppdrag att ta fram kunskapsstöd som är inriktat på attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld

Syfte

Syftet med uppdraget är att förebygga flickors och kvinnors utsatthet för våld genom att öka kunskapen om pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld samt pojkars och unga mäns utsatthet för och användning av våld. Uppdraget ska bidra till att utveckla metoder och kunskapsstöd för arbetet med attityder och värderingar hos pojkar och unga män.

Bakgrund

Mäns våld mot kvinnor är ett omfattande problem som berör hela samhället, såväl kvinnor som män. Mäns fysiska, sexuella och psykiska våld mot kvinnor är ett allvarligt hinder för jämställdhet och kvinnors fulla åtnjutande av de mänskliga rättigheterna. Förutom det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra är Sveriges åtaganden inom ramen för FN, EU och Europarådet en viktig utgångspunkt för regeringens arbete på området.

Ett aktivt och verkningsfullt våldsförebyggande arbete handlar både om att avbryta våld som pågår och om att motverka att våld utövas. Ett brett förebyggande arbete måste därför rikta sig till både kvinnor och män. Under ungdomsåren formas många av de värderingar och beteenden som en människa bär med sig livet igenom. Unga är därför en viktig målgrupp i det förebyggande arbetet mot mäns våld mot kvinnor. Det är därför särskilt angeläget att ta fram kunskapsstöd för insatser som riktas till unga när det gäller attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld.

Ungdomar är dessutom en särskild riskgrupp både när det gäller utsatthet för och användande av våld. Enligt Brottsförebyggande rådets statistik över anmälda brott, är män mellan 16-24 år den grupp i samhället som är mest utsatt för våld medan flickor och unga kvinnor mellan 13 och 25 år är särskilt i riskzonen för sexuellt våld. När det gäller hatbrott är ungdomar överrepresenterade både som misstänkta och som offer.

Det finns i dag ett flertal aktörer som riktar insatser till flickor och kvinnor som offer för pojkars och unga mäns våld. Det finns dock få insatser för pojkar och unga män som utsatts för våld och det saknas kunskap om våldets koppling till föreställningar om maskulinitet och om hur våld och våldsutsatthet påverkar pojkars och unga mäns liv, både under ungdomstiden och senare i livet i deras nära relationer. Det behövs även ökad kunskap och metodutveckling om hur våld bland pojkar och unga män kan förebyggas på ett tidigt stadium. Detta uppdrag till Ungdomsstyrelsen är en del i denna kunskaps- och metodutveckling.

Utöver Ungdomsstyrelsen har tre myndigheter nyligen fått särskilda uppdrag för att göra insatser som riktas till våldsutövare samt till unga som är i riskzonen för att hamna i kriminalitet och som kan komma att utsätta andra för våld:

- Socialstyrelsen har ett uppdrag att göra en förstudie inför utvecklingen av kunskapsstöd, metodutveckling och vägledning för socialtjänstens arbete med våldsutövare (2011-02-03, Dnr S2011/1233/FST).
- Rikspolisstyrelsen har i uppdrag att initiera en pilotverksamhet med sociala insatsgrupper för unga som riskerar att bli kriminella.
- Brottsförebyggande rådet ska ta fram en kunskapsammansättning om strategiska brott bland unga samt ange hur denna kunskap kan användas i det förebyggande arbetet för att förhindra att unga hamnar i kriminalitet.

Uppdraget

Uppdraget består av följande tre delar:

1. Att genomföra en studie av pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld. Studien ska även beskriva och analysera pojkars och unga mäns utsatthet för, och användning av våld, inklusive sexuellt våld, hedersrelaterat våld och förtryck och hatbrott samt våld i nära relationer och inom familjen. För att möjliggöra jämförelser ska flickors och unga kvinnors situation undersökas och den statistik som redovisas ska vara könsuppdelad. Skillnader mellan könen vad gäller attityder och värderingar samt när det gäller våldsanvändning och utsatthet för våld ska analyseras ur ett jämställdhetsperspektiv. Studien ska också särskilt belysa homosexuella och bisexuella ungdomars samt unga transpersoners situation i detta sammanhang. I den utsträckning det är möjligt ska studien utformas så att jämförelser med relevant internationell och nationell forskning kan göras. I uppdraget ingår att göra en översyn av frågor som rör utsatthet för våld i olika enkätundersökningar som riktas till unga.

Studien ska vidare innehålla en beskrivning och analys av utvärderade metoder för attitydförändrande arbete riktat till pojkar unga män när det gäller jämställdhet, maskulinitet och våld. Även metoder som riktas till unga män för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck samt metoder för att förebygga kränkningar, hot och våld mot homosexuella och bisexuella ungdomar samt unga transpersoners situation ingår i uppdraget. I översikten ska Ungdomsstyrelsen inkludera erfarenheter och kunskaper inom området från andra länder, exempelvis USA, Kanada, Storbritannien och Norge.

I uppdraget ingår att analysera och identifiera framgångsfaktorer, problemområden, kunskapsluckor och utvecklingsbehov för det kunskapsbaserade våldsförebyggande arbete som i dag riktas till pojkar och unga män, om dessa har ett jämställdhetsperspektiv samt hur detta tar sig uttryck. Slutligen ska Ungdomsstyrelsen lämna förslag på fortsatta åtgärder på området.

2. Att inom ramen för existerande nätverk av myndigheter och organisationer som har unga som målgrupp sprida kunskap om studiens resultat.
3. Att utifrån studiens resultat genomföra utbildningsinsatser för personal som har en samordnande och utvecklande roll för olika verksamheter som har ungdomar som målgrupp. Syftet med utbildningarna ska vara att öka deltagarnas kunskaper om pojkars och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld, pojkars och unga mäns utsatthet för och användning av våld samt hur detta påverkar flickors och kvinnors utsatthet. Utbildningarna ska ha ett jämställdhetsperspektiv och bidra till att utveckla ett kunskapsbaserat förebyggande arbete. Utbildningarna ska sprida kunskap om hur man i insatser som riktas till pojkar och unga män kan förebygga våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, samt våld som riktas mot homosexuella, bisexuella ungdomar och unga transpersoner. De ska även ge deltagarna kunskaper om och möjlighet till erfarenhetsutbyte kring metoder som främjar jämställdhet bland unga.

Arbetsformer

Ungdomsstyrelsen ska i arbetet med uppdraget samråda med Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet, Länsstyrelserna, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, Statens skolverk, Sveriges Kommuner och Landsting och andra särskilt berörda myndigheter och organisationer. Utbildningarna ska tas fram i samråd med den myndighet vars målgrupp berörs.

